

СПЕЦІАЛЬНИЙ БЕЛЬГІЙСЬКИЙ НОМЕР

ВСЕ журнал
іноземної
літератури
9-10 СВІТ '15

ВСЕСВІТ'15

журнал
іноземної
літератури

9-10
(1041-1042)

ВИХОДИТЬ
3 СІЧНЯ 1925 р.

VSESVIT-REVIEW OF WORLD LITERATURE

НЕЗАЛЕЖНИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ.

ВИДАЄ ТОВ «ЖУРНАЛ «ВСЕСВІТ» У КИЄВІ

Ел. пошта: vsesvit.vsesvit@gmail.com
vsesvit.journal@gmail.com

www.vsesvit-journal.com

З М І С Т

ПРИВІТАННЯ З НАГОДИ ВИХОДУ СПЕЦІАЛЬНОГО БЕЛЬГІЙСЬКОГО НОМЕРА ЖУРНАЛУ «ВСЕСВІТ».	3
Від упорядника номера. ДМИТРО ЧИСТЯК. Франкомовна бельгійська література: вершечок айсберга.	8
Nota Bene. ЖАК ДЕ ДЕККЕР. Нині Україна перебуває на історичному роздоріжжі.	10
ПОЕЗІЯ	
ФРАНСУА ЖАКМЕН. Пори року	17
ЛІЛІАН ВУТЕРС. Щоденник писаря	21
МАДЛЕН Б'ЄФНО. Оселя нетривка	28
ВЕРНЕР ЛАМБЕРЗІ. Вибрані вірші	33
ЖАК ВАНДЕНСКРІК. Вибрані вірші.	37
ІВ НАМЮР. Вибрані вірші.	37
ФІЛІПП МАТІ. Вибрані вірші	48
ПРОЗА	
МАРСЕЛЬ ТІРІ. Проїздом у Києві. Повесть	53
АНТОЛОГІЯ СУЧАСНОГО БЕЛЬГІЙСЬКОГО ОПОВІДАННЯ	
ФІЛІП БЛАСБАНД. У підліску	105
ЮГЕТТА ДЕ БРОКВІЛЬ. Гусачка над Україною	107
НІКОЛЬ ВЕРСХООРЕ. Боги	110
ПОЛЬ ВІЛЛЕМС. Реквієм по хлібу	117
ФРАНСУАЗА ВІЛЬМАР. Забута жінка	121
ЖАН-ЛЮК ВОТЬЄ. Поїзд.	126
ФРАНСУА ЕММАНЮЕЛЬ. Втрачений голос Марії Гавіньї.	129
ЖАН ЖОНЬЙО. Сліди	138
КАРОЛІН ЛАМАРШ. Люта весна.	140
МІШЕЛЬ ЛАМБЕР. Мажор.	143
СТЕФАН ЛАМБЕР. Над узвишшями та бісами	148
КРИСТІАН ЛЬБЕНС. Оскар у Конго.	151
КОЛЕТ НІС-МАЗЮР. Я блідну від імення Альфи	154

АНН РІШТЕР. Ольга і катобарян	157
ПРЕН СТЕЦІК. Такий собі Микола Гоголь	166
КОРІНН УКС. Не страшно	170
ЖАН-ЛЮК УТЕРС. Зникнення лівської мови	173

ДРАМАТУРГІЯ

МОРІС МЕТЕРЛІНК. Принцеса Малена	176
ЖАК ДЕ ДЕККЕР. Магнолія, або Теля міське й теля сільське	232

ПИСЬМЕННИК. ЛІТЕРАТУРА. ЖИТТЯ

МІШЕЛЬ ОТТЕН. «У нашому письменстві досі живий комплекс меншовартості»	271
ДМИТРО ДРОЗДОВСЬКИЙ. Навіщо любити?	276

НА ЗАКІНЧЕННЯ НОМЕРА

ШАРЛЬ ВАН ЛЕРБЕРГ. Від краю сну до краю пробудження, Оповідання	280
МОРІС КАРЕМ. Хвилька й Мартин. Казка	292

На обкладинці: С.1 — Ганс Мемлінг. Фрагмент «Диптиха Маартена ван Н'ївенхове» (1487).
 С.2 — Рогір ван дер Вейден. «Євангеліст Лука малює портрет Діви Марії» (бл. 1440).
 С.4 — Ян ван Ейк. «Подружжя Арнольфіні» (1434).

МІЖНАРОДНА РАДА ЖУРНАЛУ «ВСЕСВІТ»:

**Борис Акунін (Російська Федерація),
 Гаролд Блум (США),
 Мрідула Гош (Індія),
 Петер Естергазі (Угорщина),
 Стівен Комарницький (Великобританія),
 Маріо Варгас Льяоса (Перу),
 Кнутс Скуєніскс (Латвія),
 Олжас Сулейменов (Казахстан)**

Представник «Всесвіту» у Великій Британії – Світлана Барнс
 Svetlana Barnes, S. Barnes Media Ltd, Cambridge, UK. Email: sbarnes@sbarnesmedia.com

Видано у співробітництві з

БЛАГОДІЙНИМ ФОНДОМ ЗАХИСТУ І РОЗВИТКУ
 УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

CHARITABLE FOUNDATION FOR THE SUPPORT AND
 DEVELOPMENT OF CREATIVE TRANSLATION IN UKRAINE

**Шеф-редактор Юрій Микитенко
 Редактор-консультант Олег Микитенко
 Головний редактор Дмитро Дроздовський**

Науковий редактор спеціального бельгійського числа: к. філол. н., доц. Я. В. Шекера.

Редакційна колегія:

Юрій Андрухович, Іван Бондаренко, Наталія Висоцька, Людмила Грицик, Іван Дзюба, Дмитро Дроздовський, Роксолана Зорівчак, Сергій Квіт, Юрій Кочубей, Роман Лубківський, Олег Микитенко, Юрій Микитенко, Володимир Моренець, Дмитро Наливайко, Марина Новикова, Дмитро Павличко, Оксана Пахльовська (Україна—Італія), Олександр Пронкевич, Микола Рябчук, Роман Сенькусь (Канада), Вадим Скуратівський, Максим Стріха, Лесь Танюк, Рорі Фіннін (Великобританія), Борис Шалагінов

Редакція: Зінаїда Настенко (гол бухгалтер), Любов Тюпонник (коректор),
 Михайло Іванов (комп'ютерний набір, дизайн, верстка).

Nous tenons à remercier le Service de la Promotion des Lettres de la Fédération Wallonie-Bruxelles, l'Académie royale de langue et de littérature françaises de Belgique, Wallonie-Bruxelles International, l'Ambassade de Belgique en Ukraine et le Collège européen des traducteurs littéraires de Seneffe du soutien apporté à la traduction et à la publication de cet ouvrage.

Редакція щиро дякує за підтримку перекладу й публікації цього випуску Відділу Поширення Книжки Федерації Валлонія-Брюссель, Королівській академії французької мови та літератури Бельгії, Міжнародному відділу Федерації Валлонія-Брюссель, Посольству Бельгії в Україні та Європейському колегіумові перекладачів художньої літератури у Сенефі.

Ambassade de Belgique
en Ukraine

FÉDÉRATION
WALLONIE-BRUXELLES

Wallonie - Bruxelles
International.be

Feel inspired

CTLS

Шановні пані та панове!

Місце оповідання як жанру у франкомовному літературному процесі завжди було маргінальним. До нього завжди ставилися з осторогою. Не минуло таке ставлення й франкомовну бельгійську літературу. Звідки таке упередження? Зневага до жанру оповідання в нас тим дивніша, коли в англомовному та іспаномовному світі, а також в Італії автори малої прози здобувають численних шанувальників і відповідно – громадське визнання. Адже коротка форма –це вимога жанру, а не ознака нездатності прозаїка стати справжнім романістом.

Можна дискутувати про відмінності між довгим оповіданням і коротким романом, але в цій дискусії навряд чи переважатиме питання форми. Але ж саме коротка форма примушує автора концентрувати в ній усі свої зусилля для здобуття відповідних ефектів, тому в оповіданнях на нас чекають ті зблиски осяяння, котрих не помічаєш у романах. Тож геть не парадоксальним буде твердження, що автори малої прози також вимагають багато-багато часу для написання творів, для вивершення зразків справді сучасного мистецтва.

Я добре пам'ятаю випадок із одним нашим бельгійським франкомовним письменником (нині він видається в Парижі). Його дві перші збірки оповідань можна вважати етапом малої прози; в них вгадуються впливи іспанської фантастики, від Борхеса до нашого сучасника Енріке Віла-Матаса. То були дивовижно потужні, винахідливі й кумедні твори, відчувалося, що саме у формі оповідання, в особливому ритмі й мовній палітрі наш письменник зміг утілити свій естетичний ідеал. А втім, під тиском видавництва, якому, вочевидь, здавалося, що ті збірки малої прози були тільки чимось на кшталт тренування перед вивершенням значно шляхетнішого жанру роману, авжеж, під тиском видавця наш письменник написав досить слабенький роман, хоча, здається, з нього могло б вийти дивовижне оповідання. Але після цієї зради самому собі автор таки повернувся до малої прози, якою знову з любовним запалом обдаровує читачів.

Майстерного укладача представленої у журналі антології сучасного бельгійського оповідання Дмитра Чистяка ми вже знали як виняткового перекладача та поширювача наших видатних авторів-класиків: Моріса Метерлінка, Маргеріт Юрсенар, Поля Віллемса та багатьох інших. Ця ж антологія надасть читачам журналу «Всесвіт» змогу відчути хист наших сучасних авторів у зневаженому багатьма жанрі. Хоча, зрештою, нічого дивного немає в тому, що саме бельгійці торують оті шляхи, котрі здаються невдалими французьким літературним поліціантам: чи не тому наші сусідоньки дивляться на нас із сумішшю заздрощів і захоплення?

Хай там як, а бажаю читачам, яких маю вже полишати, неабиякої втіхи, коли засяють (хоч і не всі ще огранені) діаманти цієї збірки.

Лоран Моозен

Головний координатор «Плану Читання» Федерації Валлонія-Брюссель
Колишній завідувач Відділу Поширення Книжки
Федерації Валлонія-Брюссель

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

вул. І.Франка,19, м. Київ, 01601
телефон 235-23-78, факс 235-32-57
E-mail: info@mincult.gov.ua

Головному редактору
Українського журналу іноземної
літератури
«Всесвіт»
Дроздовському Дмитру

Шановні друзі!

Щиро вітаю вас з випуском дев'ятого номера журналу іноземної літератури «Всесвіт», який присвячений україно - бельгійській культурній співпраці.

Аналізуючи сьогодні українсько-бельгійські відносини у культурній сфері хочу відзначити високий рівень динамізму та співробітництва, про що, зокрема, свідчить бельгійська підтримка України в її євроінтеграційних прагненнях.

В Бельгії регулярно проходять виступи провідних музичних колективів України, серед яких – Національний симфонічний оркестр України, оркестр Збройних Сил України, оркестр Штабу південного оперативного командування Збройних Сил України, камерний оркестр «Київські солісти», Житомирська хорова капела «Орея» та інші. Експонування в престижних галереях Брюсселя та інших містах Бельгії творів українських художників та скульпторів на постійній основі є свідченням інтересу бельгійської громадськості до духовного та культурного надбання України. Вже стала доброю традицією участь українських музикантів та співаків у Міжнародному музичному конкурсі ім. Королеви Єлизавети, який проходить в Брюсселі і є однією з найголовніших подій у музичному житті Європи. Важливе значення у розвитку співробітництва в гуманітарній сфері між Україною та Королівством Бельгія посідає діяльність бельгійських гуманітарних та благодійних організацій, які опікуються питаннями направлення гуманітарної допомоги до України, оздоровлення українських дітей, беруть участь у реалізації в Україні гуманітарних проектів соціального спрямування.

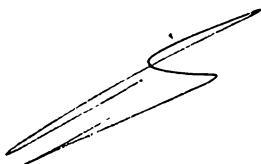
Приємно констатувати, що в Україні наразі здійснюється докорінне реформування культурної сфери згідно з кращими європейськими практиками та стандартами, яким притаманні динамічні системні та структурні зміни,

спричинені якісно новими поглядами на цілі та завдання професійної культурної політики у країнах Євросоюзу.

Цілком очевидно, що такі реформи вимагають не лише новаторських рішень, а й постійного моніторингу з боку держави для ефективного регулювання процесу євроінтеграції нашої країни. Бельгія є однією із перших країн, яка спробувала реформувати культурно-гуманітарну сферу діяльності відповідно до потреб та викликів сучасності.

Користуючись нагодою, висловлюю сподівання на подальшу активну співпрацю між Україною та Бельгією та підтверджую готовність України активно долучатися до європейських культурних ініціатив, наближуючи тим самим нашу країну до культурного простору Європи.

З найкращими побажаннями

Андрій Вітренко

**заступник Міністра культури України
з питань європейської інтеграції**

Шановні пані та панове!

Міжнародний відділ Федерації Валлонія-Брюссель надзвичайно радий і зворушений тим, що може прилучитися до святкування 90-ліття журналу іноземної літератури «Всесвіт» шляхом підтримки номера, присвяченого бельгійській франкомовній літературі.

Роль міжнародного відділу Федерації Валлонія-Брюссель полягає у повсякчасній підтримці бельгійських франкомовних авторів для поширення їхнього мистецтва за кордоном. Ми також переймаємося розповсюдженням у світі дивовижної спадщини численних авторів, які відійшли у засвіти, але пройшли випробування часом і подолали численні кордони.

Культура – це дивовижний засіб самоусвідомлення і звільнення від стереотипів. Саме завдяки їй маємо змогу подолати наші відмінності і прокласти – попри географічні межі – місток між націями.

Нас широко зворушує і тішить зацікавлення ініціаторів цього проекту нашою культурою, їхня самовіддана праця в такому непростому контексті.

Дозвольте побажати вам великих успіхів у втіленні цього спеціального випуску і засвідчити вам ширю підтримку з боку міжнародного відділу Федерації Валлонія-Брюссель.

Солени Візар де Бокарме, завідувач сектору Міжнародного відділу Федерації Валлонія-Брюссель (Польща, Чеська Республіка, Словаччина, Україна, Узбекистан, Казахстан, Іспанія, Італія, Мальта, Португалія)

Шановні пані та панове!

Я широко радію, що цей випуск у 90-літній ювілей видатного часопису іноземної літератури «Всесвіт» присвячений саме франкомовній літературі Бельгії.

Широка ерудиція пана Дмитра Чистяка дозволила підготувати для українського читача широку панораму нашої літератури, включивши до випуску як тексти класиків, так і подеколи ще неопубліковані твори сучасників, даючи українським читачам змогу відкрити нові імена. Вочевидь, для декого із представлених у журналі письменників вихід у світ їхніх перекладів стане доброю нагодою відкрити для себе Україну.

З особливим зворушенням вітаю публікацію на сторінках часопису повісті Марселя Тірі «Проїздом у Києві», – твору, що висвітлює бурхливий і ще не досить відомий період української історії під час зимової кампанії 1917–1918 рр. Певною мірою, ця повість ознаменувала останній спалах тієї історичної доби, коли бельгійська присутність в Україні була надзвичайно помітною.

Випуск часопису, який ви тримаєте у руках, – нове свідчення дедалі тіснішої приязні між нашими країнами. «Всесвіт» продовжує шляхетну місію, якою так давно переймається, – місію зближення культур. Посольство Королівства Бельгія в Україні сподівається, що наша співпраця триватиме, і попереду – нові й нові проекти.

Люк Якобс,
Надзвичайний і Повноважний Посол Королівства Бельгія в Україні

Дмитро ЧИСТЯК

лауреат Премії в галузі художнього перекладу
Федерації Валлонія-Брюссель,
координатор спеціального бельгійського числа журналу «Всесвіт»

ФРАНКОМОВНА БЕЛЬГІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА: ВЕРШЕЧОК АЙСБЕРГА

Від упорядника номера

Ідея укласти спеціальний випуск «Всесвіту», присвячений бельгійській франкомовній літературі, визрівала давно. А все ж символічно те, що втілюється вона у ювілейний рік, у час, коли Україна повільно, але впевнено повертається до родини європейських народів, серцем якої є Бельгія. Справді, ця невеличка країна на перехресті двох величезних культурних ареалів – романізму й германізму – витворила дивовижно багатий симбіоз авторських картин світу, які впевнено торують свій шлях до читача, хоча той іноді навіть не здогадується, що йдеться саме про бельгійських авторів. Авжеж, навіть франкомовні літературознавці часто дивуються, коли зауважуєш, що Еміль Верхарн, Моріс Метерлінк, Анрі Мішо, Жорж Сіменон, Маргеріт Юрсенар, Амелі Нотомб, а також новоспечений громадянин Бельгії Ерік Емманюель Шмітт – бельгійці...

Укладання будь-якої антології – справа ризикована, ще більш ризикована затія – ознайомлення читачів із сучасними авторами, адже тільки час може розпізнати твори, які залишаться в пам'яті нащадків. А втім, представлений випуск «Всесвіту» окреслює загальні тенденції у новітньому літературному процесі Бельгії в поезії, малій прозі та драматургії, даючи змогу познайомитися і з класиками франкофонії «бельгійським Шекспіром» Морісом Метерлінком, шанувальником творчості Марії Башкірцевої Шарлем Ван Лербергом, а також із бельгійським Андерсеном Морісом Каремом. Інтерв'ю з відповідальним секретарем Королівської академії французької мови та літератури Бельгії Жаком Де Деккером і заслуженим професором Лувенського католицького університету Мішелем Оттенном розкривають основні етапи розвитку бельгійської словесності в соціокультурному контексті. Художню частину нашого випуску відкриває дивовижний документ доби – повість класика бельгійської літератури Марселя Тірі «Проїздом у Києві» (з часів української революції 1917 р.), твір художній, а тому за визначенням суб'єктивний, проте він досить точно подає бачення наших проблеми із позицій тогочасного європейця, бачення, що тільки тепер поволі змінюється...

Бельгійсько-українські літературні взаємини тривають давно і плідно. Охочим варто ознайомитись із бібліографічним покажчиком «Українсько-бельгійські літературні зв'язки», укладеним Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського у 2010 р. У ньому Ярема Кравець досить повно відобразив історію дружби наших культур – передусім через обопільне збагачення перекладами. Марко Вовчок і П'єр-Жюль Етцель, Іван Франко та Еміль Верхарн, Леся Українка і Моріс Метерлінк, Юрій Меженко і Жорж Роденбах, Максим Рильський і Шарль Ван Лерберг, Сидір Сакидон і Шарль де Костер, Микола

Терещенко й Еміль Верхарн, Андрій Свірко і Леся Українка – перелік знакових тандемів українських та бельгійських митців у творчому взаємозбагаченні можна продовжувати ще довго... Значно пожвавилась перекладацька робота із представлення в Україні класичних і сучасних текстів бельгійської літератури після здобуття Незалежності – не так давно українською заговорили Анрі Мішо, Моріс Метерлінк (після півстолітнього мовчання), Моріс Карем, Маргеріт Юрсенар, Франсуаза Малле-Жоріс, Амелі Нотомб, Ірен Стецик, Ерік-Емманюель Шмітт, Франсуа Емманюель, Оскар Тірі, Жорж Екаут, Шарль Ван Лерберг, Етьєн Фермеєрс, Анрі Бошо та інші. Сподіваємося, кількість публікацій лише зростає, але ж і якість не падатиме...

Бельгія також відкрита для українців. Чимало письменників української еміграції мешкали або видавались у Бельгії: Роман Бабовал, Юрій Борець, Ганя Дибайло-Шпинда, Кузьма Дмитрик, Зореслава Коваль, Зиновій Красівський, Роман Кухар, Богдан Курилас, Степан Любомирський, Леонід Мосендз, Іванна Петрів, Леонід Полтава, Володимир Радзикович, Улас Самчук, Іван Смолій, Іван Стоцький, Гліб Східний... Самовідданими перекладачами української поезії були Андрій Свірко та Роман Бабовал; цю традицію продовжує молодше покоління гранословів. Багато для популяризації нашої історії робить Ірен Стецик, авторка знакових романів «Мазепа», «Бальзачка» та «Петрова донька» (у нашому ж випуску друкується її новела «Такий собі Микола Гоголь», де також чітко простежується українська тема). Неодноразово представляючи переклади українських авторів у франкомовній секції Р.Е.Н.-клубу Бельгії та на інших культурних майданчиках, ми з Іваном Рябчієм увіч переконались у животрепетній цікавості до українського слова в серці Європи.

Насамкінець зауважимо, що підготовка й вихід у світ спеціального випуску журналу «Всесвіт» не змогла би відбутись без сприяння Сектора підтримки книжки та Міжнародного відділу Федерації Валлонія-Брюссель, Королівської академії французької мови та літератури Бельгії, а також Європейського колегіуму художнього перекладу в Сенеффі (директор – Франсуаза Вільмар), а також повсякчасної зворушливої підтримки колективу Посольства Бельгії в Україні, передусім п. Люка Якобса та п. Жана Де Ланнуа, яким щиросердно дякуємо, сподіваючись на подальшу плідну співпрацю. Адже айсберг бельгійської літератури тільки починає нам відкриватись, як, до речі, й український айсберг – Європі. А ще ж є дивовижно багата література нідерландською мовою, яку також слід було би вшанувати спеціальним випуском «Всесвіту» – матеріалу для цього немало, була б іще воля менеджерів у царині культури... Нехай же за волю того, хто, далєбі, Сущий, стане нам творчої наснаги, щоби хоч трохи ширше відкрити ці айсберги, адже, як заповідала незабутня Маргеріт Юрсенар, «серце людське» має розширитися «до просторів життя всесвітнього»...

Жак Де Деккер: «Нині Україна перебуває на історичному роздоріжжі»

Жак Де Деккер – один із найвищих посадовців у царині бельгійської культури, який себе таким анітрохи не вважає, хоча й до свого письменницького покликання ставиться доволі критично. Вищу освіту він здобув у Брюссельському вільному університеті (спеціальність: германська філологія), тривалий час перебував на викладацькій роботі в Монському університеті, у Вищому інституті мистецтв Федерації Валлонія-Брюссель і в Королівській консерваторії у Брюсселі. У 1985–1990 рр. очолював відділ культури щоденної газети «Ле Суар». Поряд із тим ще в 1963 р. спільно з Альбером-Андре Лере заснував Театр де Леспрі Фраппер, для якого переклав і адаптував багато драматичних текстів, зокрема твори Хуго Клауса, Генріка Ібсена, Августа Стріндберга й Антона Чехова. Його

перший роман «Велике колесо» (1985) ввійшов до короткого списку номінантів на Гонкурівську премію; прихильно зустріли читачі й наступні прозові твори: романи «Витівки кохання» (1990), «Черевко кита» (1996), збірки новелістики «Нічого ти не бачив у Ватерлоо» (2003) та «Зменшені моделі» (2010), а також видання з історії бельгійської літератури та нариси сучасного літературного процесу. Великий успіх мала драматургія: в багатьох країнах ідуть на кону п'єси «Світанок» (1976), «Фітнес» (1992), «Магнолія» (2000), «Епіфанія 80» (2007) та інші. З 1998 р. очолює редакцію впливового часопису «Маржіналь». Останнім часом у культовому видавництві «Гаймар» з-під його пера вийшли у світ монографії про Ібсена та Вагнера. З 1997 р. Жак Де Деккер – член Королівської академії французької мови та літератури Бельгії, п'ять років по тому обраний її неодмінним секретарем. Пропонуємо читачам «Всесвіту» роману з цією дивовижною особистістю...

Дмитро Чистяк: Шановний пане Де Деккере, які основні функції неодмінного секретаря Королівської академії французької мови та літератури Бельгії? Чи можна більше дізнатися про діяльність цієї установи? Яка її мета, її основні завдання? Можливо, на взір Французької академії, вона має готувати еталонні словники чи якісь інші видання? Відзначати провідних бельгійських письменників і сприяти поширенню їхньої творчості за кордоном?

Жак Де Деккер: На цій посаді я маю виконувати численні функції. Насамперед зобов'язаний забезпечувати координацію нашої установи із влад-

ними структурами, іншими академічними установами, засобами масової інформації та багатьма іншими партнерами. Вже ці окреслені мною справи забирають чимало часу. Але ще більше часу забирає внутрішнє життя Академії, організація роботи нашої невеличкої групи наукових працівників, які роблять велику справу, підтримка нашої спільноти з чотирьох десятків членів (зокрема десяти іноземців), забезпечення проведення прилюдних та закритих засідань, різноманітні публікації (академічний бюлетень, низка видань, зокрема спільно з іншими видавцями), організація журі для присудження низки премій, якими шановуємо письменників і науковців. На відміну від наших французьких колег, ми не укладаємо словників. Натомість дуже активно видаємо праці з французької граматики, адже більшість спеціалістів у цій царині – саме бельгійці, члени нашої Академії. Пріоритетною для нас є підтримка французької мови на державному рівні.

Д.Ч.: Чи можна нині говорити про наявність бельгійської франкомовної літератури та які основні риси, що відрізняють її від нідерландськомовної літератури? Розташування Бельгії на перехресті романських і германських культур у центрі Європи – це перевага чи перешкода на шляху розвитку бельгійської культури для вироблення національного міфу, вже втіленого в образах Тіля Уленшпігеля, Пелеаса, Тентена та Сіменона?

Ж.Д.Д.: Ваше запитання таке складне й широке, що для відповіді на нього треба написати цілу книжку, якщо це взагалі можливо. Утім, я маю тверде переконання, що бельгійська культура існує, але найяскравіше втілюється поза літературою. Фламандські письменники не вірять в існування бельгійської літератури, вони вважають себе саме фламандцями, а не нідерландцями. Така ситуація – наслідок багатолітнього пошуку власної ідентичності через недостатню повагу до мови північних регіонів із боку бельгійської влади. А ще ж деяка частина бельгійців відчуває неоціненне багатство нашого розташування на перетині численних культур як тягар і загрозу, – і це також слід розуміти. Справді, існують певні бельгійські міфи, але маємо зауважити, що, приміром, образ Тентена здебільшого популярний серед дитячої аудиторії. Коли ж бельгійець дорослішає, він мовби відчуває, що йому бракує національної ідентичності.

Д.Ч.: Чи можна сказати, що Ваша кар'єра письменника і високого посадовця у царині культури розпочалася з театру? Адже ви ще у студентські роки грали в «Голомозій співаці» Іонеско...

Ж.Д.Д.: Насправді я почуваюсь радше письменником, ніж «високим посадовцем», як Ви мене охрестили. Але життя саме спонукало виконувати ті обов'язки, яких я насправді нітрохи не прагнув. Натомість дедалі частіше усвідомлюю свою письменницьку роль у суспільстві – авжеж, тільки тепер розумію, що насправді ніколи не припиняв писати, відколи мені подарували першого олівця. Правда й те, що писання своє я дуже швидко ототожнив із театром – справді, театральний світ мене завжди вабив, – і спершу як сценариста, тобто починав я таким собі «зашагунковим письменником». Усі мої переклади – драматургія, та більшість есеїстики також пов'язана з нею. Може, й справді – все це почалося з того короткого акторського досвіду в отрочі літа...

Д.Ч.: Слід гадати, що малярство також великою мірою вплинуло на Вашу творчість, адже Ваш батько, Люк Де Деккер, був відомим фламандським художником...

Ж.Д.Д.: Справді, для мене дуже багато важила батькова малярська спадщина, але передусім вона дала мені розуміння своєї суспільної ролі, адже бути сином митця означало випасти зі свого соціального класу, відчуття, що ти – не такий, як інші, що ти можеш вийти за кордони звичного. В юності я трохи малював, але дуже швидко зрозумів, що ніколи не матиму батькового хисту, а він справді був надзвичайно талановитий. У музиці замолоду орієнтувався дуже погано. Отже, з мистецтв мені залишалася література – так уже склалося.

Д.Ч.: Ви розпочали літературну кар'єру перекладачем художньої літератури, згодом стали романістом і опублікували низку монографій, не кажучи вже про численні помітні літературні публікації в газеті «Ле Суар». Яким чином відбулися ці письменницькі трансформації?

Ж.Д.Д.: Маю дещо пояснити: я справді починав у письменстві з художнього перекладу, а саме – з перекладу драматургії. Завдяки перекладанню багато чому навчився, а в тридцять років написав свою першу п'єсу. Десять років по тому зважився на роман – «Велике колесо» – оскільки здавалося, що обрана мною тема в межах саме цього жанру мала втілитися якнайкраще. Впродовж десяти років я надрукував три романи, але поки що на якийсь час призупинив прозову творчість і вдався до жанру біографії, але мушу зауважити: моє минуле романіста дуже сприяє праці в цьому жанрі. Однак моїм фахом, часто навіть – заробітчанством – була журналістика, адже протягом сорока літ друкував різноманітні статті, а також викладав – так, це інша моя «серйозна» праця.

Д.Ч.: У Вашій творчості яскраво простежується актуалізація прадавніх міфів, що й досі живлять уяву наших сучасників. Едем у «Магнолії», образ Іони у «Череві кита»... Як, на Вашу думку, сприймають читачі порушену у Ваших творах міфопоетичну картину світу?

Ж.Д.Д.: Ваше запитання дуже мене зворушує, оскільки справді – і зокрема у «Великому колесі» – я звертаюся до актуалізації деяких міфів, до їхнього вживлення у буденність. Те саме відбувається й у п'єсах, хоча – не так радикально. Моя драматургія – звичніша, ближча до англійської традиції, а також позначена впливом Ібсена, якого я досить уважно вивчав. Нині ж поринув у творчість Бернарда Шоу, який істотним чином залежав від Ібсена. Повертаючись до активації міфічного потенціалу: Ви слушно зауважили, що в «Череві кита» простежується не лише образ Іони, а й алюзія на образ Левіафана. Взагалі здається, з міфами ми ніколи не розпрощаємось. Популярні останнім часом «Зоряні війни» або ж «Гаррі Поттер» про це досить промовисто свідчать. Нашу цивілізацію досі підживлюють прадавні уявлення, що, зрештою, є добрим доказом послідовності цивілізаційного поступу.

Д.Ч.: Здається, у Вашій драматургії можна простежити тенденцію до гармонізації внутрішніх конфліктів через повернення до традиційних цінностей,

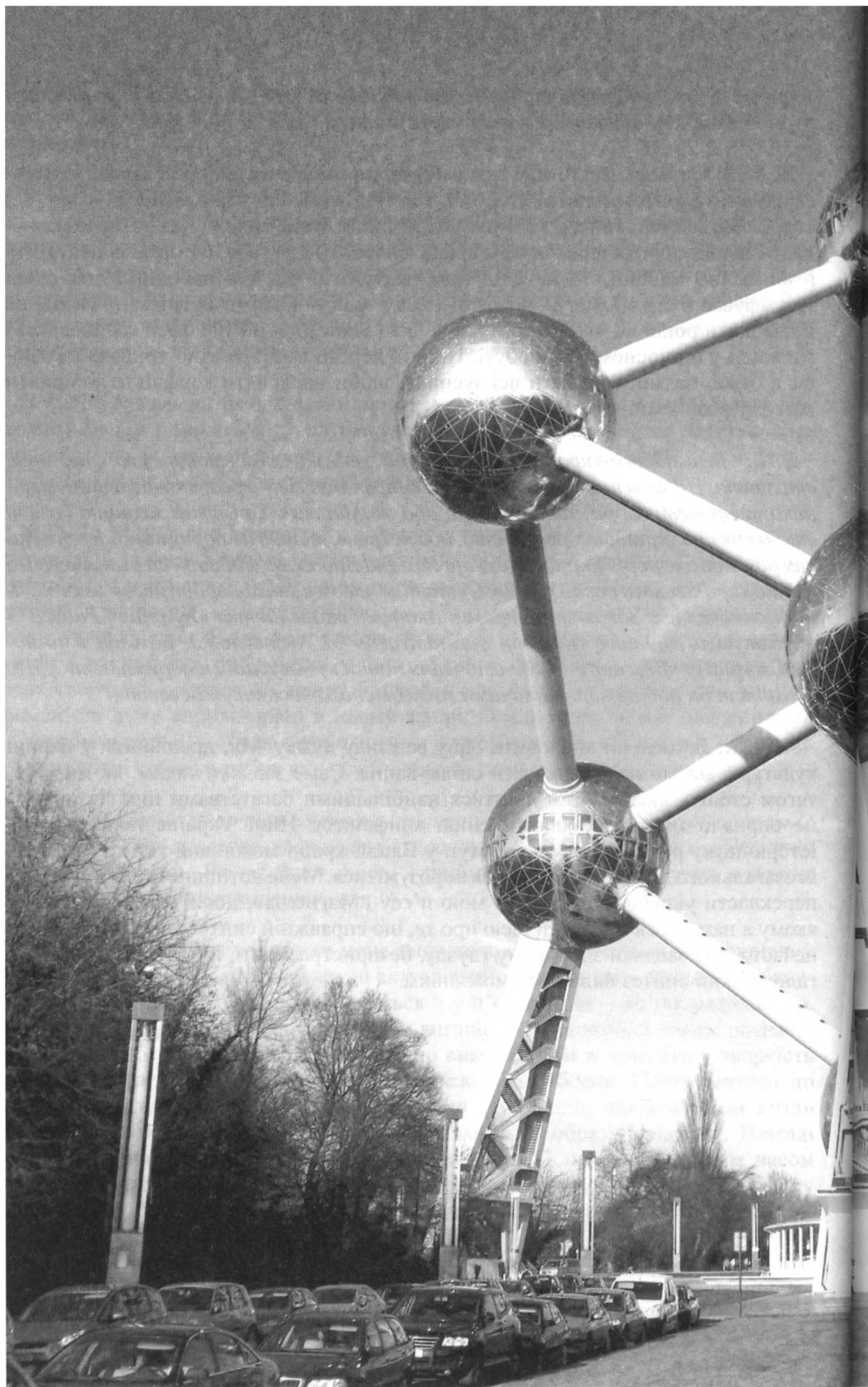
зокрема до цінностей родинних. Як Ви вважаєте, література виконує функцію гармонізації або й навіть – гуманізації суспільства?

Ж.Д.Д.: Справді, дехто вже зауважував, що мені чомусь обов'язково хочеться замирити усі конфліктні сторони, тож у фіналі моїх творів (передусім п'єс) окреслюється тенденція до синтезу, своєрідних «гепі-ендів». Гадаю, коли нам удасться допомогти іншим людям краще вяснити для себе, що саме їх непокоїть і збиває на манівці, то не слід цим нехтувати. Коли я народився, на сцені тріумфував театр абсурду, – зрештою, і сам грав у «Голомозій співачці», коли ще й двадцяти років не мав. А проте, в ті часи відбудови різних сфер господарства ми жили у відносному добробуті. Нині ж переживаємо значно тривожнішу добу, а отже, маємо гуртувати всі зусилля, щоби прояснити конфлікти і сприяти їхньому розв'язанню.

Д.Ч.: Бельгійсько-українські культурні зв'язки тривають уже не одне століття. Не можна оминати увагою Шарля Ван Лерберга, тонкого шанувальника творчості Марії Башкирцевої, або ж Марселя Тірі, який залишив болючі свідчення про українську революцію, або ж Ірен Стецик, авторку низки зворушливих романів з історії України, або ще Романа Бабовала, видатного бельгійського поета українського походження. Останнім часом наші літературні зв'язки значно пожвавилися. Завдяки підтримці Академії видавництва «Журнал “Радуга”» опублікувало видання «Ранньої драматургії» М. Метерлінка. Бельгійський номер журналу «Всесвіт» – нове свідчення нашої культурної співдружності... *Що Ви хотіли би побажати читачам славнозвісного часопису «Всесвіт»?*

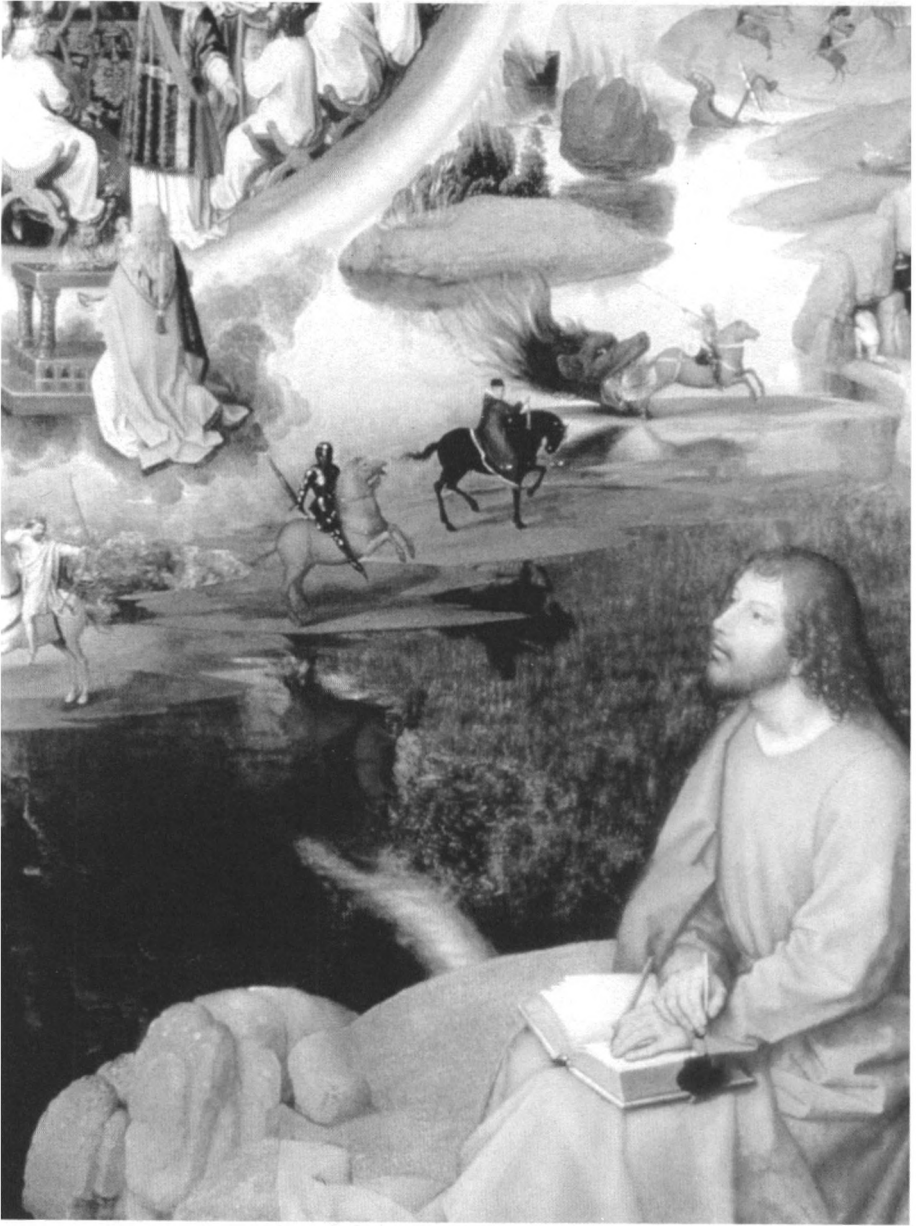
Ж.Д.Д.: Я хотів би висловити одну важливу думку. Ми, працівники у царині культури, маємо налагоджувати спілкування. Саме завдяки таким, як ми, протягом століть люди могли ділитися найбільшими багатствами цивілізації, – а це сприяло мирному залагодженню конфліктів. Нині Україна перебуває на історичному роздоріжжі, але поступ у Вашій країні можливий тільки за умови всезагального діалогу й намагання порозумітися. Мене потішила Ваша ініціатива перекласти українською мовою мою п'єсу «Магнолія», досить веселий твір, у якому я намагався провести ідею про те, що справжній синтез удається нам геть нечасто, але завдяки здоровому глузду, безпристрасності, іронії та мудрості загалом такий синтез видається можливим.

Спілкувався Дмитро Чистяк

«Атоміум» - велетенська модель атома, встановлена на Всесвітній виставці 1958 р. у Брюсселі.

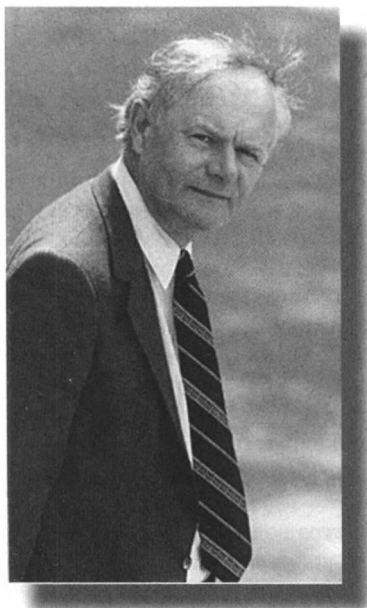

*Вірш –
мовби трава із трави.
«Тільки не для красвиду*

*даю тобі дихання», –
мовить страждання.*

*Вітер
заснув у моїй глибині.*

Вернер Ламберзі

ФРАНСУА ЖАКМЕН

(1929–1992)

З французької переклав Дмитро Чистяк

Народився в с. Гебіньйон, поблизу Льежа. Під час Другої Світової війни мешкав у Великобританії, де перейнявся творчістю В. Шекспіра, П. Б. Шеллі, працями З. Фрейда. Після повернення на батьківщину у 1948 р. долучився до угруповання довкола журналу «Фантомас» на чолі з Теодором Кенігом, упродовж 1950–1960 рр. відвідував у Льежі “клуб геніїв” Жозефа Дозоня неофрейдистського спрямування. Працював технічним перекладачем. У знакових поетичних збірках – «Пори року» (1979), «Сіре доміно» (1984) і «Книга снігу» (1990) – афористичність вислову через уведення у художній текст філософських категорій вдало переплітається з медитативним проникненням у душу природи через екзистенційне переживання природного циклу як людського життя і навпаки. Лауреат Щотрирічної премії в галузі поезії Французької спільноти Бельгії (1986), а також Премії Макса Жакоба (1991).

Зі збірки «Пори року» (1979)

Весна

*

Легіт віщує весілля
немилосердне.

В усьому родженім –
апокаліпсису світло.

Вже небуття затремтіло
в траві.

Згубно не бути в цей час
молодим.

*

Осокір порозкришував світло.

Звільнений погляд лягає
на плече лісове.

Вічності ширять стежину.

*

Щойно світло сягнуло
найкращого дня.

І на хвильку лягає обручка
мерехтлива довкола цвітіння
дерев.

Нам часу не стало на правду
дійти новизни.

*

Великий сум поймає тіло
на думку про відновлення
творіння марного і вічного.

Боїться днини гожої,
яка вже знахабніло встановилась
понад зимові рани.

Не поділяє
тіло жажного забобону
соків.

*

Пізно чи рано кожен пізнає
весну, яка переносить
на той бік часу.

Там кожен спогад щасливий
рис набуває біди непоправної.

Там найзугарніші птахи –
тільки зняряддя
страху й мовчання.

Літо

*

Світло до лісу ввійшло –
мов одкровення –

стежками, яких скільки світу
листя не знало.

Все об'явилося нараз
непояснено.

Дух розгубився: невже
фатум таки світлоносний?

*

Нижньої днини відхід
ладен людину згубити.

Запах речей прикінцевих
ще не зневірою лине,
а наче тріска безмежжя.

Брунатне цвітіння вмира
під модриною.

Ранок розколину
завтра довершить.

*

Розпалилося небо
єретиком.

Пойняв уже вугільний дух
осердя камінне.

По нім – опівденний
гробок.

Там пил почиває у
мирі страхітнім огню.

*

Сходами ночі свіжість
зійшла.

Ефірна посестра води,
леткої природи блукачка
у тіннявій па́шні.

Та кроки її наслухає
Лиш тиша.

*

Іноді після дощу ліс
висвічує нам кришталем
понад вогонь і прозорість.

Той уламок затвердлого джерела
сонце кида у простір
сяєв кривавих.

Око вже – шумовиння.

По красі у самозабутті
сподіватися годі
на колишне життя.

*

Полишаєш надію навчитись
чогось од ясот.

Сонце викривило самовпевнений
день.

І сприяє тепер сліпоті,
а не певності.

*

Літо вже розпалило смаки,
яких не зітнуть віки.

Для того винайшли сад,
аби неможливе знайти.

Кожен зірваний плід
непритомно мене умліває.

Таке ж небезпечне
замилування лицем.

*

Верхів'я розпливаються.

Та вже оксамит їхній рветься
од марної спроби відновить
очевидне.

Не завважить не можна,
що прозорість
обернулась отрутою.

Справді живиться висота
небуттям.

Осінь

*

Бук махає руками,
палає.

Справляє останнє
свято вогню.

Удалині
догоряють листки –
пахощі владні й легкі.

Хто не згорає – стає
мжичкою.

*

Води уже зеленіють.

Листя опале гине
все швидше.

І дочекалось
глевкого апофеозу.

Ось і глибини темністі
незграбно зімкнулися
над відбиттями.

*

Кинули якір
журби.

Ждали над морем
чадних думок.

Ген величезна мовчазна перлина
котиться обрієм.

*

Якось надвечір нам вітровій
приніс не дощ і не зливу.
Знов, як за давніх часів,
нас до себе запрошує.

Знали дерева про це,
бо готові гойдалися
тихо і рівномірно –
щоглами.

Я роздивлявся ці плетива
тіні.

Ліс вирушав.

*

Неможливо стати
віддалік.

Відстані стираються в непевнім.

Ліс не долучається
до обрію.

Дерево розпалює листок і
свою межу знакує в ньому.

*

Птахи забрали
браму просторів.

І постирали нараз перспективу
холоду.

Вже не осягнення прагнуть –
вигнання.

Бачать лиш море тепер.

*

Дерево радо смакує неоясненні
втішання згуби.

У самозреченні дуже
ретельно обарвиться –
на незабутні букети.

Радощі порожнечі топлять неначе
вино, без надії на оргії.

*

Блакить утратила блакиті
таїну.

Снуємо у блідих просторах,
у пошуках
бодай відтінку, обарвлення
відсутності.

Страшна-бо нам прозорість,
ця відьма порожнечі.

*

Зіходить сонце передсмертне.

Лежить на вересових
подушках і ронить одну лиш
фразу, а чи афоризм
у позолоті – з наміром
величним, але зі значенням
розмитим.

Воно заледве пам'ятає
світ.

*

Троянда вже нічого не чека
о цій порі.

Закохані давно забули
стежки, які
навіювала пахоц.

Її безмір'я вже безсиле.

Хто знав любов,
у того спрага смерті – своя,
непорівнянна.

*

Рождається кінець –

вже чути, як зітхає
серед мовчання
птахів.

І віддаємося – почався
шал занепаду.

Таж навіть найгрубіше дерево
переповняють надмірні
знаки із порожнечі.

Зима

*

Якщо річ – лиш відбиток,
то чиє це обличчя нахилється
над білиною?

Таж немислиме, – певне, єдиний наш
образ, ладний удовольнити
глядача.

Вживання бодай однієї метафори
сніг осмутило б
до згуби.

ЛІЛІАН ВУТЕРС

(1930 р. н.)

З французької переклав Дмитро Чистяк

Ліліан Вутерс народилась і мешкає в Брюсселі. Після закінчення педагогічного інституту, протягом тридцяти років викладала у середній школі. Авторка збірок поезій ("Мороз", 1966; "Алое", 1983; "Паскалева записка", 2000; "Змінити кору", 2001; вибране "Усі дороги до моря нас ведуть", 1997), драматичних творів ("Учительська", 1983; "Шарлотта, або мексиканська ніч", 1989), укладачка "Антології франкомовної поезії Бельгії" у чотирьох томах, перекладачка фламандської поезії (твори Г. Гезелле, збірки середньовічних поетів "Ясні години Фландрії", 1961). Єдина членкиня обох Королівських Академій – Французької та Нідерландської, а також Європейської Академії поезії. Вишанована багатьма міжнародними відзнаками, серед яких Премія ім. М. Монтеня (1995), "Золотий Ключ" (2000), "Поетичний Гонкур" (2000) тощо. Ліліан Вутерс входить до плеяди найвидатніших сучасних франкомовних письменників-мінімалістів, у яких афористичність поетичної мови щасливо поєднується з простою містичною експресією. Прибравши подобу давньоєгипетського Писаря, авторка стирає часові та просторові межі у щемливій медитації про долю і взаємовпливи душі одиночної й душі світової.

Зі збірки «Щоденник писаря» (1990)

*

А чи сонця, ізгаслі до народжень,
опісля смерті зажахнуть?

Чи пам'яті високі води
по всьому виповнить снага?

Чи повість, що стирає перший подих,
і за пісками щось напише?

*

Аби відбутись, треба древо посадить,
дитину народити, дім звести.

Я ж тільки споглядаю плин води:
вона сплива й рече, що все тече.

Я ж тільки й того, що вогню шукав:
він вигоря й рече, що все згаса.

Я ж тільки й того, що за вітром гнавсь:
він вислиза й рече, що все втіка.

Й зерняти в землю не посіяв я:
вона ж лишається й рече, що нас чека.

*

Ти, володіючи, крихти не маєш.
Ти, уперед ідучи, не рушаєш.
Ти, припадаючи, все ж випадаєш.
Ти, проживаючи, лиш проминаєш
І, завершившись, лише починаєшся.

*

Раз, тільки раз
крапля в руках, сміквина тінь
онде на хаті моїй.

Раз, тільки раз
крапля води на язиці,
сонця на пальчиках блиск.

Я проживу, що б не було,
світлий і вітряний час,
повен жаги.

*

Щось помаленьку-малу видиба,
щось гусне, запікається, береться.
Ріка все плине, тільки ж бачу я
це щось, його відносить течія,
але сяйне, що я у нім, і водночас –
мені воно чужинне.

*

Нене, у лоні твоєму
творилася маска посмертна моя

В осередді твоїм день при дні
кожен крові приплив,
кожне серцебиття
наслухало мовчання
мого небуття.

Кожне твоє позіхання
ладувало мій подих останній.

У літеплі тіла твого
чувся мороз,
шліфувалися біллю кістки.

*

Про іншого – ні слова. Ще зарано.
Про іншого – кого? Його? Її? В яким
із існувань? Я
стільки ділив хлібів і лож,
я був стрілою й сагайдаком. О Найе,
моє осердя ти, а я – лиш коло. А втім,
іще ніколи мій подих любе тіло не живив,
іще ніколи твій подих не підмінював мене.

Ти – тільки ти, я ж – тільки я.
Хоча й інак буває.
Бува.

*

А буває, що явиться світ,
і чийсь погляд мені відповідь –
і з часу випорскує мить.
Віднаходжу десницю, свого двійника, свій
бік надзвичайний.
Пуповину вхоплю.
В землю, забрану раз, дерево посаджу.

*

Вміти потрібно
втратити все, навіть себе,
навіть і спомин про себе. Піти
геть із місцин, вийти з часів,
скинути одіж оцю нетривку,
шестеро тіл і осягти
сьомого тління разом із зёрням.
Води ріки затоплять усе.
Сонце ті висушить води.
Вітер пустельний геть постира
слід на пісках.

Вмерти життям.

І в мить оту, повну чекань,
стрітись-таки
із собою.

Глибоко врешті можна
вдихнуть.

*

Таж як пахне жасмин,
ще й мигдаль, ще й мигдаль!

Таж як пахнуть коса,
ще й пахвини твої!

Таж як пахне пустир,
пахне бриз вечорів,

таж як пахне намул,
як розповниться Ніл!

*

Як і ти, я вивчав небеса,
споглядав пустельні міражі.
Як і ти, я гадав:
певна річ, там щось є –
певно, щось.

Як і ти, я помру.

А проте я ще цар.

*

Та смертю враз життя
не зупинить.

*

Кремнева, глиняна пам'ять.
Сяду на ослика й огляну враз
усенький нільський поділ.

Землі такі вже низинні, що для небес
обшир увесь.

Людам із краю долин
погляд просториться без берегів,
усюди видніє господа Богів.

*

Це світло живосилом
відмило млу і врешті постирало
всіх оборонців межи нас.

Це світло у часі вишнім –
неначе гномона* жало,
неначе меч окрай порогу Саду.

Аж тінь моя звелася сторчка.

*

Усі дороги до моря нас ведуть.

*

Пишу зерня, читаєте коса.
Пишу коса, читаєте пашня.
Пишу пашня, читаєте ви кров.
Пишу я кров, читаєте життя.
Пишу життя, читаєте зерня.

*

Свійські тварини такі мовчазні
і терплячі, в них стільки довіри до рук
хазяїв. І такий жорстокий
талан

Чи ж то ягня, що пасеться при неньці,
пещене променем сонця,
бачить у нім одблиск ножа?

*

Свічадо відбивається в безмеж:
це сонце ряхтить у нас в очах,
в очах тварин,
і в кожній крапельці роси.
Та й місяць відсвічується теж,
і всі зірки, померлі спозадавна,
і всесвіт, вічно спраглий оновлянь.

* Гномон – 1) старовинний астрономічний інструмент, вертикальний стрижень на горизонтальному майданчику; за допомогою його визначають висоту і азимут Сонця; 2) сонячний годинник, що діє за допомогою цього інструмента.

Таж кожен у собі несе Усе,
яке хіба так само є Ніщо.

*

Навчитель мій виважує слова,
Рече, що над усе – сторінка біла
І що чорнило папіруси бруднить;

Навчителю, то правда.
Знаю сам: мої сувої перейдуть у прах,
зітруться письмена.

Та мій талан – назвати речі, хоч би їм
Тисячоліття, а чи день тривати.

Я називанням тим живу.

Назвавши речі, мислю: їх немає,
та ними я існую.

*

Навчитель мій – то віяльник вітрів.
Він голіруч іде, лиш пил
обтрушує з сандалій.
Ніколи він не стане на спочинок
і не оселиться ніде.

Рече: «Блаженні бідні духом, тож
будь готовий».

Господарю, ізроду-віку я готовий.
Дарма що я до всього прикипів,
немов худоба до своєї паші –
ти знаєш: я готовий вирушать.

Підемо, як відчинять браму.

Я тут із перводиху, спервовіку –
й не матиму кінця.
Я – те одухотворене
начало, що
мандруватиме собі,
мене лишивши.

*

Безумець мешкає лиш нині,
мудрець – у вічності живе.

Нема теперішнього, і речу,
що між учора й завтра нам ходити
по линві, тоншій
за павучу нить;
між завтра і учора –
сама лиш відстань подиху.

Теперішнього – ні, нема.
Воно – як мур, що враз крізь нас пройшов,
але за мить ми пройдемо крізь нього.

*

Я в морі був краплиною, я був
і морем, що вбирає всі краплини.

*

Я – той Ісус, що пише на пісках.

*

Мандрівці в себе нема кінця.
Вартовче, дніє

МАДЛЕН Б'ЄФНО

(1930–2013)

З французької переклав Дмитро Чистяк

Мадлен Б'єфно народилася в провінції Ено і весь вік прожила у Монсі, зрідка тішачи шанувальників поезії невеличкими брошурками віршів, які тільки нині здобувають дедалі ширший розголос у франкомовній поезії. Поетесу можна вважати послідовницею поетики бельгійських сюрреалістів (передусім, Групи Ено та мистецького угруповання «Кобра» під орудою П. Алешинського), яка надзвичайно яскраво простежується в літературній студії при часописі «Фантомас» у 60-х роках. Водночас її творчість можна розглядати як предтечу мінімалістських тенденцій, але відчувається тут і потужний неомодерністський екзистенційний струмінь екстатичного контакту з довколишнім, який робить її приступною та близькою дедалі ширшим колам читачів.

Зі збірки «Оселя нетривка» (1999)

Двоголове дерево

*

Коханці вийшли у вогнях
з осель коли світало

Всідаються навпроти неба
замішані на ясноті

Шумує сонце на зубах у них

*

Лісник заснув на десять штирів у гумусі
Це він-бо слинить гостролисти
Щоночі а соловей заріже ліс
Чує тремтіння у плоті своїй

Воду відносить
горлечко біле

Три поклики вітру

Біжу в очеретах
аж доки вітри перевіють і засіють

Стану під камінням
шаленим джерелом
вогню кинджалом зерням
у сні печер

Мое-бо горло вже не для цих
долин я птахам віддаюсь

І вислизає час
Криниці в танці
І дерево гостріш

*

Сонце

Кожен кущик трав ножичок заховав
Землю вже між ногами беру
Непорушна
блакить подиху

Сонце то мак
Сонце то
в серці моїм
вибухнув мак

...і Місяць у повні Дня

Німа ягничка
в ночі руном золотить

Побожні обійми
чіпляють лози
за бельведер інею.

Нелюби

Нелюби
ціле місто на стегнах носять
сурмлять кімнати трубами
червоні коні

Бліді в них діти
тримаються за скрипку

Викрадене дитя

Дівчатко співало
Вітер яснів
Морея палала на щічках

Тоді
відлетіло ягня

Бувають дні

Бувають дні коли не смію дивитися на тебе
боюся щоби ніж твоїх очей
не розколов
а визбрані перли у снах
не закотились під столи
під ноги сплячим вибляклим
гвалтівникам комет

Меч перламутру

*

Він виправдовує
зів'ялі кардаміни

А кульки солов'їв
ще котяться у згадках

А шкіра дня така ясна
що загубилася у ній зоря

*

Довкола місяця підноситься ріка
медуза
Розплавлені ягнята
Вівчарик на снігу поснув
промита скроні
Ожина вже плямує
і коле сукню любок

Розкрита голова

Яблука падають у туманах
наче сумні дні народження
Тільки ще лампа в мене ж на язиці
Я розтуляю губи а ти

досі не бачиш п'ють
коні у горлі воду студену

На околиці міста

*

У саду

по камінчиках червоних я іду
ніжки маленькі босоніж
руки на ласках

У голові океан пливе
Мартини стинають вітри
Бог мій і маргаритка

Стовбур вербовий у хмарах пилку
сірої зелені мороху ніжного
Треба потерти лампу
забуту Жайвір у дереві

Дитина виткала вже ягня
глиняні ж ніжки вгору вітрам
Я укладаюсь тут під руном
затишний запах

*

Скрасчку лавки
планети сніжні припливли

А внизу сходинки золоті

Місяць шумливий
пливкі позасвічував голоси
мали шукати їх у вітрах

Дні чекали плину широкого сумиру
серцем заручені із мірадами зір
небесне злягання метеорит

Все дивина
як вертається день

*

Скінчилось поле я сиділа
в букеті маргариток
ці квіти вбрані в біле
Я говорила Осінь
із літа вийшла заважкою річчю

Дитя співало
Можливо десь криниця б'є
у голосі дитячій?

Де міг би час напитись
з отих що чекати не вміють
або говорять зашвидко

Точка сходження

*

Ранок вийшов із наперстянок
Співи пташині на мить якусь підвісили зорю
Високо над гаями дерева
біле пташа одгортається і згортається
Повільну отару жене вівчар
На столі хліб молоко
Світло окреслилось там
Днину повільну ріка підганя

*

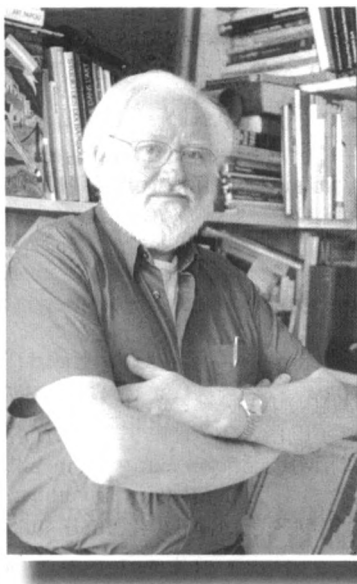
Наслухаю при дверях мізерне
і прозоре
Зранку іній огорне
За журавлем журавель
відлітає з дарунками літа
Із криниці вода піднялася безбарвна

Туман
засурмив у чагар
Земле!

Ікар

Голубе комодоре
Чарування повітрям прощення линеш
Досконалою точністю лука до хмар і впадеш

Чи з'єднаєш ти небо з кошенятами ранку
Він
рибкою в склянці синенькій викликом
зачудований.

ВЕРНЕР ЛАМБЕРТЗИ (1941 р. н.)

З французької переклав Дмитро Чистяк

Народився в Антверпені у нідерландськомовній родині, але для поетичної творчості обрав французьку мову. Тривалий час досліджував східні сакральні практики, що гармонійно поєднуються в його поезії з європейською афористичністю філософського осмислення дійсності. Один із найактивніших поетів франкомовного культурного ареалу, Тривалий час працював у сфері поширення бельгійської літератури за кордоном, очолював книгарню Федерації Валлонія-Брюссель у Парижі. Нині – на творчій роботі. Вернер Ламбертзи – автор понад 40 поетичних збірок, лауреат численних літературних нагород, серед яких – Щотрирічна премія Франкомовної спільноти Бельгії (1980), Щотрирічна премія Парламенту Франкомовної спільноти Бельгії (2002), Премія Французької академії в галузі поезії (2005) тощо. Твори поета перекладено багатьма мовами світу.

Зі збірки
«Учителі та чайні будиночки»
(1979)

*
учителю
тебе я маю
так назвати

давати я не вмів
належати не вмів

тепер коли слова
захочеться снувати
сміємося

*
учителю чому
заклеювати слід
конверти без адреси
коли у них ніщо

хто відкриває знає

*
речей так мало
та на місці кожна
у просторі безлюднім

душа у воднім вируванні
її могутня чистота
зове

в любові та у злуці
на дотик
в оцій присутності із потойбіччя
у нас самих

учителю
а все ж ми помремо

і чайникові так
нічого ще про чай
не знати

*
до того що дівиться
без погляду

до того що промовля
без голосу
вчитель
простує
без світла щоби засліпити
без мовлення
щоб говорити вище

*
учитель і вода

чого мовчить вона
втонувши в бульбашках?

все
може тільки
танець?

*Зі збірки «Комболой і Шандмала»
(1985)*

*
Дощить
угорі уночі
світло перуть

*
Вода завжди
мовби вертається із далини

*
Щоби набрати у руки
води

Підкидають її
наче дитину

Тоді
ріці
повертають зайві перлини

Потім
славлять
і знову вклоняються

Творять при серці
долонями храм

У глибині храму
нічого

Там пелюстки на долівці
біля округлого каменя
у червоному

Повітря
парне молоко
чи гаряча сеча

Уздовжки мурів
медово течуть
молитви

У білявому світлі
сутінь ченця
огортає
наче офіру

У глибині храму
передусім трохи
ночі

Темінь
прислужує цим образам
краще ніж день-простак

*

Це дитячі боги
нічого не заборонять

Знай тільки бавляться
поміж собою

Терплять
оці барабани й дзвіночки
оглушуєм ними
падіння сонця

Вони з нічого зродились
і порожнеча їх не минає

Тільки ріку слухачі
знатимуть
вірш не скінчиться

Зі збірки «Ковчег і дзвін» (1988)

*

Треба
тут від села до села
відстані
щоби почути псів

і треба форкання коней
чоловікам щоби мріяти
про від'їзд

співу жіночого
щоб залишитись

жити в долинах
потрібно уважно
через надмірну вагу
неба у вишині

*

Пам'ятник славі володаря

то не вітвар
а тільки пил вітваря

треба
щоб він не розвіявся миру
немало

треба спокою
щоби служити як слід
крихкому і нетривкому богові
хай опадає поволі на весвіт

*

Оселя із жовтої глини
м'яка ж ти
з широковерхим дахом

щоби затримати сніг
і небо також
і прихистити дощі
з далечини

щоби заснути при них
на глибиній дружині

Зі збірки «Метання божевільного» (1995)

*

Кохатися очима
на вулиці стояти
неначе по зимі два дерева

*

Де б не спала вона
Зостатись
островом ув осерді її

*

Дерево
чекає коли промине краєвид

Зі збірки «Край простий» (1998)

*

Снігу дедалі більше при всіх
при п'яти брамах

Згадаю жінок – раніше –
стільки стежок! А тепер: ти –
шлюз мій на океані

Згадую дівчат: раніше –
тисячі маків! Тепер ти –
цедра блакитна.

І кожна гілка над ніччю мені

*

Владар когось послав
за податками

«Що ж я маю взяти
із книжок?»

Сміюся

Смерть когось налякала
готовий усе їй дати
писання показую

«Що ж я маю взяти
із цього?»

Удвох засміялись

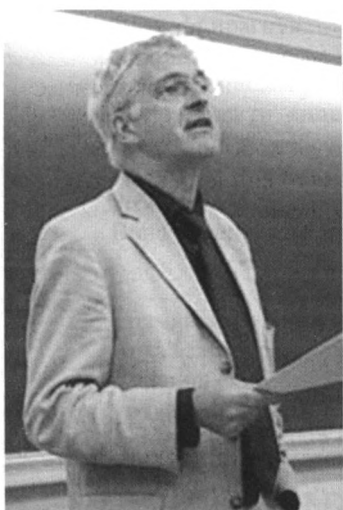
*

Вірш –
мовби трава із трави.
«Тільки не для краєвиду

даю тобі дихання», –
мовить страждання.

Вітер
заснув у моїй глибині.

ЖАК ВАНДЕНСКРІК (1943 р. н.)

З французької переклав Дмитро Чистяк

Народився у Брюсселі. Після навчання на історико-філологічному факультеті Левенського католицького університету присвятив себе літературній критиці, дослідженню франкомовної швейцарської літератури, також студіям із поетики видатного французького письменника литовського походження О. В. де Любича Мілоша й виданню творів бельгійського прозаїка М. Лей. Поряд із тим Ж. Ванденскрік працював у сфері організації середньої освіти. Також відомий як талановитий аквареліст і знаний музикознавець. Автор низки поетичних збірок, серед яких – «Із відступним» (1995), що одержала Щотрирічну премію в галузі поезії Франкомовної спільноти Бельгії. Поетична творчість Ж. Ванденскріка – дуже особистісна і водночас позначена глибокими впливами міфічної та фантастичної образності, що відновлює втрачені зв'язки зі світом ідеального.

Зі збірки «Із відступним» (1995)

2.

Наче той, хто від спраги згаса,
Не свідомий страждання,
Дибуляє і плаче хлопчак –
Він оплакує вічно не звершену смерть
Матерів.

16.

Коли не вмієш малювати вітер –
Піди, поглянь, як рана тріпотить,
Беззахисно кровіє маків цвіт,
Вода смакує каменем холодним,
А на плоди ляга пливкий туман,
І на ошатті давньої говірки –
Потужна хвиля дзвону,
Що стиха переповнює долину.

17.
Не зберігай нічого – сніг іде.
Будь – наче птахи,
Вони розсіялися тінню
На образі країни.
Усі збережені слова –
Притулки злидням.
У пращурів твоїх нема також імен.

21.
Оминаючи край,
Що ізводить залізні плачі, –
Стережись,
Не сполохай-но розпачу
І замислених ликів планет,
І стаєнь лагідних
У засніжених снах,
Де здалось: одвертається ангел
До жорстокощів.

25.
Забуваю, що книжка моя – острівець,
Адже ангели також її не узріли.
Вечір лине дедалі тихіший
Під світінням поважним далини нічника,
При німоті дедалі безлюднішій,
При джерелах дедалі живіших
Над залізними ґратами.

32.
Все ж боюся – забудеться ангел,
Задихнеться у зшитках щоденних,
Бо знання моє – тільки про жінку
І про голод лише,
І про небо в зірках,
Мов у птахах розкришених...

40.
Не доводь, а відновлюй,
Бо для кожного шляху
Досить буде тяжкої предтечі.
Все здається: снігами
Розумітимеш ліпше цей край,
Де усе,
Навіть смерть ця невидна, –
Незгірше од ангела.

Зі збірки «Переходячи затемнені» (2004)

1.

Іще до тебе птах
Знічев'я прагнув
Повірити оракулам нарцисів –
Високим юнкам у покривалах.
Не зрушиш ти, лице залізне
Все тулиш до небесних шиб.
А сніг так пристрасно поймає
Розчинений сирцевий сад.
Вона повернеться пахіллям до дитяти.

5.

Тримайся ти ночей темрявих.
Нехай лиш не покине чоловік
Єднання слів
Із чудодійним трепетом птахів,
А жінка у сяйливій голизні,
У сні світилам подарує
Танок простертих рук.

17.

Страхіття жаху
Поймає швидше за світанок неласкавий,
У вітрі – плач,
А ще – зірки немилосердні.
І небо – мов селище.
У нім ридати б
Усім народам – і нарешті одужати,
Відчути легкість,
І зміг повісти Бог: «Тікайте, тікайте...»
Такої ночі судилось нам кохати.

19.

Прив'язати до неба зимовий вечір,
Довгу вервечку синіх ворон,
Їхні заляклі сні мотивами огорнути
У крижанім оксамиті смерку,
А згодом
Узріти подружжя –
Наче той ніж...

20.

Хтозна – може, час нам – ніщо,
Як і слова, ці бруньки шпичаків,
Часто їм вітер забороняє
Підпали.

Наше побачення – тут, у трояндовій купині.
Може, лиш ніч ця гостроіменна
Скаже, що в пахощах лине
Вишень та інею донька:
Руки – запнуті високо, плечі ж – оголені,
Мріє про мірабелі...
В нас на порозі красуня засне.
Брама – заказана, тільки не бійтесь.

Зі збірки «Псами накликає поміч» (2009)

14.
Хто благає під мостами дужними
Позабути з мороку слова?

Ніч заходить у ріку з ясними зорями,
Наче та, що поринає знов на дно
Темними ногами довго-довго,
Плоттю, що пашить, мов ярий цвіт.
Лиш тоді при ній живеш чеканням
Біля німоти речей.

23.
Верніть,
Верніте ви глибину гнізда,
Опуклості світання
І пахощі дитинства,
І ці корсажі, цю вагу пташок,
Які насмішуватим тягарем
Гойдались угорі...

Жасминна шкіра, синиці перс.

27.
Коли ж мелодії та пси
Здадуться криком порятунку,
А ніч удруге
Поступиться світанку, –
Вона прокинеться. І раптом я побачу, що сукні
Її – з розмитого вогню.
На стегнах тінних – квапні смолоскипи...

34.
Ти бачиш веретена золоті ліхтарень,
Цвяхами вбиті на носах човнів,
І втомлених мужів,
Що сплять із веслами в руках

На схилку ночі марної.
На березі чекає жінка.
На стегах високо підняла сукню,
Пливе крізь пахощі вогнів і борошна.
І привітає їх,
Згадавши про зібрання горні,
Зажевріє світанок – цвіт нарцисів...

Зі збірки «Утім, не забуває» (2013)

*

І навіть якби всі сльози забриніли з усіх очей, у кожного на серці – жалі такі несхожі, такі злиденні! Зженімо їх і відтіснімо до рік – шугає там уїдливиий прадавній вітер ночі понад човнами розбитими. І деякі лиш тонуть.

*

Чекати лиш того, про що нічого не знаємо. Навчасемось його тоді лише, коли судилось нам, царям, ділитися й лишати краї вітрів непримиренних. Нас досі точить голод, коли на ці землі села спадають мідні вечори чи темні деревини. Щось мовби відринуло, лишивши нас віч-на-віч із грозами і приязню іржавих оббитих виноградних лоз, а ще – зі стернями на полі житнім. Від нас щось мало відвернутись; осягнути нам треба таємницю, ми ж – лиш діти такі ще нерозумні – додавати навчилися, опанувати маємо до того ж і віднімання.

*

Щось розпадається, роз'єднується щось, і тути наші – невідступні, все вимагає од вітру прийти жорстоко до квітів, до таємних гіацинтів. До ніжності – шаленством лагідним. Отак, буває, співа на схилку ночі дрізд соляний, коли три юнки пускаються до хат засніжених. До їхніх жовтих світінь...

*

Коли ж ми згадували, що одного дня душі прощатись випаде з усім, чому раділи стільки, надвечір села здавались наче ближчі, бо скупчились, тремтіли хутори горобчиками чи бубонцями настрахано.

*

Вітер навідувався до стількох речей, на схилку ночі виструнчував білізну розгойдану і рятував троянду від опадання перед світом. І кожна дитина хотіла стати вітром.

*

Чому сказали, що промовляє він тільки до душі, коли відходить у долину, коли насправді лиш губиться у здіблених полотнах? Коли у співі в нього – рідний край.

*

Нехай у сновидінні - страху стане досить, аби жадати світу. А від світу – нехай світіння досить буде для прозор посеред гілля – щоб забaglось ізнову нам радощів тяжких.

*

За кожним разом, коли відходять, вам лишивши тягар, ви маєте піти у холод, у сутінь. І як запітніють куті брами, послухайте тремтіння – шумовиння джерельне. І збагнете, що нічого тут незамінного нема.

*

Сади такі незграбні – над ловом соколиним, над валунами, неначе над рікою крижаною шугає вітер, тільки вже ніщо не допоможе мовчазному хлопчаківі, який так щиро мріяв, що колись йому все ж подарують оте, чого хотілось над усе впіймати в снах у нетрищах садів.

ІВ НАМЮР

(1952 р. н.)

З французької переклав Дмитро Чистяк

Народився в с. Морімон неподалік від Намюра. Водночас із навчанням на медичному факультеті Левенського католицького університету почав студії філософії та літератури. Від 1984 р. очолює видавничий дім «Таї пре», в якому вийшла друком більшість книжок сучасних бельгійських поетів. Також уклав низку знакових антологій бельгійської поезії (зокрема у співдружності з Л. Вутерс). Автор понад 30 поетичних збірок, зокрема «Образи темного-темного» (2000, Премія ім. Л. Лабє) та «Туга смоківниці» (2012, Премія ім. С. Малларме). Член Бельгійської королівської академії французької мови та літератури й Академії ім. С. Малларме (Париж). Творчість І. Намюра постає оригінальним мистецьким явищем: філософські узагальнення перемежуються з ліричними мінімалістськими замальовками для пошуку глибинних пластів взаємовпливів Людини, Слова і Духу.

Зі збірки «Образи темного-темного» (2000)

Утримуйся
Від споглядання видимого,

Краще
Вдивляйся в речі, котрих не видно,
У все, незрозуміле тобі.

Таж саме там,
У естві, Ніде,
Блукає серце

І крок несподіваний.

Той,
На якого з-поміж усіх на світі
Найбільше чекаєш у лісі прочиненім,

Той
Має лише ймення нежданого.

Уже він
Тебе звідусіль обступає,

Уже прямує
З тобою, співає.

Отам
Поєдналась ява
Із чистим сяєвом листя золотого.

Той,
Хто розтулить вуста
Бодай на мить,

Той, мабуть, забуває,
Що тіло його цілком – із тіла птахів,
Летючих дерев і сузір'їв огнених.

У слові поволі
Позбувається він цього,

Усього цього.

А може, слід розмовляти із віршем
Через «мабуть» і «чому?»
Або «яким чином?»...

А може, цього стане досить,
Аби перетнути позірності дужі,
Аби перейти по той бік.

Туди,
Де і темінь, і сяйво –
Один тільки

Слід
Жаги.

По завмиранні голосів
І форм прадавніх –

Одвіку скоропадне джерело

Блукає
В чорному камінні та відлуннях.

Але невже повідає колись
Воно трояндовий невинний чар,

Чи нам не раз, а тисячі разів лише гукати
І сподіватись?

Її

Принц полишив непорочну,
Душу-блукачку
В гіллі самотнім,

Її

Ймення проніс у хмаринах
І в дійсності,

Її

Покохав у блакитній аспіді
А ще у медових смаках.

Вона – досі в серпанковій таїні
Та не належить нікому.

Зі збірки «Книга позірних» (2001)

Отож, може, проходять крізь нас
Від світання і шквалу найпершого дня,

Отож, може, проходять крізь наші тіла
В наших мовчаннях і в наших словах,

Отож,
Громаддя каменів проходить крізь нас,
А ще – мовби проходять ліси золота й водоростей,
А ще – інші ліси, вкриті морохом і птахами.

Отож,
І слова мандрівні мовби проходять од краю до краю крізь нас
За водограями тінявими і кіньми.

Отож,
Проходять крізь нас і сільські краєвиди, і мрамур трояндний,
А також тривале мовчання та бурі,
За ними ж – негоди нові.

Отож, крізь нас проходить і дійсне,
І зливи ангелів.

Ангел, що нині постукав у двері до мене,
Нічого, втім, не приніс.

Я ж можу
Подати хіба свої руки брудні,
Розкрившись йому.

Отож,
Либонь, оцієї самої миті
Ми – один погляд, і непорушність – одна,

Отож,
Мабуть, ми стали гамором темені,
А ще – стиранням одним,

Святом одним
І одною зеленою самотою.

Я нині думаю про пущену стрілу,
Про час, який, здається, минув,
Чи про який говорять «утрачений»,

Я думаю про яблука зелені у саду
І про високий нездоланий мур,
А ще – про вірші, яких поети не напишуть.

Я думаю про це і маю цілковиту певність,

Скажімо, в тому,
Що пройшов повз речі,
Що справді я речей не бачив,
Що я ніколи ще їх і не торкнувся, і не відчув.

Кажу це вголос, думаю про це,
Щоб краще впевнитись: нічого зі сказаного
Мною – не існує.

Насправді ні стрілі, ні часу – немає,
Немає ані саду, ані муру неподоланного,
Немає віршів для складання.
Ніколи не скажемо нічого,
Та й, певне, сам я також – не існую.

Зі збірки «Туга смоківниці» (2012)

І де ж ця тайна речей?
Фернандо Пессоа

З якого боку не погляну –
В будинках світиться завжди.

І двері в усіх домах прочинені –
Так, наче всі вони чекають чогось від мене,

Так, наче я, бідаха,
Зробити щось би міг для них усіх.

Але що може вдіяти один-єдиний простиий чоловік –
Сьогодні, тут-ось, під дощем,

Простенький чоловік, подібний до багатьох людей?

Хіба що можна зневірливо дивитись на вагання
І на страшну красу речей?

У вірші
Напевне є втома, багато втоми.

А ще є бджоли і помахи малі чорненьких крил,
А також – оселі безлюдні й повні,
Багато порожніх осель.

А ще у вірші – цілі хмари пилу,
Громаддя каменів, пологі схили
І схили закруті...

У вірші,
Напевне, все, до чого людина може наблизитись,
Усе, що може збагнути і що збагнути хоче.

А також у ньому – свігіння трепетне,
Легеньке сяйво, йому одному знане:

Воно розпалює нестачу

І порожнечу,
Що знай чигає довкола нього.

ФІЛІПП МАТІ

(1956 р. н.)

З французької переклав Дмитро Чистяк

Народився у м. Манон у Конго. Після філологічних студій тривалий час працював у Колегіумі Нотр-Дам м. Турне. Заснував літературно-мистецький виставковий центр «Обличчям до шибок», брав участь у видавничих програмах видавництва «Таї пре». Від 2015 року очолює редакцію часопису «Ле Журналь де поет». За збірку «Під сукнею літа» (2013) відзначений Літературною премією Парламенту Федерації Валлонія-Брюссель. Філіпп Маті культивує відверто ліричне письмо в час метамодерністського повороту до глибинного емоційного контакту з реаліями дійсності, а тенденція до гармонізації конфліктних внутрішніх станів несе в собі непатетичний гуманістичний ціннісний орієнтир.

Зі збірки «Часу биття» (1999)

*

Можливо, коли нічого не стається – усе присутнє. А тільки нам цього не знати. І мимоволі сіємося межі пальців днів – і шкіри їхньої торкаємось, самої шкіри...

Мені так хочеться, буває, зненацька загатити кулаком у чрево часу, а чи викричати лють йому в обличчя, чи розірвати його на шмаття і стиснути в руках нечуле серце – дізнатись хочу: невже із нього тектиме тільки кров?

*

Перед тим, як побачити, очі заплющ і зітри свою пам'ять сліпучу із часу незрушного. Відпусти усі речі, нехай тільки світло стріча на сяйливім порозі.

Глянь: верба розпросторила руки, глянь: опустила у чорнило стільки тисяч листочків-пир'їн! Не знайдеш ти повнішого дерева, не знайдеш лагіднішого обрису чи притулку потайнішого – тільки почуй: засміється у тіннявім літі, щойно легіт майне. І піде у танок. І ніколи ж іще не ридала...

*

Повагом лине сутемрява – брама прозора на шибці. Світло сумирне біліє пуховою ковдрою. Врешті – хвилина для слова, далі кермуй ти човном, знову себе віднаходь у затінні пташини, що поєднає всі лица.

Вкупі, удвох мовчимо. В цьому немає біди. В усміху нашому – співи пташині: хай вилітає у ніч неквапливо, нехай проминає дитинство.

*

Можеш зі шляху ти збитись – тільки ж не під тягарем бажаного. Плинути маєш-бо ти до нових святкувань. Хай на обрусі днів путь пролягає не бганками і не яругами – щоби

себе не згубити, щоби уже й по мандрівці зміг прокричати в розмаї вітрів, що гойднули судно: «Човнику, вже не потрібен мені ти, я залегкий – не втону».

Зі збірки *«Під сукнею літа» (2013)*

Наполегливе світло

*Днина людська
створена з чогось,
що починається тільки зі світлом.*

Роберто Хуаррос

1.

Лельом-полельом
єдиним штрихом
сумирні співи птахів
оселю голубить зоря
являє
зсередини музику

2.

Ледь не туман
просто роса
у повітрі пролита

Промінь воді
сновидіння скидає
і ранкам дарує
невинне осяяння ніччю
хоче довіритись
перед відходом
прибутньому дневі

3.

Жайворон чорний
виспівами окіл пахтить
ніжну криницю світла копає
стирає шрами вітрів

У прояснілій зорі
може утвердитись день
а життя звити гніздо

4.

День
урізається згадками
він понад нами схилився

наче брама
в засуві
з боку якого не знати
ключ ясноти

5.
Мальви такі високі
рожі у смерті ясні
прагнули вище цвісти
чом же вагання росте
на зіницях мовчазних
сонце ж висушує листя
любов запалка?

6.
Трепетна шкіра
барви перед очима
ген у підніжжі невидиме
наче опала одіж
Тільки у справжніх руках
літо жарке
плином у вутлому човнику
і потопасш на волі

7.
Легіт повіяв
пахіллям дурману
все наче блюз
із труби що натомлено
впала на діл

Тоншає світло
дедалі п'янкіш
скільки тут шепоту
мав би зловити дарма

Ніч постирає
кроки по наших життях

8.
Ночі віконце
відбиток заледве
голубить вітер

Сутемрява
смичком лягає
нам на мовчання

Із циклу «Ubi sunt»

*

У глибині світіння, що живить погляд, – лиш музика, і вона, здається, поволі гасне. А може, далі торує шлях, аж доки, геть нечутна, дарує нам мелодії – вже перегодом, коли підеш, коли у німоті нестерпній мені тихенько зашепоче: «так тяжко, тебе нема».

*

Ліхтар погас. Та пам'ять розмиває ще досі світло. У шиби дощ періщить. І –самота. Чи стане духу, чи стане дихання, аби пташина колись могла здобутись на весну тут?

*

Така спекота – навіть дихання твоє здається вже крихким-крихким і мріє про незрушність, і сиплеться, мов деревна кора. Які ще соки біжать у нас без кореня і крони – і ми підводимось, живі, а дерева, від нас могутніші немовби, – потрікались?

*

А схоже, наш ліхтар палає ще, хоча обличчя тінями подаленіли. Чи ж очі наші занадто вже вогніли вдень – тому тепер так гостро, так болюче передчують ніч, яка шматує їх? Отак махнеш рукою ти на порозі, не знаючи, що порух той – останній, не знаючи, що всі твої обличчя поглинула криниця безголоса.

*

Я чую: поміж липового віття пливе ще світло – в ньому пам'ять літа гніздо хотіла звити. А час потріскує, мов дерево сухе, мов сірники перед вогнем. Усюди – попіл; навіть небо сточило сірим.

*

І день, і ніч простують поруч. І наші сніва ринули у тіні, щоби явити ще колись не певне сонце. А втім, не знаємо ми назв оцих речей і навіть цих квіток увінчаних – вони ж зав'януть незабаром, – певне, ми забагато пильнували своїми помислами їх. Не знаємо смаку вже очевидностей. Життя нам видається далеким – ніби в ньому пливуть хіба що спогади. Та скільки ти не жени їх – а земля впаде на деревину, із плюскотом; і починається гроза.

*

У глибині гаїв, що спрагло так чекають осені, в покинутих гніздечках опало мертве листя. Підводжу погляд. І немає барви, немає вітрової вроди, ані вістря на списі бруньки (скільки певності у ній було в майбутнім!), тепер не стане розради у літах, – без вороття ж минули, а чи повернуться у світлі очужілим; воно моему тілу прошепоче: «ти вже не вернешся, ніколи».

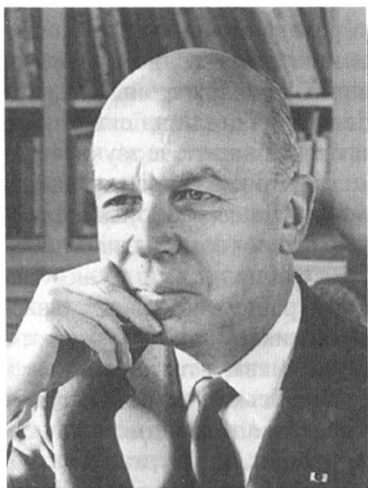
*

Ходив до тебе на могилу – покласти тинь свою. Та німувала й зосталась із тобою – зі мною повертати не схотіла.

«Я СИДІВ БІЛЯ ЧИСПОЇ ШИБКИ У ПЕЛЛОМУ ВАТОНІ Й МИЛУВАВ-
 СЯ ПУХИМ СУМОВИПЛИМ ПРИСМЕРКОМ, ЩО ОТОРПІАВ СНИТИ,
 ВИЩУЮЧИ НЕПЕВНУ ПРОВЕСІНЬ. УДАЛИНІ СИНІАМ БУДИНКУ
 І ДЗВІНИЦІ КМЄВА... ЛИШЕ ПОНЕНЬКА ШИБКА ВІДДІЛЯЛА МЕ-
 НЕ ВІД ПРИСПРАСПЕЇ І ЛИХ ЦЬОГО МІСТЯ, АЛЕ ЗДАВАЛОСЯ,
 ЩО Я ПЕРЕБУВАВ У ЯКОМУСЬ ІНШОМУ СВІПІ...»

МАРСЕЛЬ ПІРІ. «ПРОЇЗДОМ У КМЄВІ»

МАРСЕЛЬ ПІРІ ПРОЇЗДОМ У КИЄВІ*

Повість

З французької переклав Дмитро Чистяк

Я пишу про Росію не для того, щоб віддати данину моді. Мода ця вже минулася; російські танцюристи на кілька останніх сезонів знайшли прихисток у мюзик-холі, що знаменувало згасання колишньої слави і надавало їм ще більшої меланхолійності; нині ж вони остаточно покинули той легкий блискучий світик, який упродовж дванадцяти-тринадцяти літ освічували якнайпристраснішими огнями юного цвіту свого. Кар'єра російських балетів стрімко злетіла після скандальних триумфів Ніжинського; їхній успіх ослаб ще до 1914-го, хоча й після проголошення миру тривала сліпуча агонія цієї містерії лиха у сяєві слави!.. І де тепер вони, куди відійдуть усі ці чарівниці з іменами снігопадними, Немчінови й Чернічеви – всі ті, хто в танці на мить викликав у моїй уяві мертве гілля парку, а за ним – сумовите шляхетство порожнього погляду Петергофського палацу якогось зимового вечора, або ж напував полум'яними напоями з трактирів?.. Нині їхні образи стали сухим зіллям поміж охололих сторінок модних журналів. Ось чому я вже не попрошу в цих Золотих Півників або Кажанів видовищних співів чи танців, аби вчути відлуння дитячих літ, коли мені, безтурботному та недосвідченому юнакові, довелося спізнати таїну російської душі – просто настав час розвіяти трохи попелу спогадів з тієї доби, від якої невдовзі не залишиться нічого – навіть марнославного відблиску слави.

Я пишу про Росію не без вагань. Коли в кіно якийсь грубий режисер показує голодну або ж биту дитину – це зворушує, але ж і лютить нас, оскільки добре видно, що хтось хоче скористатися нашою чулістю, адже для того, щоб вікликати зворушення нехитрими образками злигоднів, творові не конче мати високий мистецький рівень; такий режисер – просто ошуканець, бо ж не треба великої мудрості, коли покладаєшся на природну реакцію глядача: це схоже на міма, який хизувався б умінням видобути з людей сльозину, чистячи на сцені перед ними цибулю. Темою «страждених дітей» у кіно зловживають так само, як образом Росії в літературі.

* Перекладено за виданням: Thiry Marcel. Passage à Kiev. – Bruxelles: Académie Royale de Langue et de Littérature françaises de Belgique, 1990.

Використовують зацікавлення читачів цією темою, розраховують на зворушення від опису бід цього краю, сподіваючись, що це вдасться навіть без жодного творчого пошуку... Це часто мене обурювало; втім, і я взяв приклад із таких людей, адже також берусь писати про Росію – забагато-бо спогадів про неї стали на шляху моїм гризотами, і дуже вже часто у мовчанні моїх вечорів якась тінь шепоче звуки імен – згубного «Даша» та бентежного «Лівія», тож маю записати ці два імені, поєднавши їх із замордованими Данилом та Василієм, маю словами (хай і незграбно) змалювати картину днів та облич, маю нарешті на біліні паперу позбутися тягаря пам'яті, яка, можливо, все мені пробачить... І нарешті перетвориться на оповідку...

Не розпитуйте мене про те, яким чином формувався український соціалістично-революційний уряд, що в грудні 1917-го боровся з більшовиками, адже, хоча саме о цій порі потяг привіз нас із фронту на приміський вокзал Києва, я тоді не цікавився політичними лабіринтами революції, хоча згодом усе російське викликало в мене неухильний інтерес – та й хіба ж могли ми знати замолоду про ті вікопомні зрушення, які гриміли зовсім поряд із нами? Коли мешкаєш у горах, не звертаєш на них уваги. Ми, бельгійські вояки, загубились тоді серед сили-силенної інших армійців, тож дізналися про падіння режиму якогось ранку напровесні в одній із галицьких частин, та й те лише через наказ про скасування відпусток; уже за кілька тижнів перед нами продефілювали стройовим кроком, як завжди високо дисципліновані частини російської армії, що мали тепер скласти присягу перед червоним прапором. Ця процедура мало чим відрізнялася від тих церковних церемоніалів, які ми спостерігали у великі свята, – тоді полки шикувались у колони по восьмеро для молитов або причастя. Вочевидь, опісля цієї присяги і сталась уся та трагедія, але ми її не помітили, адже не дуже добре знали на революціях, намагалися передбачити події чи пояснити їх нашими уявленнями про 1789 чи 1793 роки; ми щиро вірили, що російська армія відродиться після наступів 1 червня 1917-го, але її (а разом і нас) уже підточила зневіра, й уже у 1919-му від війська не залишилося нічого: вакуаційні поїзди відвезли наших поранених, тоді як останні наші броньовики

Передмова перекладача

Розпочинаємо наш випуск із публікації знакового твору, живого свідчення давньої бельгійсько-української дружби. Йдеться про перший поважний прозовий твір класика бельгійської літератури Марселя Тірі (1897–1977), повість «Проїздом у Києві». Події, змалювані в ньому, істотною мірою автобіографічні. Навесні 1915 р. випускник Льєжського ліцею разом із братом Оскаром записався добровольцем до загону бельгійських авто-кулеметників. Цим трьом сотням вояків випало битися на фронтах Першої світової війни на боці російської армії. Зокрема, вони брали участь у Брусиловському прориві 1916 р. на Західній Україні. Після розформування російського війська, у грудні 1917 р. бельгійці прибули до Києва, де стали свідками української революції та взяття столиці 9 лютого 1918 р. загонами Михайла Муравйова; згодом повернулись додому через Північну Азію, Владивосток і Сан Франциско. Після повернення на рідну землю М. Тірі тривалий час працював правником і підприємцем, але зажив слави передусім як письменник і громадський діяч. У поетичних збірках «Ти бліднеш, почувши “Ванкувер”» (1924), «Пам'ятник утомі» (1934, Щотрирічна премія в галузі поезії), «Море спокою» (1938), «Літа» (1950), «Недвигнний сад» (1969) і «Ще» (1975),

ще стріляли по ворогах в ар'єргарді. Відступ – це щоденні втрати: коли щоранку порожніють траншеї, в яких ми виконували роль підкріплення, а також – коли зграйки офіцерів одстрілюються, щоби спинити наступ цієї дивовижної імпровізованої австрійської кавалерії (кілька піхотинців, осідлавши коней, відбитих у пересувних харчоблоків, змушують відступати найкращу дивізію південно-західного фронту). Зрештою, наступ ворога захлинувся сам собою, тож настали дні байдикування у прикордонному селищі; там ми мали вислуховувати горлання зграй зустрічних дезертирів: чимало заходили й до наших жител задля політичних дискусій або ж для втішного інформування про поразку італійського фронту – з якою радістю вони промовляли «Капоретто»! Потім прийшла осінь, на сірі й руді долини з карпатських гір зійшли дощі, замісивши багнюку, ми відступили до нового кордону, до станції Волочиськ, де жахливий стан велетенських червоних казарм мав би звітувати їхнім відвідувачам про те, що в Росії наставало мирне життя. Одного вечора саме там, у спальних бараках волочиської казарми, де нас було негусто і тому від свіч лягали височезні склепіння тіней, – саме там якийсь мотоцикліст, прибулий із Генштабу, сповістив нам, що в Петрограді відбулося заворушення, що Керенського змістили (ніхто не звернув на це уваги), а вже за кілька днів ми вантажили на потяг залишки нашої бронетехніки і рушали в довготривалу мандрівку до Києва – схожі неквапні подорожі за два роки воєнних дій нам випадали не раз, тож одноманітне просування у теплих товарних вагонах уже навіть припало до душі.

Надвечір, після п'ятиденних мандрів потяг загальмував, спинився біля сигнального вогню і ще трохи зовсім повільно проїхав; нарешті ми прочинили важезні двері й побачили жахливий військовий краєвид, уже знайомий нам за стількома іншими російськими містами: блоки казарм, довжелезні залізничні колії, велетенські порожні споруди, звичний припах яких відчуваєш іще здалеку. Ми згортали ковдри, а до вагона сіявся легенький сніжок.

Завдяки прихильності старшого сержанта мене звільнили від радощів розвантажування потяга. Тож я безперешкодно перетнув довжелезний стратегічний пункт –

.....

а також у збірках оповідань «Новели про велике “можже”» (1960), «Симул та інші випадки» (1963) і романах «Поразка часу» (1945) та «Якби ж то» (1959) враження від юнацьких мандрівок-ініціації набувають оригінальної міфопоетичної інтерпретації; пошук гармонії через катарсис призводить до глибшого проникнення у різноманітні сфери буття. У 1964 р. М. Тірі здобув Щоп'ятирічну премію за свій літературний доробок. У 1939 р. його обрано до Королівської академії французької мови та літератури Бельгії, а в 1960–1972 рр. він виконував обов'язки її неодмінного секретаря. Поряд із літературною творчістю М. Тірі брав активну участь у суспільному житті Бельгії: під час Другої світової війни боровся у Русі Опору, згодом був сенатором у парламенті, парламентським делегатом про ООН тощо. Маємо відзначити, що українська тема жила його творчість упродовж усього життя: вона присутня й у збірці спогадів «Війна довкола світу з бельгійськими авто-кулеметниками» (написана спільно з Оскаром Тірі), і в низці поезій зі збірок, опублікованих перед Другою світовою війною, і в пізньому романі «Чумацький шлях» (1961), а також у неопублікованих оповіданнях. Таким чином, творчість М. Тірі ще чекає на українських перекладачів і дослідників, адже маємо віддати належну шану цьому відважному воякові й талановитому письменникові...

безлюдний вокзал, без жодного тобі працівника, ось хіба що натрапив на вояка, який неабияк здивувався, перестрівши мене, адже незнайомиць підступив до нього засніженою платформою зовсім беззвучно – тільки щоб запитати, як пройти до міста; невдовзі, оминувши велетенські пустирі, я опинився на Брест-Литовському шосе і рушив убік далеченних вогнів у вечірній синяві. Побіля перших же будинків побачив обіцяний вокзальним вояком трамвай; а втім, навіть не здогадувався, що тенькання дзвоника, запахи шкірянок і дешевого тютюну накрийть мене аж такою хвилиною радощів. Шлях до міста стелився через освітній і торговий квартали, тротуари кишіли дітлашеною, гуділи дзвони... Як давно я не бачив Києва, та й будь-якого іншого справжнього міста! Чув, що революція принесла сюди голод і терор, – аж ось їхав передмістям, де всі вітрини світилися вогнями, де про кризу свідчили хіба що юрмища покупців біля дверей пекарень і газових контор, але навіть ці скупчення люду викликали в пам'яті спогади з якогось іншого життя. У трамваї зійшлося купити стільки різноманітних напрямків – люди їхали до дівчорі, яка ніяк не вкладеться спати, від дружин до коханок, на нічну зміну; пасажири заходили й заходили на кожній зупинці, а я відчував тон їхнього голосу, вгадував риси характеру – і це був найдорожчий дарунок для чоловіка, який щойно повернувся з пустелі до міського буття. Сніг перестав – і здалося, буцім я опинився в незнайомому кварталі якогось бельгійського міста. Згадав, що була субота; це мало пояснювати дивну гамірну робітничого передмістя – і я також перейнявся його життям.

Сівши до трамваю, сказав кондуктору, куди прямує; тож невдовзі за його нагадуванням мав покинути приязний транспортний світик, що ним мене привітало місто – і знов опинився на шосе. Було помітно, що в цьому кварталі мешкали люди незаможні й неписьменні, адже, як і в селах, на крамницях обабіч тротуарів висіли красномовні таблички – неначе на фресках, проступали жваві образки хлібів, окулярів, взуття, годинників та коней на повен зріст – чудернацьке оздоблення багатьох російських вулиць. Видобув із кишені Василевого листа, щоби знайти номер його будинку, – то виявився досить скромний готельчик. Порт'є повідомив, що Василь був у себе, – і я вже підіймався сходами, передчуваючи втішливу зустріч із другом.

Два роки війни Василь прослужив у нашій батареї російським перекладачем. Не одну ніч у передчутті наступу провели ми в одному наметі, а між нами спочивав телефонний апарат. Мені досі чується шипіння дзвінка, що вривалось у короткі сні готових кинути до бою парубків, і глухуватий, геть сонний голос мого товариша: «Бельгійський пост слухає!»... Він одразу перекладав мені накази з дивізії; я продирав очі, записував розпорядження, тоді задкував чи навкарачки вилазив із затісного намету, щоби передати повідомлення командирі. Нам випадали години страху, коли зникала безвісти якась наша машина, години муки, коли по нашому крихітному житлу періщило, наче з коновки, – тож слід було підгинати ноги, щоби їх не намочило зливою, – а також дні мирного байдикування, коли телефон урешті вгамовувався, а зору відкривалась потонула у мовчанні літня галявина. Саме в ті години миру товаришність, що її зродила в нас спільна справа, переросла у приязнь; я не так часто згадую свист першого снаряду, через який нас обох відкинуло на землю, і навіть не того чорногуза, що під час нічного бою заплутався лапками у телефонному дроті, – згадую ті ширі довірливі бесіди, в яких не було місця солдатській холодності, й ці розмови назавжди зріднили нас. Принаймні я й досі

відчував: нас із Василем еднають дружні зв'язки –попри те, що його характер дуже зіпсувався з початком революції... Він був сином бідного торговця, в 1914-му навчався у Політехнічному інституті – студіювалось йому дивовижно легко, як це часто трапляється з першим поколінням здобувачів освіти, адже вони беруться до неї з чистим розумом; водночас юнак дуже пишався чудовими знаннями історії свого народу, а іноземцям не довіряв. Коли хтось із наших, було, кляв службу в російській армії, Василь аж чорнів із люті, і хоча й тамував її, міг півдня відпускати шпильки на адресу слабенького бельгійського чи французького війська, вихваляючи переваги росіян. Над міру чутливим до свого, рідного, був і його приятель Данило (вони разом навчалися у Політехнічному інституті), який також працював перекладачем, але в іншій бельгійській батареї; саме через цю задержаність хлопці якось випали з нашого іноземного товариства, тож, мабуть, із цими надзвичайно розумними і скромними людьми заприятелював хіба я один; усі ж вади свого війська і біди своєї країни вони, певна річ, бачили також дуже добре і страх як від того потерпали, а тільки ж не хотіли, щоби це зауважили якісь там іноземці. З двох друзів я більше вполював Василя за його серйозну й лагідну вдачу. Я побоювався старших од мене на кілька літ бельгійських товаришів, надто ж їхніх масних жартів – коли вихилили зайвого. А Василь завжди був розважний, завжди тримався гідно, лютився хіба тоді, коли мова заходила про його батьківщину чи її армію, і залюбки розраджував мою самотність, коли решта вояків гуляли по шинках Тернополя. Жодних забаганок щодо відпочинку в нього ніколи не було, тож саме я мав вирішувати, чи гуляти околицями, чи залишатися в хижці теревенити й курити. Байдужий до всього докола, тишко-Василь на всі пропозиції відповідав: «як собі знаєш»; також він навчав мене російської, і коли я припускався аж надто кумедної помилки, очі його за лінзами окулярів яскраво зблискували і трохи сльозились. Цей юнак не був гарний, зате й дуже добрий, як оті старі діви, що переймалися винятково духовним життям. Мабуть, лише він один виконував військовий наказ щодо гоління волосся – і в цьому поклонінні армійській дисципліні вгадувався якийсь аж чернечий фанатизм.

Революційні події справили величезний вплив на наших перекладачів. Обидва були прихильниками лівих ідей і, мабуть, несамохіть накликали падіння царського режиму, але коли звістка про це падіння докотилась до Василя (а ми саме тоді опинилися разом), я помітив, що він неабияк подивувався, ба більше – дуже перелякався, хоча знаку не подав. Нашим товаришам щось холодно відказав, нічого не пояснивши (а ті закидали запитаннями, їм ой як кортіло почути його думку!), – відчувалося тільки, як він страждає через цю надмірну цікавість чужинців, які хотіли якомога пильніше розгледіти конвульсії його Батьківщини. А все ж мені він запропонував, не зволікаючи, навідати Данила – того саме лікували від бронхіту в госпіталі, зовсім недалечко від нас, – запропонував, либонь, тому, що я завжди із неремствивим зацікавленням слухав його розповіді про Росію, з чого приятель мій напевне виснував, буцім йому вдалося перелити й у мене бодай крапельину любові до неї.

Данило був євреєм; це був дуже гарний високий двадцятип'ятилітній парубок із глибокими синіми очима та вольовими вустами. Того дня над лікарняним ліжком його погляд виблискував запалом; Василь підбіг до друга й поцілував у обидві щокки; поруч плакала од щастя якась медсестра. Шпиталь цей належав земській управі, тож його працівники сповідували ліберальні погляди; того дня тамтешні лікарі мали

вигляд переможців, чого, вочевидь, не можна було сказати про їхніх колег із лікарень російського Червоного Хреста. І попри те, що госпіталь був військовим, того дня жоден кадровий офіцер уже не міг би суворим поглядом загасити радощі вояків, які ще не так давно присягали на вірність Імператорові... Я зауважив: потроху Василь бадьорився і жвавішав, адже у цих довжелезних білих палатах геть усі вірили у кращу долю, тож будь-які страхи, що було обступили його під час настирливих запитань чужинців, усі марні спроби передбачити майбутнє – все те розвіялось від теплих слів Данила, і навіть я перейнявся довірливим запалом своїх російських друзів. Хіба ж міг не вірити цим патріотам, хіба міг не покладатись на їхнє бачення в питаннях долі Росії? До того ж, тоді мені ще й дев'ятнадцяти не виповнилось, а вони ж були старші на чотири-п'ять років, та й не міг я дорівнятися до них своїми знаннями – з отими трьома курсами латини, що їх завершив саме під серпневу бурю 1914-го. Тож я спрагло прислухався до того, як ці чоловіки з поважним захопленням гомоніли про зречення Імператора і про фактичну відмову великого князя Михаїла від корони. Через природну делікатність росіяни розмовляли французькою (зважаючи на мій досить низький рівень володіння російською), а втім, раз у раз у них несамохіть виривались окремі вирази рідною мовою – чи то для швидшого висловлення думки, а чи для вивільнення надміру екзальтації, – у цих словах я вгадував прояви їхнього глибокого зворушення. Ах, ті незабутні хвилини, коли юнак міг пишатися вже тим, що його допустили до чоловічих розмов, – о тій незабутній порі, коли, здавалося, навіть непритомних, навіть присмертних поранених довкола нас ось-ось мав підвести з ліжок дух високого сподівання!

Пригадую також, що ми з Василем уже мали йти, коли навідати Данила зайшов один наш бельгійський товариш – як і передбачалось, він теж завів мову про революцію. То був чоловік освічений; до того ж, відпустки він проводив у свого брата в других – секретаря нашої дипломатичної місії у Петрограді, тож міг пролити більше світла на тамтешні події. Цей військовий не поділяв ані ентузіазму наших перекладачів, ані захоплення інших революцією, та й загалом поділяти чиюсь радість не звик. Він сів біля Данилового ліжка і поважно зронив кілька слів про ту авантюру, в яку всі мали вклепатись, і про ту загрозу, яку несло зречення Імператора – уособлення російської державності і національних традицій.

– Дуже ризиковану гру, – сказав він, – затіяв сер Джордж...

Непосвяченим гість мав розтлумачити, що йшлося про сера Б'юкенена, англійського посла. Коли ж Данило з побагровілим обличчям запитав у прибульця, що він мав на оці, той відповів (ніби йшлося про очевидні речі), буцімто Англія вже давно працює над революційним переворотом, тож петроградські події стали результатом її зусиль... Я зауважив, що Данило стиснув простирадло; при цьому він, зазвичай дуже, іноді ж навіть надміру гречний (взагалі гречність – риса, притаманна його народу), раптом геть неввічливо розреготався. Водночас Василь заходився вельми гостро атакувати промовця. Як я вже казав, він був негарний, у товстих окулярах, до того ж низенького зросту, та й французькою наш перекладач послуговувався не так упевнено, як Данило, а через лють майже втратив контроль над мовленням, тож у реченнях траплялися кумедні вирази, – одне слово, красномовності йому бракувало. Василь запитував, чи справді ми гадаємо, наче для звільнення Росія мала потребу в іноземцях, на кшталт якогось там Китаю, чи Брусілов мав потребу в англійцях, аби розбити австріяків, чи справді всі ті письменники, які вже ціле століття боролися за

емансипацію російського духу, – від Тургенєва до Горького – були за походженням англійцями, і чому, в такому разі, про це досі ніхто не здогадався? У його словах угадувались нотки дуже збленої іронії – знаку глибоко затамованого гніву росіян. Юний кузен дипломата тільки усміхався на цей виплеск поганого тону, раз у раз кидаючи мені позирки спільника; він запевнив, що анітрохи не хотів образити наших друзів; Данило холодно потис йому руку, і ми подалися геть у мовчазному сум'ятті.

Жахливі поразки весни 1917-го, братання з ворогом цілими траншеями, солдатські бунти і перші вбивства офіцерів – усе це сприяло віддаленню від нас дедалі уїдливіших перекладачів. Вони гнівалися на нас, адже ми нікуди не поділись, а стали свідками ганебного руйнування їхньої вітчизни. Обидва поїхали від нас перед липневим наступом – так, наче боялись цього останнього великого бою, наче передчували, що будуть із соромом дивитись на смерть кількох наших хлопців через зраду в лавах росіян; їх перевели до школи офіцерського резерву артилерійських військ; повернулися вони звідти з еполетами вже після цілковитої катастрофи. За кілька днів до нашого від'їзду з Волочеська від Василя мені надійшов лист; у ньому йшлося про те, що після демобілізації наш перекладач перебував у Києві, а там зустрів якогось бельгійського вояка, який повідомив йому про наш майбутній приїзд. Тож друг мій вказав адресу готельчика, де мешкав, чекаючи, доки поновиться обірване більшовиками сполучення з Вологдою, куди хотів поїхати до рідних. Лист його здався мені дуже дружнім; а все ж, підіймаючись темними сходами, сподіваючись на ширю зустріч, я відчував не лише велику втіху, але і якусь незрозумілу тривогу, боявся, що побачу Василя останніх місяців війни, завжди настороженого і запального, зовсім не того розважливого й навдивовижу чуйного друга, з яким ночували в одній стайні, разом гуляли лісами, а під час бомбардувань спостерігали виверження гейзерів на мир очужилих, допіру ще таких супокійних долин.

Нове обличчя Києва відкрилося мені першого ж вечора в мюзик-холі, куди Василь потягнув мене після вечері нашвидку в якійсь їдальні для бідних студентів. Уявлення про велике робітничє місто, що втішалось суботніми клопотами, яке зринуло під час нещодавньої мандрівки трамваєм із околиць до центру, більше ніколи в мене не виникало; даремно полюбив я ці робітничі квартали (де вирувала ще мирна метушня), коли прибув сюди ледь не в останній день відносного спокою, коли ще можна було знайти бодай якусь роботу, – тепер же, через якісь чотири години новітня столиця України явила мені свій справжній образ – переді мною постало одне з міст доби Відродження: тут досі веселилися, тамуючи страх, тоді як до брами вже підступала чума. Ми завітали до місцини, що звалася «Шато де Флер», або ж «Аполло»; присутність у ложах кількох моряків із розстебнутими тільняшками й загрозливими фізіономіями нагадувала нам, що український уряд у боротьбі з Ленінінм не зумів відновити у своєму війську дисципліну часів царської армії. Побіля цих осіб засідали офіцерські дружини та власне офіцери новоствореного українського війська – окрім суворих сірих шинелей ще з доби царату вони носили кольорові капюшони й дивні блискучі відзнаки, через які ці військові скидалися на низькопробних акторів. Поряд із давніми імперськими нагородами та черепами, що їх видавав учасникам наступу 1 липня уряд Керенського, їхні груди рясніли ще якимись незнайомими орденами, а на хутрових шапках вогніли пурпурові стрічки із золотими китичками. Пристрасть до всіляких галунів і сутажу (що нагадували строкату одіж оборонців Паризької комуни) з'явилася в російській армії водночас із червоними прапорами,

але не оминула й тутешніх офіцерів, вірних ідеям соціалістичної революції. Поряд із тим, була в їх уніформі якась химерна старожитність, потяг до традиціоналізму чи радше до якогось дитячого расизму для створення образу давньоруського вояка; офіцерство вбачало в собі нащадків козацтва і голилося на взір Тараса Бульби, тож із потилиці звисало одне-єдине пасемце, і цим варварським звичаєм тут якимось по-кумедному хизувалися. Отак спостерігаючи за довколишнім зі щирим замилюванням звільненого на кілька годин вояка, що неждано-негадано опинився у місті міст, я мусив відзначити якесь наче недбальство, ба навіть нехлюйство, якого за попереднього режиму ні за що в світі не спостеріг би у громадському закладі, де збиралися здебільшого офіцерські чини; я відчував якусь незрозумілу кволість, відчував деградацію й падіння життєвого рівня, і це незручне відчуття поволі посилювалось, тоді як поруч, у перефарбованім якимось місцевим майстром у чорне військовому строї з обрізаним коміром, у своєму штатському одязі Василь пояснював мені, що діялося в місті: один із більшовицьких ватажків Муравйов переможним маршем наступав на Київ, тож я даремно силкувався уявити, яким робом ці роззяцьковані офіцерики вкупі з гологрудими моряками (викапанними кронштадцями, що стали вірним опертям Леніна) чинитимуть опір отій загрозливій атаці.

У нашому зневірливому чеканні перед боєм також брали участь французькі та британські лікарі й льотчики. Ми з Василем розташувалися в партері, поміж українських молодших офіцерів, бельгійських і французьких вояків та самотніх дівчат, що ласували в нижніх рядах часем і лимонадом, тоді як у вищих ложах шампанське лилося рікою і для моряків, відряджених сюди одеськими частинами, і для нових ватажків із татарськими фризурями, і для якнайвитонченіших юнок, і для нуворишів у важких хутрових пальтах, накинутих на спинки стільців, аби уникнути крадіжок у гардеробі. Так, саме вони були виставою, приводом для якої стала невеличка сценка, на якій декламатор монологів разом із французькою співачкою раз у раз, по досить тривалих перервах щось представляли цілковито байдужій публіці. Однак, попри очевидну деградацію арміїців, мені втішно було опинитись у цій залі, такій схожій на інші святкові зали Петрограда й колишнього Києва, де купки випивальників і випивальниць були водночас і декором, і фігурантами дійства, розігруючи перед самими собою образи своїх веселощів... Адже саме таким чином росіяни й розважалися: офіцери і юнки, яких вони супроводжували, розходились лише на світанні, коли спливав час цього довготривалого самопоказу, що й був метою їхнього тут перебування. Звичайно ж, вони пили, але навіть у цей розбурханий час таки знали міру; звичайно ж, кілька юнаків трохи згодом мали нахлебтатись, але це не була всезагальна пиятика до нестями, як буває у товаристві російських мужчин, тож коли хтось перекидав стілець, трошив келих або падав на підлогу, підтягтий горілкою чи розбавленим шампанським, на знак соромливого подивування цьому гамору в залі западало тривале мовчання. Ні, вечори в «Аполло» та «Шато де Флер» не закінчувалися пиятикою; до того ж, либонь, через брак чуттєвості у слов'ян в цих закладах не була розлита жага задоволення фізичних потреб, що з деякою бруталністю відчувається у наших нічних кав'ярнях. Моїй отрочій душі подобався цей своєрідний платонізм: у ньому віднаходив я любов мені вишуканість манер, а водночас і легкий трепет од незвичної навали світла, од теплого щастя зустрічей із жінками з оголеними плечима, коли забуваєш і про війну, і про революцію, адже тут (хай і ненадовго) замирились офіцери українського війська й одеські мо-

ряки... О ці тихі київські вечори! А тим часом із півночі засніженими долинами повільно-повільно у товарних вагонах із неквапними локомотивами сунули до нас червоноармійці Муравйова! Від отих вечорів у мене збереглося відчуття святкування безнадії. У наших склянках так гарно парував чай! І я намагався вгадати слова співаної нам нехитрої мазурки, при чому слова ті тлумачились мимоволі, як це часто буває під легеньке постукування коліс потяга. Майже щовечора ціни на страви зростали; дедали частішали гиркання між офіцерами та моряками. Тим часом ворог обступав нас дедали тісніше, тож квітникарки вже майже не пропонували купити мімозу чи кримські або ж кавказькі троянди, не линули поміж столиками їхні несподівано зворушливі пахощі.

Першого ж вечора Василь запросив мене до цього мюзик-холу, сподіваючись зустріти Данила; чекаючи на нього, мій приятель оповідав, як, щойно прибувши до артилерійського полку, куди його перевели інструктором після закінчення школи офіцерського резерву, десь на болотах біля Прип'яті він підхопив якусь лихоманку, тож його евакуювали до Києва, де добрих два місяці бідолаха провалявся у шпиталі. Можливо, саме після того мого друга і звільнили з війська, а може, перегрупування залишків південно-західного фронту в українську армію спричинилося до демобілізації уродженців північних губерній? Про це я в нього не запитав – усі ті зміни довкола нас, усі метаморфози російського світу, куди нас закинула війна, тоді мало мене обходили, хоча згодом я часто жалкував про цю байдужість. Як і більшість занадто юних військових, я майже цілковито пристав до філософських ідей отого вояцтва, що намагалося жити днем теперішнім і перейматися тільки тим фактом, де має нині ночувати. Упродовж тих тижнів, коли більшовики підступали до Києва, а в самому місті їхні агенти раз у раз піднімали заворушення в деяких кварталах, я жодного разу не поцікавився, що станеться з нами, якщо переможуть червоні; навіть уявити не міг, що розпочаті у Брест-Литовську перемовини завершаться підписанням мирної угоди, а іноземним учасникам союзних військ заборонять виїжджати з Росії, тож нас зможуть відрядити до якогось табору для інтернованих осіб, до якоїсь із отих жажливих споруд, сморід од яких було чути на околицях деяких великих міст. До того ж, від початку революції я трохи соромився Василя, тож намагався не ставити йому зайвих запитань; від цього мене втримувала якась надмірна гречність; щось схоже вже відчував іще до війни, коли один банкір, батько мого друга, вклепався у судовий процес, який обернувся страшним скандалом і мав занепасти бідолаху; так от: я не наважувався заговорити з приятелем про ті події, котрі його непокоїли, дарма що у пресі тільки про них і писали; а другові моєму, певне, здавалось, нібито я оминаю увагою ту небезпечну ситуацію, в яку втрапив його батько, саме тому, що опинився на боці тих, хто засуджував і викривав бідолашного, адже приятель раз у раз намагався виправдати його з надміру штучним апломбом, хоча насправді сердезі хотілося ридати з розпуки. Той-таки розпач я відчував у позірно життерадісному голосі Василя, голосі, що не в'язався з описаними ним жахіттями, – глибше в ньому вгадувалася та сама страхітлива безнадія – недарма ж він раз у раз зиркав на мене з-під скелець товстих окулярів, аби перевірити мою реакцію на його слова... Мій друг схуднув, із бридкого лица стерлася колишня дитяча лагідність – натомість з'явився дуже характерний вираз обличчя – наче у зграйки російських інтелектуалів, яких я побачив ще в 1914-му на ганку мого університету в рідному бельгійському місті. Василь постійно вдавався до сарказму. А втім, залишався прихильним до мене – я

ж розумів, що тільки великі страждання могли так суворо загартувати його ласкаву вдачу.

Раптом я помітив, що поміж столиками до нас протискується висока панна в туніці якогось дивовижного бузкового кольору. А втім, мої знання у царині моди були на рівні інших життєвих навичок, тож я не міг гідно оцінити довколишніх красунь, нині ж, коли в пам'яті зринає образ тієї юнки, мені здається, що вона мала бути вбрана досить невдало, по-старожитньому; але навіть попри брак обізнаності з модними тенденціями, мене просто-таки приголомшила могутня барва шовку, що яскраво повінню хлюпнула до зали. Панна вже підходила до нашого столика, коли Василь озирнувся, нарешті поцікавившись, що саме аж так привернуло мою увагу.

– Добридень! – кинула нам панна, потиснувши моему приятелеві руку, а мені ленько кивнувши; потому мимохідь запитала, чи не завадить нам, і відразу ж сіла поряд. Вона була гарненька; фіолетова барва сукні відтіняла теплий помаранчевий тон шкіри. Можливо, саме тому колір її туніки так уподобали й інші модниці – тож на лицах деяких жінок лежав відтінок тієї теплоти, що так полюбилась мені у рисах обличчя ще не знайомої Даші. Вона щось оповідала Василю, а мої так давно спрагли краси очі милувались легкими темнавшими косами; коли ж панна повертала личко, у мінливих відблисках світла з тіні раптом зринали рудуваті пасемця – або ж мені це тільки здавалося через модуляції контральто цієї теплої тіні; тоді я переводив погляд із обличчя на дедалі чарівливіший фіолет, який нагадував у завжди прохолодній лабораторії колегіуму знайоме чаклунство лакмусового паперу, що від кислоти мав зашарітися рожевим.

– А як там наш красунчик-лейтенант? – запитала у Василя прибула панна отим знущальним тоном, який одразу здався мені суголосним із настроєм мого приятеля. – Невже цієї ночі він викурює Муравйова?

– Мабуть, не викурює, – відповів Василь, – вочевидь, перед виходом у світ має начистити до блиску аксельбанти – тим-то й забарився.

– Боронь Боже від такого лиха! Бо ще не зможу перед ним устояти...

Наскільки я зрозумів, їм ішлося про Данила, – власне, вони кепкували з вишуканості строїв українських лейтенантів, а він, певна річ, був об'єктом їхніх глузувань не вперше. У насмішках тих не було жартівливості, а лише притаманна росіянам гіркота іронії. Коли ж надійшов Данило, юнка прикрила очі, вдаючи засліплену; і справді, незважаючи на зі смаком дібраний чорний колір уніформи, наш приятель аж надто виблискував новими срібними еполетами із трьома червоними й золотими зірочками, з нікельованим георгіївським хрестом, що відбивав світло, із білими аксельбантами штабного офіцера та іншим причандаллям, яке йому геть не личило: на лівому зап'ястку кровілі шеврони, що скидались на галуни наших капралів, а під правою кишенею сюртука було нашито емблему його нового полку та ще якогось військового клубу. Проте насправді засліпити могла молодість і краса нашого друга. Мені завжди важко було знайти у його рисах щось типово єврейське: правильне обличчя, ледь помітна горбинка на носі, зовсім тоненькі вуста і жодних східних ознак у сніжних білках очей; а втім, росіяни довкола нас значно вправніше від мене безпомилково виявили семітську кров; тож, оскільки тутешні відвідувачі нечасто бачили юдеїв ув еполетах, за сусіднім столиком вочевидь зачарована Данилом дівчина, милуючись його красою, з деяким подивуванням упівголоса прошепотіла: «єврей».

Данило подав мені обидві руки; звісно, він радів нашій зустрічі, але, мабуть, лише вдавав, що тут цікавлю його лише я, тож і засипав мене запитаннями – либонь, аби не чути отих гірких кпинів, отих шпильок, якими діймали його Даша з Василем; мій друг лише усміхався до них і час від часу відповідав люб'язно, хай і з робленим, але таки добрим гумором.

– Пан лейтенант вельми цікавиться технічним оснащенням ваших військових операцій, – поважно докинула Даша, коли Данило розпитував мене, в яких місцях ми воювали під час відступу.

– Чи ж Вашу ясновельможність не заневолять запах мого тютюну? – запитував Василь, вклоняючись Данилові перед тим, як запалити цигарку.

Мені було тяжко; безперестанна перепалка тиснула на нерви. Коли Василя з Данилом пов'язувала просто-таки братня приязнь – вони не потребували жодних доказів чи обітниць, – для цілковитої згоди і розумінні довколишніх подій їм досить було обмінятися кількома короткими поглядами чи словами. Як же могли так різьке змінитися ці двоє чоловіків? Один, щуплявий скептик у блаженському штатському сюртуку, став жертвою демобілізації, а другий у новісінській уніформі красів молодістю й весняною свіжістю. Замість відчуття кволості від навколишніх видив у єство моє дедалі глибше проникала туга (чи радше просочувалась цівками крижаної води); водночас я мимоволі силкувався збагнути, що саме пов'язувало моїх друзів із цією жінкою, котру вони вочевидь знали вже деякий час, адже зовсім не була подібна до випадкової знайомої для однієї вечорини, на дівулю, з якою приємно випити за одним столиком... Хто була ця панна? Либонь, колишня студентка, адже зростала в освіченій родині й нині гідно відхилила залицяння обох молодиків. Говорила вона з тією переконливістю, з якою в Росії дискутують жінки, що мають підстави пишатися не лише своєю красою... Тим часом розмова пожвавилася: Данило не складав зброї супроти насмішкуватих атак опонентів. Даша весь час воювала на боці Василя, сперечалася з його товаришем, але зарозом дивилася на нього з такою непримиренною неприязню, що це могло свідчити про надзвичайно жвавий інтерес до його персони. Тепер у дискусії раз у раз виринали абстрактні словечка з суфіксами «-ств», тому стежити за перебігом думок було геть непросто.

А втім, я розумів, що йшлося про політику, що Василь обстоював думку, буцімто саме більшовицький уряд найбільше дбав про відновлення єдності російської нації, борючись супроти білих сепаратистів у балтійських провінціях та в Україні... Мабуть, він сказав це лише щоби під'юдити Данила? Чи може, справді вважав так, ставши прихильником того максималізму, що його так боявся за часів війни, коли оголосили про початок революції, адже тоді лише надмірний запал довколишніх людей трохи притлумив його страх... Хай там як, а Данило приставав на його правила гри і також відповідав із гіркотою в голосі:

– Авжеж, – погоджувався він, – саме задля відновлення єдиної Росії Німеччина і прислала до нас Леніна, а ще саме над російською єдністю працює Бронштейн...

– Власне, любий мій, – докинула Даша, вхопившись за щойно кинуте прізвище, вочевидь, аби дошкульніше вразити співрозмовника, – я не розумію, чому ви аж так яро боретесь супроти осіб, які мали б викликати у вас лише приязнь...

– Хочете сказати, що їх очолюють кілька євреїв і що природним було б мені також стати на бік більшовиків з огляду на моє єврейство? Люба моя, так от можете мною пишатись: я – сильніший від деяких моїх співвітчизників... Хоча пристав би до них,

якби ваш більшовизм був справжньою демократією, адже в моїй крові – прагнення якнайширшої демократії, бо, мабуть, немає на світі народу, який прагнув би рівності більше за мій народ. Саме на це ви натякали, чи не так? І саме на цьому, до речі, весь час наголошував Ренан...

Він вимовив «Ренан» французькою, але з іноземним акцентом, без носового звуку, і саме цієї миті мене прикро вразив їхній напад педантства – з домішками штучної ерудованості, явленими у неправильній вимові прізвища – тож уся їхня дискусія здалася мені недоречною. Я гадав, що Василь із Дашею виявлять і цю помилку у вимові, адже вони намагалися знайти будь-яку зачіпку для висміювання опонента; втім, ця парочка не відчула недоречності його цитати і також заходілась шукати авторитетів: Василь зачитував Мендельсона і приправив промову ваговитими поняттями, запозиченими із чужих мов, тож «капіталізм», «сіонізм», «пропаганда» і «контрреволюція» майже зовсім витіснили в його аргументах питому російську лексику. Слов'янський акцент, який звичайно здавався мені мелодійним, раптом став крикливим, якимсь вульгарним і водночас надміру претензійним; я геть не впізнавав давніх друзів і почувався дуже тривожно, наче в якомусь жахитті. Хотів уже було піти, але несподівано Даша вийшла з гри – саме тоді, коли Данило став плутатись у нетрях своєї діалектики і ось-ось мав програти; зненацька вона підвелась і виструнчилась у сяйливому чарі довжелезної фіолетової сукні.

– Панове, далі полемізуйте без ясних ідей бідолашної неосвіченої жінки, – виголосила вона з іронічною емфазою, що отруїла нам увесь вечір. – Добраніч вам!

Ми всі втрьох милувалися, як підносилися у славі над сяєвом сукні, і всім нам забаглося напитись із її фіалкової криниці, омитись у ній, утамувавши спрагу і жагу...

– Ви – додому? – запитав у неї Данило геть-таки іншим тоном.

– А хіба ясновельможному панові – не байдуже?

– Мені хотілось би провести вас, – відрізав він.

Василь дивився на друга пильно і, вочевидь, із захопленням. Авжеж, навіть у такій гідкій ситуації, незважаючи на брутальний вияв Данилових бажань, тієї миті діялося щось урочисте. Портєє накинув на Дашу важку хутрову накидку. Поправляючи одіж і застібаючи комір, жінка дивилась на Данила з висока, таємниче усміхаючись. Що ж вона мала йому відповісти? Дивувало, що навіть у мене серце забилося частіше... Зрештою панночка ледь уклонила і легенько засміялась.

– Мені дуже прикро, справді прошу Вашу ясновельможність ласкаво мені пробачити, але я вертаюсь не додому...

Ми всі втрьох милувались, як вона пливла до виходу, злегка погойдуючись, ніби від слабого брижу. Коли ж панна пішла, за нашим столиком запала досить тривала мовчанка. Здавалося, що після зникнення Даші Василь почувався ніяково через отой уїдливий тон, яким безперестань силкувався під'юдити друга.

– Ну-ну! – вигукнув Данило, поплескавши мене по плечу. – Я дуже тішуся, що ти приїхав до Києва! Тож маємо випити келишок шампанського!

Бельгійські частини розквартирувались у Бендерських казармах, де від самого початку воєнних дій розташувався склад нашого мундирування. Минулої осені, вже наприкінці війни, я перебував у Києві у відрядженні й на дві ночі зупинився в цій місцині, що тоді перетворилася на дисциплінарний госпіталь, де лежали тисячі солдатів, які перед наступом російських військ пустили собі кулю в ліву руку, щоби їх визнали непридатними до служби; їх тут ніхто не доглядав, тож чимало вояків

гинуло від гангрени. Серед такого жахіття й було кілька кімнат для унтер-офіцерів бельгійського полку-депо; від цього короткого відрядження в мене zostалися тільки моторошні спогади, тож і нині, опинившись на тому самому дощатому ліжку, звідки крізь прочинені двері я бачив передсмертні муки та бійки бідолашних живих трупів, не міг позбутися відчуття огиди й жалю. Військові наші нудились, байдикуючи в очікуванні того омріяного часу, коли Червона армія нарешті втратить контроль над залізничним сполученням із Архангельськом чи Сибіром, щоб ми змогли нарешті покинути Росію. За першої-ліпшої нагоди я втікав із полку-депо до міста. Заходив до Василевого готелю – друг мій здебільшого лежав на неприбраному ліжку й читав, курив або спав. Він, як і ми, чекав, коли відновиться сполучення з Вологдою – аби повернутися до рідні, тим часом же мізерні гроші, виділені йому при звільненні з війська, танули просто на очах; Василь міг би пошукати сяку-таку роботу, але добре мені знайома безініціативність лише увиразнилась із його душевним знесиленням, тож про це навіть мови бути не могло. Таке бездіяльне животіння дедалі знемилосерджувало мого друга все більше; зате він радо розпочинав політичні дискусії з ким завгодно – навіть із готельним служкою і трамвайним контролером. При цьому приятель мій обстоював діаметрально протилежні ідеї з однаковою непоступливістю. Взагалі я марно прагнув розібратися, зрозуміти, яка мораль керувала моїми товаришами; ще кілька вечорів провели ми у товаристві Данила й Даші, і щоразу ця панна аргументовано й зухвало (адже не боялася робити це привселюдно) глузувала з антибільшовицького українського уряду, з «буржуйської Центральної Ради»; Василь майже завжди її підтримував. Його мали обурювати всі ці опереткові маскарadi, всі ці пустопорожні просторікування у пресі... А може, він справді вірив у сказане першого ж нашого київського дня – нібито українська армія мала на меті роздробити Росію? Хай там як, а в його міркуваннях, та й загалом у його трибі життя вбачався мені затамований страх, що раз у раз проривався назовні. Війна вікликala в нього депресію, панацеєю від якої стала більшовицька містика, та я даремно силкувався виявити, що саме могло прихилити душу друга до нав'язуваної йому червоної авантюри. Мабуть, його щедрість, готовність до самопожертви, прагнення поділитися своєю освіченістю й культурним набутком із простими неписьменними вояками і селянами, що мали стати ядром Країни Рад, або ж потреба в самокритиці, яка так гостро вкарбувалась у ментальність росіян, – саме завдяки їй він із винятковою пильністю викривав вади буржуазного класу, до якого й сам належав. А може, так сталося через відчуття приналежності до своєї нації, вболівання за її долю, через яке Василь повставав і супроти ганебного миру, що готувався у Брест-Литовську, і супроти сепаратистських переворотів на кшталт українського? Все це трюдило його ество так явно, що мені щоразу хотілось якимось чином допомогти бідолашному другові обезпечитись від себе самого, приборкати його ж розбурхані внутрішні сили... Попри удавану впевненість у собі Данила також точили сумніви й вагання. Просто посеред дискусії, коли якийсь аргумент супротивників виявлявся обґрунтованим, офіцер раптом червонів – наче від обурення – й зиркав на нас усіх, ніби благаючи про допомогу. Мій друг кинувся у вир революції з тим бойовим запалом, якого у Василя ніколи не спостерігалось. Навіть того дня, коли до фронту долинула доленосна новина про повалення імператора, я відчув страх у душі друга (хоча він не промовив і слова), як, до речі, і в душах усіх довколишніх росіян – навіть у ворогів імперського режиму. А ось Данило страху в душі не відчував. Він

брав участь у роботі перших солдатських комітетів, вітав скасування смертної кари і, якби служив не у бельгійських частинах – далеко від отих військових зборів, де солдатня висувала молодих ораторів делегатами до Петрограда, – саме цей наш перекладач міг би зіграти провідну роль у великій трагедії навесні 1917-го. Але вже в липні, під час служби у школі офіцерського резерву, його до глибини душі вразили більшовицькі заворушення. Революція тягнула Данила за собою донизу, а він силкувався втриматись на плаву завдяки аргументам свого розуму та культурному багажу, намагався не запастись у той дикий непевний світик темряви, який угадувався на дні... Може бути, що захищати свою справу від усюдисущих атак більшовизму заохочувало його й передчуття стрімкої військової кар'єри в армії соціалістично-революційної України... Якби йому не було тільки двадцять три, то, либонь, не так сильно вразила б його можливість носити чепурну уніформу, а також виступати на зборах, де освічену молодь звели завдяки революції у той самий ранг, що й бувалих військових старого гарту, які мали слухати із мовчазною гіркотою новачків; Данило мав уявляти себе військовим стратегом, об'їжджаючи конем чи автомобілем на околицях міста лінії оборони, що їх зводили аж надто повільно... А втім, цими радощами він тішився недовго, адже Василь із Дашею (надто ж – Даша) дуже швидко охолодили, отруїли його молодечий запал. Тож нині навпроти опонента, що в'їдливими жовчними фразочками критикував увесь довколишній український маскарад, Данило сидів із викривленими вустами й зіщуленою маскою обличчя – а мені ж здавалось, ніби мої обидва друга були хворі на якусь лихоманну депресію. А втім, вони і справді занедужали по трьох роках війни – на невиліковну втому.

Такі-ось думки снували в мені, коли підіймався Бібіковським бульваром, вертаючи до казарми, десь близько сьомої вечора – після чаювання з нашими перекладачами. Починалась відлига, тож кияни висипали на прогулянку; потепління звільнило жінок від важких хутряних панчо, що їх у дні ядряного морозу вони натягали на чоботи і тому скидалися на геть неграційних товстолапих тваринок. Вояки юрмилися біля афіш кінотеатрів, що яскрили страхітливими малюнками і сценами вбивств, а ще частіше – тортур зі шмаганням різками та розпинанням жертв (усе це мало задовольняти глибоко затамовану народну втіху від знущань); в кількох залах анонсувався препарований показ життя Распутіна – у стрічці, вочевидь, мали користати з народної потреби у якихось садистських жахіттях. Після війни я не раз чув, що саме репертуар цих кінотеатрів, які часто відвідували вояки перед поверненням із фронту до рідних сіл, – авжеж, саме ці фільми були частково винні у свавіллі того дикунства, котре вирвалося на волю з нутра людей за часів більшовизму; саме в темряві цих зал на пересадкових пунктах залізниці, де колишні вояки байдикували, чекаючи потягів додому, саме там мільйони селян із подивуванням і водночас із поборжним трепетом (адже перед ними постав дивовижний винахід техніки) нарешті відкрили для себе на екрані незаборонену жагу крові та розпусти, досі тамовану у глибинах їхнього ества.

Люди полишали майстерні й державні установи і поспішали додому, на околиці міста; голосно регочучи, ватагами снували юнки; повз мене проїздили трамваї, обліплені на східцях зграйками вояків. Над столицею східив молодик – він позбувся обважнілого туману морозних ночей, тож, підіймаючись до військового кварталу, я дедалі чіткіше бачив у його сяєві бані дзвіниць і дзвіничок. Подеколи озирався – помилуватися прояснілими хмарками на теплілому світілі, хоча й не міг збагнути,

чому так гостро відчуваю зміну пори – так, наче найлютіша зима опинилася позаду, а погожа година мовби аж підносила до весни...

Раптом помітив, що простую тротуаром ледве не одним, хоча допіру вулиця потопала в юрмищах службовців, що поверталися з роботи додому. Власне, я не зауважив, чому широчезний бульвар перетворився на пустку; височезні дерева, котрі обабіч відділяли центральну алею від шляху, кидали довжезні тіні на місячне сьйво в асфальтовому блиску. Вдалині за рогом вулиці мерщій утікало двоє чи троє невідомих, тож якоїсь хвилини-другої виявилось досить, аби широкі тротуари перетворились на тривожні видива зі страхітливого сну. А втім, я не побачив жодного знаку, не почув жодного сигналу тривоги... З подивом і острахом наддав ходу й собі – аж тут із підвороття якийсь поліціант у капюшоні вхопив мене під руку й потягнув до дверей будинку.

Виявилось, що за ними громадилася сила-силенна людей; двірник зі служником замкнули за мною двері, залишивши невеличкий отвір в одній із масивних ступок. Щойно моє отетеріння минуло, я запитав, що трапилось. Двірник засміявся й одказав: «Вам буде ліпше тут, аніж надворі, товаришу!» Згодом я дізнався, що козаки стрілятимуть на проспекті трохи вище. По кому? По демонстрантах, які звели барикаду нижче від нас, – так мені сказали... Люди, котрі опинились поруч, аби перечекати шквал кавалерійської атаки, виявилися терплячими й цілком спокійними. Дехто навіть жартував, але більшість чекала мовчки; хто міг – зіперся головою на мур. Скільки подібних сутічок вони перечекали за минулий рік?.. Позаяк я зайшов останнім, то стояв біля отвору у брамі, крізь який поліціант видивлявся, чи не завершилась іще стрільнина козаків; тож і мені виднів цей дивовижний бульвар, ніби ширший од безлюддя, а ще – меланхолійне погойдування лучковатих ліхтарів і рівномірне нагромадження снігових кучугур... Саме згадав, що якимось узимку 1916-го пополудні вийшов із госпіталю, де лікувався від малярії, і став свідком подібної евакуації населення на цьому самому бульварі кількомастами метрами нижче. Тоді до Києва завітала якась Велика Княжна чи навіть Імператриця – навідати поранених. Тоді тротуари також миттю очистили від натовпу за допомогою якихось невидимих осіб, які зібрали громадян у бічних вуличках і на подвір'ях; на бульварі ж залишили лиш кількох дуже поважних персон, що їх, либонь, залишили на лавках за чиєюсь рекомендацією. Придворний екіпаж промчав повз нас із кількома поліціантами попереду й із дивовижно гарним офіцером-уланом, що гнав чвалом на рівні королівських дверцят. Я знову чітко уявив підстаркуватого службовця в уніформі, який виструнчився на тротуарі з портфелем під пахвою й кілька разів низенько вклонився уже подаленілому екіпажу усім своїм масивним тілом.

Збігали хвилини, а ми й досі не побачили жодного вершника і не почули жодного пострілу; попри позірну байдужість до подій за брамою, вимушені чекальці пожавішали.

– Ну то як, городовий? – почувся за мною соковитий молоденький голос. – Ви ще довго будете тримати нас у цьому льоху? Ті товариші вже давно дали драла нижче по вулиці, щойно на них війнуло козацьким духом...

Слова ці вихопились у юнки, ще зовсім дитини, в якій на оксамитовому капелюшку яснів університетський значок. Вона стояла проти муру в місячному сьйві і сміялася блискотливими зубками. Слова її відлунили сміхом кількох осіб, долинули також перешепти, але більшість довколишніх громадян розважно обрали мовчанку,

ніби й не почувши її репліки. Я обернувся до неї, оскільки здалось, що мене вона розглядала якось насмішкувато; зрештою, усвідомив усю кумедність ситуації, коли солдат в уніформі мав ховатись за брамою, чекаючи, коли за нею скінчиться сутичка.

– Дозвольте мені вийти, – проказав я до поліціанта досить голосно (щоби змогла почути моя молода сусідка), – я не маю часу тут сидіти!

– Не можна, товаришу, не можна, – відповів той, похитавши головою. – Час тут нічого не важить; трохи згодом упевнитесь, що тут значно краще, ніж там, на вулиці.

Він знову радо повторив ці свої слова; то був привітний посивілий чоловік у чорній шинелі з медаллю ще часів японської війни.

– Але поки що нічого цікавого не видно, – вела далі невгамовна юнка, – і через цих добродіїв більшовиків наша вечеря вихолоне...

Цього разу із глибини темного подвір'я долинули агресивні голоси. Там розташувалася зграйка зовсім юних безробітних, які нікали містом без діла, тож їх одразу ж задіявали до участі в заворушеннях по різних районах. Коли якась пекарня мала зачинятись – попри величезну чергу за хлібом на тротуарі, – або якийсь м'ясник за дорого спродував свій товар, або в якомусь трамваї вибухала перепалка між офіцерами й рядовими, – тут-таки, наче за помахом чарівної палички, хтозна-звідки вигулькував один із таких-ось юних правопорушників, і миттю на кривлі трамваю чи на підвіконні крамниці з'являвся оратор, а з ним – кілька людей, ладних ламати бруківку чи навіть роздавати невдоволеним громадянам револьвери. Атож, тепер із тіні ці люди погрозливо звертались до моєї сусідки, що даремно ставала навшпиньки, силкуючись їх розгледіти: між ними розливалось ціле болото людей, занепокоєних цією сваркою, хоча вони чітко й демонстрували свій нейтралітет, вдаючи відсутніх, зіщулившись і потупивши зір.

– Мамзеля дуже квапиться! – гаркнуло злодійкувате голосище. – І про що ми думали, як ото затівали революцію, як через неї мамзелі спізнюються на здибанки?

– І справді: ніяк не збагну, про що ви думаєте, – гостро відрізала юнка, – бо коли вже ви влаштуєте революції, як шойно мені повідомили, то дарма ховаетесь так далеко. Городовий, випустіть-но, будь ласка, цих панів – нехай перекинуться слівцем-другим із козаками! Самі ж бачите – як їм припекло!

– Це ми тобі зараз скажемо слівце-друге, буржуйко! Контро! – раптом гримнув зовсім поруч із біса дебелий солдафон. – Та ця шльондра тужить за своїм Распутінім – швидко його вкоськали, бач, не встиг із нею навітшатися!

Молодь у глибині подвір'я заплескала в долоні; якийсь старигань із потертим портфеликом під пахвою блимнув на юнку з осудом: «Ну нащо ж ви?» – почав був він, але вона знову залилася сміхом.

– Ну звичайно ж! Нащо я мала бовкати те, що у вас самих на думці, еге ж, замість мовчки чекати, коли отой жидяра Бронштейн продасть нас із усіма бебехами у Брест-Литовську! Тут тулиться з півсотні чоловіків, а там, за брамою, іде боротьба «за» чи «проти» більшовизму, за чи проти вашої Вітчизни; тут, серед нас, – чотири десятки патріотів і лише десяток шмаркачів, що іменують себе більшовиками, але і перші, й другі терпляче чекають, коли там усе минеться, а тоді покійно запитують: «То як, що нового? Хто ж тепер нам за пана? Кому підставляти голову для нашійника – Леніну чи якомусь іншому новенькому Царенкові?». А ти, – додала вона, звертаючись до велетня, який шойно її образив, – ти носиш уніформу, пишаєшся своєю червоною

кокардою, а сам ніколи не воював, бо якби ти був справжнім солдатом, то не ховався б отут, коли твої товариші мають стріляти по тій мерзоті, що зачаїться під лавицями бульвару й ізвідти стрілятиме козакам у спину...

Солдат заходився протискатись поміж іншими громадянами, вигукуючи, що він цій молоденькій крикусі стулить пельку, – нехай гляне, як він її тут «боїться». Поліціант силкувався зупинити й угамувати шаленця, раз у раз кличучи його «земляком», себто, мабуть, селянином, як було заведено за царату (замість обов'язкового нині звертання «товаришу»); вояк його відпихав, а з глибини подвір'я на допомогу солдафонові протискалась якась шпана. Звідки тоді взявся в мене той сміховинний порух – порятувати юнку? Адже вона нітрохи не потребувала мого заступництва! З її гартом можна було битися насупроти цілого полку; а ще ж, із огляду на те, як повільно просувався до неї крізь натовп вояк, як неквапливо поспішали йому на поміч юні партизани, ладні тільки прикрити його тили, – в усьому цьому вгадувалося, що ніхто навіть пальцем не мав зачепити дівчатко, а всю ту бучу здійняли хіба для бадьорості духу. Отже, я кинувся пристрасно обороняти юнку, бовкнувши, що тут ніхто її не скривдить, – це зухвальство можна було пояснити тільки дитячим бажанням вісімнадцятилітнього парубка показати свою відважність. Реакція громади була миттєвою – ніхто не роздумував і миті; більшість людей злучилися супроти мене, у наступ кинулися навіть найбайдужіші та найпоміркованіші. Краєчком ока я зиркнув на мою протезу – та лише усміхалась, поправляючи коси, і мені здалося, буцімто вона знову бере мене на глузи. Кожному схотілося образити іноземця; службовці та старигані – всі ті журливіці, які допіру води в рот набрали, зараз гукали до мене зусібіч: «А ви чого сюди лізете? Ми тут усі – росіяни й самі дамо собі раду! Ці чужинці гадають, що завжди диктуватимуть нам свою волю! Досить ми вже навоювалися за вас!» Жіночка, що вигукнула останню фразу, яро вимахувала над головою кошиком із харчами, і це здалося мені апофеозом тутешнього шаленства. «Так, авжеж, ми вже досить навоювалися за вас!» – рокотало усе подвір'я. Височенний вояка ухопив мене за комір шинелі, я різко відштовхнув його, але до нас уже підступали більшовики – цього разу їм ой як кортіло набити мені пику, помстившись за свої образи, адже юнку натовкти вони не зважились... Але дівчина й цього разу блискавично опанувала ситуацію.

– Панове! – гукнула вона.

Саме «панове», а не «товариші»... Громадяни давненько не чули цього слова й од несподіванки стали, як укопані.

– Панове, цей юнак гадав, що ви ось-ось ударите жінку, і захотів заступитися за неї – в чому ж його вина?

– А ви не бороніть його, баришня! – промимрила жіночка з кошиком. – Всі вони – однакові, гадають, що вони тут були панами й панами зостануться...

– Але ж, матінко, хіба ви бачили колись, аби над нами панували бельгійці? Мабуть, ви просто не знаєте, що він – бельгійець; ваша правда: французькі й англійські дипломати добряче нам дозолили, авжеж, і саме через них ми вклепались у цю війну... Зрештою, ви так гадаєте, бо вам це сказали, а насправді нічого не знаєте – як і я, до речі... Але цей чоловік – бельгійець, матінко, він – із тієї малесенької країни, в якій навіть армії не було в чотирнадцятому році, коли на неї напали, – ну, згадайте ж...

І як це їй вдалося привертати увагу всіх отих людей? А я стовбичив розлючений, спустошений, відданий на поталу посміху і ніяк не міг збагнути, яким ди-

вом замість ролі захисника скривдженої, що її так і не втнув зіграти, перетворився на підопічного цієї дівулі, яка зростом не сягала навіть мого плеча... Юнка вміло підтримувала дискусію, силкуючись перевести увагу всіх від моєї скромної персони на себе; їй відповідали гостро, але зі своєрідною поштивістю, тож коли один із безробітних молодиків став знову її ображати, його швиденько поставив на місце той-таки вояка, котрий допіру охрестив дівчатко «шльондрою». Саме тієї миті мені здалося, буцімто уперіщила злива – насправді ж бруківкою зі стукотом градин процокали кінські копита, – і всім одразу ж заманулося розгледіти військовий конвой. Вочевидь, через широчину бульвару здавалося, що козаків було зовсім мало; вони їхали колонами по шестеро чи по семеро; виблискували шаблі; коні здебільшого бігли клусом; і хоча нічого надзвичайного в тій нічній процесії на широкій вулиці у місячному сяйві не спостерігалось – утім, вгадувалося в ній щось ніби фантастично-чарівне... Козаки проїхали; городовий висунув голову за двері, проводячи їх поглядом. Цокання копит послабшало й нарешті стихло, а жодного пострілу ми так і не почули.

– Ось і все, – промовив поліціант, – а ті люди, мабуть, порозбігались... Можна виходити.

Отже, ми вийшли; височенний солдат, минаючи юнку, ніяково попросився з нею; решта ж громадян розійшлися, миттю про нас забувши, тож на тротуарі ми залишилися віч-на-віч. Одразу ж із усіх бічних вулиць і подвір'їв сипонули юрмища люду – всі далі бігли у своїх справах, ніби нічого не сталося; бульвар прибрав свій звичний вигляд, хоча, може, трохи пожвавішав, адже громадяни поспішали надолужити згаяний час. Моя рятівниця усміхалася й чекала, коли щось скажу, тож ми пішли бульваром угору мовчки. Я неабияк знякотив і ще лютився на себе за той кумедний геройський порух; гнівався трохи й на неї, адже саме її непоступливість вікликала суперечки у громаді; моя думка була суголосною з думкою тих розважних людей, які допіру гостро засудили її випад: справді, чому це якась шмаркачка мала провокувати сутички, коли сама гаразд розуміла, що маленької іскорки у цьому місті було досить, аби розпалити вогнище? А втім – вона виявилась гарненькою у своєму беретнику на розкошланих пасмах, хоч і скидалася на пажу; згодом її профіль мав би стати по-чоловічому вольовим, але поки що чарував чистою красою отроцтва; в її поведженні відчувалась і рішучість, і лагідність, а ще – якась мінлива плинність: складалося враження, буцімто юнка пливе суголосно із якоюсь зачаєною веселою музикою та співом, що бриніли у ній повсякчас... Вона заговорила першою:

– Я маю подякувати вам, пане. Через мене ви встряли у цю сварку...

Я одразу ж урвав її і запевнив, що добре тямив – вона геть-таки не потребувала моєї допомоги, а згодом сама оборонила мене від громади.

– Не кажіть ви такого, – відказала юнка, дуже чисто засміявшись, – адже це означатиме, що ви образились... Чи таки образились? Певна річ, ви не подаруєте мені ролі заступниці...

– Ні, ображатись маю лише на себе за свою недоладну роль, – відповів я, – не мав права на таку дурну витівку.

Вона заперечила веселеньким тоном:

– Та ні-бо, ви були на висоті! Затулили мене грудьми, наче щитом... Справжній Дон Кіхот!

– Красно дякую, – люто відрубав я, – дуже добре вас розумію, але знову кажу: я й

сам добре відчуваю, що став для всіх посміховищем...

– У нас тут посміховищем Дон Кіхота ніхто не вважає, – відказала вона значно поважніше.

Запала трохи ніякова мовчанка; ми пройшли ще кілька кроків поруч; після участі у прилюдному диспуті, який організувала ця панна, нишком милувався її живою красою. І раптом мені сяйнуло, що це, мабуть, уперше за чотири роки я супроводжую дівчину; таке несподіване відкриття дуже мене потішило. Люди минали нас, навіть штовхали, адже ми пливли бульваром надто повільно. Я гадав, що вона подасть мені руку й попросається, але розмову нашу хотілося продовжити, хоч і відчував – не стане духу.

– А ви вже давно у Києві?

Отже, розмову завела вона; крига між нами скресла, і я раптом відчув, що ми потоваришуємо, – все напруження, здається, минулось. Юнка хотіла знати, де ми воювали, скільки нас було у частині, чи привезли ми до Києва броньові машини і в якій кількості, чи були серед нас більшовики або ті, хто їм співчував, чи планували битися разом із українською армією супроти Муравйова. Я залюбки детально відповідав на всі її запитання. Двічі або тричі намагався змінити тему розмови, але присутність на околицях Києва боездатної, організованої військової частини, з певною кількістю гармат і кулеметів, вочевидь, цікавила її значно більше, ніж я сам.

– Я живу тут зовсім поряд, – повідомила вона, зупинившись на розі тихої вулички, за якою мало починається передмістя. – Зайдете на хвилику? Моя мати дуже зрадіє, коли побачить живого бельгійця. Маю зауважити, що сама я – полька і маю родичів, які знайшли прихисток у Бельгії після повстання 1863-го.

Отже – полька! Тепер мені стало зрозуміло, звідки взялась та приємна легка наспівність і шепелявість у її російській вимові. Вона повела мене сходами; подзвонила на третьому поверсі, і їй відчинила молодесенька служниця; літня пані у глибині передпокою відхилила двері до вітальні, а у якій виднівся накритий стіл; на юнку вона глянула з осторогою.

– Ну нарешті! – вигукнула вона. – Ах, ці твої комітети...

Але кінцівку речення я не розібрав, адже говорила пані не російською, а польською; до того ж, помітивши мене, вона зупинилась. Юнка хотіла була мене представити, але зауважила, що не запитала мого імені, тож зробила це тут-таки й переказала його матері.

– А мене звати Лівія, – промовила вона до мене, чіпляючи беретик на вішаку.

Літня пані дещо церемонно запросила мене до столу; вона силкувалася розмовляти зі мною французькою; донька швиденько розповіла про загін козаків і про інцидент на подвір'ї. Мати анітрохи не здивувалася – молоденька служниця вже повідомила їй, що в їхньому кварталі спалахнули якісь заворушення, тож бити годину старенька тривожила, чекаючи повернення доньки, яка, проте, жодних сутюжок не боялася.

– Ну що ж це за життя таке, пане? Мій чоловік загинув одразу ж після оголошення війни, сина в 1916-му взяли в полон, а тепер навіть донька бере участь у зборах якихось політичних гуртків, легковажачи навчанням задля якихось нарад, додому з'являється дедалі пізніше, а в місті ж – дедалі небезпечніше!.. Але цю пристрасть до політики вона успадкувала від нашого роду – вже понад століття, мій пане, в кожному поколінні у нас обов'язково були політичні в'язні... Тож Лівія продовжує справу дідів своїх... Вона заспокоїться лише тоді, коли викрие всі вади більшовизму.

– Це я помітив, пані, – відповів я, детально розповівши, як донька організувала політичну демонстрацію в нашій схованці... Гадав, що матиму втіху почути, як мати бодай трохи насварить своє чадо, та юнка й сама переможно заходілась оповідати про свої пригоди у найдрібніших деталях; матінка спершу тільки скрушно хитала головою, але невдовзі вже реготала разом із донечкою, ледве не плескаючи в долоні з радощів... Лівія також розповіла, як я намагався оборонити її від опонентів і як мене за це ледь не побили.

– Авжеж, – докинув я, – усе це дуже дивно. Навіть гадки не мав, що тутешні громадяни аж так ненавидять іноземців.

– Якщо добре поміркувати, це не здається вам дивним, – мовила Лівія, впавши у крісло. – У нас склалося досить тверде переконання, що від самого початку війни у чотирнадцятому році нас весь час водить за носа Антанта. Саме за намовою французів у перші воєнні тижні розпочали ми наступ на східну Пруссію, і цей наступ обернувся цілковитою поразкою біля мазурських і танненберзьких озер. Що ж до революції, то їй ой як сприяли, ба навіть викликали її інтриги Англії. Самі тепер бачите, куди вони всі нас завели...

Мати Лівії на хвилинку вийшла, тож ми опинилися самі.

– Усе ж не розумію, – заперечив я, бо прагнення юнки дискутувати несамохіть передалося й мені, – чому саме такі звинувачення здаються всім тим славним людьмя найважливішими. Усе ж таки дарма вони закидають нам те, що навоювалися за нас... Звичайно, росіяни боролися за Бельгію, але ж також боронили свій край, а все ж тим, кому зі щирим серцем допомагали, скажімо, мені, дивно чути звинувачення від добродійника. Ваші співвітчизники гадають, що допомогли Франції у 1914-му, то чому ж тоді так злостяться на неї за цю допомогу?.. Навпаки – маємо якомога краще ставитися до тих, кому підсобили у скрутний час, адже вчинили так із милосердя, чи не так? Знедолених маємо любити, сподіваючись на їхню вдячність...

– Авжеж, – відказала Лівія, – авжеж! О, ми добре знаємо п'єси Лабіша! Тільки ось його персонаж, мсьє Перрішон – аніякий не слов'янин, до того ж, мсьє Перрішон – особистість, а не ціла держава; тут – зовсім різні речі; а ще – той мсьє Перрішон насправді не зазнавав жодної скрути, рятуючись від ворога, тому й хизувався цим...

Тут зайшла літня пані зі служницею, що принесла столове начиння. Дарма я віднікувався – запрошували повечеряти так наполегливо, що просто не міг відмовитися, чи радше не хотів відмовлятися, адже ця вечірня пригода здалася не випадковим таланом. Тож сів до столу під порцеляновим абажуром. Довкола височіли меблі з темного дерева, геть схожі на серванти чи стільці доби французького короля Генріха II, які часто трапляються у вітальнях небагатих бельгійців; тут панував спокійний дух буржуазії, щось значно ближче до західної традиції, ніж у тих поодиноких російських оселях, де мені випало бувати проїздом в інших тутешніх містах. Мимохіть шукав ікону на покуті й не знаходив її; зате над каміном висіло розп'яття. Із часів війни годі пригадати щось зворушливіше за оці поодинокі об'явлення мирного життя, життя перед великим лихом – того вечора мене навідувала тінь, образ минулого, котре намагався впіймати і якомога довше не відпускати... Поруч зі мною на журнальному столику в рамках стояло чимало світлин – на одній красіла Лівія на ковзанці, – і здавалося, що юнка (через стільки часу!) ковзала київськими вулицями, рухи її вражали грацією, якимось повсякчасним виструнчуванням угору, що ніби підносило її у високості... Чому ж у неї тільки й мови було, що про наші броньовані

машини та наступ Муравйова? Мені ж так хотілося, щоби ця панна стала трішечки менш серйозною, щоби трішки скидалася на своїх бельгійських перевесниць ще до війни 1914-го, з їх вишуканим, але ще таким дитячим світиком, із якого мене зненацька вихопило військо. Та коли я спитав у неї про захоплення ковзанкою – відповіді не отримав. Натомість після вечері вони з матір'ю показали мені величезний шмат бавовняного полотна з білим орлом на червоному тлі, який висів на стіні. Три покоління їхньої родини дбайливо переховували цей герб у скрині, а в березні 1917-го він прикрасив оселю – саме тоді революційний уряд проголосив, що не заперечує, ба навіть підтримує автономію чи незалежність балтійських губерній, а також Польщі, України, Грузії та Сибіру. Нині ж подейкували, нібито Червона армія хотіла б установити свою владу над усіма звільненими територіями. Саме ця обставина, наскільки я зрозумів, спровокувала гостре засудження Лівією більшовиків.

Увесь вечір ми гомоніли про Польщу та про давно очікуваний кінець російської державності, а ще мені показали речі, які збереглися після депортації до Сибіру (за політичною статтею) котрогось із родичів Лівії. Слухав я все те неухважно, милуючись чорними оченятами юнки. Відкланявся десь по десятій і нарешті подався до казарми. Падав лапятий сніг, а здалеку, десь із боку Думи, долинали поодинокі постріли та посвисти патрульних загонів.

Ті таємничі постріли й посвисти доносилися з далечини майже щовечора, коли ми поверталися по широчезному шляху з непроникним виразом обличчя на дерев'яні ліжка наших казарм; здається, навіть нині я чую їх. Та пора нашого військового життя виявилась якоюсь непевною, хоча ми й намагалися вдавати безтурботних байдикувальників у цьому приреченому на смерть місті, хоча ніби й переймалися винятково тим, яким чином вижити на злиденні сорок рублів на щодень, що їх витрачали на чаювання в розмаїтих кав'ярнях, де після четвертої пополудні ще панували штучні веселощі життя, а також ілюзія безпеки. Пам'ятаю кав'ярню «Семадені», де від численних дзеркал із витонченими оздобами на стінах віяло старожитнім чаром, а навпроти цього закладу височів постамент од поваленого пам'ятника Столипину; довкола ж монументу громадяни збили цілу піраміду з дощок із кричущо-яскравими зображеннями давнього й нового режимів; пам'ятаю кав'ярню «Континенталь», де героїчні метрдотелі щосили намагалися стерти ознаки воєнного часу, – там я навіть бачив негритоса в тюрбані, який подавав каву по-турецькому заскоченим од такої несподіванки матросам із Одеси, либонь, прибічникам більшовизму; пам'ятаю кав'ярню «Франсуа», де плелися підступні інтриги, а також кав'ярню Польську, де міг бачити (хоч і дедалі рідше), як на дозвіллі грали в шахи вищі генеральські чини у червоних кокардах на досить небезпечній старорежимній уніформі, котру вони мушили носити через нестачу штатської одежі. Як багато годин перебули ми у всіх цих місцинах у геть бездіяльному затуманенні, марно силкуючись уловити у місцевій пресі бодай якусь звістку про громадянську війну... А втім, Рада дозволяла друкувати лише пустопорожні та малозначущі відозви, і тільки у дедалі виразніших чутках серед громади, у безперестанному подорожчанні чаю та бісквітного печива (від нього ми зрештою мушили відмовитись), у дедалі більш відчутних ознаках злигоднів і заворушеннях на вулицях – у всьому цьому вгадувалося невпинне просування до Києва частин Муравйова, а також підживлення й поступове підбурювання більшовицького руху в місті, яке мало ось-ось вибухнути бунтом ізсередини.

Цей рух... Пишу про нього у 1927-му, і щойно довідався, буцімто у Ханькоу сикхи, які допіру боролись за англійську концесію, нині перейнялися комуністичними ідеями, – тож уявляю повільну неухильну ерозію тамтешнього суспільного ладу, спричинену терплячою підривною діяльністю більшовиків; спостерігав її понад десятиліття тому – аж бачу, що вона успішно діє і в наші дні. Але ж о тій далекій порі я ще так мало бачив, тож не міг чітко простежити за тією дивовижною драмою, що її грали на кону довкола мене, не зауважував конвульсій міста, якому дедалі важче було боротись із власною недугою, – воно скидалось на людський організм, що, слабнучи, з останніх сил намагається подолати могутній вірус! Напади хвороби відбувалися на наших байдужих очах, однак очі наші нічого не усвідомлювали; нам здавалось, буцім тутешня боротьба точилася винятково за перемогу котроїсь із численних політичних партій; але їхні баталії мало обходили нас – уявіть, що ви опинилися десь у Південній Америці й мирно спостерігаєте за боями двох груп заколотників, знаючи хіба що назву угруповань, а не ідеї, які вони обстоюють, – саме так ставилися ми й до тутешніх федералістів і лібералів, націоналістів і союзників... Адже навіть гадки не мали тоді, що чуте нами по двадцять разів на добу слово «більшовик» невдовзі пролунає на весь світ. Бувало, на великій київській транспортній артерії, на Хрещатику (а його риси зазнали суттєвих змін, коли після численних мітингів і хресних ходів на вітринах усіх ізраїльських торговців повивішували плакати з подяками панові Балфуру та вітаннями зі щойно визнаним Англією «національним домом» у Палестині), на цьому величезному торговельному шляху раптом вигулькувало два чи три десятки не дуже дисциплінованих вояків із рушницями в руках; вони радо гарцювали вулицею під цокання чобіт і звертали в якийсь бічний провулок, де кілька заколотників узяли штурмом невеличкий Форт Шаброль; тоді ми навіть гадки не мали, що ті слабенькі спалахи заворушень призведуть до повалення київської влади, до вкорінення прибічників Леніна, а водночас – до остаточного знищення давнього російського ладу, ознаменувавши встановлення невідомого нам режиму і взагалі нової ери... Ні, справді, нічого з явленого нам нині передбачити тоді не вдалося. Навіть уявити не могли всієї страшної патетики у боротьбі червоних із червоними, всієї, вочевидь, жахливої деморалізації соціалістів-революціонерів, що нарешті опинилися віч-на-віч зі страхітливим логічним завершенням революції, котру самі й наклікали; ми навіть гадки не мали, скільки драм розгорталося зовсім поруч у свідомості довколишніх людей, у цій самій кав'ярні. Але ж ми тут воювали, тож трималися тільки вірою у власні сили, у те, що маємо самі врятуватись од майбутнього жахливого потрясіння – тим-то й не хотіли аж глибоко занурюватись у тутешній революційний світ, адже щось у ньому таки неминуче мало відмерти.

Але в силі нашій була й наша слабкість: байдужість і відсторонення від життя не личили юнакам, які справді хотіли якимось чином позбутися надміру сентиментальності, проте навіть війна не змогла вберегти нас від прагнення іноді із запалом перейнятися тими страшними конфліктами (і навіть узяти в них участь), від яких триматися зовсім осторонь ми не могли. Чуючи безперестанні ярі перепалки між Василем і Данилом, бачачи Дашину зверхню усмішку, що мала означати поразку юного лейтенанта в цих дискусіях, я мав би стати на бік українського офіцера – попри певну сором'язливість, яку відчував поряд із цією дівулею із запальним чарівливим поглядом. А ще ж трапилася зустріч із Лівією – і відразу мені

якось несвідомо забаглося витворити з її образу об'єкт закохання. Йшлося саме про пошук об'єкта для сентиментального, зовсім юного чоловіка, адже потреба в почуттях, яку не мав чим задовольнити впродовж трьох літ воєнної кампанії, тепер вимагала уваги. Несподівана зустріч на київському подвір'ї (попри пережите тоді приниження), спогадування про личко цієї панни, яке все наче сяяло юністю в таємничому місячному сяєві, заспокійливий затишок вітальні, що в ній ми вечеряли під абажуром лампи серед меблів у тьмяних тонах, майже родинна атмосфера, люба всякому військовому блукальцю, – усіх цих деталей виявилось цілком досить, аби наснажити романтичні мріяння та прагнення жіночої ласки у вісімнадцятилітнього вояка... У незатишній казармі, де ми так довго чекали нагоди втекти до міста, вдивляючись у величезні вікна, за якими без кінця-краю сніжило на казармене подвір'я та на тренувальний майданчик, – саме там поволі-поволі, з потайною втіхою плекав я чарівливо-вишукане своє почуття, чекаючи від нього якихось нових радощів і болів; атож, саме о тій порі через усі втішні враження (хоча й не вловлював їхнього приводу) в естві моєму кипіла якнайпалкіша робота зі створення коханого образу... Коли збирався на побачення з Лівією, зі мною мали попрямувати до неї і внутрішні настанови на те, що вона – гарна й навіть чарівна, як-от під час прогулянок на схилах Дніпра у дивовижних садах широкими засніженими алеями, що вели з численними закрутами поміж чорних дерев ген аж на верхотури, на кручу, де ми спинялись над мальовничою панорамою білих долин закрижанілої ріки, – тоді юнка пливла поруч зі мною своєю неповторною ковзкою мінливою ходою, а я пив її слова, її рухи (як вона закидала за вушко пасемце темних кіс!), вирази її обличчя – все це підживлювало те почуття, завдяки якому щось у моїй душі запрагнуло єднання з нею. Ми спинялись біля балюстради, на терасі, що височіла над низовиною, – там Лівія вказувала на масивний міст із трьома нерівномірно великими ланками, далеко-далеко праворуч, – за ним стелилися лівобережні пляжі; а ще звідти, з Дарниці (як пояснювала вона), вочевидь, мав атакувати нас Муравйов, саме там мав спалахнути вирішальний бій за Київ... Коси її розмаював вітер, пестячи гоже личко, – мовби хотів стерти з нього всі тяжкі політичні конфлікти й військові плани, що ніяк не полишали думок юнки. Але вона тут-таки вольовим рухом ховала ті легенькі пасемця під велюровим беретом. На тій кручі понад озброєним містом Лівія на якусь мить здалася мені каріатидою на носі корабля. А я пильно дивився на білу-білу ріку, що сумовитим серпанком оперізувала столицю – аж ген до спустошених далеких сіл. Пригадував, як у 1916-му після майже всуціль переможного літа мені явився геть інший, синій Дніпро, а на ньому – кораблі з величезними колесами, товарні тягачі та легенькі човники зі студентами-веслярами і юночками; з другого ж боку, на довгому похилому березі, який нині цілком зливався із крижаною рікою, лежав золотий піщаний пляж, а на ньому купалося повно-повнісінько розмаїтого люду – усе нові жінки й чоловіки в різнобарвному метушливому шарварку роздягались і вбирались біля самої води...

Ми частенько виходили саме на той майданчик, котрий мав височіти над майбутньою битвою, і саме там, над широчезним полотнищем долин, заляклих у непопушному очікуванні, – саме там Лівія ділилася зі мною своїми страхами й надіями.

– Якби ж тільки ці українці були білими! – якось мовила вона. – Якби ж вони могли протиставити непохитному фанатизму червоних якусь іншу віру, якусь рівноцінну сліпу переконливу віру! Але ж ні – ці люди також – соціалісти, й також –

революціонери. Тим-то й уся їхня армія (чи принаймні мисляча частина їхньої армії) нині потерпає від докорів сумління, картаючись запитаннями – ану ж ті більшовики таки мають слухність?.. І все це – замість готуватися до бою! Зрештою, соціалістичні революціонери майже не відрізняються від більшовиків, відмінності між ними – у нюансах. І через такі дрібниці гинути ніхто не захоче...

Іноді мені хотілося трохи збити Лівію з пантелику, а разом удати зацікавлення всіма тими політичними перипетіями, тож запитав, як це вона могла вітати побудову сильної української держави, що мала б – на це вказувала історія – неодмінно стати ворогом Польщі.

– Авжеж, – спокійно відповіла Лівія, – українці знову стануть нашими ворогами, як це було й раніше. Але ми знову їх переможемо, як уже неодноразово перемагали, переможемо остаточно, і не лише на полі бою, – приміром, на Галичині русинське населення дуже швидко асимілювалося... Ні, для нас нині й повсякчас існує тільки один істотний ворог на Сході – це унітарна російська імперія. Якщо ж Україна зараз переможе, і ця перемога приведе до розпаду решток імперії, тоді й Польща виживе – незалежно від того, чим ця війна завершиться у Європі.

І на підкріплення сказаного вона оповідала про багатьох героїв, про численні бої, наводила статистичні дані, цитувала праці з політичної економії – тоді її мовлення запруджували малозрозумілі мені абстрактні чужоземні поняття. А ви маєте зрозуміти – війна вирвала мене, шістнадцятилітнього, із зовсім іншого світу: в ньому я вчився легкого флірту серед пустопорожніх балачок чарівливих юнок під час вечірніх танців або тенісних партій, коли серед шепотіння англійських слівечок, серед тенькання ложечок на чаюваннях, або ж серед вистрибів молоденьких біленьких тенісисток довкола картатої сітки на любій оці вологій червіні розтертої цегли – атож, серед усього цього світику починав навчатись я різноманітних елегантних манірностей; упродовж останніх трьох літ саме тужливий спогад про останнє довоєнне літо, сповнене легкого кокетування, вишуканих, але ще таких дитячих забавок отрочтва серед ясних дівочих сукенок, саме цей спогад я проніс у чорному трюмі вантажного судна, що доправило нас через Льодовитий океан до Архангельська, а також крізь довгі зимові ночі у Галичині. Тож саме на поновлення цих давніх вражень і чекав у товаристві Лівії, але ж навіть тіні фривольності чи безтурботної грації у цій юнці не спостерігав. Вона дивувала мене, ба більше – щоразу розчаровувала мої сподівання, щоразу руйнувала мої заміри щодо поступового закохання в неї. Зрештою, ця юнка не могла здогадуватися про ті ігри із промовистим мовчанням, легкими усміхами й недомовками, у які ще так по-дитячому бавилися мої подруги в 1914-му, поволі, але ретельно вливаючи отой п'янкий, наче молоде вино, любовний трунок у келих, із якого я ледве-ледве встиг пригубити перед війною. Іноді, споглядаючи Лівію з невпинним бажанням потрапити в полон її чар, мені являвся вираз, бачений колись на іншому обличчі на вечірньому концерті в парку або ж під час прогулянки недільного ранку; однак, щойно я намагався вловити цей відблиск іншого життя – він тут-таки згасав. Якщо ж сам ніяково заводив якусь сентиментальну розмову, це юнці анітрохи не подобалось, тож удавала, що нічого не чула з тієї балачки і далі викладала свої поважні міркування, доводячи, нібито перемога України пішла б на користь возз'єднанню Польщі. Її тілу бракувало жіночності, тож Лівія не справляла враження таємничості, отого зворушливого трепету, що його відчував поряд із моїми паннами з далеких спогадів – за тими пан-

нами сумував досі. А втім, хоч я й далі наснажувався думками про Лівію, ночами, на дерев'яній лежанці, у спекотній від дихання та мріянь тридцяти молодиків казармі, у сні мої приходила не вона, а Даша. Уявляв, як торкаюся ніжно-плинного фіолету її шовкової сукні, в якій об'явилася переді мною ця панна першого вечора. Тож навіть після пробудження на вустах моїх гірчив сумовитий присмак фіалкової води, ніби зачерпнутої з найпотаємніших глибин Дашиного тіла.

Дні минали; до Києва прибували нові військові частини, хоча ми й не знали до пуття, чи це було підкріплення з півдня, а чи командування відкликло з війни ті загони, яким більше не довіряло. Для цих солдатів бельгійський полк звільнив Бендерські казарми, тож ми мали перебратися до середмістя, до підземель Михайлівського монастиря; то були широченні склепінчасті підвали з вибіленими вапном і викладеними світлою плиткою стінами, з високими вікнами, – тож від темряви ми не потерпали; вочевидь, до виселення звідси монастирської братії в цих льохах мали бути кухня та пральня. Військове життя, зведене до мінімуму в Бендерських казармах, тут узагалі зійшло нанівець; тільки шофери з унтер-офіцерами майже щодня працювали – відправлялися на святошинський вокзал, де ще й досі стояла наша техніка, і звідти їхали вантажівкою за місто, щоби придбати борошна, картоплі та іншого продовольства для споживання під час мандрівки з Росії додому; тоді як у Києві не вистачало продуктів, за якісь три години автомобільної їзди звідси запросто можна було придбати вдосталь усього необхідного. Нам заборонили військові маневри і навіть вправи на монастирському подвір'ї, адже звідти крізь широку браму видніла вулиця – могли виникнути прикрі непорозуміння. Переклик робили ополудні й увечері; в інший же час бельгійські вояки могли скільки завгодно тинятися містом, чекаючи від'їзду. Тож я щодня бачив або Лівію, або Данила з Василем, часто й у товаристві Даші. Василь дедалі палкіше виступав на підтримку більшовиків, раз у раз уриваючи промову й шукаючи очима Дашиного схвального погляду. Данило іноді зникав із наших звичних пунктів збору на два-три дні, а коли повертався, мусив знову з утомленою приреченістю витримувати нападки свого приятеля, а також задержувати підбурювання його спільниці, в якій навіть мені важко було не вгадати агента Совітів. А втім, юнка геть-таки не скидалась на тих нишпорок, що їх українська влада час від часу показово виловлювала по місцевих борделях. Даша була не з тих вульгарних перекупок-інформаторок, котрі за потреби могли донести не лише на українську владу, але й на більшовиків; наша панна не зважала на присутність офіцерів або службовців Ради і відверто ганила тутешній режим; правда й те, що в цей час опонентів чинної влади майже не переслідували, мабуть, усвідомлюючи, що вони самі невдовзі можуть опинитися на чолі держави; тож навіть супротивники більшовизму, почувши, як Даша підносила Леніна, намагалися триматись від неї чимдалі, щоб не приведи Боже не встрати в суперечку з цією юнкою. Свідченням її твердих переконань були не довжелезні промови, а коротенькі, зате велемовні, репліки чи вигуки... Я мав змогу порівняти непоступливий політичний запал Даші з безкомпромісністю Лівії і не міг не відзначити дивний контраст при зіставленні цих двох цілком упевнених у собі, навіть бойових жінок, перейнятих вірою в свою справу, із двома знайомими мені чоловіками, Василем і Данилом, паралізованими тривогами та роз'ятреними ваганнями; перший із них поволі позбавлявся давніх суперечностей: нині обстоював суто абстрактний більшовизм у химерному туманці розпливчастої утопії, а жакливого втілення її на

практиці свідомо волів не помічати; другий мій приятель, український офіцер, якого спонукало до сповідання тумануватих марксистських теорій, мабуть, єврейське коріння (як слушно зауважила одного вечора Даша), тепер підпав під вплив низки супротивних факторів, і це не давало йому спокою: з одного боку, бажання командувати військовими тримало його в українській армії, де так швидко він здобув досить високе становище (що тішило його себелюбство, надаючи впевненості в собі, як, вочевидь, і надто яскрава уніформа), – сприяла цьому й суто прагматична потреба у збереженні поважних батьківських статків, яких Данила мав позбавити остаточний прихід комуністичного режиму; разом із тим, він був чоловік шляхетний, у ньому ще жеврів отой патріотичний ентузіазм, який спонукав юнака на боротьбу з імперіалістичною Німеччиною, збереглися рештки віри у присягу, дану колись союзним військам, а з іншого боку, наш колишній перекладач боявся зробити хибний вибір, не хотів убивати простих росіян, яких, зрештою, також ошукали – багатючими ілюзіями... Та чи про ілюзії йшлося насправді? Чи, може, більшовики прагнули втілення в життя високої мрії про всезагальну справедливість і добробут, яким Данило мав стати на заваді – при тому, що й сам дуже добре бачив усі вади царського режиму, адже якраз проти них і бився з таким запалом, обстоюючи справу революції на численних військових зборах? Справді, то був трагічний час, коли відчувати цілковиту впевненість у своїх переконаннях могли хіба ті, хто присягав на вірність Цареві та зберіг цю сліпу вірність, або ж ті, хто хотів служити лише новому Цареві – Леніну. Решта ж людей, перейнятих прагненнями побачити й досягнути істину, не мали жодного певного підґрунтя для розмислів, тож російський дух, за природою своєю – неспокійний, борсався у нетрях ідей і догм. Хто ж був тоді справжнім патріотом? Червоноармійці, що жертвували ідеєю Вітчизни, а насправді боролися тепер за відновлення колишньої імперії? (Таж саме вони могли з часом стати основою оновленої – а може, й вічної – російської армії для командування якою знайшовся б новий Брусилов чи Гутор?) А може, справжні патріоти були серед українських самостійників, які декларували вірність російським традиціям і хотіли продовжувати розпочату Царем війну, а ще – обстоювали небезпечний і згубний принцип федералізації (через що вже позбулися частини колишніх територій), а його ж брали на озброєння все нові й нові регіони, хоча підтримували ці від'єднання, здається, лише зацікавлені в них іноземні держави... Хто мав слухність у питаннях соціальних? Більшовики поставили перед собою нездійснений, а тому приречений на катастрофічну перспективу план, натомість у Центральній Раді взагалі, здавалося, жодного чіткого плану дій не існувало: український уряд удавався до якихось нерішучих півзаходів, вірив у можливість якоїсь незрозумілої перехідної революції за Керенським, хоча ідея ця виявилася зовсім не на часі... Який шлях мали обрати люди? Запитань, знову ж таки, не виникало тільки в тих, хто стояв за Царя чи за встановлення якоїсь нової форми буржуазного ладу, або ще – у прибічників Леніна... Таким чином, після стількох палких дискусій і вибухів люті, свідком яких я став, поволі мені почала прояснюватися позиція моїх друзів. Коли ж полишав їх і потрапив до помешкання Лівії, коли опинявся посеред того затишного, хоч і не зовсім гарного інтер'єру, котрий, щоправда, так мені тоді подобався, юнка також безперестанно торочила про право народів на самовизначення та про світову революцію. Для підживлення вимріюваної сподіванки на ніжність мені дедалі важче було вловлювати в Лівії бодай тинь граційної усмішки, що, втім, іноді випадково з'являлася,

скажімо, коли моя панна зиркала на своє відбиття в люстрі; часом, поодинокими вечорами, таланило помітити в ній легку змореність і тиху лагідність – після збурення її душі під час політичних дебатів на гімназійних зборах. Тими вечорами я також міг потайки втішатися ледь усвідомленим почуттям не надто пекучих ревнощів до її колег-гімназистів.

Тимчасом статки Василя вичерпувалися; поки він справно сплачував за кімнату, господиня готелю не робила жодних зауважень щодо його крамольних політичних висловлювань; тепер же докоряла йому за них і навіть погрожувала донести на нього поліції. І хоча нашому приятелеві нічого було перейматися тими погрозами, адже схожі міркування озвучувало чи не півміста – утім, через оті безперестанні гиркання з господинею Василь став ще лютішим та ще непоступливішим. Єдиним заспокійливим засобом і розрадою для нього стало викладання перед заклою в мовчазній красі Дашею ідей своєї діалектики, адже гадав, що юнка їх поділяє, – тож гнівно атакував Данила, сподіваючись загнати його на слизке.

Одного вечора ми вечеряли вчотирьох у невеличкому робітничому ресторанчику неподалік від Василевого готелю – овочевим супом, телятиною та кефіром на десерт; наш оборонець комунізму, розглядаючи крізь окуляри темні балки стелі, славив майбутній більшовицький імперіалізм.

– Минув час диктату свободи, – кричав він, – для окремих індивідів і для цілих народів має бути встановлено вищу дисципліну, котра зведе нанівець безперестанну жагу вдоволення нищих індивідуальних і колективних інстинктів, знуцання ледачих рас над колоніями, а також ненажерну експлуатацію власниками заводів і земельних угідь. Тепер час свободи – позаду; Керенський усім цим абсурдом довів, що людям не можна давати волі. Ми вже відчули на собі першу стадію революції, коли солдат міг вирішувати – воювати йому чи ні, залишатися на фронті чи вертати додому; навіть коли у наших частинах ловили крадія, завжди з'являвся добросердий громадянин, що з апломбом виголошував: «Нащо ви його арештуєте, братове? Він вільний узяти те, в чому має потребу, адже всі ми тепер – вільні!» Вочевидь, у будь-якій іншій країні, крім Росії, постраждалий мав би заперечити, що й він вільний натомкту пику злочинцеві, але в нас ошуканого чоловіка дуже легко переконати у свободі інших, тож цей бідаха ствердно кивав головою (а з ним – і решта людей), тимчасом як злодюга тихесенько втікав од кари, поки в тупій макітрі постраждалого мав заворушитися бодай якийсь аргумент на свою користь... Ось ця сваволя і збурила бродіння в лавах нашої армії, а тепер – довела до Брест-Литовських угод, завдяки яким німецькі військові й консервативні сили розчавлять своїми чобітьми зародки нашої революції. Ні, не можна залишати людям права вибору – їм слід лише диктувати правила. Те саме стосується й цілих народів, якщо вони не можуть скористатися правом на самовизначення. Ось чому я підтримую загни Муравйова – нехай уже нарешті приборкає, Даниле, всіх цих твоїх генералів, міністрів-соціалістів, банкірів і військових торгашів; даремно-бо начепили вони на себе червоні кокарди – одного погляду на них у цьому голодному місті досить, щоби збагнути: вони – з раси марнотратців. Не знаю, чи принесе Ленін світові щастя, адже з наших підручників із політекономії марксизм викидали, але чого тепер варті оті наші підручники з політекономії? Хай там як, а я, здається, бачу тих, хто має побудувати моральний суспільний лад, хто заборонить оце марнотратне безробітне животіння і встановить цей новий лад по всьому світі. Анархіст Керенський у дурній сліпоті

своїй дозволив російським провінціям від'єднуватись від центру згідно з їхніми нищими інстинктами та закоснілими природними вадами, а ось Ленін міцною рукою збере їх знову до купи і змусить до корисної праці – і хай зробить це вогнем і мечем, як за давніх часів зробив Магомет. Але й на цьому комунізм не зупиниться... Його заклики до праведного бою, до єднання пролетарів усього світу мають зібрати новий хрестовий похід, нову священну війну. Але ж першочергове завдання – відновити єдність майже знищеної нині Росії і встановити в ній нові закони: це має бути самовідновлення через очищення від скверни, яку занесли сюди ці пруські солдафони. А невдовзі нова Росія має сповістити всьому світові: доба свободи, доба розпусти – позаду...

Данило слухав Василя мовчки; його гарні пальці нервово посмикували білі аксельбанти на уніформі офіцера Генштабу. Даша дивилася на нього пристрасно; оскільки промовець просторікував у клубках диму, що здіймалися до самої стелі, Данило похилив голову, а на мене вона ніколи не зважала, юнка скинула з обличчя машкару зверхньої байдужості і з тінню остраху ледь нахилилася до обличчя офіцера, яке мінилося від розмаїтих думок. Врешті Данило провів рукою по чолу – наче відігнав якусь спокусу чи страхи – і я зауважив, як тієї ж миті рука панни затремтіла й піднеслася, мовби хотіла йому допомогти, відвернути всі лиха, або ж приголубити... Та він обернувся до неї – і Даша знов одягнула маску погорди, кинувши йому якусь насмішкувату фразочку. У глибині цієї прокуреної зали ми, певне, мали химерний вигляд! Ось за сусіднім столиком якийсь щасливий унтер-офіцер улаштувався поміж двох юнок у шаликах і дивився, як утішно вони ласували соняшниковим насінням, засіваючи підлогу чорним лушпинням. Іноді я згадую ці посиденьки з неймовірним подивом: як це доля могла закинути мене у віці, коли саме закінчують клас риторики, – по трьох літах війни – до цього ресторанчику, де поруч із моєю уніформою барви хакі яснів до блиску начищений строкатий стрій Данила, чорний вицвілий злидений кітель Василя та синьо-червона шовкова туніка Даші, явлена нам того вечора?.. Але ж тоді все це мене анітрохи не дивувало; юні літа мої приймали як належне усі ті пригоди й мандри, усі ті дарунки, що їм перепадали; тож почувався цілком природним свідком драми, що гралася довкола, споглядав, як обличчя Василя розцвічувалося світінням його месіанського запалу, наслухав, як із потайним бажанням реваншу цей бридкий чоловічок накликав революцію-покарання, і хоча не мав певності щодо того, чи зможе вона встановити новий суспільний лад, зате був цілком переконаний, що з нею зітруться з людських облич радощі життя, а на всіх, хто мав змогу втішатися красою цього світу, впаде заслужена кара... Цього разу промовець говорив, не шукаючи підтримки у Даші, – не хотів бачити поруч із собою красу, – погляд його блукав під сумним ореолом курива й вечірніх ламп, а також у невідомому майбутньому, що мало помститися всім за страждання аскетів, бридуль і злидарів.

Коли того вечора я щодуху біг із задущливої таверни по ожеледиці тротуарів униз до монастиря, здалося, нібито з неба, з боку Дарниці кілька разів блимнули мовчазні спалахи далекої канонади.

Як і слід було чекати, з першими ж пострілами гармат у Києві розпочалося заворушення; воно спалахнуло з дивовижною злагожденістю, наче об'єднавши зусилля всіх отих дрібних сутічок біля пекарень, усіх тих бійок на перехрестях вулиць, які ми спостерігали останніми тижнями. Перед повстанням випав якийсь химерний, аж

надто тихий ранок, вулиці спорожніли, наче під час сонячного затемнення, і в цьому неприродному затишші поодинокі перехожі квапилися хтозна-куди, мовби хотіли наздогнати чарівний світанок на обрії. Але зненацька з усіх боків бурхнула буря. Нам наказали залишатися в монастирі, адже довкола нього раптом застрекотіли постріли й кулеметні черги. Наші вояки марудились у підземеллях; дехто жалкував за післябідним побаченням, двоє чи троє з просто-таки дитячою цікавістю стовбичили біля брами, раз у раз зиркаючи надвір – дізнатися, чи ж нарешті укосякали отого українського велетня, що влаштувався на сходах ганку над тротуаром і звідти гатив із ручного кулемета, відстоюючи ввірену йому вулицю. Пополудні докола монастиря почали бити зі снарядів, тож мешканці найближчих будинків, прокравшись через церковне подвір'я, почали звертатись до нас по притулок у наших підземеллях. Тільки тоді в мене майнула приголомшлива думка: треба ж порятувати Лівію! Досі я чомусь не здогадався, що їй може щось загрожувати, адже здавалося: після цих вуличних боїв знову зміниться уряд, а кияни перебудуть пору сутичок по домівках, а невдовзі відновиться звичне життя; зрештою, навіть падіння кількох снарядів у великому місті не мало б становити значної загрози. Але невже ж Лівія залишилася вдома? Невже не побігла одразу ж на барикади? До того ж, якщо тутешні мешканці вважали за потрібне пересидіти бої в монастирських підземеллях, шукаючи притулку та захисту, вона також мала потребувати нашого заступництва. І хоча я вже ледве не втомився від марних спроб полюбити юнку, сама думка про її можливий порятунок, про нагальну потребу визволити її від небезпечних повстанців і про приведення її до нашого сховку, де вона могла перебути всю ніч під моєї опікою, на моєму ліжку – всі ці мріяння розпалили допіру згаслий запал, й мені будь-що хотілося зіграти роль рятувальника. Стрільянина наче подаленіла, тому, скориставшись неухважністю ад'ютанта, що стежив за подвір'ям, я вишмигнув із нашого прихистку й хуленько побіг вулицею вгору. Українського кулеметника на ганку вбили, а його зброю відібрали – навіть устиг помітити: застрелили його кількома пострілами у спину. Великий майдан побіля Софійського собору білів пустою, тож коли перетинав величезний простір площі (хоча сніг стишував мій крок), я відчув якусь непевну тривогу; здавалося, наче сусідні будинки вимерли; впіймав себе на спостереженні, що хода моя була невпевнена – так, мабуть, ідеш величезною залогою під пильними поглядами численних глядачів обабіч тебе; це німотне місто все ж таки настоювало. Дорогою до вулиці, де мешкала Лівія, стрів лише поодиноких живих: якийсь хлопчина з пакунком вибіг просто в мене з-під ніг із мовби покинутої крамниці; також із якоїсь брами підозрілим поглядом мене провели двоє вояків, що ділили там якісь консерви – вочевидь, неабияк здивувалися, побачивши зовсім поруч на тротуарі незнайомця, кроків якого не почули. Вже біля помешкання юнки посеред дороги я стрів підбитого коня, що підібгав усі чотири ноги під смертоносною раною в боці. Подзвонив до будинку; тривалий час ніхто не озивався; нарешті почув – гукали до брами. Двірник упізнав мене й підкликав матір Лівії – тож старенька пані перекинулася зі мною кількома слівцями через загразоване вічко. Я запропонував їй допомогу та запитав, де могла перебувати її донька. Вона поскаржилася, що нічогосінько про це не знала. Лівія пішла ще на світанку, власне, її розбудили й забрали з собою якісь студенти з її комітету. Хтозна – де перебувала тепер? Подейкували, начебто більшовики вже катують полонених... Вона з останніх сил промовила ці страшні слова, тримаючись за ґрати брами й усе її звернене до мене

зморшкувате обличчя проймав незабутній образ страху. В темній глибині повітря снували якісь тіні, долинали й голоси: «Хто там? Червоний?» Тепер я взагалі не знав, де мав шукати Лівію, а тому хотів урятувати бодай матір. Але коли запропонував їй піти зі мною, літня пані вигукнула, що ні за що в світі не зважиться вийти зі свого сховку на цю страшну загрозову вулицю. Я наполіг на своєму, прагнучи все ж таки зіграти свою роль захисника, мене навіть трохи образило, що мого заступництва тут анітрохи не цінували – на щастя, на іншому боці дороги саме розірвався 105-й снаряд, потрошивши бруківку; а разом із цим вибухом пролунав брязкіт битих шибок. Настрахані громадяни на подвір'ї Лівійного будинку заклакли в мовчазному очікуванні. Цей інцидент повернув мені здоровий глузд – нарешті усвідомив усе божевілья мого недоречного задуму – бігти через усе місто з літньою жінкою, щоби перевести її з одного підвалу до іншого. Тому пообіцяв їй не полишати пошуків доньки й попросився.

Але яким чином мав я розшукувати Лівію? Безглуздість, марність мого плану просто приголомшила. Таж навіть не знав, із якого боку воювали оборонці Ради, а з якого – більшовики... До того ж, передбачав, що юнка боролася із заколотниками не у вуличних боях, а вочевидь, мала перебувати десь у штабі, де подавала офіцерам уточнені дані щодо топографії, або ж чекала з учасниками свого комітету, чим усе закінчиться, дискутуючи з молоддю й готуючи нові промови на майбутнє. Я все ж таки трохи гнівався на Лівію, адже знову не зміг скористатися своїм становищем військового захисника (як і за нашої першої зустрічі), і знову почувався ніяково за свій нерозважний порух; можна було скільки завгодно переконувати себе, що юнка перебувала в безпеці, але ж правди було не приховати: вона знову брала участь у боротьбі, кинулася до бою, знехтувавши всіма загрозами, тоді як її так званий «оборонець» зберігав у цих баталіях нейтралітет, а тому – нічим не ризикував. Такі от міркування остаточно налаштували мене супроти Лівії, а разом із тим розвіяли надумані побоювання щодо небезпек пересування в охоплених заворушенням кварталах, тож я повернувся до монастиря.

А втім, повертатися до нашого сховку виявилось не так просто, як утекти з нього. На розі однієї довжелезної вулиці, Володимирської, я натрапив на якихось тилкових заколотників, що зустріли мене з неабияким подивом. То мали бути приїжджі, котрі прослизнули до Києва для підбурювання заворушення, оскільки жоден із них не зміг визначити бельгійця за уніформою, яку всі кияни вже добре знали за ті шість тижнів, відколи сюди висадилося чимало нашого брата, дехто ж із наших військових траплявся мешканцям столиці й раніше – військові з полку-депо, поранені з госпіталів, направлені з відрядженнями... На запит повстанців відповів, що я – бельгієць і поки проходив повз них, ці люди зирили на мене з невимовним подивом. «Бельгієць...» – якось мамулювато повторювали вони. Один зауважив, буцімто я мав бути військовим полоненим (за останні роки мені частенько доводилося чути цю гіпотезу від тутешніх солдатів чи селян), тож міг із вірогідністю припустити, що, проводжаючи мене поглядом, чоловіки й далі обговорювали моє становище: перший, либонь, запитував, в якій частині Росії мешкали оті бельгійці, а другий, мабуть, відказував: «у, певне, десь аж за Москвою».

До монастиря довелося добиратися манівцями, минаючи загони регулярної армії, котрі обступили Софійський собор, де отаборилися загони червоноармійців; до того ж зустрів якийсь патруль напідпитку: вояки хотіли вже поставити мене до

стілки й розстріляти, але коли пояснив їм, що я – бельгієць і хто були оті бельгійці, чоловіки прийняли мене за свого з надмірною теплотою. До наших я дістався вже глибокої ночі; побоювався, що могли помітити мою втечу, але вже біля входу до підземелля збагнув – тамтешній шарварок аж ніяк не сприяв перевірці присутніх і відсутніх бійців. Біженців прибувало й прибувало, і всі вони позносили до нас пакунки з найціннішими речами й саме чомусь червоними ковдрами (неодмінним атрибутом усіх вигнанців, тож їх крикливий колір оздоблював вози втікачів під час кожної ворожої навали), яким судилося бачити тривожні сни емігрантів у рубках рятівних кораблів; усі ці люди змішалися з бельгійськими солдатами, тимчасовими господарями підземель, і хоча більшість гостей розважливо мовчала, декілька євреїв уже заходилися виголошувати якісь промови, шукаючи місця для ночівлі. До мого ліжка виявилось дістатися геть не просто. Скраечку на ньому вже сиділа жіночка в хустинці, а поруч із нею стояв мовчазний гурт знедолених – літній чоловік у сюртуку службовця (з форми він завбачливо зрізав еполети), до нього ж тулилися двоє хлопчаків і з виду п'ятнадцятилітня дівчина; в ногах у них лежав пакунок, перев'язаний рушником, а також дзигар із алебастру, оніксу та золоченої міді. Черговий капрал протискався крізь натовп і роздавав бридкий, глевкий мов та глина, чорний хліб (свіжим він налипав на ножі, а коли черствів – ламався й кришився, наче сигара). Цими нехитрими найдками ділилися ми з гостями. А потім уклалися на сон – ми з літнім службовцем повсідалися на похилих дошках, розкиданих по всьому підземеллю, наче в казармі – саме на них вояки вже звикли спати; жінка у хустці та дівчинка лягли в нас у ногах, а двоє хлопчаків поснули на долівці, підстеливши мою шинель і шкіряний піджак і підклавши під голови мої сумки. Літній чоловік заснув одразу, схиливши голову на груди, він хропів і час від часу якесь аж надто гучне хропіння пробуджало стариганя – тоді оглядав заблукалим поглядом цю велетенську подобу кишки, де під тьмяним світлом двох електричних лампочок набилося стільки люду. Розпластані тіла лежали ген аж до сходів, до дверей; навпроти нас, також опершись спиною на вибілену вапном стіну, стояв негр, портє з якогось розташованого неподалік люксового готелю – чоловік не спав, а виструнчився в ліврей з розтібнутим коміром. Здавалося, він дуже поважно щось обмірковував: очі пильно вдивлялися у порожнечу, тож видно було, як раз по раз, по регулярних проміжках часу кліпали його рожеві склери.

Не спалося й мені, бо весь час думав про Лівію. Гірко картав себе, адже не зробив для неї того, що міг – а мав би продовжити пошуки юнки від одного військового посту до іншого, а також на барикадах і по траншеях, оскільки добре переконався: моя уніформа або вражала вояків своєю винятковістю, або ж навпаки – була їм знайома, тож дозволяла мені прошигнути скрізь без перешкод. І як це я міг вигадати собі відмовочку, буцімто Лівія не могла піти битися, а мала б залишитися консулювати штаб? Невже вона була б на це здатна? Ні, юнка захотіла б воювати в перших лавах регулярної армії, підбадьорюючи бійців і стріляючи сама – саме там слід було її шукати. Вона мала битися разом із українськими вояками, тож коли з далечини знову котилася та відлунювала зовсім поряд стрілянина, я мимоволі здригався – наче відчував на собі важку російську рушницю, якою, бувало, на якусь хвилину під час нічної вахти позичав у піхотинця, а йому давав потримати свого карабіна, атож, тієї ночі у підземеллі я відчував усю важкість російської зброї, відчував холод цівки, що мала обпикати пальці Лівії, відчував болючий удар у неї під пахвою недорозви-

нутого приклада, коли піднімався затвор... А ще – брутальний стрибок затвора, що подразнює долоно й терпкий запах пороху, який бурхав ув обличчя і стискав горло, коли викидаєш набій із ладівниці – я мовби замість неї переживав усі неприємні відчуття під час роботи з норовливою російською рушницею (адже з нею не так уже й було впоратись), а ще з трепетом уявляв, як таке тендітне запальне юне тіло Лівії наражалося на небезпеку – могли ж бути й поранення від куль, а може, навіть смерть або катування. І знову перед очима поставало чарівливе обличчя цієї амазонки – таким, як воно вперше явилось мені у місячному сяйві. Чому ж я раніше не відчув усіх принад цього молодого в'юнкого тіла, чому так довго змушував себе його покохати? Чому ще тоді, як ми разом стояли на балюстраді понад дніпровськими садами, а вона легеньким помахом руки вказувала на білі обрії, змальовуючи можливий перебіг воєнних дій, чому ж тоді не схопив я її за рученьку й не сказав, що війна – така дрібниця, коли прийшла любов? Нині вже не згадував, як мое прагнення полюбити Лівію раз у раз гасло через манірну холоднечу цієї студентки-політиканки – натомість знову й знову бачив ніжні риси її стиснутих губ і вольове підборіддя, а ще – майже дитячу шийку й пасемця на потилиці – на них раз у раз лягало світло – згадував усе те з болем, із відчуттям непоправної втрати назавжди. Нині я добре усвідомив: помилкою виявилось бажання оживити в її образі зникле минуле, адже в цій юній польці у 1918-му даремно прагнув побачити безтурботних дівчаток рідного краю, з якими запізнався ще перед війною; марно вимагав від неї повернення у пройдешне – справді, Лівія могла явити мені лише злиденну тінь колишніх образів, але так і не розгледів дивовижного дарунку долі, яким мала стати вона сама, узрів його тільки нині, коли все подаленіло в минувшині. Ці розкошлані вітром коси Лівії на розкритій над небезпечними долинами терасі, яким сумирним серпанком овітали ви її войовничий профіль, а вона ж відкидала вас нервовим рухом руки; ця ніжна потилиця Лівії, схилена над вечірньою лампою, коли юнка силкувалася роздивитися траєкторію можливого наступу військ Муравйова, цей запальний погляд Лівії, коли милувалася вона білим орлом рідної Польщі, – з якою знущальною силою іронії явилися ці спогади переді мною у глибині нашого підземелля, коли, можливо, десь там, у місті, пасма юнки заплямувала рана на скроні, або вже страшне ручище ката схопило її потилицю, хоча погляд Лівії не боявся боротьби навіть із самою смертю...

Тим часом біля моїх ніг, підклавши під голівку руку, спочивала п'ятнадцятилітня спляча красуня, донька старого службовця. Вона була руденька, з надміру білою шкірою, і на цій білині тіла розцвічувалася червінь вуст, а руді коси непорушно тьмяніли у світлі мідними вогнями, але за першим же рухом пробудженої дівки могли дико розпалитися затамованими вночі блискавицями. Нині, хоча збігло вже з десяти років, я дуже виразно пам'ятаю її юне личко, що так невинно віддалося сну, не соромлячись моїх поглядів; згадую досі легенькі тіні од вій на блакитнуватих западинках повік, а також довірливе дихання, що повнило пухкеньку шийку й молодесеньке горлечко рівномірним трепетанням. А втім, тієї ночі мені не випала втіха повною мірою на милуватися образом цієї дитини з гожим личком, хоча вона й лежала зовсім поруч, на дошках (я віддав їй для сну своє місце) – не на милувався, адже довкола нас яскраво висвічували золочені оздоби гарного біло-зеленого дзигаря, а поруч на плитах долівки лежало двоє поснулих школяриків, а над усім цим розмаїтим людом у сюртуку зі срібними галунами підносив голову негр – його чоло й широкі ніздрі

світилися – а він усе якось тривожно й по-звірячому хижо витав у роздумах, а тимчасом тіні дозорців біля брами снували туди-сюди біля засніженої брами. Авжеж, не міг я утішитися тоді присутністю дарованої мені краси, не чарувався дивовижними химерами тієї нічної пори – думки мої заповонила та, котрою безперестанку легко-важив, від якої вимагав бути іншою, не собою, та, котру тепер усім серцем полюбив, хоча вже навряд чи колись судилося її побачити.

Заснув я досить пізно, тож нерано розбудив мене галас, що зчинився довкола. Підземелля наше цілком перемінилося, а мешканці його призвичаїлись до нових умов – так уже на другий день морської подорожі із юрмища емігрантів виникає місто на набитій емігрантами нижній палубі. Штатські саме облаштовували окремішнє помешкання у глибині зали, а я опинився на кордоні із цим новим районом проживання. Наші ж військові відмежувались од них двома наметами, за якими деякі жінки вже робили ранковий туалет, і тільки негрятинина-портъє все це не цікавило – він, вочевидь, разом зі мною довго-довго виглядав щось уночі, але, стомившись від марного спостереження за занепадом нашої цивілізації та від розмислів над долею чорношкірих, також нарешті поринув у сни, загорнувшись в ковдру вищого світу, у свій чепуренький зелений сюртук. Ранок надворі випав темний, тож у двері, наче в ілюмінатори, хлюпала водяниста днина. Бельгійці займалися своїми хатніми справами, як і звичайно днями, коли не планувалося військової муштри – церували гетри, пили чай із квадратних жерстяних кружок, а дехто, вимившись у снігу, позаяк води в кранах не було, вбігав знадвору з рушником і настовбурченою чуприною, розпашілий, як рак. Коли прощалися з Францією, нам подарували фонограф, який ми тягали за собою по всіх тимчасових пристановищах, щоправда, після всіх поневірянь воєнної кампанії заціліла тільки одна-єдина платівка, «Вечірня молитва до моря», котру ми стільки разів слухали – навіть пробиваючись у Льодовитому океані, у корабельних каютах, погойдуючись у гамаках, які несла було покинути через голод, холод і нудоту. Ось і нині, в монастирі, нам гугнявіла тужлива потужна, хоч і простакувата мелодійка, вона тремтіла й ламалася через пошкодження платівки, а все ж підносилася до низьких склепінь підземелля, дивуючи слух біженців. Скільки з них вижили, скільки з них врятувались од погромів і вбивств, що накрили Київ із взяттям міста Муравйовим, переворотом Скоропадського, новим приходом Червоних, польською інтервенцією та поверненням більшовиків, і скільки з них пам'ятають оту нехитру щемливу молитву, що лунала незліченну кількість разів, адже якась сентиментальна потреба під'юджувала когось із вояків знову й знову підкручувати фонограф.

*Одмерлий денний жар обарвлює вітрила –
Зникають моряки...*

Меланхолійні вояки підсвистували виконавцеві, декотрі навіть підспівували, і плечі в них здригалися у такт ритму; навіть капрал-фламандець, що саме лагодив шинель, ритмічно вимахував голкою, похитуючи головою й проводжаючи «одмирлий динний шар».

– Ну, що нового? – запитав я у свого найближчого товариша. – Чогось пострілів не чути...

– Еге ж, – відказав він, – більшовиків наче розбили... Ти хіба не чув, як стріляли допіру? Тут недалеко, біля Софійського собору, їх і розстріляли.

– То що, можна надвір?

– І не мрій! Увесь квартал оточено, та й командир вештається біля брами.

А все ж я вийшов надвір – спробувати, ану ж удасться нишком вишмигнути з монастиря, як і вчора, тільки нині браму справді пильно стерегли. Не лише командир, але з ним іще трійко унтер-офіцерів із ад'ютантами стовбичили на тротуарі – ця зграйка військових коментувала останні події. Я помітив, що головний дав знак – і всі мовчки прислухались; попри протилежний напрям вітру до нас долинуло далеке (хоча насправді воно мало бути на тій самій відстані, що й напередодні) гримотіння канонади з боку Дарниці. Поруч зі мною копав ногою сніг наш вартовий.

– Тут навпроти нас упіймали одного, коли я заступав на варту. Ну то розстріляли просто на перехресті, звідси видно, як стирчать його ноги.

З підземелля визирнули інші солдати – запитати, що тут діється; коли ж одхилили двері, крізь них просочилися звуки фонографу, оте «зникають моряки». Таким чином, біля вартового вже скупчилася ціла зграя, тож до нас підійшов один із унтер-офіцерів і запросив охочих для формування загону.

– Хто хоче піти зі мною до Дніпра? Треба набрати води, якщо хочете супу: наші резервуари – на нулі.

Хоча всім нам кортіло прогулятись, хтось не втримався й промимрив:

– То нехай кухарі просто натоплять снігу...

– Гай-гай! Та цей сніг лежить уже четверту добу і по ньому всі потоптались! І що, ти будеш їсти такий-от суп?

– А ти гадаєш, вода в Дніпрі чистіша?

– Так то ж вода не з Дніпра, просто десь біля річки є джерело з питною водою – так мені сказав командир; мені ж особисто – начхати. Ну, хто зі мною?

Отже, по воду нас рушило п'ятеро чи шестеро – захопили й ручний візок, що нагодився на подвір'ї, а зброї не брали. На спустілих вулицях по затвердлому закрижанілому снігу наша порожня теліжка стрибала, вигримляючи незгріш од артилерійської зарядної скриньки. Трупів нам стрілося чимало; вочевидь, то були тіла заколотників – вони загинули не в бою, адже валялись по троє-четверо на ганках будинків, зрешечені кулями – їх, певне, відловлювали й відстрілювали вже після поразки. У цих розстрілах вгадувалася особлива жорстокість, яка, либонь, нагнала великого страху на киян і спричинила таке безлюддя на вулицях, тож, хоча бої вже відгріміли, ніхто не насмілювався покинути підземні сховища, адже навіть там боялися шпигунського ока – хоча деякі громадяни, гадаючи, нібито йшлося про цілковиту перемогу над ворогами, одразу ж після повстання долучилися до тортур над полоненими, приєдналися до жорстокої розправи над розбитими повстанцями; проте коли ці людиці під час затишшя вже було готувалися святкувати триумф, з даліни до них озвався загрозливий погук гармат Муравйова. Авжеж, Муравйова! Про нього дехто вже геть-чисто забув, переймаючись лише внутрішніми ворогами, саме їх вважали єдиною можливою небезпекою. Ця ж канонада нараз нагадала, що перемогли кияни лише її дрібне відлуння, а справжній наступ червоноармійців лише наближався до брами... Тож місто якое одразу заметушилося, наче божевільне, картаючи себе за надмірну зухвалість у знищенні ворогів – мешканців знову охопив страх перед покараннями, що мали впасти на них через учинені ними звірства, передчуваючи знущання переможців над ними самими, тож городяни знову зачалися у потайних закутках підземель і тільки поодинокі обличчя сторожко раз по раз визирали з-за дверей льоху.

Ми спускались урвистими вулицями до єврейських кварталів, до Подолу. На розі однієї з них нас перестрів український патруль – люди в ньому, виявлялося, щойно прибули до Києва й не знали нашої уніформи, отож неабияк подивувалися, побачивши якихось нетутешніх солдат, що з відстороненим виглядом тягнули на возі якусь барилу; патрульні ретельно оглянули наш вантаж, постукали по ньому рушницею, аби переконатися, чи нічого ми в ньому не заховали, але однаково заборонили нам просуватися далі. На щастя, серед цих козаків нам трапився офіцер, що нас упізнав – я з ним навіть колись чаював у кав'ярні «Аполло» разом із Данилом. Оскільки саме мені випадало спілкуватися з українськими вояками, бо знав російську з-поміж них найкраще, український командир навіть нагримав на своїх людей, і наша експедиція подалася далі, тоді як сам я затримався розпитати в офіцера про останні новини.

Він пояснив, що повстанців розбили, хоча декому вдалося сховатися на вокзалі згідно з попереднім, ретельно розробленим планом – саме там сконцентрувалися сили ворога й досі вибити їх звідти не вдалося. Що ж до бою з Муравйовим, то інформації в нього бракувало... Далі цього офіцера я не розпитував, а щойно помітив, як наш сержант завернув за ріг, швиденько кинувся геть у протилежний бік, сподіваючись бодай щось довідатися про Лівію, а може, навіть зустріти її; подався на Хрещатик, центральну київську транспортну артерію, усіяну трупами коней із заляканими ногами; тут-таки з-за снігових кучугур обабіч тротуару видно декілька людських тіл, майже муміфікованих морозом. Я ледве не біг уздовж зачинених крамниць, перестрибуючи через якісь ящики з товарами, покинуті біля дверей тих, чиї віконниці розбили, а оселі – пограбували. Але ж Лівія, як мене мала зустріти Лівія? Тепер мені чомусь достеменно здавалося, що вона мала повернутися додому після цієї бойової ночі, що я зустріну її після всього побаченого в якомусь трепетному зворушенні. А втім, сам зберігав у цій борні нейтралітет, минулу ніч провів безславно, хіба ось узяв участь у почесній варті довкола величезного барила, по-дурному припасованого на чужому возі... На саму думку про це мимохідь сповільняв ходу. Далі йшов поважними кроками, поринувши в роздуми, аж раптом мене знову зупинив український патруль – далі йти заборонили – на вулиці, де мешкала Лівія, досі не вщухло заворушення.

Розмовляючи з унтер-офіцером, я зауважив, як над його плечем до неба здіймалося стовпище пожежного диму, й силкувався уявити, що могло там палати, побоюючись, чи то не будинок Лівії горів. Але мій співрозмовник був непохитним; отже, слід було завертати; а втім, я спробував обійти патрульних бічною вулицею, та знову втрапив до вокзалу; двічі мене зупиняли, за другим разом навіть хотіли покарати за настирливість, але врешті поталанило відшукати неконтрольовану ділянку бою. Перетнув проспект, що мав розділяти два ворожих табори; зненацька повз мене просвітіла куля, а за нею – ще декілька; перебіг на другий бік вулиці й, пригнувши голову, поплазував уздовж будинків. На першому ж перехресті, зі своєї схованки, з-за брами до мене назустріч прямував чоловік у чорному – незважаючи на свистіння куль, що посипалися з новою силою, – і тим чоловіком був Василь.

Мій приятель керував тут досить добре організованою барикадою, адже з неї з ручного кулемета могли прострілювати увесь бульвар. Як він пояснив, на дахах ліворуч і праворуч від нас поставили по вартовому; бруківку по всій ширині вулиці розібрали, а в невеличкій траншеї, що утворилася натомість, сиділи навпочіпки або ж й на землі декілька чоловіків у штатському, а також робітники й студенти – вони

дивилися на мене з недовірою. Василь неквапом оповідав, що оборону тримав із десятків повстанців, але й цього виявлялося досить, аби стримувати напади армійців, хоча (зауважив він) у цій війні переможців не буде... Мій приятель здавався зовсім іншим. Віднайшов отой спокій, ту обачливу розважливість і впевненість у собі, з якими у воєнний час коментував перебіг боїв у Галичині, беручи в руку телефонну слухавку й перекладаючи мені розпорядження генерального штабу. Ми трохи пройшлися за повстанською барикадою; час від часу в протестантів намагалися поцілити з високих мовби осліплених будинків, тоді як Василь у цій вимерлій вуличці докладно розповідав про всі ті лиха, котрі ярили його впродовж останніх двох місяців – досі ж я чув од нього лише якісь не зовсім послідовні думки у кпинах, скаргах і дошкульних вигуках... «Маєш добре зятямити, що це українське повстання – то не якась там випадковість, – говорив він, – Україна, як і Польща, вже двічі здобувалі незалежність, вони мають свої державні традиції й своїх героїв; запорозькі козаки, гетьмани Хмельницький і Мазепа залишилися в народній пам'яті, тож у лиху годину з цих-от спогадів можна було б викувати національну ідею; захисники української нації мають право здобути територію з населенням близько сорока мільйонів осіб, і цих оборонців України підтримують Союзники; до того ж, у них збереглися більш-менш дисципліновані й забезпечені необхідними припасами військові частини. Отже, вони цілком можуть перемогти Муравйова, і то попри цілковите неприйняття народними масами, адже задля вдоволення забаганок своїх партнерів, Англії та Франції, українська влада хоч і надалі воювати проти німців... Але ж якщо Україні вдасться відновити свою цілісність, це приведе до неухильного розпаду Російської імперії; після українців від'єднаються Польща та країни Балтії, а також – Грузія; та й Сибір тоді ми швидко втратимо – натомість вигулькнуть декілька маленьких самостійних республік, що становитиме неабияку загрозу для центральної влади. На Російську державу знову чекатиме доба середньовічної роздробленості. А втім, у Петрограді нині сформувався новий російський уряд, і він постановив зберегти єдність Росії. Йому я й служитиму. І вважаю, – додав він із агресивною ноткою, яка нагадала мені про його поведження останніми тижнями, – що виконую свій обов'язок.

Василь трохи помовчав, а я тимчасом думав про Лівію, яка, здається, анітрохи не помилялась. Оту військову міць, що мала закласти підвалини неподоланного радянського ладу, більшовики успадкували від царського режиму, вона простежувалась у їхніх діях попри всі злочини та риторику і якимсь дивовижним чином паралізувала одне за одним усі заворушення білогвардійців – ця військова міць хоч і невиразно, а вгадувалась того дня, попри мою політичну некомпетентність, вона відчувалась у цьому міському кварталі, оточеному переможними українцями, які, проте, не наважувались атакувати повстанців.

З Дніпра долинув артилерійський залп – ніби вже ближче, ніж допіру; Василь підвів голову й прислухався. А потім додав шепотом:

– Розумієш, – продовжував він думку, – я тривалий час вагався, чи перейти на бік більшовиків; зрештою, всі ті мародери в передмісті, всі ті ледацюги-робітники, всі ті дезертири, що тепер марять Леніним, а насправді ж осіли шумовинням на бурхливому морі революції – всі вони анітрохи мене не цікавлять; не мав жодного бажання допомагати їм у захопленні якоїсь бакалійної крамниці чи якогось там трактиру. Але вчора я відчув дещо інше; тинявся містом, наче божевільний, і не знав, як маю

виконати свій обов'язок; розпитував повстанців, а тоді повертався до армійців... Уявляеш, тут, в українському війську, служать хлопці із суздальського полку – а ми ж разом билися під Зборовом. Звичайно, цей полк тепер називається по-іншому, але коли запитуєш у вояків, звідки вони, ті досі називають себе суздальцями, як за часів воєнної кампанії. Не знаю, яким дивом, але мені здалося, що ці наші воюки зберегли армійську дисципліну і давні армійські традиції. Походив по їхньому біваку й уявив, – вів він далі, ухопивши мене за руку, – що опинився в нашій давній російській армії – ті самі славні хлопці з наспівним акцентом, а ще вони запалили вогні над тротуарами і готували суп у дорожніх казанах – згадай, ми ж також колись варили їсти по придорожніх ярках, тоді, перед вечірнім наступальним маршем. У чоботах їхніх стирчали дерев'яні ложки, а дехто й досі носить воєнні медалі й навіть георгіївські хрести; тож ота шматина, котру їм почепила на хутрові шапки нова влада, щоби перебрати їх в українців, вона анітрохи їх не змінила. Я ж із ними розмовляв! Запитав, чи знають, проти кого воюють...

– Ти життям ризикував, – кинув я.

– Авжеж, дехто навіть хотів мене заарештувати й зараз же розстріляти... Але я нагадав їм, що ми разом із їхнім полком воювали у Зборові, тож дехто з давніх товаришів упізнав мене. Звичайно ж, вони нічого не знали, нічого не розуміли. Ці воюки анітрохи не дивувалися тому, що нині носили якісь революційні кокарди і що їм випадало стріляти супроти людей у таких самих червоних кокардах, хоча колір і на них, і на ворогах був подібний, як дві краплі крові. Невже цим простакам не здається, що революція – одне ціле, що має вона уявлятися єдиною й неподільною, а всі ці бої революціонерів із революціонерами – просто страх Господній? Анітрохи, ці людиці – всі однакові: їх ведуть, а вони слухаються... Я повернувся до готелю в жахливому розпачі – здавалося, нічого вже вдіяти не можна, а вся ця боротьба, все це жахіття – неминучі й від них слід хіба що відійти вбік, тоді як усю Росію охопило якесь божевілля, тож байдуже було, до якої партії пристати – однаково ми приречені прискорювати це безглузде неухильне руйнування нашого ладу, краще вже змиритися з цим і виборсатися із цієї колотнечі, краще знайти собі якийсь прихисток у царинах духовних... В мені прокинулося незбагненне бажання почути або й самому написати музику. Натомість мав усю ніч у кімнаті слухати гримотіння боїв. О четвертій ранку з вікна зауважив, що зграйки повстанців утікають до вокзалу. І ось тоді побачив страхітливе видовище: ці лови цих бідолашних людей, яких розстрілювали на ганках будинків, цю різанину беззахисних утікачів... Але то було б іще нічого – ми бачили й страшніші розправи над ворогом після бою; але ж найбридкіше сталося потім, коли вся ота юрба вилізла з льохів, коли всі ті людиці, що ховалися там денно й нічно, усі ті жінки – вхопили ножі й пробивали ними собі дорогу серед невеличких зграйок завзятих катів, аби й собі дістатися до біда і добити їх... Цього я витерпіти не міг! У цієї людності нічого людського не залишилося, то ж і сам відчув потребу воювати, взяти рушницю й допомогти повстанцям утримати оборону, доки Муравйов помститься за всю цю гидку нищість...

Під час промови він знову розпалився, тож задихався, а в очах бриніли сльози. Між нами запала тривала мовчанка, по тому ж я запитав у нього:

– Хто ж тебе витяг із готелю?

Передбачав, чиє ім'я Василь може мені назвати.

– Даша, – стиха кинув він.

Авжеж, саме її рука натиснула на майже вже врівноважені терези в його єстві, саме вона схилила його до бою.

Починався легкий сніжок; наших лиць тишком торкалися сніжинки. Хотілося підставити обличчя цим заспокійливим доторкам падучого снігу, випрохати в нього якогось безтямного сну, який він мав подарувати похованим у біліні речам, випрохати й собі поховання серед них, аби тільки не почуватися частиною цього жадливого людства... А втім, думки й далі вели свою жорстоку безперестанну підричну діяльність, тож я нітрохи не здивувався, коли неблаганна логіка, озвучивши ймення Даші, підвела Василя до такого запитання:

– А про Данила ти щось знаєш?

Я відповів, що не знаю нічого. Тільки зауважив: він мав битися на іншому боці... Василь стомлено махнув рукою, мовляв, «нічого не вдієш». Адже стільки давніх друзів його билися в таборі українців, навіть оті вояки із суздальського полку, давні побратими по зброї, такі самі росіяни, як і він сам... А все ж я повторив сказане; хоч і не насмілювався відверто засуджувати рішення мого приятеля перейти до більшовиків, адже коли мова заходила про Революцію, почувався невпевнено, ніяково – як чужинець. Тому просто зауважив другові, що Данило також завжди вчиняв, як і має чинити справжній російський патріот – незгірш од Василя, український офіцер мав навіть більше від нього революційного запалу, а все ж без вагань обстоював незалежну республіку Україну... Мій товариш лише знизав плечима, відкидаючи мої міркування.

– Ти забуваєш: Данило – євреї, тому він не бачить потреби у міцній Росії, а патріотизму свого набрався з книжок... Авжеж, я знаю, ти собі гадаєш, нібито саме євреї очолили більшовицький рух... Але відповім на те, що євреї завжди будуть у перших лавах у тих починаннях, де люди потребують духу містики, непростого хисту сформулювати ідеологічну доктрину, а також сповідання культу жертви для майбутнього блаженства. Проте за природою своєю комуністична ідеологія, з її диктатом абсолютизму без урахування потреб індивіда анітрохи несумісна з характером євреїв. Їм потрібна виборна демократія, осібність кожної партії, парламентські інтриги, режим, де владарює слово, а не якась доктрина чотирьох чи п'яти невидимих очільників країни – натомість така форма влади ідеально задовольняє уявлення росіян про далекого правителя, неприступного для людського ока... Ні, я зовсім не дивуюся тому факту, що Данило став на бік анархії, чи пак на бік соціалістів-розкольників із Ради. До того ж, чи вільні ми обирати свою позицію? Може, її визначає не так природа нашої раси, і не наші власні поривання – власне, її скеровує випадок... Якби цей випадок не вбрав нашого Данила у його чепурну лейтенантську форму, то хтозна, чи опинилися б ми по різні боки цієї барикади?..

Він ще трохи помовчав – наче вагався, чи варто було доводити до логічного кінця свої міркування.

– Ну, – додав він, – і є ще дещо.

Я знову відчув, що знаю, про що йтиметься, але однаково очікував його слів із деяким зворушенням.

– Річ у тому, що Данило закохався в Дашу. Ось! А це багато чого пояснює!

Василь раптом якось світло усміхнувся, хоча кутики вуст у нього тремтіли.

– Але якщо це правда, чому ж тоді він не поступився Даші, адже вона хотіла своїми шпильками та кпинами відбити його від української партії.

– Саме через любов до неї він мусив їй опиратися, – відповів Василь, наче йшлося про цілком очевидні речі, – він мав її завоювати, чи не так?

– А вона ж тоді?.. – запитав я, помовчавши.

Василь відповів мені відразу ж, наче тільки й чекав цього мого запитання, наче ставив його собі не раз.

– Вона також любить його, очевидячки! Вона з першої ж миті полюбила його.

– Тоді чому ж не поступилася?

– Та саме тому, що полюбила його – все це насправді дуже просто, і я відповім на твоє запитання те саме: позаяк вона його полюбила, то хіба ж не мала також його завоювати? Якби ж Даша йому поступилася, одразу стала б...

Його слова урвав потужний вибух, сірі хмарища здійнялись аж до другого поверху сусідніх будинків між барикадою й нами; також посипався град каміння та завіяло землею. Ми обоє миттю кинулися до якогось ганку й сховалися в проїмі дверей, а шойно цей страшний водограй затих, Василь побіг до повстанців.

– Вони підігнали міненверфера, – пояснив він. – Треба виявити, де саме його поставили; може, вийде поцілити в направників із дахів ось цих будинків. Ану, мерщій, – кинув мій друг хлопчині у формі ліцеїста, що обома руками тримав величезний парабелум, – біжи до правого вартового й перекажи нам, що йому видно! А ви, решта, стережіться вибухів, – якщо не спати, боятися нічого... За моїм наказом відбігаємо вправо чи вліво!

Він цілком поринув у бій; мені ж цей трапунок нагадав про мету мого перебування тут, серед цих-ось повстанців. Я потиснув Василеві руку й налаштувався піти геть.

– Куди це ти? – запитав він, поглядаючи на карниз сусіднього будинку, звідки йому мали подати знак, де саме розташувався кулемет.

Я швиденько пояснив йому, на яку вулицю маю потрапити, щоб довідатися про долю однієї родини, що там мешкає.

– Не вийде, – відказав він, – ця вулиця саме поміж нашими таборами. Я там проходив зранку, організовував редут – і кроку не ступиш на тротуарі, як у тебе влучать одразу з десяток стрільців. Але ж ти навіть до тієї вулиці не дістанешся; либонь, ти ще цього не збагнув, та твоя форма з цього боку фронту викликає підозри; тобі несказанно поталанило, бо прибився до наших позицій саме там, де опинився я, а ось якби я тебе не впізнав і не відвів од тебе рушницю моїх людей, ти вже б лежав тут на асфальті й вимірював довжину бульвару за допомогою свого тіла... Ні, навіть і не мрій кудись звідси піти. До речі, навіть не уявляю, яким чином тобі вдасться переправитись на другий бік – один раз тобі поталанило, але ти просто заскочив зненацька моїх товаришів, удруге так не пощастить... Гей-но! – гукнув він ліцеїста, що вихилився з віконця на горищі, – бачив зброю? Ну тоді посилаю до тебе двох стрільців...

Мені було вкрай неприємно опинитися в цьому місці і я гірко шкодував, що втік із монастиря. А проте одного спогаду про ті хмарища диму, котрі побачив на українських аванпостах виявилось досить – уже готовий був знову ризикувати життям, аби тільки віднайти Лівію... Тож таки вирішив скористатися хвилькою Василевої неухважності, коли той направляв рушницю стрільців на якусь рухливу мішень попереду барикади, – і хутенько побіг геть. Але далеко втекти не вдалося – вже на першому ж перехресті натрапив на патруль; на щастя, від мого приятеля відійшов іще недалеко, тож він зміг зреагувати на мій крик про допомогу...

Відтоді будь-яку спробу втечі я покинув. Тож невідомо скільки часу просидів на ганку якогось будинку у стані розпачливої втоми, з якого мене іноді викликав до життя сигнал тривоги або ж кулі міненверфера – його українці врешті перенесли у безпечне місце. Надвечір на бульварі з'явилася автівка швидкої допомоги з англійської дипломатичної місії; я помахав їй – і тамтешній медик підібрав мене й перевіз на другий бік фронту. Вже настала ніч, коли дістався до нашого монастирського подвір'я; ледве не перечепився через якийсь довжелезний предмет біля входу – ним виявився мій колишній сусід-негритянин – його вбило шрапнеллю (а вони траплялися нечасто), саме коли цей бідолашний уже мав покидати підземелля. Який сумний фінал! Коли ж я нахилився ще раз побачити велетенське обличчя нещасника, яке ще вчора так переймалося розгадуванням недовідомих таємниць, а також – перевірити, чи не живий, бува, цей чоловік, то один мій товариш відхилив двері до нашого помешкання, тож промінець осяяв темне лице небіжчика, тоді як із підземелля долинув сумний гугнявий наспів фонографа:

Зникають моряки...

Тим часом місто захопили. Українські вояки з химерними фризурями та шарлатанними капюшонами або дали драпака, або ж перебігли на бік більшовиків, або ж крок за кроком відступали з міста, відбиваючись водночас і від об'єднаних загонів Муравйова, і від повстання, яке цілковито придушити не вдалося – через це заворушення влада мусила зосередити саме в Києві більшість більш-менш організованих військових частин, тож решта не змогла встояти супроти навали зовнішнього ворога. Увірвавшись до міста, більшовики побачили вулиці, всіяні тілами вбитих повстанців, тож також улаштували киянам жакливу різанину.

У дртоході готелю «Континенталь» червоноармійці натрапили на жінок офіцерів українського Генштабу, тож нещасливиці перед смертю мусили спізнати наругу п'яних вояків; сотнями розстрілювали буржуїв на подвір'ях їхніх садиб – доказом буржуазії виявилася білизна інтелігентських рук. А вже на другий день у місті встановилися більшовицькі порядки. Оголошення сповіщали про обов'язкову реквізицію новій владі грошей і цінностей; до Думи зігнали заручників; тероризовані кияни навіть не насмілювалися відхилити гардини – надворі гуркотіли величезні вантажівки, і коли машина підстрибувала на бруківці, з нею підкидався й вантаж синюшних мертвих тіл – мішанина облич із розверстими очима, купи животів і персів – цілі стоси голих небіжчиків (одяг у них забрали) із темними плямами чуприн і кіс.

Саме через це оторопіле після бою місто, по наче заретушованих вулицях, уздовж будинків, наче зіщулених од жаху, що постав перед ними навч уже через два дні після приходу Муравйова, наші бельгійські частини добиралися до Святошина, де мали згуртуватися довкола наших броньовиків, вантажівок та припасів, адже досі їх охороняло тільки з два десятки вартових. Більшовики не дозволили нам завантажитися у фури, тож Києвом рушив у путь химерний караван із важезним артилерійським спорядженням і силою-силенною багажу, який ми поскладали на ручному візку, що допіру доставив нам барило з питною водою, а також на тачки, які знайшлися по довколишніх подвір'ях. Наш довжелезний і вже зовсім не військовий конвой неабияк дивував усіх стрічних червоноармійців, хоча й ми роздивлялися їх не без подиву. Ці вояки здебільшого скидалися на робітників чи підмайстрів і майже всі були вбрані у штатську одіж темного кольору, на якій (але також на патронташі, на мисливських ремнях, на чохлах для командирських дозорних трубок) яскріло

немало новесеньких сміховинних золотавих цяцьок – все це арміїці, вочевидь, надбали на якомусь одному складі десь на околицях Петрограда – авжеж, саме звідти мали засилати до України цих людей. Справжня ж Червона армія ще мала сформуватися, хоч і вже за кілька днів... Нині ж війська, що захопили Київ, здавалися нам якоюсь принагідною ордою, а переважну більшість вояків становило юнацтво від шістнадцяти до двадцяти років. До речі, їхнього ватажка, капітана Муравйова, мали розстріляти наступного ж літа – за спробу перейти на бік чехів.

Отже, ми знову опинилися на військовому вокзалі у Святошині, куди наш потяг прибув півтора місяці тому і там, у величезних порожніх казармах на узгір'ї, де безперестанку дмухали сніговії, ми знову мусили нудьгувати, знову мусили непорушно на щось чекати. Наші вікна виходили на проспект, що спускався до Києва, а по ньому раз у раз проходили зграйки червоноармійців, які весь час проводили ревізіцію борошна та м'яса. Нам, на щастя, припасів вистачало – недарма ж від самого приїзду до столиці наші вантажівки майже щодня звозили на вокзал продовольство; тож для відбуття з України чекали тільки на дозвіл радянської влади, а також на локомотив і вагони. Щойно залізничне сполучення поновилося після взяття Києва, один наш перекладач вирушив до Генерального штабу більшовиків, який саме щойно утворився у Могилеві; наш посланець мав одержати від владців перепустки до якогось порту – Мурманська, Архангельська чи Владивостока. Пам'ятаю: щойно наш переговорник повернувся, довкола прибульця скупчилися зграї цікавих вояків: чоловіка розпитували про зустріч із новим російським генералісимусом; наступником Брусилова та великого князя Миколи виявився прапорщик Криленко, і завдяки щасливому випадкові цей діяч виявився братом однокурсника нашого посланника у Львезькому університеті. А втім, оповідь про цю вікопомну амбасаду мене анітрохи не займала; не обходили й гиркання з Муравйовим, який уже після одержання нами паспортів відмовився надати потяг; коли ж довкола мене вояки зі щирим запалом і тривогою турбувалися через оті дивовижні перемовини з новою владою (оповідали про них щодня, щоразу з появою нових перипетій і химерних деталей) – все це справляло на мене враження недоречної абсурдної метушні. Після безтурботного запалу трагічних днів війни мене опанувала якась непоборна байдужість до всього на світі. Повернувшись до Святошина, мусив відбутися три доби у карцері, оскільки мою втечу на другий день заворушень усе-таки помітили; це покарання гнітило, адже забороняло виходити у місто, і хоча тепер цю заборону зняли, почувався геть безнадійно, адже міркував, що коли нині подався б до Лівії, вона мала би докорити мені і за неспромогу розшукати її під час повстання, і за таке тривале зволікання вже після завершення боїв – уявляв уже її чисту, але водночас уділлив усмішку, якою мала зустріти прибульця юнка – тож мене пік і сором, і біль, а також якоюсь мірою – лють на неї, хоч іноді й здавалося – то зовсім не гнів, а любов.

Від усіх цих здогадів – про втрачену й непізнану кохану Лівію, яка могла загинути від руки якогось ката, про безвісті зниклого Данила (його ж також могли вбити!), про Василя, учасника цієї страхотливої різанини, а найбільше – про Дашу, що уявлялася чомусь осердям і призвідницею всіх цих лиховісних заворушень – від усього цього я почувався страшенно втомленим, а ще мав непоборне бажання відмежуватись, абстрагуватись від цих бід. Згадалися Василеві слова, коли змальовував моторошні години другого дня повстання: «В мені прокинулося незбагненне бажання почути або й самому написати музику»... Тимчасом мої побрати-

ми сперечалися про те, яким маршрутом виїдемо до Франції – дехто, побувавши перед війною в Китаї або й у Японії, розповідали про тамтешні дивовижі зграйкам зацікавлених слухачів – і ті втішно реготали; інші ж переконували, буцімто рушати мали через Сполучені Штати, адже цей шлях не набагато довший, аніж мандри через Суецький канал. Мене ж анітрохи не цікавив цей від'їзд. Навіть покинувши Київ, не зміг би стерти з пам'яті спогади про любих мені людей, а надто ж про юнку, супутником якої судилося стати (як часто потискав її нервову ручку в рукавичці!), не зміг би забути всі оті моторошні події, але ж як хотілося, щоб вони перестали уявлятися дійсністю й нарешті згинули десь поміж снінням і небуттям. Ось чому я весь час марив сном. Навіть удав хворого, щоби мати нагоду цілими днями лежати на дерев'яній лежанці, обхопивши руками голову, сподіваючись заснути. Але замість сновидіння по стількох марних спробах я провалювався в якийсь густий туман без жодного образу – ніби й справді йшлося про небуття. Хтось мені казав, що після скоєння злочину винуватці відчувають потребу втратити свідомість і поринути у сні; авжеж, мені також було за що себе картати – тоді безсоння виклика́ли саме невимовні докори сумління, і ця невимовність ставала нестерпною; насправді я терзався тим, що належу до людського роду, тож відчував провину за всі ті моторошні жахіття, через які мусив пройти.

А все ж таки одного дня у казармах залунав такий веселий і тріскучий гамір, що моя холодна самотність миттю розтала. Отже, переговірники нарешті дійшли згоди з Муравйовим, тож потяг, що мав нас везти на північ, таки прибув, тож по всіх усядах скликали загопи для завантаження нашого спорядження у вагони, тоді як поряд, за якусь сотню метрів гриміли вибухи – то підривали динамітом броньовики, аби вони не дісталися червоноармійцям. Мене також викликали й наказали облаштувати в товарному вагоні електричну станцію. Потяг на п'ятдесят чотири вагони й справді вже стояв на колії й довкола нього вже метушилися вояки. Всім нам поталанило подорожувати на пасажирських місцях (такого розкошування не звідали ми навіть добираючись на фронт із Архангельська), хоча вагони виявилися страшенно брудні, адже в них перевозили солдатню впродовж усієї революції; подекуди сморід був просто нестерпний! У голові та у хвості поїзда розташувалися товарні вагони – в одному я мав облаштувати електричну станцію, що мала забезпечити нас світлом упродовж усієї мандрівки; також там мала розмістися пекарня, де мали готувати нам хліб, а також кухня, де слід було зосередити усе продовольство, котре під час подорожі голодними провінціями повинні були пильненько стерегти – для цього мали виділити з півдесятка чи навіть із десятків вагових. Я йшов уздовж цього довжелезного потяга, розпитуючи про все бригадира, що керував роботами з облаштування нашого транспорту.

– А хто поїде в цьому вагоні?

– Патруль охорони.

– А в цьому вагоні-платформі?

– Поставимо там шасі від якоїсь нашої машини – знадобиться чи для продажу, чи для пошуку допомоги, якщо раптом хтось нас дорогою атакує чи трапиться аварія. Адже маю зауважити – ми рушаємо шляхами, на яких немає чи пак майже зовсім немає жодного руху...

– А цей вагон першого класу?

– Для офіцерів.

– А ось цей?

– Для молодят...

Для молодят! Авжеж, я вже й забув, що дехто за три роки поневірянь у Росії встиг одружитися, тож домовились, що вояки могли забрати з собою й дружин і для цих семи чи восьми подружжів відвели окремих вагон. Я помітив, як у своїй новій оселі жіночки вже наводили лад – мили підлогу та почіпляли гардини на вікнах. Не бракувало роботи й нам: мали винести з ангара важезне приладдя та силу-силенну детальок для електричної станції. Але, переносючи на плечах тяжкий металевий вантаж, обмірковував думку, що зринула з глибини ества й поволі прокладала собі шлях, не зважаючи на жодні перешкоди, аж доки постала в усій своїй ясності – звичайно ж, я мав одружитися з Лівією! Цією простою й зрозумілою дією мав виконати свій обов'язок перед нею (це був наче наказ мого сумління, як і тоді, коли з підземель Михайлівського монастиря вирвався рятувати її); тепер здалося, що мав її розшукати зараз же (чомусь анітрохи не сумнівався в її безперешкодному поверненні додому після постання), зараз же мав повідомити про своє рішення побратися з нею та забрати з собою від усіх жахів цього краю. Як усе те здавалося гарно й просто! Усе жахиття мовби впорядкувалося й набувало сенсу: всі ті вбивства на київських вулицях, усі ті вороги, що нітрохи не ненавиділи одне одного, усі ті баталії між Данилом і Василем – усе це допіру здавалося мені жахливим абсурдом, але тепер я зрозумів – відбулося для того, щоб я міг визволити з цього страшного світу Лівію, і завдяки таким-ось міркуванням довколишнє життя мовби очищалося од тяжкого безглуздя та марноти, адже і в ньому знайшлося місце для моїх нових захопливих ролей і дивовижних пригод. Уже більше не картався тим, чи кохаю Лівію, чи викликає вона досить сильні почуття чи бодай трохи ніжності. Як це вона могла привабити своїм образом юної амазонки без жодного кокетства, коли в її рисах угадувалися тільки надмірний потяг до знань і холодна пристрасть до політики? Дарма! Тоді я нітрохи не переймався (або ж уявляв це якимось невиразно, через тумани вагань) нашим весіллям чи першою шлюбною ніччю. Натомість юність моя (через війну вона затягнулася задовго) з молодечим запалом ухопилася за цю затію із заручинами, адже в ній угадувалося не лише ледве вловне бажання присвятити себе служінню Лівії, але й прагнення підкорити її норовливу вдачу нарешті забезпеченням їй надійної охорони. Авжеж, я мав надати юнці прихисток у цьому вагоні, де наші славні карабіни мали оборонити її від усіх жахів цього божевільного краю. У Франції сподівався оселити її в невеличкому містечку поблизу Дюнкерка, де й сам гадав облаштуватися після демобілізації, живучи на кошти, відкладені для мене родинно в одному паризькому банку.

Ближче до вечора мені вдалося скористатися неухважністю унтер-офіцерів й утекти з казарми. Сіявся сліпучий сніжок, а я, всім тілом націлившись уперед, біг по шосе й аж світився од незбагнених радощів; жодного сумніву щодо запланованого успіху не виникало, тому, поспішаючи до Лівії, переймався тільки тим, чи відновили рух трамваїв, чи мав тюпати усю дорогу пішки. Отак простуючи посеред шляху й уже підходячи до околиць міста, виглядаючи з-за сніжної хурделиці, чи немає на станції трамваю, зауважив, що якась постать відділилася від тротуару й попрямувала до мене; нею виявилась жінка, тепло закутана в якесь мовби військове пальто. Чомусь мене поймав дроз і раптом здалося, що ця людина зненацька постала неподоланною перешкодою поміж Лівією і мною. Нарешті в незнайомці я впізнав Дашу.

Яка ж гарна вона була того вечора! На косах, що спадали обабіч гоного личка з-під хутрового капелюха, іскрився сніг. Даша височіла на тлі захопленого більшовиками міста, мовби стертого в сніговій заметілі. До мене вона зверталася майже ніжно, тихіше, ніж звичайно, – ніколи ще не чув я в її поважному тембрі таких лагідних інтонацій. Пояснила, що лише напередодні повернулася до Києва, оскільки більшовики відправили її у відрядження до Одеси одразу ж після встановлення у столиці радянської влади (повідомляла про це так запросто, наче я вже давно знав про її належність до комуністичної партійної верхівки й це не мало стати для мене новиною), тому цілком природно, що переймалася долею своїх друзів... Їй уже сповістили про подвиги Василя, що чесно виконав свій громадянський обов'язок, не зазнавши поранення, і це її дуже тішило. Також раділа тому, що бельгійські військові змогли без прикрих пригод дістатися до Святошина, а також одержали все потрібне для виїзду з Росії. Ось тільки ще Данило... Йому загрожувала страшна небезпека, адже всіх колишніх українських офіцерів мали розстрілювати на місці одразу як знаходили; певна річ, їй хотілося врятувати його. До того ж, була певна, що він усвідомив свої помилки. Але тільки вона одна могла посприяти йому з прилаштуванням у новостворюваній Червоній армії, де страх як бракувало саме офіцерів-артилеристів – з керівництвом Даша вже все погодила.

Коли ж юнка все це мені випалила з досі не притаманною їй велемовністю, на якусь мить між нами запало мовчання – співрозмовниця пильно подивилася на мене, поправила коси на скронях і всміхнулася.

– Ось чому я йду побачитись із Данилом, – додала вона, – зроблю йому цю пропозицію, по-дружньому йому поясню, що впевнена в нагоді не лише здобути для нього помилування, але й миттєве призначення командувачем батареєю чи навіть загоном. Адже якщо він полишає нашу стражденну Росію з тяжким серцем (а я в цьому не сумніваюся), якщо він зважується на вигнання тільки, щоб уникнути покарання, то Данило має залишитись тут. Якщо ж навпаки – вважає, що росіянинові справді краще покинути свій рідний край у страшних злиднях, тоді – чого ж? – тоді нехай скаже мені це у вічі й поїде з вами, я не опиратимусь.

– З нами? – вигукнув я. – А хіба він хоче поїхати з нами?

Юнка знову пильно подивилася на мене – і я гідно витримав пронизливий обшук її погляду. По тому Даша мовби поринула у себе, вираз її обличчя перемінився й вона одвернулася в бік міста.

– Отже він – не у Святошині? – перепитала вона. Відповіді не чекала, позаяк уже дізналась усе, що хотіла знати. – Де ж він тоді може бути?

Якусь мить ми непорушно німували, а сніг сік із новою силою.

– Слухайте, – промовила Даша, – ви маєте мені допомогти розшукати його. Розумієте – якщо його знайду не я, а хтось інший – це смерть, чи не так, ви ж це розумієте? І не сумніваєтесь у моїй ширості, чи не так?

Сумнівався? Було ймовірно, як Божий день, що вона всім серцем хотіла розшукати Данила й урятувати йому життя, нарешті приборкавши непокірного. Хіба міг я цього не розуміти? До того ж, добре тямив: якщо його викриють інші, то розстріляють на місці. Звичайно ж, я мав супроводжувати Дашу в її пошуках і якби нам поталанило знайти Данила, мав спробувати вберегти друга від спокуси піти за цією жінкою, від переходу на бік червоних – натомість мав привести його до наших і надати йому притулок. А все ж я трохи вагався.

– Може, він у себе? Але ж ні, там напевне він переховуватись не може.

– У нього я вже була.

– Тоді, може, Василю спало на думку те саме, що й нам, і йому вдалося розшукати Данила та сховати у своєму номері? Або ж він принаймні знає, де його шукати...

Вона завагалась, трохи нахмуривши брову, – я вже давно спостеріг, що Василь їй не подобався, тож зовсім не хотіла зустрічатися з ним, надто ж тепер, коли через неї він мусив битися на боці більшовиків і, мабуть, розраховував на її вдячність.

– Гаразд, – нарешті вирішила вона, – ходімо до Василя.

Коли ми рушили в дорогу, поступово віддаляючись від звичного маршруту до будинку Лівії, мене огорнула якась глибока втома. Мій дивовижний план щодо весілля, що здавався здійсненним, таким близьким, тепер мовби танув просто на очах: тепер я чомусь дивився на нього, як на оті марева, що ввижаються у снах шедеврами, а після прокидання по них залишається тільки сміховинний у своїй справжності спогад. Одружитися з Лівією... Невже я міг би насмілитися їй це запропонувати? Вона, певне, засміялася б іще раз, глянувши на мене з тією насмішкливою міною, як і тоді, коли намагався порятувати її від примарної небезпеки на подвір'ї біля Бібіковського бульвару. Як тоді світилося її обличчя у місячному сяєві!.. Всі ці химерні заміри моєї романтичної уяви вмить розвіялись, коли побачив Дашу, що відважно крокувала поруч, яка несла в собі якусь потужну трагічну красу. При ній усі вимріяні мною проєкти здалися дитячими забавками, тож мене пік болючий сором. Навіть відчув, як зашарівся на саму думку про те, що Даша могла б довідатись, якими абсурдними дівтацтвами забивав я собі голову, коли більшовики захопили Київ, і в цьому захопленні діяльну, ба навіть визначальну роль відіграла брутальна сила цієї юнки. Дивився на неї нишком: вона вже забула про мене й крокувала вулицею із виразом тяжкої тривоги на обличчі. Її цікавив лише Данило – мала його розшукати, врятувати йому життя й підкорити собі. А мені залишалось почуття глибокої туги через свою нікчемність.

Хазяйка готелю повідомила нам, що Василь повернувся до номера напередодні зранку, після кількох днів відсутності, й досі звідти не виходив. Дуже довгими здавалися мені вузькі сходи, якими піднімався услід за Дашею. На сходовій клітці сусід нашого приятеля відхилив свої двері й звідти за нами спостерігало обличчя настраханого чоловіка... Двері ж до кімнати Василя виявилися зачиненими; на наш погук він не відповів. У замкову шпарину я побачив, як ноги у чоботях повільно-повільно колихалися у повітрі; наш друг повісився після чотирьох днів тинання по місту, де вже не було Даші, а замість неї – лише наклика на нею різанина; він повісився, бо йому остогидла ця незбагненна братовбивча війна, бо його вразила вся ця жорстокість без лютої ненависті, а ще – безнадія, котру зовсім неважко було зрозуміти, адже навіть Даша зрозуміла її... Як мені розповісти про ці миті, як дібрати слова?! Моя супутниця була дуже спокійна, безстрашно допомагала мені вивільнити Василя із зашморгу й покласти на червону ковдру на залізне ліжко, тимчасом як хазяйка ховалася за дверима. Даша сказала, що має попередити більшовицьку владу, щоби небіжчикові, який славно бився під червоним прапором, справили гідні похорони – тепер, коли ситуація стабілізувалась, для цього не мало бути жодних перешкод. Коли ми поклали Василя на ліжко й він мовби заснув мирним сном, підійшла до нас і хазяйка готелю; Даша накрила обличчя мерця хусткою, бо так годилося. Саме під цією плащаницею востаннє бачив я мого щирого супутника трьох останніх років.

Господиня вклала небіжчикові до рук розп'яття, зачинила віконниці й залишилася перебути ніч біля померлого при палахкотінні свічки під іконою. Даша ж покинула нас, як вона сказала, щоби «сповістити генштаб про смерть Василя». Мені також довелося попроситися назавжди з другом і повернутися до казарми, де більшість частин уже, мабуть, завантажилися на поїзд.

А все ж якийсь незбагнений неблаганний поклик обов'язку таки скеровував мене до будинку Лівії. Я йшов до нього вже без нещодавнього радісного сподівання визволити юнку (і сподівання позбутися всього цього абсурду довколишнього страхіття). Тепер, коли побачив навіч мертвого Василя, щось підказувало: маю також довідатися й про загибель Лівії. Тому, передбачивши безнадійне лихо, без подиву почув, як двірничка повідомила, що напередодні Лівію розстріляли. Про це жінка розповідала вкрай обережно, адже побоювалась, чи я, часом, не червоноармієць, а тому в її розповіді не було жодного осуду, жодних емоцій, наче йшлося про інцидент, у якому нічого поганого вона не бачила; жінка весь час стежила за реакцією, викликану її словами, тож якщо помічала, що сказане дратувало мене, заходжувалась виправдовуватись. Допіру до моргу ходив якийсь сусід – мав упізнавати небіжчикасина; там він також побачив тіло Лівії. Її мати хотіла одразу ж побігти до моргу, але, коли виходила з дому, її вразив серцевий напад; лікар від неї ще не повернувся... Тоді я запитав, де був той морг і тут-таки подався до нього, фізично відчуваючи, як несучу на собі дедалі важчий тягар.

Нескінченна вервечка людей тягнулась на тротуарі на довжелезній тихій вулиці, що мала вести до тієї мертвотної будівлі. Увесь цей натовп чекав одного – зайти й ідентифікувати свої рідних, зниклих безвісти; чоловіки похнюпились; жінки повернулись обличчям до муру; відчувалося, що кожен боявся цього величезного скупчення люду, адже юрба могла роздратувати нових вожаків, адже увесь цей мовчазний понурий осудливий кортеж міг здатися більшовикам демонстрацією непокірних... А втім, юні червоноармійці, які стояли тут-таки, з рушницями на плечі, у цій довжелезній повільній процесії для забезпечення громадського порядку, наче нітрохи не засуджували цих зболених учасників незапланованого мітингу. Величезне скупчення цих мучеників страхалися не лише побачити в моргу зниклих рідних, але також – почути раптову чергу кулемета, що міг угатити по юрбі; але моторошне сонмище цих людей не уявлялося воякам супротивниками, навпаки – поставало для більшовиків своєрідним пошанівком могутньої величі їхніх вікопомних подвигів. Тому більшість армійців прихильно ставилися до цих бідак, надто ж – наймолодші, що ледве не по-батьківському опікали чекальців. Деякі батьки вбитих уже навіть сміялися жартів, якими радо ділилися з ними убивці.

Я також став у чергу, постояв у ній кілька хвилин, але раптом мене наче громом уразила чиясь заувага щодо мерців у морзі. Насправді мені могло випасти побачити на плитах голу Лівію, всю в ранах, і вона могла бути прекрасною у своїй невідомій мені красі, але ж могла перетворитися на один із отих жахливих покинутих гамузом трупів, котрі скидалися під час перевезення на вантажівках – я ж це бачив не раз... Тому покинув це юрмище і мерщій кинувся до Святошина.

Повернення до казарми здалося мені справжньою хресною дорогою. Зморення від тривалого блукання вулицями, а також передчуття неблизького шляху до приміського вокзалу, страшне ураження та біль – перед мертвим тілом Василя, а згодом – іще страшніше відчуття доторку до крижаної неблаганної недолі у мить, ко-

ли двірничка підтвердила моє передчуття щодо вбивства Лівії й потім – згадка про страхітливе юрмище люду біля дверей моргу, люду, вимушеного реготати разом із катами – увесь цей жах і втома від нього витягнули мене у неминучий нескінченний кошмар. Мабуть, надвечір десь мало вибухнути невеличке заворушення, один зі спалахів опору новій владі, які часто трапляються у щойно взятому переможцями місті – остання іскорка розчавленого більшовицьким чоботом багаття. З Подолу долинала стрілянина, але я більше не зважав на неї, та й узагалі не тямив, що діялося довкола, двічі або тричі ледве не вривався в армійський кордон, що спускався з верхнього міста – вояки дивувалися моїй цілковитій неувважності до них, мабуть, через оте моє очманіння й пропускали, не чіпляючись. Нарешті мене підібрав автомобіль генерального штабу червоноармійців, у якій до Святошина везли одного нашого перекладача, а з ним – останні паспорти для нашого від'їзду додому.

Казарма виявилася майже порожня й тому здавалася велетенською; тільки полски однієї чи пари свічок колихали на високих мурах смуги темряви. На сходах я перестрів якогось унтер-офіцера, що назвав мене «поганим вояком» і начебто пообіцяв нове покарання карцером, але його слова долинали до мене наче з післянаркозного туману. Коли ж дійшов до свого ліжка, через поволоку марева побачив, що з лежанки підвівся й попрямував мені назустріч якийсь бельгійський солдат (здавалося, його бачив уперше); незнайомиць був убраний у новеньку форму, яка геть йому не личила: носив її незграбно, ледь не тону в ній, наче юний призовник. Я не одразу збагнув, що переді мною постав Данило. Мій друг поголив тоненькі вусики, а обличчя його змарніло від надмірної втоми й страху, якого мав натерпітися у дні боїв, а також під час подальшого переховування на дні якоїсь цистерни. А проте, віднайшовши у нас втрачену безпеку, він аж сявав radoщами – весело ухопив мої руки й заходився запально розповідати, як ідея шукати притулку в нас навідала його, коли вояки з його батареї вирішили одностайно перейти на бік більшовиків, тож поразки було не уникнути. До Святошина Данило дістався, перебравшись у чужу одіж. Після переговорів із офіцерами командування було вирішено: угоду про офіційне прийняття на баланс бельгійської частини, як йому цього хотілося, підписати не могли, але у штабі колишньому перекладачеві дали зрозуміти: не опиратимуться, якщо раптом з'явиться втікач, убраний у бельгійську форму, яку можна було знайти в одному з вагонів (і сказали, в якому саме), і цей незнайомиць раптом увіллється у наші лави... Звичайно ж, цілком природною була п'янка радість цього рокованого на смерть чоловіка, що вірив у свій рятунок, але тоді у мене його запал викликав незрозумілу огиду, зачасну лють і зневіру – аж на очі мені навернулися сльози. Я кинувся на ліжку. І тоді зовсім грубо, ледь не з ненавистю повідомив Данилові, що Василь загинув, що він повісився, бо не хотів більше жити після перемоги своєї партії... Розповів, як залишив небіжчика самого там, на червоній ковдрі, серед гармидеру його малесенької кімнатки, з отією огрядною бабою, яка лише дозволяла бідолашному за життя. Можливо, по нього мали прийти більшовики, щоби поховати нашого друга під червоним прапором, оздобленим серпом і молотом... Я помітив, як Данило здригнувся і зблід. Тоді зовсім іншим тоном запитав у мене, коли бачив Василя, чи давно він помер і хто сказав мені, що більшовики справлять йому похорон...

– Це мені Даша сказала, – відповів я. – Даша ж мене і привела допіру до його готелю...

– Даша? – перепитав він.

Данило промовив її ім'я з острахом, хоча, здається, на крик не переходив. А втім, відлуння його голосу дивовижним чином відгукнулось у моєму слуху тієї самої миті, коли мене охопив, чи радше розчавив сон, і відлуння те повносило розлетілося у прірві несвідомого, куди я саме поринав; її ім'я повторювалося, ширилося і множилося, роздзвонювалося, розбивалося водними потоками, до згуби топило мене у звучанні якихось мелодійних далеченних каскадів вод... Так само як останній образ, явлений нам у мить, коли склепляємо повіки, викарбовується на темному склепінні зіниць, виринаючи яскравим червоним видом, а згодом поволі розгалужується рясним пагіллям, породжуючи незліченні варіації у неквапному розгортанні краєвидів сновидіння, так само й імення Даші, мовлене на межі яви та сну (що саме огортав мене), наснажував мої видива мотивом для довжелезного оркестрування довколишніх образів. Не сама юнка снилася мені тієї нескінченної ночі у порожній казармі під склепіннями мурів, що нагадували церковні нефи (а поруч не спав урятований од смерті Данило, веселоші якого розвіялись од кількох моїх грубих слів), тоді як ізнадвору долинали накази та покрики вояків-вантажників, що працювали у хурделицю, а тим часом у Києві українська республіка здригалась в останніх конвульсіях перед загибеллю під багнетами червоноармійців; авжеж, не Дашею тоді снів я, снів її ім'ям, яке безперестань мовби за лаштунками промовляв до мене з темряви якийсь невидимий голос, і саме на тему з її двох таємничих нот впливали й мінилися без упину сумовиті образи. Даша! То була молитва, що оприявлювала всі сподівання останніх тижнів й уособлювала тужну невинуватну нездоланну долю. Звуки цих двох пронизливих складів падали у розпростерте довкола мене мовчання наче щось вічне – і саме в них уявлялася мені нежива усміхнена Лівія на плитах моргу серед інших невидимих тіл, моя Лівія, з легенькими косами, які дніпровський вітер більше не розмаїть... Дашо... У твоєму імені – мертвий Василь, якого, мабуть, зараз покинула хазяйка готелю, бо сама вимушена була ховатись у підземеллі від вуличної стрілянини; у твоєму імені – розпростерті на снігу суздальські солдати, що досі ще чекають, коли їх поховає завія, щоби не зазнати наруги від завжди невситимих жорстокосердих своїх братів-росіян; у твоєму імені – ціле місто, увесь степ, уся Україна, уся Росія у страхах і риданнях. Ось що символізувалося й утілювалося для мене у щоразу повторюваному йменні Даші, яке розповнилося до акордів поховального маршу, що вигримляли всіма вустами мого темного сну. В ньому зринала й вона сама, висока юнка у фіолетовій мантії. Даша уявлялась мені осердям цієї симфонії лиха, що крилася в її імені й утілилася в її образі, наче в іконі. Тож бачив, як вона підносилася над розореними краєвидами Києва, над банями та дзвіницями Святої Софії й Лаври, владарюючи над цими величезними теренами бою, накликаючи її волею.

Опівночі мене розбуркали: підсилювали охорону поїзда, оскільки неподалік від казарм точились якісь бійки, тож командування побоювалося, щоб не покрали те продовольство, що вже повантажили у вагони, які добре простежувалися з дороги; для сторожі цих припасів унтер-офіцер викликав і мене разом із Данилом. Схоже, мій приятель узагалі не спав – сидів на ліжку із червоними розверстими очима. Коли ми вбрались, одягли каску та в'язаний вовняний шолом, почепили на боках карабіни й вийшли з казарми, хурделиця буквально прибила нас до дверей. Сніг сік нас щодуху ледве не в лице, підмітаючи долину й водночас мовби не торкаючись землі.

Ми вхопились один за одного, щосили нахилились уперед і ледве подолали три десятки метрів, доки дістались до решти охоронців, де вже гуртувалося підкріплення у світінні невеличкої керосинової лампи, що надавала нашим тіням якогось драматичного ефекту.

Яка ж нам випала ніч! Через крижаний мороз вартових змінювали кожні двадцять хвилин. Від ангара, який я стеріг, мені було видно, як дорогою крізь пориви завії сунули до Києва зграї чоловіків – битися або ж грабувати. Дехто помічав мій силует біля муру ангара і здалеку проти вітру щось гукав і попри те, що покликів їхніх майже не розумів, адже хуга відносила їх удалину, голоси ті відлунують у мені й досі. Після двадцятихвилинних мук ми падали на дошки і спали десь із півгодини тривожним сном дозорців, коли розпусні сновидіння на якусь хвилину огортають солдата в повному обладунку, але вже за мить тебе термосить капральська рука, і після змореного пробудження знову кидаєшся у люту шалену сніговію, а з вулиці знову долинають таємничі поклики поодиноких привидів, що зненацька виборсуються з тривожної ночі.

Після моєї другої чи третьої варті я опинився на дошках поряд із Данилом і саме чистив од снігу карабін, коли мій друг раптом зашепотів до мене, щоб не сполохати сну решти вартових, що хропли біля нас.

– Ти нічого не врятував із документів Василя? – запитав він.

Я похитав головою. Мені було соромно, але справді жодних документів од Василя не забрав. Непросто було собі в цьому зізнатися, але, побачивши його мертве тіло, мене охопило непогамовне бажання утекти звідти... Якби ж тоді переді мною постав образ іншого, давнього Василя – з тих часів, коли ми лежали поруч на траві, а він, покусуючи якусь бадилінку, розповідав мені, що діялося з його Росією, тоді як у небі незлі рожевуваті шрапнелі злітали довкола блідо-золотого аероплана, з тих часів, коли в перші дні революції мій друг упевненим розважним тоном пояснював щось купці піхотинців, але ж ні – тієї ночі на злиденній червоній ковдрі переді мною лежав зовсім інший чоловік, самогубець, який не витримав кількох кривавих днів опісля тижнів сардонічних глузів – і цей чужинець викликав у мене не лише страшенну жалість, але також – огиду, яку почував також до самого себе.

– Це жахливо, – вів далі Данило. – Щойно уявлю, що він залишився там сам, і жодного друга не лишилося при ньому, і ніхто не захистить його від отих негідників, які вже цієї ночі – я в цьому певен – залізуть до його кімнати й одберуть усе для нього святе, усе те, що можна було б віддати його родині вже після революції... Як ти міг?..

Я не виправдовувався. Сам не знав, яка сила так швидко забрала мене від тіла мого друга. Натомість прошепотів до Данила:

– Найстрашніше – не це, а те, що він собі заподіяв... Уяви, як він мав страждати і скільки страждань завдав іншим за цей останній тиждень... яка жахлива агонія, Даниле! Спершу прислужував цим катам, а потім побачив усе страхіття отого свого більшовизму, який переміг, зокрема завдяки його старанням, а тоді...

Але Данило різко мене урвав, крикнувши так голосно, що начальник варті, який, закутавшись у ковдру, сидів під лампою й читав якийсь роман із одірваною обкладинкою, здивовано до нас обернувся.

– Не треба про це, – крикнув мій друг, – ти не маєш права так казати. Чи знаєш ти взагалі, чому він страждав?

– Про що це ти? – запитав я, пильно вдивляючись йому в вічі.

– Хочу сказати, що ми нічого не знаємо, – відповів Данило запальним шепотом, узявши мене за руки. – Як можеш ти вважати, що він помилився, і що правда була на моєму боці, коли ти не належав до жодної зі сторін, а тому не можеш знати, скільки внутрішніх сутичок, скільки гризот ми вистраждали? Нам про нього нічого не відомо. І як могли ми про це дізнатись? Звідки ти знаєш, що я не пережив такі самі ж люті, моторошні хвилини, як і Василь, коли організовував лінію оборони й наказував моїм офіцерам розстрілювати чоловіків, що кричали нам «Браття!», нашою спільною, рідною мовою? Серед наших офіцерів, до речі, дехто дивився на мене з подивом, декотрі навіть по-дружньому пропонували мені: «Ви ж єврей, то чому б вам не перейти на інший бік?» Вони дуже логічно міркували таким-ось чином, і ця розсудлива логіка лякала мене... За першої ж сутички ми вбили двох червоноармійців. Так ось: один мій солдат узяв новесеньку червону стрічку, що палала на грудях убитого й замінив на неї свою, трохи вигорілу. Йому було байдуже, його не дивувало, що кокарда ворога не відрізнялася від його власної. І я заздрив цьому покидькові, розумієш? Заздрив також розважному спокою інших офіцерів, котрі ненадовго начепили червону емблему Центральної Ради, але насправді чекали нашої перемоги, щоби згодом почепити вже білу кокарду й вітати в ній Царя... Такі люди були щасливі, вони й умирали без вагань. Але ж ми з Василем... Якщо я живий, – додав він, помовчавши, дуже тихо, якимось щиро й урочо, – то це тому, що маю виправдання – ми не перемогли. Але я добре розумію Василя, переможця...

Слухаючи Данила, я відчував глибинний зв'язок між долями двох друзів; навіть під час цієї громадянської війни мене не полишало враження, що насправді протистояння не розділило їх, як це могло здатися на перший погляд, а навпаки – ще міцніше, по-братньому поєднало бурхливі течії їхніх життів. Мені знову сяйнула сценка з їхньої юності – друзі розповідали про неї одного зимового дня під час розквартирування, згадуючи вільне життя у своїй студентській кімнатчині, ще в Петрограді. Влітку, коли місто охопила нестерпна спека, а сонце вдаряло просто по їхньому п'ятому поверху, вони від самого ранку ретельно готувались до іспиту, призначеного в Політехнічному інституті наступного дня. Вже ближче до вечора з вулиці до них долинув крик торговки виноградом... Данило навіть не встиг накинути сорочку, злетів сходами й за мить Василь побачив, як той, гордий своєю витівкою, заливаючись надлюдським сміхом божества винограду, постав у дверях у рясному дощі незліченних виногрон... Юнака п'янило передчуття свіжості, яку мали подарувати ці виноградні жнива у палючій печі міста, й за піврубля він викупив увесь візок плодів. І висипав свій набуток на конспекти, на креслення та циркулі, на книжки й чорнильниці (Василь жахався); грона падали на підлогу, а деякі, надто прудкі виноградини підстрибували й зачочувались під недорогими білястими меблями. То була справжня оргія юних плодів у студентській кімнатці, славень розпаленій лихоманним змореним праці молодості! А втім, навіть на засніжених барикадах по різні боки Бібіковського бульвару серця моїх друзів, готових убити один одного, усе ж таки билися суголосно, по-братньому, обое-бо, попри напади страху, далі шукали правди у глупій ночі революції.

На щастя, бодай один із них урятувався від смерті, тож хоча після наших трилітніх поневірянь Росією і півторамісячного пульсування в унісон із серцем Києва я не зміг уберегти ані Василя, ні Лівію, зате Данила наш потяг мав вирвати із тяжких

тортур і самокартань до лагіднішого світла іншої цивілізації. Мені дуже хотілося, щоби наш потяг був нескінченно більшим, щоби на ньому змогли врятуватись також рештки суздальського полку, що нині змушений був із останніх сил відбиватися від армійців, – попри розуміння приреченості на загибель; ще хотілося забрати з собою всю оту зболену, майже незрушну юрбу перед моргом, яка досі каралась під надмірною опікою червоноармійців, та й навіть юних анемічних убивць радо виривав би я з цього страшного краю і відвіз би до цілющого сонця... Але чи багато нещасливців погодилися би покинути свій край? Нишком я спостерігав за Данилом. Він уже не здавався радісним, дивом порятованим юнаком, радість і запал якого допіру так прикро мене вразили. Тепер, обхопивши голову руками, мій друг сидів у прострації, чекаючи вже не щасливого звільнення, а тяжкого заслання. І я дуже добре розумів, чиє обличчя накладалось на болісний образ його вітчизни-мучениці – то було видиво жінки у фіалковій сукні, видиво, яке тієї ночі владарювало й у моєму сні.

Раптом ізнадвору долинуло: «Хто йде?», потім – брязкіт зброї, а згодом – голос, од якого серце і в мене, і в Данила забилося швидше. Двері прочинились, і в отороччі ночі на порозі постала Даша; хурделиця поривалася зайти з нею, але тільки легкі сніжинки долітали й одразу танули в нашому схроні. Юнка окинула поглядом поснутих вояків, – і ті, хто від морозного протягу прокинувся, підводились і милувалися нею, наче якимсь неймовірним об'явленням. Нас із Данилом Даша побачила одночасно: ми відразу ж підвелися, щойно вона зайшла; юнка огорнула нас обох тихим утішним поглядом, що мав свідчити про її неухильну перемогу. І від цього миттєвого позирку в мені чомусь із новою чарівливою силою зринуло абсурдне сподівання: нібито ця жінка у розповні краси пройшла крізь повстання та сніговії, бо палала пристрастю саме до мене, а не до Данила... Але байдужий потиск її руки повернув мене до тями. Авжеж, якщо вона й заговорила спершу до мене, – та все ж дивилася тільки на Данила, тільки йому одному всміхалася...

– Не бійтеся, – мовила вона, – я не буду вам докоряти: мені добре відомо, що допіру, коли розпитувала вас про нього, його ще тут не було... Благословенні ж наші умільці-стрільці, – вела Даша далі, звертаючись уже до мого друга тим недобрим тоном, який нагадав мені кпини із «Шато де Флер», – за те, що на вас немає жодної подряпинки! Це – чудово!

– Справді, – глухо відповів Данило, – я не поранений.

Командир патруля також підвівся і підійшов до нас, неабияк дивуючись вторгненню красуні. У моїй пам'яті наші чотири тіні досі здіймаються до стелі того тимчасового сховку.

– Пробачте мені, – звернулася Даша до унтер-офіцера, – але я конче хотіла довідатись, як ведеться вашому новобранцеві, тому й наважилась завітати до вас о цій пізній порі – дуже боялася, що ви покинете Київ уже цієї ночі, але, на щастя, дізналась у генштабі, що через нові заворушення вам не змогли нині доставити локомотив... І, власне, Даниле, я прийшла повідомити вам дещо дуже важливе...

Непорушній юнак мовчки височів перед нею.

– Дещо дуже важливе... Але, знаєте, нам ліпше погомоніти надворі – хоч і сніг, бо тут у вас – жахлива спека. Ходімо? Але накиньте пальто. І цей ваш шолом також – невже ви справді надумали виходити з непокритою головою?

Вона відчинила двері, пропустивши його вперед; мені здалося, що на порозі він спіткнувся; Даша ж озирнулася й на прощання усміхнулась до мене, кивнувши головою, – і від цього таємничого знаку нашої змови я здригнувся.

– Дарма, – кинув командир патруля, знову накидаючи на плечі ковдру, – якщо це – його любаска, то надворі наче холоднувато для цілунків.

Хвилини збігали. В мені ж наростав страх – раптом відчув загрозу остаточної самотності, боячись утратити останню рідну людину... Данило справді не повернувся. Коли настала наша черга нести варту, командир патруля марне ходив його шукати; вартувий повідомив, що бачив, як наш перекладач трохи походів із юнкою біля схрону, а потім вони зникли. Даремно шукали ми по околицях. Марне я кидався у завію і гукав розпачливо, скільки ставало сили крізь хурделицю: «Даниле! Даниле!». Жодної відповіді не було, не було лайки більшовиків, адже вагаги цих крикунів уже не никали шляхом. Мене обступали тільки сніги і ніч.

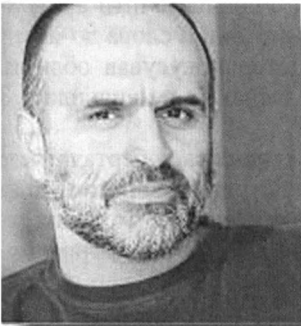
Я вже вам казав – це лише бувальщина. Бо все скінчилося саме так – і я вже ніколи не побачив ні Данила, ні Даші, для мене обоє вони поховані глибоко під землею, як і Лівія з Василем. Четверо тіней, четверо привидів... А я, тоді ще зовсім хлопчик, іще довго-довго тинявся уздовж потяга, поміж інших вояків, що клопотались у справах на свіжому блискучому снігу, тоді як переді мною досі снували пристрасні постаті, в яких шукав вірної приязні й любові. Тому обличчя моїх побратимів, добре знайомі за три роки служби, раптом видались нестерпно чужими. Адже я повертався до них із непевного краю лиха, з краю жорстокості й ніжності. Юність моя занурилась у бурхливі темні води російського буття, і тепер важко було виринати із тих страшних валів-хвиль, що затопили Київ. Тільки ж – довіку мені здригатись од невігубного холоду тих днів...

Повз вагон подружніх пар я проходив низько схиливши голову, таємно переживаючи сором і розпуку.

Але ось нарешті в нашому по-бельгійськи чистому потязі почали гуркотіти пічки, закріплені дротами на броньованих плитах. Запах щойно вимитих дощок нагадував передсвяткові дні у рідному краю. Вояки облаштовувались; насвистуючи, забивали цвяхи, вкручували лампочки, ладнали столи, тоді як із вагона-пекарні долинав смачний запах майбутнього хліба. Надвечір до нас доїхав локомотив. Я сидів біля чистої шибки у теплому вагоні й милувався тихим сумовитим присмерком, що огортав сніги, вішуючи непевну провесінь. Удалини синіли будинки і дзвіниці Києва, а мені з пекучим бодем уявлялося, що десь там, саме у цей час Данило з Дашею підіймаються темними сходами в якомусь готелі, подібному до того, де вкоротив собі віку Василь... Лише тоненька шибка відділяла мене від пристрастей і лих цього міста, але здавалося, що я перебував у якомусь іншому світі. Коли потяг рушив, з усіх вагонів сипнули радісні вигуки. І хоча перед нами стелилося ще два місяці мандрів залізницею, саме тієї миті ми покинули Росію.

ФІЛІП БЛАСБАНД

(1964 р. н.)

Народився у Тегерані. Здобув освіту у Вищому інституті мистецтв Федерації Валлонія-Брюссель (за спеціальністю «монтажист»). Автор низки коротко- й повнометражних фільмів. Опублікував сім романів, серед яких особливу популярність здобув «Попіл і дим» (1990, Премія ім. Віктора Росселя). Пошук сакрального триває в романах «Ефект собору» (1994) та «Макс і Мінні» (1996), виданих у паризькому «Гаїмарі», а також у «Книзі Рабиновичів» (1998) та «Джонні з Брюсселя» (2005). Надрукував також збірку новел «Коли я був сумо» (2000). Автор низки драматичних творів і театральних постановок (зокрема «Листи котів», «Шанувальниці шоколаду»). Для прозової творчості Ф. Бласбанда характерна екзистенційна напруга межових ситуацій, у яких розкриваються особливості людської психології та відновлення зв'язків із духовними першоджерелами буття.

У ПІДЛІСКУ

З французької переклав Дмитро Чистяк

Я старію – і стираються-зникають спогади дитинства. Запамятувались хіба кілька епізодів, збереглися деякі відчуття – страху й огиди, а ще – запахи. І тільки один день вирізняється з-поміж інших, надзвичайно яскраво закарбувавшись у пам'яті. Варто заплющити очі – і знову бачу його із різкою чіткістю, а разом із жахом.

Мені було, мабуть, сім чи вісім років. Друг запросив батьків до сільського будиночка. Дорожніх вражень у мене обмаль – згадую тільки легке відчуття нудоти через голод і хитавицю в авто; дорога видалася довгою-довгою.

Прибули ми близько одинадцяті. Батько припаркувався. Господар вийшов із будинку зустріти нас. То був огрядний сивочолий чоловік із усміхненим зморшкуватим обличчям і, здавалося, невеличкою заячою губою. Він запросив нас у дім, забрав верхній одяг і показав інтер'єр.

Кімнати розташовувались у будинку в довільному порядку: одні були зависокі, інші – занизькі; промайнула думка, що ми загубимось у закрутах цього лабіринту;

раптом, ніби за помахом чарівної палички, втрапили до кухні, де вчувався запах омарового супу – я аж слинку пустив.

Батьки з господарем заходілись біля аперитиву у вітальні; за нею в оранжереях росли якісь екзотичні рослини з широкими зубчастими листками. Крізь листя виднів клаптик газону, метрів із двадцять, а праворуч від нього – ставок. За газоном темніло кілька гектарів чагарників і кілька високих морських сосон. Ці хащі було насаджено у формі квадрата й оточено залізним парканом заввишки близько двох із половиною метрів. Втрапити туди можна було через повіті плющем двері з кованого заліза.

Оскільки перед обідом до голоду додалася жага пригод, я вирішив піти прогулятися. Спитав дозволу в матері – вона погодилась. То були останні її слова до мене.

Я перейшов оранжерею. Прочинив двері. Холодний вітер покусував обличчя. Побіг до ставка, сподіваючись побачити в ньому рибок. Однак їх не виявилось. З досади відчинив двері й кинувся до підліска.

Уява, розбурхана читанням не дуже корисних дитячих книжок, обертала мене то на індійського розвідника, що мав зійтись у герці з підступним ворогом, то на мандрівника-дослідника, то на мисливця-слонолова, то на шпигуна. Тоненьке зелене гілля було по обличчю, залишаючи червонясті сліди, які тут-таки стирались. Раптова з'ява світла між галуззям іноді сліпила. Але мені, заспаному та сп'янілому від волі, страх як було до вподоби бігти отак бозна-куди з примруженими очима.

Не пробігши й кілометра, опинився перед іншим залізним парканом; за ним стелився темний густий ліс. Тож, згадавши про обід і запахущий омаровий суп, я повернув назад. Незабаром замрів будинок, але жодного сліду дверей не було. З-за паркану видніла господа, силуети батьків і хазяїна, ледь розмиті через рифлене скло оранжереї. Побачивши ставок, я виснував, що вхід до підліска мав бути ліворуч.

Тож – узяв ліворуч. Метрів за сто надібав на поворот паркану. Мабуть, я помилився: двері мали бути трохи правіше.

Тому пішов уздовж паркану у зворотний бік, але наштовхнувся на інший закрут, так і не знайшовши дверей. Після трьох-чотирьох переходів уліво та вправо мені стало зрозуміло, що вихід якимсь дивом зник, а я опинився за парканом, у диких хащах.

Я кидався в різні боки. Щосили кричав. Щоразу наштовхуючись на паркан, відбігав і кидався у протилежний бік.

Через деякий час – десять хвилин, годину? – впав на землю і зарідав, здираючи обличчя об гравій.

Я втратив лік дням. Роки також перемішались. Одягу на мені немає. Фланелеві штанчата, червоний светрик і взуття давно стерлися в порошок. Тіло вкрилось пушком, а по тому – кучерявим цупким волоссям; часто, проте, мені дуже холодно. Іноді тіло не слухається, зіщулюється і здригається. Згодом волосся почало випадати, а борода посивіла. Я ще зовсім не старий – це все через грип, ангіну та інші захворювання – не знаю їхньої назви, зате добре знаю біль від них.

Харчуюся тут ягодами, пташенятами, грибами й черв'яками. Сплю у дуплі старого впалого дерева. В середину я поклав торішнього листя, – воно перегнило і трохи зігріває.

Тепер я знаю кожен закуток підліска: кожне дерево, кожну травинку, вгадую напрям вітру.

Пробував розбити паркан, однак тільки поранив руки. Намагався на нього видертись, однак він настільки щільний, що зачепитись за дошки вдається хіба мизинцем. Десь на висоті метра я завжди падав. Іноді було дуже боляче.

Хотів вирити яму і пролізти під парканом, однак тутешній ґрунт – твердий, наче каміння.

З оранжереї ніхто ніколи не виходить прогулятись до садка чи помилуватися ставком. Я пробував дати про себе знати. Цілими днями горланив, та озивалася тільки луна.

Часто сідаю біля паркану й дивлюся на будинок. Виглядаю розпливчасті обриси за вікнами оранжереї, високі силуети й повільні рухи батьків та господаря.

Вони й досі чекають мене до обіду.

ЮТЕЛІЦА ДЕ БРОКВІЛЬ (1937 р. н.)

Народилась у бельгійському м. Рошфор. Після навчання на філософсько-філологічному факультеті Лувенського католицького університету присвятила себе письменницькій праці, а також головуванню у Франкомовній секції Р.Е.Н.-клубу Бельгії. Перший роман про трагічне життя «золотої молоді» «З бридуюлями не розмовляють» (1968) вийшов у паризькому видавництві Кальман-Леві та здобув прихильність читачів. Відтоді Ю. де Броквіль створила низку текстів на історичну тематику. «Лідія, або Скалки не добутого» (2007) про страшний будні бельгійської родини під час Першої світової війни та «Урао? Ти ще живий?» (1998) про військову трагедію в Руанді. Часто виступає з публіцистичними статтями та літературознавчими розвідками. Двічі вшанована преміями Королівської академії французької мови та літератури Бельгії. Соціально ангажована творчість Ю. де Броквіль постає досить точним індикатором тих суспільних перетворень і катаклізмів, які зчаста залишаються поза увагою бельгійського читача. Пропонуємо читачам «Всесвіту» один зі свіжих публіцистичних виступів письменниці – про війну в Україні.

ГУСАЧКА НАД УКРАЇНОЮ

З французької переклав Дмитро Чистяк

Наша гусачка знову взялася до справи. Нарешті серед буденності – трепет, ба навіть справжній землетрус, справжній гейзер: цього разу лихоманить Україну,

Київ, чорний від люду Майдан незалежності. Наша пташка літає над натовпом і все бачить: ціле море демонстрантів воліє в Європу, тисячі душ вергають громи супроти проросійського президента. Гусачка серед революціонерів, у самому серці Європи, і водночас – разом із її керівниками. На президента Франції, зрозуміло, напала гикавка, він не шкодує епітетів для викриття київських подій: «неможливо», «нестерпно», у міліції – справжні кулі, є поранені, є вбиті, вся Європа стурбована («яка ганьба!», це має припинитись!). Вже два місяці сутічок. Але гусачка довго не затрималась на Майдані – вона летить далі, щодуху, до свого заклятого ворога Владіміра Путіна, хоча, ненавидячи його жорстокість і поміркованість, не може ним не захоплюватись.

У своєму кабінеті Путін (пташка називає його по-свійському – Владі) аналізує ситуацію: президент України втік до Росії, обрали вже й нового очільника, і серед шарварку прийняли закон, що обмежував свободи російськомовних громадян. Цей новий закон розпалив ворожнечу: українська держава знов у небезпеці, російськомовні виступають проти, а Владімір Путін лише усміхається. Вбігає до кімнати дружини і гукає: «Лютік, час настав!» Він має слухність. Гусачка непокоїться, бо знає Путіна як свої п'ять пальців. Колись цей темний пішак із КДБ страх як потерпав від курсу на перебудову, проголошеного Горбачовим; коли ж СРСР розвалився і берлінський мур упав, для втішання стишених Росії зосталась хіба що табуретка у Великій Сімці.

«Час настав!» – сказав Путін жінці. Але нічого не додав, хоча нагода випала просто чудова – саме її він чекав роками, – і ось тепер йому все піднесли на золотій тарілочки, тепер його амбіції вдовольнять: володар зиркає на Крим, цей невеличкий регіон у Чорному морі, де уклали стільки вікопомних угод, цей мізерний клаптик російськомовних, в душі перейнятих єднанням зі старшим братом. Путін повертається до кабінету, бере слухавку й усю всю ніч віддає накази, – і ось уже в Криму, на березі Чорного моря, мовчазними купками раз у раз виринають люди в чорних масках. Вони проникають у громадські установи, втираються в міліцію, в казарми, у севастопольський порт і всім оголошують добру звістку: росіяни вам допоможуть, в Україні далі буде російська мова.

Путін потирає руки – все йде як по намащеному. Надія, що він її потайки плекав від самого розвалу СРСР, неухильно підбиває його до звершення своєї місії. Уздовж українського кордону розташувалося 40000 російських армійців. Путін мовби дозволяє кримчанам провести референдум. І так-ось, тишком-нишком Росія анексує Крим.

Європа скрегоче зубами (але ж не чути); дипломати працюють – і ось уже захоплення Криму порівнюють із анексією Австрії Гітлером. Вагаються між дискусіями та санкціями. Балаканина й легенькі ляпаси. Чваньковитий Путін скликає в Москві Раду Федерації, яка (Федерація) одностайно ухвалює рішення про введення в Україну російської армії. Адаже він – володар цієї гри, новий цар усієї Русі. Хіба не цього прагнув, ще тільки висуваючись на престол? Гусачка все те бачила, – і вгадувала все це ще тоді, коли низенький чоловічок біг червоними доріжками, коли йому, дофінові, передавав владу і подавав ручище велетень Єльцин. В юному невловному блакитнувато-зеленуватому погляді перед камерами всього світу, під тріскотіння спалахів вона ще тоді вловила відродження Великої Русі.

І таки ж не забарилося! Чечня хоче свободу? То маємо знищити її в сортирах і крові, Чечня буде або російська, або – жодної! Гусачка пам'ятає свою попередню

зустріч із Путіним, їхню страшну перепалку, його сталевий зневажливий погляд, що мовби стріляв із московських катівень. Відколи її намагались у них ув'язнити, щось невимовне поєднує пташку з ворогом і поквалює летіти далі над шахівницею світу.

Незважаючи на небезпеку, вона хоче втрутитись. Але невже її газета «Священний Народ» ще раз відрядить кореспондентку до Москви? Ану ж вона стане там сірим кардиналом президента? Усе ж перемога всміхається лише зухвальцям – тим-то гусачка нічого не боїться, далі сподіваючись на нову ефективну зустріч віч-на-віч із Володимиром І, Владарем Усеросійським.

Тимчасом Європа призвичаюється до путінського ритму. У її риторичі відчувається певне вагання й гостре незадоволення: європейці мають удатись до будь-яких заходів, аби тільки убезпечитись від нового нападу. Барак Обама задає тон: із боку США не буде воєнного втручання. Ангела Меркель і Франсуа Олланд по-різному кажуть одне й те саме: «війни з Росією ми не хочемо, але Росію слід покарати; хоча погроз щодо відповідних заходів не шкодують, а все ж вони не мають підірвати світову економіку. Погрожують замороженням рахунків Путіна і його кліки, але російський володар передбачив цю загрозу й перевів свої статки додому через одну бельгійську контору. Натомість він погрожує перекрити газовий вентиль, якщо Європа не виплатить так званий «український борг». Кремлівський Карпов рухає пішаки на світовій шахівниці. Гусачка жажнулася: невже Захід не бачить, що саме його поступливість відкриває далекий шлях для потаємних бажань російського президента?

Пильне око гусачки добре бачить, що ця несформована Європа, цей Захід без потужного лідера – ласий шматочок для зголоднілих кремлівських хижаків. Європейські пацифісти вже готові залізти в пащу степового вовка: «Ти взяв Крим? Забирай його собі. Хочеш Схід України? Матимеш. Хочеш іще шматочок Молдови? Там на сході всі до тебе прагнуть. Хочеш іще чогось? Може, країни Балтії?» Адже в перекошених очах Заходу Путін уже анексував Осетію, цей клаптик Грузії... Як і за давніх часів, ми не хочемо війни. «Подивись на карту світу – і перегодом зможеш прибрати до рук усі колишні республіки СРСР. Авжеж, Казахстан, Узбекистан, Киргизстан, – у цих східних землях повно російськомовного населення, а ще ж є шматочок Китаю, чи не так?». Гусачка нашіптує Путіну: «Твій час настав, Владі, але почекай іще. Дивись у перспективу, дивись у перспективу! Європа нічого не боїться – тут про перспективу не дбають! Була війна у 1914-му, в 1940-му, а ще – в Косовому. Її так паралізувало, вона не хоче війни. Як і отой пацифіст Жан Геенно, вона торочить, що «завоювання кількох земель без надмірних людських втрат не вартє мільйонних жертв для їхнього відвоювання». Третьої світової війни не буде. За Україну Європа не вмиратиме. Гусачка далі нашіптує на вушко Путіну: «Не поспішай, Владі, нехай тобі не зраджує здоровий глузд, не підводить інтуїція, тамуй свої воєнні авантури і свою візницьку мову, від якої редактори твоїх промов умиваються сьомим потом. Не поспішай, Путіне: якщо не проллеш море крові, то всіх їх переможеш».

У величезному кабінеті на Червоній площі гусачка замислюється над тим, хто ж перейматиметься потайними імпульсами людської душі, аналізуючи події, що стрясають планету? Хто накреслить психо-геополітичну карту світу? Тимчасом виважений і впевнений у собі кремлівський Карпов далі чекає свого талану: потайних засобів у нього ще повнісінько.

НІКОЛЬ ВЕРСХООРЕ

(1939 р. н.)

Ніколь Версхооре народилася в Генті. Здобула кваліфікацію філолога-германіста в Гентському університеті, деякий час працювала у системі вищої освіти, а згодом зробила блискучу журналістську кар'єру: очолювала відділ культури щоденника «Хет лаатсте ньюс» (1973–1988), а в 1994–1999 рр. – редакцію гентського тижневика «Нуво кур'є». Нині, на пенсії, дописує до провідних видань Бельгії. Перший роман Н. Версхооре – «Бургомістр» – побачив світ у паризькому видавництві «Гаймар» (1994) і здобув Премію Спілки франкомовних письменників. Відтоді письменниця дуже активно друкує нові твори, зокрема історичний роман-трилогію «Пристрасть і люди» (2004–2007; Премія ім. Опоста Мішо Королівської академії французької мови та літератури Бельгії), низку автобіографічних романів і збірок короткої прози. Глибина історіософського осягнення суспільних і культурних процесів у Фландрії поєднується в прозі Н. Версхооре з ліричним відчуттям дійсності та рельєфністю психологічних портретів.

БОГИ

З французької переклав Іван Рябчій

Ця новела – справжня історія піаніста й художника Габріеля Мейринга, творчість якого знають і цінують у Сполучених Штатах та в Японії.

Ось лист, якого я щойно йому надіслала:

«Любий Габріелю!

До збірки моїх новел, яка побачить світ у вересні, я хотіла б помістити і оповідь про твоє дитинство у Південній Африці і Божественне призначення, провіщене Невідомим у білому костюмі, – цей дивак, за твоїми словами, переслідував тебе, коли ти ходив до школи, і зрештою наважився заявитись до твоїх батьків. Згодом ти пригадав сказане тим чоловіком – а також відкриття, зроблене після його слів.

У новелах, які я збираю докупи, йтиметься про персонажів, чії доля та почуття різняться від того, що судилося більшості людей, яких ми зустрічаємо щодня; усі мої герої мають певне суспільне, політичне або моральне призначення. Це буде портрет неймовірної щирості, а також – портрет кількох душ, які існують поза увагою світу. Твій випадок, як на

мене, – винятковий, тож я прошу тебе дати відповідь. Чи можу я назвати твоє ім'я? Чи варто вдягати маски на персонажів новели?»

Мені не довелося нічого змінювати. До того ж оповідь розпочинається на небі, а не на землі.

*

Коли далекого 1946 року, ще за режиму Апартеїду, Боги з високих небес побачили, що у Південній Африці, у Йоганнесбурзі в родині французьких металургів-гугенотів народився білявий хлопчик, вони вирішили простежити за його долею й виховати як свого плеканця та взірець для наслідування. На планеті Земля розплодилося стільки людей, що Боги були вимушені приділяти свою увагу лише деяким із них. А оскільки в буржуазному обійсті татуса Мейринга саме з'явилося – на щастя! – чудове дитя, вони намислили хитрий план: наділити хлопча найдивовижнішими обдаруваннями та завзяттям до роботи.

Хлопчик виказував жваву тямку, живий, але непоспішний інтерес до всього довкола – він був завжди напоготові, проте діяв помалу. Коли поставлене завдання було виконане – і аж ніяк не раніше! – випадала нагода похизуватись одним із численних талантів. Потім на зміну приходив інший талант – і так далі. «Якщо хлопча діятиме гідно, – вирішили Боги, – вони обдарують його тривалим життям і міцним здоров'ям». Мистецтво мусило стати для нього повсякденністю – причому якнайдалі від надто галасливих країн та юрмища душ, опікуватися якими Боги вже не мали бажання.

Аби забезпечити успіх задуму, Боги присудили обдарувати хлопчика (хоч і вберігши від зловживань) задоволенням від досягнень. Його слід було позбавити миттєвих перемог, не відбираючи втіху – необхідну для того, аби він підтримував форму. Зазвичай у душ, які вилетіли до світу, успіх – спершу спонукавши до нових зусиль – присипляв почуття і розум та послаблював творчі сили.

Звісно, улюблене дитя Богів далеко не відразу мусило збагнути мудрий розрахунок Небес – спочатку хлопчик мав дивуватися своїм численним талантам. Спершу він повинен був відкрити для себе піаніно, а потім його творчі сили мали розквітнути і в інших галузях. Таким чином, успіх був би обмеженим, і щоразу хлопчик сумнівався б у собі. Для душі, про яку повсякчас забувають (і що в цьому дивного – адже планета обертається з шаленою швидкістю, і встигнути за нею неможливо!), сумнів у собі заступає релігійний культ. Сумнів так само спонукає до запитань і звернення до минулого – чого завжди бракує душі.

Через півстоліття на небесах відбулися загальні збори. Доля світлокосої душі з буржуазної родини була також у порядку денному. Найважливіше питання: чому він мусить іти відразу кількома шляхами? – залишилося без відповіді, проте щодо маршрутів мандрів обранця міркували довго.

– Чому б йому не відпочити серед заслужених багатств? – запитував Бог християн. Інші Боги не ставили запитань, бо були впевнені у своєму виборі.

Ось виклад земних справ душі Габрієля Мейринга, зроблений у вигляді слів; автор мусив відправити звіт на землю – туди, де він і має зберігатися.

При християнському хрещенні хлопчик отримав ім'я Габріель. Коли йому виповнилося чотирнадцять, стався дивний випадок. Дорогою до школи він проводжав подружку до зупинки автобуса, який їх завжди виручав.

– За нами стежать, – зауважив хлопець.

Життя у Південній Африці було небезпечним.

Дівчинка обернулася.

– Ти помиляєшся, я нікого не бачу!

В автобусі школярі сіли на задалегідь придбані місця. Хлопчина постійно крутився – за автобусом біг якийсь незнайомиць. На ньому було біле вбрання. Інші діти його не помічали. Та хлопчик лише відмахувався від них – вони були неухажні.

Так тривало впродовж трьох днів. Щоранку один і той самий чоловік у білому переслідував автобус.

До будинку Мейрингів було три входи: головний (для гостей), вхід через кухню (для знайомих та постачальників продуктів) і вхід, яким користувався батько, коли мусив потрапити до своєї контори чи цеху.

На третій день, повернувшись зі школи, замість зайти через службовий хід, син подзвонив у головні двері. Мама, що бачила, як він ішов алеєю, запитала, відчинивши двері:

– Яка муха тебе вкусила? Ти що, не міг зайти з заднього двору, як завжди?

– Звісно, міг. Але якщо ти трохи почекаєш, то побачиш – за дві хвилини у двері подзвонять.

Більше він нічого не сказав. Мама ошелешено дивилася на нього. Хлопчина відніс портфель до своєї кімнати – і залунав дзвоник у двері. Жінка відчинила. На порозі стояв темношкірий. Родина Мейрингів ніколи не порушувала расистського ладу – «кольорові» не мали права заходити в домівки білих. Проте мама запросила темношкірого до будинку.

Він був дуже охайний, бездоганно вдягнений, весь у білому. Батько, який зазвичай не повертався так рано, зненацька визирнув із дверей цеху. І пішов до вітальні за несподіваним гостем. Син бачив, як вони сіли, – і зібрався йти геть.

– Я прийшов поговорити про вашого сина, – заявив незнайомиць.

– Залишайся! – наказав батько, помітивши, що Габріель іде.

– Ваш син – особливий, – вів далі чоловік у білому.

І, обернувшись до хлопця, продовжив:

– Завтра вранці на сході сонця мусиш сісти за піаніно й заграти – і тоді тобі з'явиться твій ангел-охоронець. Ти побачиш його на власні очі – це унікальний шанс. Адже, згідно з правилами, у такому віці ти мав би вже втратити янгола-охоронця. Найчастіше їх втрачають назавжди. Твій випадок особливий – ти мусиш знати про це.

Габріель затремтів – він був вражений. Спробував приховати це – але тільки глипнув на батьків. Певно, цей незнайомиць був несповна розуму. Зараз вони його проженуть. Проте «божевільний» поведився ввічливо і здавався таким беззахисним, що йому дозволили залишитись. І незнайомиць вів далі, звертаючись до Габріеля:

– Коли тобі виповниться тридцять, у твоєму житті відбудуться великі зміни.

*

Дехто стверджує, ніби його життям або кар'єрою керує випадок. Проте важко уявити, як гралися з Габріелем сили, що їх йому годі було подолати. У 1967 році у двадцятирічному віці він вирушив до Європи, жив певний час у Нідерландах, проте навчатися вирішив у консерваторії в бельгійському місті Гент; його вабила постать викладача фортепіано Клода Коппенса¹. Габріеля помітили, і він опинився в числі самотніх юних зірок, за хист яких постійно точилася боротьба.

Аж раптом, маючи величезний успіх та багатообіцяне майбутнє, він завершив кар'єру піаніста.

Спочатку Габріель відмовлявся від нових запрошень, а потім і зовсім зник. Ніхто нічого не зрозумів.

Від першої ж їхньої зустрічі художник Раф ван Каувенберге говорив про роботу вголос. Друзі гуляли луками, що простяглися між їхніми будинками. Прогулянки дозволяли художникові обмірковувати те чи інше полотно, тому саме він шукав компанії Габріеля. Вони спільно задумували нові малюнки й картини, обговорювали Рафову манеру та тему його наступної виставки. Рафа зараховували до символістів, тож на його полотнах поставали ідеї. Друзі обговорювали кольори, символи, їхні втілення, абстрактні концепти, і друг-піаніст давав лад думкам друга-художника, коментував та підказував – водночас розслаблявся, міркуючи над чужими проблемами. Через довге сидіння за фортепіано у Габріеля часто боліла спина, тож прогулянки були йому тільки на благо.

Раф запросив друга брати уроки живопису вдома. Габріель знітився. Він же ніколи не малював, не знав, як і взятися до пензлика...

– Гаразд, будемо обмінюватися знаннями, – сказав піаніст, щоби припинити цю розмову.

Через деякий час художник знову завів своєї.

– Картин у мене замало, а час минає. Маю намалювати ще п'ятнадцять полотен і велику серію гравюру. Не знаю, як до цього взятися. Певно, нічого не вдасться.

Габріель повторив, що ніколи раніше не малював...

На деякий час він забув про свого друга Рафа. Вирушив на південь Франції, де цілий місяць пропрацював із П'єром Санканом².

Повернувшись до Бельгії, Габріель зустрів дружину свого колишнього приятеля-художника.

– Раф переконаний, що ти можеш йому допомогти, – сказала вона. – Може, подзвониш йому?

Габріель одразу ж набрав Рафа.

¹ Клод Коппенс (1936 р. н.) – бельгійський піаніст і композитор, викладач Королівської консерваторії в Генті.

² П'єр Санкан (1916–2008) – французький піаніст. Викладав у Вищій національній консерваторії музики й танцю в Парижі.

– Малюй щось малоформатне, – вмовляв його друг. – Оскільки часу на сушку немає, не використовуй олійні фарби. Малюй яєчною темперою.

Для Габрієля це було мов китайська грамота.

Що воно таке – «яєчна темпера»?!

Речовина, що має яєчну основу.

Габрієль не став нічого обіцяти, адже він ніколи нічого не малював, окрім простеньких ескізів для облаштування своєї квартири та шкільних рисунків. А коли ще був хлопчиком, то зробив приємне для своєї глухуватої бабусі: примітивний малюнок, що складався з кількох рисок, мав розповісти їй про те, чого вона не могла чути.

– Подивимось, – заспокоїв він стривоженого художника. Невже Раф був у такому відчаї, що просив будь-кого малювати замість себе?!

– Напиши будь-що. Але малим форматом. Щоб заповнити стіни, мені потрібно принаймні п'ятнадцять картин. Люди побачать талант.

«Він геть втратив здоровий глузд, – міркував Габрієль. – Рафові слід відпочити...».

Жак – бухгалтер, із яким жив Габрієль, – тоді займався ліквідацією банкрутства. Якось увечері музикант пішов із ним до клієнта. Треба було оцінити вартість майстерні дзеркал. Власник повідчиняв усі сейфи. В одному з них, поміж старого залізяччя, увагу Габрієля привернула пластина. Його немов осінило.

То була пластина срібла – з таких виготовляють основу для дзеркал. Поки Жак оцінював предмети й уважно оглядав деякі речі, зачудований Габрієль нахилився й підняв пластину. Він ніжно повертав її в руках, розглядаючи. Не міг зважитися покласти срібну пластину назад до сейфу – зрештою, власник погодився віддати її гостеві. Мов примхливий дитині. «Він може взяти пластину собі», – завірив торговець.

Вийшовши з пластиною під пахвою, Габрієль почувався щасливим. Випадок подарував йому шматок дорогоцінного металу, тож малоформатні картини він прикрасить сріблом, а в процесі з'явиться й задум малюнка...

Металева пластина була такою легкою, що найменший подув вітру виривав її з рук.

Габрієль ще не знав достоту, що має робити, тож взявся креслити малюнок на зворотному боці та розрізати пластину. Він працював навколішках біля фортепіано або на ліжку – стола не було. А митець потребував твердої основи. Ситуацію врятувала дощечка.

Кілька дуже гострих цвяхів, срібний лист, ножиці, леза, тверда дощечка на колінах...

Він зробив вісім маленьких картин – і їх розкупили того ж вечора під час виставки. Габрієля запросили виставитися в Антверпені. І, працюючи на колінах, він створив ще кілька невеличких картин. Для своєї першої персональної виставки. І знову все продалося. Тоді з'явилася звичка працювати над картинами після гри на піаніно та по неділях. Він прагнув показати людину – такою, якою він її бачив, з чудовою поставою, Людину з великої літери. Людина – то, певно, хисткий матеріал, але дуже вишуканий і твердий, своєрідний коштовний виріб, загадка творіння з невловимим сенсом і

зримою формою. Він усвідомлював, що дошукувався образу цієї загадки – причому подвійного, у двох подобах: чоловічій та жіночій.

– Але ж це Клімт! – скрикнув Раф, коли Габріель уперше приніс свої посріблені дощечки. Музикант не зрозумів.

– Чому Клімт? Я пишу свій ідеал чоловіка та жінки. Ідеал, можливо, – це ілюзія (достоту як у грецькій мармуровій пластиці), проте моє бачення дуже специфічне.

Раніше він ніколи не мав бажання творити щось матеріальне, але відчував нездоланий потяг до фортепіано – саме тому він і грав.

Перш ніж розпочати малювати на дощечці, художник-початківець Габріель Мейринг виробив звичку готувати поверхню, вкриваючи її білою фарбою.

Якось у неділю, не маючи жодної дощечки – а треба було підготувати тридцять картин для виставки, – він став перебирати відкладене раніше. Мав працювати, а магазини були зачинені. Щоб відновити дощечки, які опинились насмітнику, йому знадобився залізний йоржик, яким він зазвичай чистив посуд: кілька рухів – і дощечка сяяла, мов новенька!

Відтоді митець готував кожну дощечку до роботи, використовуючи пісок і скло: накладав кілька шарів, ретельно полірував – і аж тоді починав малювати. Габріель навчився обробляти срібло; приблизно в цей час він вирушив на музичний конкурс до Італії. Він винайняв кімнату в одного австрійця з Відня, який мав тут власну книгарню. Увечері Габріель приніс усі необхідні для роботи матеріали. Австрієць побачив його за роботою.

– Очам не вірю! – скрикнув він. – Це ж Клімт!

Іще один! А Габріель ніколи не бачив твори Клімта «вживу».

Тоді книгар приніс йому книжку про видатного художника. Це було одкровення. Клімт писав саме те, що бачив Габріель. Водночас це був прикрий удар: Габріель не мав права викривляти зроблене великим майстром. Проте важко було заперечити те, що Мейринг відчував матерію, портрет і людські обриси точнісінько наче Клімт.

Критики перших виставок Мейринга в Бельгії та Нідерландах заявляли, що молодий художник надихається стилем *fin de siècle*³, що пише чоловіків і жінок в абстрактному тілесному єднанні та прив'язаними до реального життя. Від людей залишалися тільки їхня тілесна краса та загадковість.

– Клімтові портрети ніби замріяно вдивляються в нас, – міркував у ті часи Габріель. – Їхню загадку можна відчутти. Я ж не думаю ні про портрет, ні про загадку особистості.

Повернувшись з Італії, він працював по двадцять годин на добу – поєднував музику і живопис. Після виставки в Антверпені мала відбутися інша. Вже за п'ятнадцять хвилин після її відкриття все було продане.

– Тоді в мене з'явилися гроші! Мрія здійснилась: я міг вирушити в Париж, аби працювати з П'єром Санканом. Багацько охочих з Японії, Європи й Америки чекали нагоди, щоби потрапити хоч на один його урок. З них усіх він вирішив залишити трьох: китайця Сян Фуса, геніального чотирнадцятирічного ліванця Рамана Аля (тоді його вже вдруге висували

³ Кінця століття (франц.).

на премію імені Горовіца, а зараз він став одним із провідних диригентів у Каплиці Королеви Єлизавети) і мене. Я знав, що саме побачив у мені Санкан. Я вже встиг попрацювати з Нікітою Магаловим та Джорджем Цифрою, Алексісом Вайссенбергом і Надею Буланже⁴; отримував стипендію і з усіх сил економив. Після виставок опинився перед жахливою дилемою. Моїм справжнім учителем був Санкан, я завдячував йому всім; інші педагоги лише підготували те, що потім розвинув цей чарівник. Однак грати на фортепіано й одночасно займатися живописом було неможливо. Певна річ, я був непоганим піаністом, але дуже боявся виступів – а це руйнує кар'єру. До того ж, піаніст лише витлумачує створене справжнім митцем – композитором. За природою я був перфекціоністом, хоч і знав, що бездоганним мені не бути. Щоразу під час концерту я робив помилки. І дуже страждав через це. А перед концертами страшенно нервував. І щоразу ввечері після виступу та всі наступні дні пригадував лише свої негативні відчуття. Я не мав щастя. Готуючи ж виставку, постійно почувався щасливим – під час роботи, на виставці та після продажу творів. Коли роботу зроблено – все, кінець. Немає чого боятись! Єдине, що страшенно мене засмучувало – це те, якого болю завдам Санканові. Тому замість прощання я намалював для нього картину за мотивами п'єси для піаніно Дебюссі «Золота рибка».

– Це подарунок, – сказав я йому. – Тепер я малюю і не можу займатися ще чимось. Зробити вибір було дуже важко.

Санкан відповів:

– Обирати не варто. Ти не маєш права відмовлятися від свого таланту. Навіть не думай припиняти грати! Якщо наважишся – для мене ти помреш!
– Я дозрів, малюючи, – розповідав мені Габріель. – Я був щасливий. Було мені тоді тридцять років.

То що ж напрозорочив йому незнайомиць у білому?

Почуття провини перед Санканом так і не минуло.

Дивний посланець, якого батьки чомусь впустили до будинку, певно, передбачив і докори сумління... Докори навіть у часи творчого розквіту, успіху і безхмарного щастя. Яка в цьому роль Богів? Чи справді всі рішення приймають вони?

Габріель працює принаймні по дванадцять годин на добу, грає на піаніно, щоб розслабитись, і мешкає у старовинному замку за містом разом із Жаком та Ліворіо – своїми давніми друзями. Час від часу він відвідує Брюссель, де його можна зустріти в клубі «Галльське коло».

⁴ Нікіта Магалов (1912–1992) – російсько-швейцарський піаніст. Джордж Цифра (1921–1994) – угорсько-французький композитор і піаніст. Алексіс Вайссенберг (1929–2012) – болгарський піаніст. Надя Буланже (1887–1979) – французька піаністка і педагог.

ПОЛЬ ВІЛЛЕМС (1912–1997)

Народився в маєтку Міссембург поблизу Антверпена в родині письменниці Марі Геверс. Здобув освіту у Брюссельському вільному університеті (спеціальність «морське право»). Під час Другої світової війни працював у риболовній компанії, у повоєнний час – у структурах Палацу мистецтв у Брюсселі (у 1984 р. призначений його Генеральним директором). П. Віллемс – один із провідних франкомовних представників течії «магічного реалізму» в Бельгії. Його прозова творчість – повісті «Тут усе справжнє» (1941), «Тремтлива трава» (1942) і «Потоплений край» (1990), романи «Рани» (1945) та «Лебедина хроніка» (1949), а також збірки новел «Собор туману» (1983) і «Ваза із Дельфта» (1995) – витворюють оригінальний реально-фантастичний світ притч про долю рідного краю й людства на кордонах яви і уяви, суцього й потойбічного. Також велику популярність здобула драматична творчість П. Віллемса, зокрема п'єси «Доц у моєму домі» (1962); «Місто під вітрилом» (1966); «Дзеркала Остенде» (1974); «Варна, або тягар снігу» (1984), які неодноразово здобували найвищі літературні нагороди, а також багато разів ставились у Бельгії та за кордоном.

РЕКВІЄМ ПО ХЛІБУ

З французької переклав Дмитро Чистяк

Бабуня сказала: «Хліб різати не можна, хліб можна лише ламати».

І забрала в мене ножа. Я промовчав. Завжди мовчиш, коли чуєш священні слова.

Потому звернувся за поясненнями до кузини. Їй було дванадцять. Я довіряв їй через її очі. Великі очі із блакитними білками та блискучою воложистою райдужкою, яку щоначі хтось перефарбовував темним-темним чорнилом.

Сестра замислилась.

Мені здалося, що вона ось-ось відкриє одну з найбільших світових таємниць – із отих таємниць, що їх охороняють казкові дракони.

Сестра промовила:

– Коли ніж торкається хліба, цей кричить.

*

Трохи згодом ми з кузиною, граючись, перехилялися з вікна на четвертому поверсі. Зненацька вона ослизнулась і скрикнула. Зовсім слабенький зойк. Але я миттю відчув: то був скрик перед смертю. Вона розбилася на тротуарі.

Відтоді щоночі в ліжку я, тільки-но заплющував очі, бачив її падіння. Безкінечне падіння. Вона легесенько оберталась, потім ніби зависала в повітрі й ось-ось мала розбитись на тротуарі, однак ніколи до нього не долітала. Це було нестерпне видовище. Я скрикував тихо-тихо, щоб не розбудити бабуню – тепер-бо спав у її кімнаті. Однак вона, неабияк нажахана, відразу підбігала на мій голос і сідала край ліжка.

– Спи, то пусте, – шепотіла вона, – спи, все це не страшно, спи, вона в раю.

Рай був далеко. Моя сестричка! Чому вона пішла від мене? Я більше ніколи не бігтиму зранку, щоби побачити, чи справді її райдужку вночі хтось перефарбував.

– Поплач, – шепотіла бабуня, – ось поплачеш – і заснеш. Поспиш – і збудеш. Поплач, поплач, буде легше. І їй також. Ти поплачеш – і їй буде там легше.

Але заплакати мені було годі. Весь час увиждалася сестра, оте її падіння без падіння, оте її нерухоме обертання, ота її смерть без смерті.

Одного вечора бабуня таки знайшла для мене заспокійливі слова. Вона розповіла, що раї насправді є скрізь, а деякі – зовсім поруч. Ось і для кухні створили окремий рай. Її мали незабаром відвезти до моря, до Остенде, в один затишний родинний пансіонат для мертвих дівчаток. Відтоді падіння мені більше не снилось. Але й заплакати було годі.

Однак через місяць бабуня також померла. На смертному одрі вона лежала бліда-бліда, але однаково всміхалась. Я знав, що той усміх – до мене, що він мовчки промовляє:

– Все це не страшно, все це пусте. А вночі ти спи, спи – і мені буде добре, бо тоді й собі засну.

І, замість заплакати, я всміхнувся до неї. Відповів, як відповідають мерцям – не кажучи ані слова:

– Бабуню, зайти до неї в Остенде, у той затишний пансіонат для мертвих дівчаток, і попроси її не забувати мене.

Я виканючив, аби на Великодні свята мене відвезли до Остенде.

Перед війною Остенде тонуло у воді. У годину припливу хвилі розбивалися просто на високих вікнах готелю. Море було у фіалкових смугах, а небо – такого самого кольору, як і вода, таке собі море догори ногами. Тридцять тисяч золотавих флюгерів, справдешне диво Остенде, дивились у бік вітру, нагадуючи зграйку риб, що плывуть за течією.

Зранку, коли я йшов гуляти, місто випливало з моря, куди його занурювала ніч. Зусібіч стікала вода. Фасади будинків на дамбі, оздоблені морськими мотивами, вбирали в себе рештки шумовиння. Соляні каріатиди підтримували куті залізні балкони із водоростями.

Губи в мене також були солоні.

Я блукав по греблі, у переплеску вітрів, що долинали з морських глибин. Зупинявся біля кожного родинного пансіонату, не наважуючись, однак, зайти – боявся натрапити на мертвих дівчаток.

*

Я заспокоївся. Знав, що вона разом із бабунею десь там, у котрімсь із отих морських будинків. І цього мені було досить. Вона могла бути у пансіонаті «Бриз», чи в «Чайці», чи в «Оятах», чи в «Дюнах»... Я швидко вивчив усі ті назви напам'ять, вечорами промовляв їх, як молитву, і засинав, а тим часом Остенде поринало в море.

*

Тепер я зупиняюсь у дорогих готелях. Ранками покоївка привозить на столику сніданок. І немає нічого сумнішого за ці рухливі столики на кошітатах і з блискучими накривками – церковними банями з нещирого срібла. Піднімаєш таку баню, а під нею – яєчня, шинка, сало та інші гарячі й жирні страви.

Якось в одному знаному паризькому готелі сніданкову церемонію довершили два веретенисті хлібці. Жодної бані над ними не височіло. Лежали собі один при однім на порцеляновій тарілці, голісінькі й золотаві. Я саме збирався пократити одного з них, але ніж послизнувся, човгнув по хлібній скоринці – вона аж скрикнула, – а тоді вривався мені в палець. Рана була неглибока, однак юшило сильно. Я зупинив кровотечу, обв'язавши палець носовою хустинкою, і викликав покоївку.

– Ой! На хлібі кров! – розгубилася вона, зиркнувши на мене очима з блискучою воложистою райдужкою, яку ніби щойно пофарбували темним-темним чорнилом.

– Принесіть мені бинта, – звернувся я до неї, показуючи пораненого пальця.

Поки її не було, я взяв хлібці, загорнув їх у газету і сховав до валізи.

*

Покоївка повела мене до ванної кімнати, зі знанням справи промила рану й наклала легеньку пов'язку.

Наші пальці сплітались, але вона опиралася:

– Стривайте! Постривайте – хай-но хоч руки обсохнуть... – тоді додала, опустивши погляд. – Ви мені достеменногадуєте когось із дитинства.

Вона дивилась на мене мовчки. Незмигним поглядом очей із блакитними білками. Я обійняв її й заходився пестити. Пригортав її скільки було сили, щоб уберегти від страшного падіння – десь там далеко, у глибинах дитинства.

Раптом вона вигукнула, сплотнівши:

– Гляньте! Ви забризкали мене кров'ю...

Рана моя заюшила знову, геть за пбруднивши блузку, яку дівчина не встигла скинути.

– Це на лихо, – промовила покоївка.

Я запевняв її, що навпаки: червоний колір приносить щастя.

– Це на лихо, – повторила вона, – це знак смерті.

Я відчув, що дівчина ось-ось вислизне, і намагався затримати її силоміць. Але вона, настрахана, відбивалася й верещала.

Зрештою дівчина випручалась – і ми довго-довго мовчки дивились одне на одного. Мовчанку увірвала вона, пробурмотівши:

– Пробачте мені... кров... не можу.

*

Я полишив Париж і того ж дня сів на поїзд до Остенде.

*

Приїхав надвечір.

Місто, знищене під час війни, реконструювали: скрізь постали гладкостінні будівлі.

Не стало вже шумовиння на камінні, зникли флюгери. Тільки у люстрах високих скляних фасадів і далі відбивалося змарніле море.

На греблі досі животів пансіон «Бриз», однак на зміну соляним статуям і кутичкам балкончикам із водоростями прийшли звичайні вікна.

Я зайшов до пансіону й замовив номер. Хазяїн розмовляв півголосом, – так, ніби нещодавно хтось тут помер, а покоївка дивилася геть-таки згаслим поглядом. Мене взяла цікавість, чому велике люстро у вітальні запнуло. Господар засміявся і збрехав:

– Розбилось! Я замовив інше.

Кімната була холодна й чиста, навіть занадто. Запах ефіру й воску нагадував про лікарню, де ніщо не може перебити дух небуття.

Розпаковуючи валізу, я знайшов двійко скривавлених хлібців у паперовій плащаниці. Повагавшись якусь мить, дістав із шухляди мотузку (яку ніби саме для цього й поклали у столик біля ліжка) та обмотав нею газету.

*

Гребля в Остенде – масивна дерев'яна споруда. Балки й дошки переплітаються-перехрещуються, витворюючи величезне пташине крило. На дубових стовпах височіють білі кулі, що їх уподобали чайки. Доходжу до майданчика на крайці дамби – він виступає далеко в море. Тут мені дуже хороше – ніби линеш на палубі давнього вітрильника. Ніде нікого. Кидаю згорток у воду. Дихання хвиль здіймається й затихає, папір впливає і знову поринає у воду. Нарешті мокріє. На папері проступають обриси хлібців. Відтак усе зникає.

І раптом я відчуваю, що плачу. Сльози, які дарують забуття. Через тридцять років я, достоту цього не усвідомлюючи, таки виконую волю бабуні. Я, здається, вивільняю сестричку із в'язниці дитячих жахів. Забуттям. Тільки воно наснажує нас миром.

ФРАНСУАЗА ВІЛЬМАР (1942 р. н.)

Франсуаза Вільмар народилася в містечку Фрамері (Валлонія). Закінчила Брюссельський вільний університет (1965), отримавши почесний титул доктора філології за перекладацьку роботу (1989). Викладач теорії і практики перекладу (німецька / французька) у Вищій школі перекладачів Французької спільноти Бельгії та в Європейському центрі художнього перекладу (з 1989 р. – директор Центру). Засновниця й Директор Європейського колегіуму перекладачів художньої літератури в Сенефі. Її численні переклади художньої літератури з німецької, англійської та нідерландської друкувались у найбільших французьких та бельгійських видавництвах («Акт Сюд», «Гаймар»), серед них – три томне зібрання філософських творів Ернста Блоха «Принцип надії» (1973–1991), вшановане Європейською премією в галузі художнього перекладу «Арістейон» (1993), та низка праць Жана Америкі (премія ім. Жерара де Нерваля Співки літераторів Франції, 1996), анонімні щоденники «Одна берлінська жінка» («Гаймар», 2006, продано понад 180 тис. примірників). Має низку перекладознавчих праць. Заступник голови Співки літераторів Бельгії. Новелістична творчість Ф. Вільмар (як, до речі, і її громадська діяльність) перейнята пошуком ціннісних орієнтирів: без моралізаторства і надмірної патетики автор наводить читачів до розмислів над сутнісними основами буття.

ЗАБУТА ЖІНКА

З французької переклав Дмитро Чистяк

Я відчувала, що ця зустріч усе вирішить. То була інтуїція. Якесь раптово сконцентроване знання, оприявлене у пробліску розпорошених знаків, що саме цієї миті поєднались на вершечку моєї свідомості. Знала – нарешті йому вдасться вирвати з мене отруйну кістку. Знала напевне – невдовзі непокірний клубень розірве. Так-от від миту вузли раптом вибухають – і на шкіру висипаються гнійні потоки комах, виношені без відома господаря... Власне, йшлося про павуків – цю страшну історію мені розповіла одна подруга після мандрів Африкою.

Торкаючись дзвінка, я почула, як у руці відлунює пульсування серця. Двері відчинились – і я машинально сіла на вже знайоме місце в його кабінеті (бувала

тут тричі на тиждень). Одразу ж відмовилася вкладатись на канапу. Ми з ним мали сидіти одне навпроти одного. Адже шукала на його обличчі бодай найменшого знаку для прояснення моєї недуги. Спрагло пила його поодинокі слова – тільки вони мені тепер важили, тільки їм тепер хотіла вірити.

Довкола все здавалося навдивовижу ніжним. І килим, і оксамит на кріслах, і оббиті тканиною стіни – все це пом'якшувало акустику, наче у студії звукозапису. Притлумлене світло заспокоювало погляд, який іще кілька хвилин тому нетямився від переживання. Від чоловіка ж линула й заряджала мене еманція просто-таки божественного тихомирного світіння, а буддійська усмішка виповнювала моє ество.

А втім, цього разу серце моє вистукувало так невpokійно, так палко, що відбивалося-відлунувало аж у карку. Очі ж втупились у його вуста. Я чекала на це запитання. І він мене зрозумів.

«Готова... до гри?» Авжеж, я була готова. Донині опиралась цьому, адже таки боялася, що мій нарив лусне (наче плекала його), боялася побачити природу недуги, яку несамохіль підживлювала.

Я вже знала правила: він проказував мені слово – і воно мало надихнути мене відповісти щось навмання, відразу, не роздумуючи ані хвилини. Слова значили для мене забагато, а тому відповідати абищо не могла. Тому асоціація мала бути глибока – в цьому ні на мить не сумнівалася. Не я, а якась потайна частина мене мала відповісти йому, якимсь поневажене створіння, що заховалося в далекому закутку мого тіла і тепер мало скористатися вустами моїми, щоби висловити досі мені незнане. «Усе глибоке полюбляє маску...». Ніцше.

Він розпочав.

«Сіре?» – «Жінка!»

«Кулон?» – «Смерть!»

«Монастир?» – «Омана!»

«Імперія?» – «Кохання!»

«Руки?» – «Клавіші!»

«Попільниця?» – «Фенікс!.. 1958, так, 1958 рік!!!»

Господи! Господи-Боже ти мій! Мені хотілося кинутись йому на шию, вхопити його і потягнути на диван, на килими! Хотілося обійняти його скільки стане сили (а сили мої нарешті прорвали давні-давні греблі) й закружляти у шаленому вальсі, запал якого стихнув би лише на сьомому небі...

Вочевидь, він мав би не дуже радо відреагувати на ці мої пориви, тож я відклала їх на досить непевне майбутнє. Поки що ж воліла вибухати сама. Підскочила і побігла, і кинувши йому, що зараз повернусь. Адже мала вирватись надвір – як визволена звірина, що нарешті на всі груди кричить про свою свободу...

Я побігла до лісу і кинулась на лоно нарешті віднайденної природи. Зупиняла біг лише аби голіруч обійняти потужний стовбур дерева і вдихнути свіжий запах вогкої землі... Намагалась приборкати свій порив. Головне ж – не уявляти, буцім одужала. Так швидко не «одужують». Ні, звичайно ж. Але в мені неначе все просвітліло.

Лежачи на килимі з листя й зілля, вдивляючись у небосхил, подумки згадувала, як дісталася до лікаря. То був дивовижно передбачливий шлях, ледве не шлях ініціації. Перед тим, як вийти з дому, поспілкувалася телефоном із якимось синтетичним голосом, а також підкорилася різноманітним тембрам електричних і електронних приладів. Сіла у трамвай, проїхала уздовж пагорба Хейзель і побачила Атоміум.

Неуважно погортала газету; в ній ішлося про столітні ювілеї двох великих людей – Дюка Еллінгтона й Альфреда Гітчкока. Зневажливим поглядом пройшлася рекламними щитами, які славили дивовижі якоїсь чудодійної водички, що мала забезпечити ідеальну стрункість, по тому ж мусила енний раз вислуховувати одноманітні монологи по мобільному. Голова і груди мої переповнилися мукою, – тим-то й не спостерегла зв'язку між усіма цими знаками, цими яскравими емблемами, які тепер могла пов'язати однією червоною ниткою – ниткою моєї недуги, моєї фрустрації. Дозволила сльозам литися вільно – нехай струменіє ними давно засохла криниця! Адже тепер я знала, за чим плакала, по кому плакала.

Я маю все йому розповісти, зараз же! Кидаюсь у таксі і, діставшись до нього, навіть забуваю подзвонити у двері. Натомість гамсело в них кулаками, і – о, яка несподіванка! – він одчиняє мені сам. Я спираюсь на стіну в коридорі і благаю його вислухати мене тут, зараз же...

«Я знаю, тепер я знаю! Я маю все Вам пояснити!»

Здається, в його доброзичливій усмішці я прочитала надію на перемогу.

«Авжеж, розкажіть мені!»

На якусь мить мені захотілося притулитися губами до його вуст і таким-ось безпосереднім, первісним чином передати йому те, що він хотів почути у словах. Але, звичайно ж, нічого такого я не вчинила й розпочала викладати свою бувальщину.

«Для мене найкращий фільм про кохання – це “Запаморочення” Альфреда Гітчкока. Скотті, поліцейський із Сан-Франциско, хворий на акрофобію, без тямі закохується в жінку, за якою його просить простежити один друг. Яка ж вона гарна! Кім Новак, що грає Медлін, – це справжня жінка з помітними формами, прихованими під строгим костюмом, що, втім, їх підкреслював, як і її сукня, сукня справжньої принцеси, – авжеж, у ній значно більше жіночості, ніж у всіх отих оголених тільцях, розвішених у місті по всіх усюдах, адже то просто ефеби з персами, а ніякі не Венери! Медлін, забута жінка! Ви бачили нову рекламу отієї диво-водички? Бачили фото ідеалу, який нам нині нав'язують? Помітили, що в цього так званого еталону жіночості зовсім немає стегон, а животик – лише непомітне, щонайпласкіше місце перетину тулуба й горбочка Венери, що надміру виструнчується із трусиків, наче йдеться про живчик? Прощавай, жінко-мати, Венеро Калліпіго з немаленьким черевцем, із закличними стегнами, прощавай, пухкенька жіночко, – а ти ж колись була подушкою для спочинку і для найвищої втіхи міцному м'язистому тілу вояка! Нині центр тяжіння жінки змістився до випуклого лобка. Кохання звелось до перестукування живчика з лобком. А про матку, перше гніздечко й першостихію будь-якого життя – забули! У кіно сцени кохання скидаються на порнографію. Справжній же чуттєвості не потрібні всі ці візуальні стимулятори, призначені для юрбищ імпотентів. У сцені такого тривалого поцілунку Скотті й Медлін – значно більш еротики, ніж у всіх отих постільних зляганнях, що перетворюють нас на хижих підглядачів, у тому поцілунку – стільки могутньої недовомленості, стільки ледь не оргазму в обертальному чарівливому повороті камери під час обіймів! Кім Новак – це втілення чуттєвості, ніжності й таємничості... Нині ж таємничість купується, на неї накладають рум'янець, а друкосортна позірно-штучна спокусливість запудрює нам очі».

«Уперше цей фільм я побачила 1958-го, року всесвітньої виставки у Брюсселі. Переглядала його не сама. Мені було шістнадцять, йому – тридцять, і саме там,

серед публіки, зачарованої красою Джуді-Медлін, приголомшливої у своєму сірому костюмчику, саме там він узяв мене за руку – і перший вал глибокої пристрасті накрив моє, моє тіло, ще таке юне і щедре... Наші стосунки також чудово обходилися без слів, а його погляди були не менш красномовні, аніж у Скотті, і саме його цілунки мали пробудити в мені ту жінку, якою могла би стати... Жінку, яку я вбила, розумієте? Але вбила не сама. 1958 рік – це час, коли юначок почали віддохувати від первісних природних устремлінь, від кохання й материнства, щоби закабалити їх у навчальний процес і часто живосилом – робити кар'єру; о тій порі в зародку придушували справжній дарунок долі, народження пристрастей – від них слід було відмовлятися нібито для поважніших благих справ, або принаймні відкласти шаленства на потім, сподіваючись, що вони пригаснуть під попелом, а з часом – минуться... Я пристрасно кохала того чоловіка. А ще – безтямно кохалась у музиці. Я майже нічого про це Вам не розповідала тому, що зв'ярялись про це мені було боляче, та й зараз тяжко. Так ніби я винна у непростимій зраді. Наче відвернулась від єдиної справді важливої справи... любити і творити, – лише згідно зі своєю волею... Музика... Музика – єдине мистецтво, ладне за якусь мить перенести вас у зовсім іншу сферу, у царину спогаду, уяви; це втілення себе, воно витісняє дійсність і змушує ридати саме тієї миті, коли вам належало би сміятись. У цьому, здається, музика подібна до запахів! Ніщо так не бентежить мене, як заново відчуті пахощі, це повернення в інший час... коли вдихаю аромат чоловічої туалетної води, він вихоплює мене зі звичної дійсності – і знову маю справляти жалобу за минулим...»

«Він годинами сидів поруч, поки мої руки бігали клавішами... Бах, Бетховен і Моцарт дали для формування моєї свідомості значно більше, ніж вивчення латини чи математики. Самотнє, майже чернече опанування вибраних для гри уривків не-уникнено, нота за нотою створювало образи Краси і Досконалості. Коханий же відкрив мені зовсім іншу царину в музиці – джаз, із його дивовижною колективною ностальгією і радістю життя. Нині все... по-іншому: навіть під час найкращих концертів зірка красіє у крикливому декорі, що заглушує мелодію. Величезне юрбище індивідів скидає руки догори й аплодує чи радше віддається приселюдному трансу – здається, таким-ось чином жодного зв'язку з виконавцем не відчувається... Тут кожен сам-на-сам зі своїм шалом... Але ж у давніх джаз-бендах... Жіночі погляди не спускалися нижче лобків музикантів – труба Майлза Девіса, саксофон Джона Колтрейна або Джонні Ходжса і так розчулювали нас без міри! Знов-таки, – яка приголомшлива справжня чуттєвість уливалась у наше ество не через погляди, а через слух!.. Ми обожнювали Дюка Еллінгтона, а його Take the «A» Train¹ був для всіх нас – наче допінг для розпалення неземних швидкостей. У тогочасних джазових записах дивовижне те, що на вінілі збереглась уся тодішня атмосфера. Там – не лише кашель чи сміх, що чуються поза соло якогось ударного чи фортепіано, але не стерлося з платівки й оте наше відчуття колективної співтворчості. Авжеж, саме так – ми всі разом створювали неповторний музичний твір, у чудовому симбіозі між хвилями, які посилали нам виконавці, і слухацькою залюю. Адже ми віддавалися джазу вповні: All of me, why not take all of me...² Музика у «Запамороченні» та

¹ Назва відомої джазової композиції «Сідай на потяг "А"» (англ.).

² Назва відомої джазової композиції «Чом би й ні, чом би не взяти мене цілком?» (англ.).

кож дивовижна: запаморочлива, таємнича і дошкульна, то музика любові та смерті, любові у смерті і смерті в любові...

Медлін розбилася. Упала з монастирської вежі. Насправді ж вона не загинула. Це був підступний обман. Скотті лише здалося, що вона померла, та його любов пережила смерть, настійливо шукала і знайшла у юрбищі жінку, схожу на небіжчицю, і нею виявилася справжня Медлін, яка після ошуканства звалася Джуді. Він стежив за нею ген аж до номера в Empire Hotel. І Скотті знову втілив у ній свою кохану. Він віродив її, наче фенікса з попелу... Що може бути краще за цей міф про нове сотворіння втраченого життя, але що також може бути трагічнішим за поривання до цієї зрадливої Еввідіки, приреченої на згубу одразу після віднайдення? Адже кулон Карлотти постане свідченням продажного ошуканства...

Тут я зупинилась і потупила погляд... Чи стане духу піти до кінця?

«Продажне ошуканство... так, ось тільки я не хочу вмирати... Маю пояснити вам ще дві речі. Ось перша: я – винна, бо причетна до вбивства тієї жінки, якою мала поклонання стати, винна, адже безсоромно прийняла правила гри, що її мені нав'язали... Віддала себе в жертву тіням... Відмовилася від двох об'єктів своєї пристрасі і – це найгірше! – гадала, що вчинила правильно. Роками грала за чужими правилами, і та роль, котру мені нав'язали родина й суспільство, невдовзі стала мою другою натурою, тоді як перше кохання здалося з часом лише дріб'язковим спогадом. Хотіла б я Вам розповісти про ще якусь пристрась, що вихопила мене з буденщини й захопила у вирі життя, але такого ніколи більше не траплялось. Своєї пристрасі гамувала, а замість них утішалась ефектним, але стерилізованим світом сексуальної імпотентки. Скотті, Медлін і Дюк більше не мали для мене права голосу. На зміну любові й музиці прийшли клопітня й гамір. Much ado about nothing³... The sound without the fury...⁴»

«Насправді... (тут він кліпнув очима, наперед заохочуючи мене цим знаком) насправді... та, друга жінка не загинула. Її задушили в розповні юності, але вона досі лежала в моєму естві, задихалась і схоплювалась од мого спогаду в поривах, причину яких мені не вдавалося виявити, поки не прийшла до Вас, не виклала вам усе це... Я... Вас... Ви її розбудили (здалося, що в його погляді проглядалася спільність), і якщо вже Ви її розбудили, то, знаєте, це – не випадково... Ви її... тобто я Вас...»

Не пригашуючи свого усміху, він приклав пальця до моїх губ... «Т-с-с!». Я заплющила очі. Промайнуло кілька хвилин... Мене огорнули хвилі забутої чуттєвості – наче затопив високий дикий приплив. Може, саме це називають «перенесенням»?

Знехотя відвела від своїх вуст його палець і також усміхнулася. «Так, звичайно, Ви мене попередили ще на початку...» – прошепотіла я і розвернулася. І пішла, цього разу не зачинивши за собою дверей. Перетнула проспект, але досі вгадувала на потилиці його погляд... і відчула, що саме з нього розпочнеться моє справжнє життя...

Середа, 11 серпня 1999 року, після затемнення

³ «Багато галасу даремно» – алюзія на однойменну п'єсу В. Шекспіра.

⁴ «Галас без шаленства» (англ.) – алюзія на твір В. Фолкнера «Галас і шаленство».

ЖАН-ЛЮК ВОПЬЄ (1950–2015)

Народився в м. Шарлеруа. Після навчання у Льєжському університеті на філософсько-філологічному факультеті дебютував як поет мінімалістського спрямування. У 1991 р. очолив редакцію часопису «Журналь де поет», а з 2009 р. головував у Міжнародному будинку поезії ім. Артюра Оло. Поетичну творчість поєднував із викладацькою роботою у Вищій школі Поль-Анрі Спаака у Брюсселі, а також із літературними майстер-класами у Європейському літературному інституті. Автор романів «Королівство» (1996) і «Оксфордські таблички» (2014), та збірки новел «Доглянуті свободи» (1991), а також низки біографічних нарисів про Жана Рансі, Гюстава Камю й Альбера Етснарса. Для прозової творчості Ж.-Л. Вотьє характерна гостра соціальна сатира, теми контакту із потойбічними деструктивними силами для точнішого окреслення доволішньої дійсності.

ПОЇЗД

З французької переклав Дмитро Чистяк

Нічого не вдієш – він завжди щось забуде: квиток, папери (лекції зокрема) або ж переплутає час зустрічі. Ось і тепер, лаштуючись до Скандинавії, вбіг до поїзда “Париж-Копенгаген” за десять хвилин до відбуття. Він дуже засапався й насилу відновлює дихання, на повному видиху, нарешті виборсуючись із полону цих звичних родинних докорів: “Ти не забув це? А це? Паспорти? Від холоду взяв щось?” І треба ж було надумати повіятись одинцем у таку далечинь! Там, кажуть, і в добру погоду невесело. А в лютому й поготів, мабуть...

Взагалі не розумію, чому в такому віці я досі маю бити поклони перед родиною, директором і друзями. Та й чому ця мандрівка муляє всім очі? Зрештою, я ж не лобуряка якийсь, не шукаю пригод, у мене відрядження. Офіційне відрядження.

Глянь, яка дотепна старушенція навпроти! Який дурнуватий у неї вигляд! І в старого поруч також – дурень дурнем. Видко, в цю пору року їдуть самі живі мерці. На цілий вагон – іще двійко-трійко перестарків. Краєвиду за вікном – жодного, ясна річ, сніжить-бо.

Він прилаштував валізу нервовим, але певним рухом – саме так безпристрасно його вчили діяти. Старенька навпроти заснула під легке погойдування поїзда. Нечутно він вийшов із салона і попрямував до туалету. Схоже, поїзд уповільнив рух. Певне, прибуваємо до вокзалу. Перед очима – неокрая біла долина, без жодного тобі будинку чи бодай стежки. Він силкується пригадати щось зі шкільних

уроків географії і віднайти назву цієї рівнини. Десь у Німеччині? Сілезійська? Ні. Баварська? Саарська? У долині Дунаю?..

Вийшов із туалету. Ні, я помилився, Сілезія – у Польщі, а Дунай... Еге ж, нічого ти не пам'ятаєш із уроків географії. Завжди мав п'ятірку з мінусом. Атож, гордо і роздратовано водночас часто любив на самоті згадувати минуле відмінника. У вісімнадцять років писання здалося йому засобом вирватись, зірвати нарешті машкару шаблонної долі. Та розпочалося нове навчання – і заглушило цей порив. Зрештою, він завжди був сумлінним учнем. Завжди на службі в інших. Трохи ненадійний через несумлінність, але беручий до роботи. Не бунтар, не кар'єрист. Згодом, як і решта з його середовища, продовжив навчання. За іншим парканом, за трохи вищою, ширшою партою. Гай-гай, казали вони, літературою на хліб не заробиш. І жодні твої віршики не того... І таке інше. Зашорене життя неодруженого егоїста. Смерть посереднього дурника-батька. А ще Пані Матінка. Імператриця. Чоловіки і тварі божі тремтіли перед її зажерливою ніжністю; у тридцять років він мусив писати крадькома, на ліжку, спиною до стіни, залишаючись нарешті на самоті у кімнаті. І треба ж було здійсмати бучу через цей конгрес у Швеції! Тільки напередодні вона зволила дати добро, прошипівши: “Тільки на три дні? Точно? Я буду так хвилюватися!.. Ну, нехай... Я завжди вдовольняла твої забаганки”. Його забаганки...

Поїзд зупинився. Молодик спробував відчинити вікно. Заїло, як завжди, – мав би й здогадатися. У засніженому вікні, здається, вгадуються обриси платформи.

Нарешті, після довгої стоянки, зі сніжної віхоли вплив чоловік у формі. Ось він неквапно плететься уздовж поїзда, ніби летить на повітряній подушці, розглядає наповнення вагону, однак, схоже, не збирається до нього заходити. Найбільше вражає його одіж. Оце вже красунчик! Що воно за уніформа: цей дивний жовтогарячий плащ, а під ним – червона жилетка з позолоченими гудзиками, чорні штани й білі чоботи? Цирк та й годі! О такій порі він, певне, промерз до кісток у блаженському плащі.

Нахилившись ближче до вікна, щоб роздивитись химерного митника, я одразу ж відсахнувся, дорікнувши собі за надмірну цікавість: сторож мав білі закочені очі, без чоловічків. Альбінос. Або ж косий? Своім порожнім поглядом він і далі роздивляється вагон. Його очі, такі подібні до віч головного героя з фільму «Андалузійський пес», жили, схоже, ледь не осібним життям: вони приглядалися то до валіз над сидіннями, то до кинутого на стільці лахміття старушенції, то до розгорнутого журналу молодика, що сидів поруч із нею. Нарешті повітря протнув пронизливий звук свистка. Поїзд рушив, але митник – який жакхливий плащ кольору жовтої канарки! – знов обернувся до поїзда. Ні, не обернувся. Він вихилився за ним, аж ніби пританцювував на снігу. Але в нього мовби не стало тіла. Тільки кротячий погляд з-над жовтогарячого плаща. Здалося: одяг цього химерного типа прикривав тільки порожнечу.

Молодий мандрівник подумав: повсякденність насправду часом межує із чудесами. Однак він помилявся і за мить мусив змінити думку на протилежну.

Тепер поїзд летить щодуху, радо вистрибує із засніженої колії, муркочучи як величезний металевий, – чи пак залізний – котяра. Котра година? Тільки двадцять по четвертій? Мабуть, його годинник спинився. Принаймні секундна стрілка більше не працює. Але наш герой знову помиляється.

Здається, йому спалося століттями під коліскове муркотіння поїзда. Певне, під час сну вони зупинилися на якійсь маленькій станції. Поруч в окулярах принишк стариган.

Що? Знову двадцять по четвертій? Ні, цього не може бути! Треба за будь-яку ціну знайти провідника, який, либонь, не встиг відійти далеко. Він справді виявився тут-таки, у затінку, сховавшись від акваріумного світіння ламп. «Послухайте, пане провіднику, схоже, мій годинник – зупинився. І через сніг на станціях також не розгледіти, котра година». На щастя, це абсурдне зауваження не викликало у провідника сміху. Він тільки злегка усміхнувся. «Пане, мене чекають у Стокгольмі. У мене відрядження. Офіційне відрядження. Я представляю...» Однак провідник зупиняє його, штовхає, ледь чутно шепоче «Вибачте!» і заходить до вагона, в якому тепер повнісінько старців. Тоді проголошує карбованим голосом: «Пані та панове, на жаль, через аварію на колії поїзд дуже затримається». Голос у нього незворушний, без жодних тобї емоцій. «Усіх, кому це запізнення видається задовгим, запрошуємо до бару та вагона-ресторану. Також за невелику додаткову плату можемо перевести Вас до спального вагона». Цієї миті молодик зауважив дивне поведження старигана в окулярах. Після промови провідника більшість попутників тільки скрушно зітхнули, а в нього по щоках покотились дві великі сльозини.

Зненацька провідник ні сіло ні впало звернувся до мене, схопивши під руку: «Погляньте. На Ваш годинник. Він зупинився зовсім. Зовсім – погляньте».

Я глянув на свої руки. То були плямисті німечні жалюгідні руки старця. Я стояв ніби витесаний із каменю, докладаючи надважких і марних зусиль, щоб опанувати ситуацію.

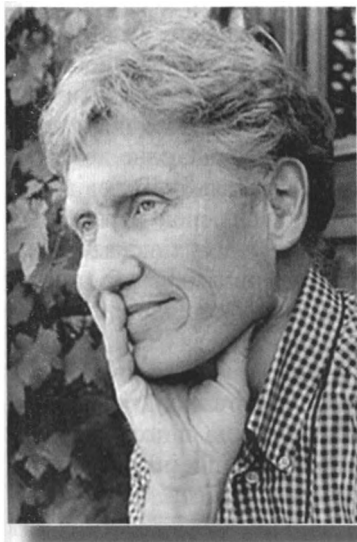
Тривожна тиша зависла у вагоні. Старигань більше не плакав. Я ще раз оглянув свої руки, а потому й усіх цих старців довкола, – і нараз мені сяйнуло, що звідси немає жодного виходу, і мені – кінець.

Тоді стариган ув окулярах підводиться, підходить до мене і шепоче данською: «Присядьте, пане, присядьте на моє місце. Я вже прибув. Ні, ні, не пручайтесь, повірте: Вам випадає довгий-довгий шлях. Присядьте, так буде краще». Чути потрiскування гальм – поїзд уповільнює хід.

Але, усвідомивши неоднозначність сказаного, стариган поспішає додати, – цього разу французькою, – поки не чує провідник, який знову став у дверях на чатах: «І головне – покиньте плачі: це марно».

ФРАНСУА ЕММАНЮЕЛЬ

(1952 р. н.)

Франсуа Емманюель Тірсьйо народився в м. Флерюс, поблизу Шарлеруа. Зомолоду здобув кваліфікацію лікаря-психоаналітика, а також навички акторської майстерності в театрі «Лабораторіум» під керівництвом Єжи Гротовського у Вроцлаві. Автор близько тридцяти книжок – романів, повістей і драматичних творів; серед них найпомітніші – історичний роман про добу німецької окупації «Савінсенові страсті» (1998, Премія ім. Віктора Росселя), повість про ревізію Голокосту «Людське питання» (2000; український переклад вийшов у 2009 р. у видавництві «Пульсари»), поетичне переосмислення міфу про Орфея («Сім співів Авенісао», 2010). Твори Ф. Емманюеля екранізовані, покладені на музику, його п'єси ставлять у театрах Бельгії та за кордоном. Член Королівської академії французької мови та літератури Бельгії. У кожному творі письменника замальовується непростий шлях ініціації зболених персонажів, але завдяки містичному контакту сутнісних сил особистості з метафізичним началом відбувається гармонізація їхнього «я».

ВТРАЧЕНИЙ ГОЛОС МАРІЇ ГАВІНЬЇ

З французької переклав Дмитро Чистяк

На вулицях міста – коханий мій. І не важить, куди промине у розбитому часі. Вже коханий – не мій, кожен може із ним говорити. Не згадається вже; хто ж любив і ще світить йому вдалині, щоб не впав?

Рене Шар

«Це хтось залишив для вас» – прошепотіла юна яснозора господиня, простягаючи мені невеличкого білого конверта, а також уже звичну течку з моїм прізвищем; згадую, що того дня в університетському холі було страшенно спекотно, і я досить

тривалий час затримав погляд на ніяковому, ба навіть здивовано-обуреному обличчі тієї юнки (губи ж її застигли у тріпотливій півусмішці), тоді як за спиною в мене мовби розверзалась прірва; цю хвилину давно передчував, боявся й жадав її, знав, що вона настане якоїсь миті під час цього мандрювання, може, вже на вокзалі, а може, трохи перегадом – чи в готелі, чи тут, в оргкомітеті колоквиуму, чи десь зовсім випадково на якійсь вуличці цього міста. Ось тепер я тримав у руці невеличкого білого конверта, і здавалось, наче в ньому криється моя смерть або ж, навпаки, – початок життя; ніби збоку бачив, як пробираюсь у натовпі до одного з бежевих дерматинових крісел навпроти скляних дверей, за якими сівся сніг. І хоча весь час повторював собі: не йдеться ні про життя, ні про смерть, тепер ми дуже далекі, одне до одного нам не дістатись, – а все ж руки тремтіли, розриваючи конверт, як і сім років тому, коли розкривав її любовні листи і читав її зворушливу, дошкульну, іноді переповнену докорами прозу. Але цього разу на титульному боці візитівки уздрів тільки незмінну друковану адресу «*Вулиця Пухарева*», а на звороті чорним фломастером було написано одне-єдине речення, перші слова якого я довго розшифровував: «*Марія Гавінья померла*».

Від учорашнього вечора сніжило; місто огорнуло якесь чарування, що приглушувало шум коліс по асфальту і притрушувало білиною пільта й хутрові шапки. Потойбіч скляних дверей університетського холу під навалюю снігопаду серед білого простору окреслився зупинений вантажний кран, і лиш іноді верещання автобусних гальм удалині розкраювало глухуватий гомін міста. Я намагався довідатись у пам'яті своєї, ким могла бути ця Марія Гавінья, адже її ймення таки здавалося знайомим – авжеж, вона, як виявилось, була якимось чином пов'язана з нашим романом, хоча жодної нашої спільної знайомої з таким іменем я не пригадував. Ім'я це не викликало жодного образу, хіба що дуже далеко нагадувало звучання португальської мови, тож уявлявся темношкірий силует із чорними кучерями, а також – підступна ніжність тамтешньої жінки. Навпроти мене у збезлюднілому холі юна особа намагалась дати раду з усіма документами на рецепції; шодуху вбігав хтось із припізнлих учасників, струшував чоботи на вхідному килимку і миттю зникав за дверима до амфітеатру, звідки якусь хвилюк долинало потріскування поважного голосу промовця. Оскільки ім'я Марії Гавінї не пов'язувалося в пам'яті з жодною зі спільних наших знайомих, воно раптом привело мене до люблянського Гранд-Готелю «Юніон», адже пригадувалось мені: саме там колись відбувалася виставка милих засніжених краєвидів якоїсь художниці (прізвище її мало бути російським), але ось уже з вишуканих палацових інтер'єрів спогад переводив мене в інші престижні зали, на червоні доріжки й закручені сходи, під кесонні стелі й осяйні люстри, ген аж до амфітеатру Словенської філармонії, – і саме там зблиснуло мені очевидне: Марія Гавінья співала.

Яка ж химерна річ, пам'ять: що частіше я повторював її ім'я, особливо ж у перші хвилини його впізнавання, то повніше, чуттєвіше сприймав свій сліпий спогад. Довкола цього імені мовби вчувалася ледве не тактильна вібрація, й саме вона відносила мене тієї миті до образів зі Словенської філармонії, де ми з Танею бували тричі або й чотири рази, слухали зокрема і якийсь концерт Шостаковича напередодні чи за два дні до нашого розставання. Марія Гавінья мала бути солісткою в першому виступі; згадую також, що того вечора Таня вбралася в чорне, а на голі плечі накинула хутрову пелерину; пам'ятаю також, із якою заздрісною гординею

тримав тоді під руку цю дивовижну, трохи зверхню, ба навіть зневажливу жінку, що привертала немало чоловічих поглядів у чужинській юрбі. Я нарешті влаштувався в університетському амфітеатрі; унизу рудий юнак читав англійською доповідь про могилу Орфея, голос у нього був невиразний, одноманітний, зате після регулярних інтервалів його уривав значно жвавіший голосочок словенської перекладачки, і я впіймав себе на думці, що колоквіуми такого штибу майже ніколи не справджують наших очікувань; ось і ця зустріч під грандіозною назвою «Міф і література» обіцяла нам нові блискучі визначні виступи, які читались один за одним без перерви перед нечисленною дрімотною публікою; тому переводив погляд на Таню в сукні з чорною хутряною пелериною у світінні люстр Словенської філармонії, намагаючись нарешті розгледіти у сьєві сцени тремтіння віднайдені Марії Гавіньї.

Ця болюча непевність послання! Що Таня хотіла мені сказати? Що досі мешкає за тією самою адресою на Пухаревій вулиці? Що пристрасті й співачки помирають, що вічність поховали під брязкотом часу? Що маємо забути недоречність перших зустрічей, наші зваблення й екстази, і спробувати стати просто друзями – адже спів умер? Хай там як, але якщо вона із самого ранку занесла на рецепцію цей конверт, то напевне не братиме участі в колоквіумі, – а все ж, либонь, чекатиме звістки від мене, не зрадивши своїм гордошам. Юний рудячок далі торочив англійською, що в переказах згадувалось, як голова Орфея (коли тіло його розірвали на шматки) досі співала ночами місячної повні, тож молоденький пастух на могилі почув його, і у своїй мінливій неухважності, в легкому гіпнозі своєму я мимохіть картався запитанням, хто в нашій бувальщині був Орфеєм, хто – Еввідікою, а хто – юним пастухом, якого пробудив нічний спів. Зненацька запитав себе: яким це дивом згуртувалися в цьому задушливому амфітеатрі кількадесят викладачів, студентів та інших цікавих, аби вислуховувати старовинну фессалійську легенду щонайменше тристисячолітньої давнини? Ми втрачаємо те, що забуваємо, – гадалося мені, – адже так мало пам'ятав про перші хвилини закохання в Таню Ковачич; авжеж, я втратив спів, але разом зі співом згубив чари співтворчості, які передували йому, згубив отой ледь уловний непевний поклик, що змушує юного пастуха прокинутися серед ночі, навпомацки дістатися до могили Орфея і почути саме те, що він почув.

Тепер сніг сипав великими клаптями, ловлячи місто у свої шовкові тенета; чулося тільки поодинокі гарчання моторів удалині, а також – як повільно просувалася на проспекті єдина снігозбиральна вантажівка під арабесками ліхтарів у цьому прикінцевому туманному світику, що штовхав перехожих у темні крикливі бари, а дітям дарував шалені невтоленні радощі. Я вже бував тут кілька днів навесні, кілька тижнів улітку, але не міг нічого впізнати: ані розцвічених синню дерев, ані жінок у хутряних шапках і довжелезних пальтах, запорошених снігом, ані гучномовців, що вигримляли різдвяними співами, ані нав'язливого припаху асфальту чи спалованого вугілля у вишині – той ніяк не міг вивітритися з міст, які не так давно відділяла від нас Залізна Завіса. При вході до великих крамниць пульсувала теплінь, тож не хотілося йти далі привітного порога. Але таки ввійшов до однієї крамниці й знайшов Марію Гавінью у відділі компакт-дисків. Нею виявилась висока струнка, ледь не містична жінка, випростана у синій сукні з широким викотом; фотограф упіймав її в надміру вишуканій позі, з простягнутими руками і заломленими пальцями, із ностальгійним напівобертотом профілю, зі зморшкою впоперек чола, – і таки здалося, що починаю впізнавати і віднаходити спогади. Диск на-

зивався «Пісні здалеку»: разом із молодим кошлатим піаністом жінка виконувала твори Форте, Каччіні, Белліні, Генделя й Рахманінова. Нарешті, на тлі гамірні, приглушеної навушниками, до мене звівся її дзвінкий, соковитий, аж мовби дикий голос, що перенісив у якусь дивовижну залу від цього огрому полиць і прилавків, від леління синіх кульок, від розвішаних гірлянд, від снування змучених собак, від стукотіння механічних касирок, від усього цього продажного й перекупного світу – голос набрав сили у моїй потайній кімнаті прослуховування, проймав мене морозом, красою і сумом, тож навіть юна продавщиця музичного відділу раптом здалася дивовижно легкою чарівною красунею, вона мовби вивершилась понад співом у своєму одноманітному одязі й цій синявій блузочці, на якій витинались емблеми тутешньої гігантської крамниці. Якби юнка підійшла до мене, то, вочевидь, вибачився б за окупацію стійок для слухання, а також мусив би додати: «Мабуть, ви не знаєте, але Марія Гавінья померла».

Я вже слухав четверту доріжку придбаного диска; за першими легкими, плинними нотами фортепіано, що окреслювало далеченний спів, голос раптом ізвівся догори і кликав та й кликав далі, по-своєму, світло і лагідно, а потім відпускав тебе і знову рвучко гукав, – неначе все тіло співачки зненацька зіщулювалось, а тоді далі линуло за сумірною течією ностальгічного співання. І над цим голосом увижалась мені Таня у тремтливому світлі сценічної рампи, і я мовби з-за лаштунків ловив незрівнянні обриси обличчя, її невловний усміх, потонулий у співі Марії Гавіньї, – авжеж, це була Таня: кілька хвилин тому вона з'явилась у Словенській філармонії в цій сукні з чорною хутряною пелериною; вона, мов наречена, міцно тримала мене під руку, але водночас залишалась неприступною, найсамотнішою у світі чистою красою.

Була тільки третя пополудні, але вже сутеніло. Я довго-довго блукав засніженими вулицями, між тротуарами, вщерть набитими барами та прокуреними тавернами, так до пуття й не знаючи, чого саме шукав. Зрештою ноги самі привели мене до університетського амфітеатру, де Аніца, давня словенська колега, стала турбуватися моєю відсутністю чи радше неповною присутністю, адже брав участь у всіх заходах і не зважав на них. Удавано легким тоном зауважив, що перший сніг завжди мене якось незбагнено чарував, – про мою пригоду з Танею вона, вочевидь, знала, хоч і не розпитувала – це було б нетактовно. У паркій слухацькій залі знову розпочалось муркотіння доповідей, тоді як за вікном небо неухильно тьмяніло. Якось аспірантка коментувала Дантове «Пекло»: йшлося про сходження Вергілія дев'ятьма концентричними колами, надзвичайно мелодійно читалися довгі уривки, тож у її вустах італійська здавалась забутою божественною першомовою. Коли ж панна заходилася тлумачити текст, зринали вже слов'янські звуки, – терпкі, ритмічні й наспівні, і знову ж таки я мимоволі згадав Таню, коли та читала вечірню казку своїй донечці, і їхні голоси в спальні перегукувалися, зрештою переплітаючись: на дзвінкотливий струмочок дівчинки раз по раз проливався поважний тембр матері, що хотіла швидше приспати дівчинку. О тій порі звучання цієї мови мене причарувало, я полюбив музичність слів, чисту модуляцію акцентів, намагаючись за години прочитати на обличчях співрозмовників смисл уживаного ними звучання – чи висловлювало воно несподіванку, присмуток або швидкоплинну радість; Таніне обличчя, однак, завжди залишалося для мене таємницею, навіть коли вона нахилилась до мене, аби щось перекласти своєю вишуканою, точною, влучною французькою, а вже за мить знову оплутувала нас чужоземними тенетами. Згадування цих

деталей допомагало вбити час: ось уже словенська аспірантка складала свої аркуші на кафедрі під гучні оплески, щічки шарілись від захоплення, а під машкарою сумлінної учениці тремтливо зблискувала молодеча усмішка, і довоколишня марнота відступала, і яснів тільки цей її променистий рідний усміх. Мені здалося, що Тані годі було знайти кращої від Марії Гавіньї спільниці, аби викликати в пам'яті нашу спільність або ж забути всі вади нашого зв'язку, адже в голосі співачки досі збереглося зародження нашого кохання – а, бачить Бог, ми живемо на цьому світлі лише для зародження чогось. Коли засідання завершилось, моя невтомна галаслива колега Аніца обов'язково мала представити мені юну студентку, яка завтра без підготовки повинна була перекладати мою доповідь. Ця панночка скидалася на ельфа, чи радше на сильфіду, вона дивилась на мене із захопленням, звати її було Лавра, і французькою говорила із солодкавим м'яким акцентом на взір шансон'є з мого дитинства чи записів вимови зі шкільних читанок; здавалося, зусібіч мене оточує якась жіноча змова.

У місті серед інших тіней за мною мовби йшла якась незнайома подорожня, і сніг стишував її крок. Я знову загубивсь у плетиві міських вуличок уздовж річки Люблянці, й раптом опинився під високим фасадом замку, що виблискував у небесних сферах, наче невідомий летючий об'єкт. Але переступивши поріг мого готелю, відчув ніжне тепло й легке світло, які мовби повернули мене додому; блукання ж забулось. У моїй оселі все світилося давнім французьким блиском, хоч і пахло намоклими килимами. Моє ім'я досі значилося у реєстровій книжці, а на двоспальному ліжку лежало свіже червоне яблуко – хтось мене тут чекав. У тремтливій кімнатній тиші вгадувалася присутність сусідів, адже з порожніх шаф долинали якісь пахоці, а також чулося тріпотіння голосів опостін – мене ж навідала нав'язлива думка, якої (знав це напевно) годі було спекатись. Тож через якийсь час підняв слухавку й набрав Танин номер. Дзвінок тривалий час відлунював у порожнечі – я щомиті боявся почути жаданий гудок, – аж тут увімкнувся металевий сигнал автовідповідача, і похмурий Танин голос озвався словенською. То був дуже поважний голос, і саме такий тембр (хоча тоді цього ще не розумів) – надзвичайно потужна жіноча зброя. Я поклав слухавку саме перед гудком для запису повідомлення, адже відчував, що серце має трохи заспокоїтись, і здивувався своєму пристрасному трепету, наче цьому органі ще важко було змиритись із усвідомленням згасання почуттів. Даремно переконував себе, що для душі значно простіше було б залишити все як є, що ніхто вже нікого не чекав, дарма повторював: Таня Ковачич уособлює несправджене кохання, адже вона була геть простою жінкою, життя здебільшого розтринькувала на самооману, на лови чоловіків, які мали слабкість полюбити її, а все ж десь у глибинах ества мого зосталось бажання не уривати все нині, а трохи ризикнути, вчинити маленький злочин. Тому кінець-кінцем я знов узяв слухавку, дослухав до кінця повідомлення і почув свій, чомусь раптом дуже різкий, майже зневажливий голос: «Доброго вечора, Таню! Я – в готелі “Антик”, я купив останній диск Марії Гавіньї».

Той вечір затягнувся надовго у заброньованій для нас залі в якомусь обліпленому снігом ресторані. Зібралось там нас дванадцятьоро або чотирнадцятьоро, засідали нога до ноги при невеличкому столику, тоді як тарілки супу зі зморшків загрозливо снували під дерев'яними балками, а на тлі нашої гамірні й глухуватого плаву музики високо посаджений голос професора Плешніка намагався змусити підняти

нас тост за Літературу, за Європейські Зустрічі, за Вічні Міфи; згадувалися тут і поет Франце Прешерен, і мандрювання Ясона, що, вертаючись із Колхіди, знищив чудовисько у тій самій місцині, де ми вечеряли; решта ж промови стерлася у стукоті кухонного начиння, в реготі за сусіднім столиком, у бурхливому вибуху оплесків, – і ось уже нам подавали фаршировану капусту, яку рясно поливали гарячими гіркими напоями; глеки міцного вина, вина із вітряних країв і країв долинних, що, як мені зауважили, звалися Борами чи Бурями, завзято зникали у пузатих келишках, – а в мене ж усе те викликало хвилю спогадів: ми з Танею удвох, тільки удвох так любо колись розкошували в якомусь ресторанчику, і тільки одна-єдина свічка тремтіла на столику, поруч із пляшкою Теранського вина, – пам'ятаю, то було вино із Карстського краю, і кохана будь-що хотіла почастивати мене свіжими чорницями; але тут мені мали пояснити, що таке «злікрофи» чи «халупки» з капустини; на обрусі вже кривавила темно-червона пляма, тимчасом як хтось заходився читати вірші Отона Жупанчича («Це поет!», – гукали мені), поезія його лилася попри шарварок, попри сп'яніння наше, тож мене огорнуло п'янливе безмежжя, без часу й простору – так, нібито всі ми вкупі раптом попадали у гримкотливу веселу могилу, а чи до джерела всіх пристрастей світу, але ж і до джерела надій, де перемішались поети й фарширована капуста, вітер і вино, література й міфи, – і чаркувалися келишками, і любилися поглядами, і починали звирятись тілами, а десь удалині відголоском дитинства мого палко зітхав акордеон, тоді як уже геть п'яньєнка колега Аніца, вчепившись у мою руку, без кінця-краю переповідала якісь нісенітниці – про університетську реформу, про свій факультет, про якесь міністерство, про великі зимові зміни, – я вже нічого не петрав, бачачи тільки її кричущо червоні губи, її такі ще чисті зелені очі, досі не спотворені часом, і думаючи лише про одне – про голос Марії Гавіньї.

Єдиний у цілому світі його оксамит, його таке ніжне зернисте доторкання, його дихання, піднесення в самозабутті його тембру, ця зморна спрага повітря і врешті – повнота хвиль, що огортала мене світлом тієї миті, коли милувався Танею в затінку Словенської філармонії...

Ближче до півночі почала сіятись легенька снігова поземка. Я мав дуже уважно ступати вузькою протоптаною в снігу стежкою на тротуарі, а крижаний вітер цементував заметами колеса автомобілів. Я знову віддався на поталу цьому похованому під снігом місту, що поринуло в цілковите мовчання, і тільки вулиці промовляли до мене табличками «Завулоч Ігриский», «Вулиця Римська», «Вулиця Словенська» – лиш ці написи не змінилися від моєї давньої літньої мандрівки. А над моїм блуканням серед крижин плив і світився в небесах кораблем-привидом горній замок. Якось випадково, неждано, несамохіть я опинився на розі Пухаревої вулиці. У її вікнах на п'ятому поверсі, як і в усьому будинку загалом, не світилося, хоча я не мав певності – можливо, вона мешкала на четвертому чи навіть на шостому. Міркував, що саме так речі поволі зраджують нас, адже пам'ять – немилосердна: з часу, коли я мав ключі, вона залишила мені лише спогад про темноту під'їзду під табличкою з номером 18 і про глухе хрюкання дверей. На рецепції в готелі «Антік» жодного повідомлення для мене не було. Виборсавшись із полону дрімоти, юний служка відповів категорично: «Ні, пане, повідомлення немає». У вкладиші в диску Марії Гавіньї тексти співаних творів подали трьома мовами; четвертий твір виявився написаний на вірш Пушкіна і покладений на музику Рахманіновим; він перекладався так:

«Красуне, не співай
Сумної Грузії пісень –
Вони-бо нагадали
Мені далекий берег та інше життя».

Поети втішили мене – і я заснув із усвідомленням, що не слід було приїжджати на цю конференцію, а запрошувати до себе Таню – й поготів. Адже ми не могли повернути чари колишніх пристрастей, не могли оживити втрачене без вороття. Одного дня я спалив усі листи і світліни часів нашого роману, але навіть коли вони обернулись на попіл, зі щирим зворушенням споглядав недотлілі головешки. Куди ж мене мало все це завести, щό мало статись, аби я нарешті увірував у кончину Марії Гавіньї?

Вже близько п'ятої ранку мене розбудили химерні образи сновидіння, що наче зринули з-під повік із глибин внутрішнього зору. Видива здавались досить яскравими – чітко згадував голе Танине тіло, а також нашу чергову сварку. Вже не вперше я переносив наші перепалки у сни, – і цього разу також кричав їй, що вона хоче все контролювати, що все це нестерпно, Таня ж лише мовчки підходила до мене з погордою в погляді, з розпашілими від запалу щічками – і я прокидався. За вікном уже не падав сніг; у світінні ліхтарів ледве-ледве тремтіли обриси заметів, що постирали всі гострі кути речей. Я знову згадував Танине худорляве тіло, її виразні стегна, – і ця худорба, її зворушлива мовчазна постать, що впевнено пливла до мене, знову буджувала в мені, наче вперше, бажання злуки.

Наступного дня в амфітеатрі виявилось чимало вільних місць: після нічної учти до недільного ранку дожило хіба п'ятеро десятків учасників колоквіуму, які дуже неуважно слухали доповіді. Ліве скельце моїх окулярів чомусь тріснуло, – втім, я силкувався гідно виступити у майже порожній залі. По коротких інтервалах гарнюнця Лавра перекладала мої слова високим наспівним, ледь не молитовним тоном, і це майже музичне говоріння серед загальної байдужості зливалось з потріскуванням обігрівача. Подумалось: можливо, юнка перекладала зовсім не те, що я написав, і слова мої губилися в неточностях значень, які розвіються після туману університетських колоквіумів або ж осядуть десь у друкованій, але такій маргінальній З бірці, а її доправлять на якусь перевантажену іншою всячиною полицю або ж до кількох шаленців-бібліографів, тоді як довколишній світ і далі з ляскотом гратиме свою осатанілу виставу. Хтозна – може, тільки мені читання перекладачки здавалось милозвучним, надто ж коли юнка повертала голову, і на вушках тремтіла пара дрібненьких китайських ліхтариків, що підкреслювали її чудову довгеньку шию. І я знову мав поринати у свій прозовий текст, у ці розмисли на тему лабіринту, про блукання-мандрування Дубліном Леопольда Блума (Лавра подовжувала словенською голосну «у») – наче для ніжнішого вимовляння прізвища свого давнього приятеля), а згодом – про загрозове розширення меж у «Будинку з листя» Данилевського, а також про нескінченне витворення оповідачем нових галерей у «Норі» Кафки. Я зауважував, що в лабіринті герой завжди самотній, і моя гарненька перекладачка нічого проти цієї тези не мала – так само, як і поріділа публіка, що недбало спостерігала за нами, тоді як перший ряд стільців залишався вільним. Праворуч мене професор Плечнік глянув на годинник і промовисто зняв його, поклавши поруч, що мало означати: час завершувати. Я пропустив матеріал про Люїса Керрола, не знайшов згадки про борхесову «Оселю Астеріона», хоча хотів саме про

неї сказати наостанок, тож запала тривала непорушна мовчанка, цілковита німота під торохтінням обігрівача; відтак мусив підвести погляд і перепросити, побачивши в правому кутку зали синю пляму Таниної сукні.

Так, вона була в синій сукні, а пальто згорнула на сусідньому стільці; сиділа по-важно, зі спокійним обличчям, закинувши ногу на ногу, розгорнувши блокнота і щось записуючи в ньому нашвидкуруч. Коли під оплески аудиторії я підіймався сходами амфітеатру, наші погляди зустрілись, але я волів сидіти сам у наступному за нею ряді. Після мене промову виголошував один зі співробітників професора Плешніка – здається, говорив про Нарциса й німфу Ехо, та звучання іноземної мови втішало тільки музикою, сам же я відчув якийсь запізнілий резонанс зі своїм виступом, бентежачись і радіючи, що від Тані мене відмежували якісь чотири стільці.

Під час перерви ми поцілувались, майже не торкаючись губами одне одного, – трепетним порухом, хоч і ніби для годиться. Здалося, вона також бентежилась, уста її ледве-ледве тремтіли; я ж не знав, що маю сказати, адже можна було наплисти стільки всіякої всячини, але краще, мабуть, було промовчати. Але щоб не втратити нашу близькість, я заговорив про Марію Гавінью, про її такий чистий, майже досконалий голос, розуміючи: не ці слова мав казати, але чимось таки мав заповнити дивом дарований нам час і простір буття, та нас уже обступав довколишній гамір, а ще ж будь-якої миті в нашу розмову міг устрияти якийсь колега; справді, голос Марії Гавіньї світився досконалістю чистоти, і згадка про нього надзвичайно зворушувала. Я звірввся в цьому Тані, а вона, усміхаючись, потакувала голівкою, ніби сторожко захищаючись цим рухом від мене, тоді як її блакитні очі вглядались у глибину моїх зіниць, немовби ця жінка аніскілечки не вірила жодному моему слову. Тут раптом у нашу розмову втрутилась Аніца – хотіла будь-що привітати мене з чудовим виступом, обіцяла перечитати «Нору» і дуже прозоро натякнула, що, зрештою, кожен вибудовує свій власний лабіринт. Потому бесіда перейшла на Борхеса, на Вавилонську бібліотеку, на труднощі перекладу мого тексту, адже при переході з однієї мови в іншу втрачають бути неунікненні. Потайки спостерігав за Танею: в ній наче щось перемінилось, і я вже не милувався осяянням її запальної краси, що колись мене буквально спопеляла; у погляді цієї жінки відчувалася втома, яка свідчила про важкі випробування і про віддалення від мене.

Ми довго блукали снігами, полишили середмістя і подались неходженими, по-сипаними попелом та сіллю стежками до парку. Хоча на довколишніх деревах блискували яскраві сьйливі гірлянди, ми снували під ними в цілковитому мовчанні. Таня весь час була попереду, простувала сягнистими кроками, а я навіть не здогадувався, куди ми прямували, – здавалося, йшли тільки задля самого ходіння, щоби тіла наші натомились, і до нас повернулися слова, нехай і про буденні речі – про наше життя-буття, про якісь посутні зміни на наших далеких планетах, а також не про щось далеке, а про дріб'язкові щоденні проблеми впереміж із подіями важливими – про майбутню роботу, сестрину хворобу, негарзди з донькою, якій шойно стало тринадцять... Я слухав її поважний твердуватий голос, її завжди чітку французьку, дивлячись, як її високі чоботи толочать сніг. Якоїсь миті ми зупинились на невеличкому майданчику побіля ятки із засніженим дашком, і тут мені здалося, що вона вагається, що саме в цій ретельно дібраній місцині має нарешті висловити мені все, але ми тільки розвернулись і попрямували назад, до міста, не зронивши більше ні слова.

Згодом замовили чаю в якійсь червонястій таверні. Мовчки дивились одне на одного, аж доки я запитав, від чого померла Марія Гавінья. Таня ж відповіла тільки пронизливим поглядом, похитавши головою, – так, наче це запитання було зовсім не до речі, так, наче я досі нічого не зрозумів у її посланні. Тієї задовгої миті, під час мовчазної зустрічі наших поглядів у червоному полиску настінних світильників, вона зненацька здалася мені дивовижно чарівною, до неї мовби повернулась колишня незрівнянна краса. Тоді я сказав, що десь таки має височіти могила над одмерлим коханням, що туди обов'язково слід навідуватись раз на шість років – скажімо, під час університетських колоквіумів, – і церемонія цих відвідин має відбуватися ніжно і мовчки, але без надії на вороття, авжеж, без надії на вороття – так покладають свіжі квіти до пам'ятника, щоб ушанувати пам'ять про чари досконалості, які одного дня навідали нас, хоча ми й досі не розуміємо суті цього дива. Поволі-поволі на її обличчі вимальовувався усміх, час минав, у склянках стиг чай, – і якоїсь миті я взяв її руку, а вона її не забрала.

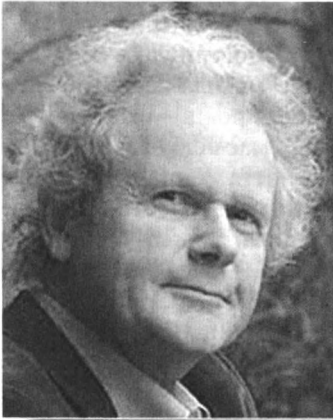
За мною зачинились важезні двері будинку 18 на Пухаревій вулиці. Я простував до вокзалу, сам-один у цьому чужому місті. У цілковитій тиші сіявся легенький сніжок. Якесь наче й медове, але дуже чисте лунке мовчання.

То співала Марія Гавінья.

Грудень 2011, вересень 2014

ЖАН ЖОНЬО

(1954 р. н.)

Народився у бельгійському селищі Екоссін (провінція Ено). Закінчив Вищу школу міжнародних перекладачів при Монському університеті та Національний Інститут видовищних мистецтв (факультет кіно, радіо й телебачення) у Брюсселі. Працював на бельгійському телебаченні (зокрема, вів низку історичних програм). Автор збірок новел «Корпус митниці» (2006), «Мародери темного» (2007), романів «Слова Мод» (2008) і «Торік у Сінт-Ідесбальді» (2015, Премія ім. Опоста Мішо Королівської академії французької мови та літератури Бельгії), а також сценаріїв документальних фільмів і коміксів. До того ж, виступає як культурний оглядач, координатор творчих майстерень із написання новел, радіожурналіст (щотижнева програма «Між рядками»). Засновник Інтернет-радіо «Книжковий простір» і редактор одного з найповажніших літературно-громадських часописів Бельгії «Маржіналь». Творчість Ж. Жоньо перейнята психологічним аналізом людської поведінки в нестандартних ситуаціях, під час контакту з метафізичними силами.

СЛІДИ

З французької переклав Дмитро Чистяк

ЛЛЯНИМ ПОЛОТНОМ КОВЗАЄ пензель. Очі стежать за неквапливою ласкою коротко стрижених, схоплених у металевій обручці шерстинок. Смуга барви пливе від лівого до правого краю полотна, вона спокійна і нетремтлива, аж доки не дійде до першого пункту, доки не впливе знову шляхом торованим, непроминальним, конечним.

Тільки немає малюнка. Ні на палітрі. Ні на полотні. Ані на пензлі.

Як і щоднини, цей чоловік вертається до мольберта. Як і щодня, переходить бруківку двору, – її підмітає вітер, заляклий од холоду, чи підпалений сонцем (за-лежно від пори року), – а тільки ніщо не примусить цього чоловіка звернути зі шляху до майстерні.

Прочинить двері.

Переїде поріг, за собою зачинить двері. Здригнеться від вітру чи холоду, а чи від спеки. Готує свій інструмент: пензлі, склянки, відерце з водою, тубики фарб.

Врешті чекає денного світла – хай би осяяло чотирикутник ляний, що перед ним явився!

Тільки нічого не чує.

Ані кольору. Ані матерії. Ані світла. Ні глибини.

Тож і питається.

Як віднайти натхнення, як знову відчутти трепетне світло в кольорі, може, бракує йому болю й страждання?

Пензель ковзнув полотном.

Чоловіче лице зморщиться, виструнчиться на шляху, що його накреслив у небесах льону. Шлях небокраю чи річки глибини?

Байдуже.

Колір вернувся.

З ним повернулося світло кривавих світанків.

Врешті упав чоловік.

Падав неначе вповільнено, – мов обертаючись коло мольберта.

Пензель, який стиснув у правій руці, ледве торкнувсь полотна.

А на бруківці двору здійнявся вітер.

Смуга червоної крові лягла полотном.

Викінчене полотно.

А чоловіка, митця – нема.

КАРОЛІН ЛАМАРШ (1955 р. н.)

Каролін Ламарш народилася у Льєжі, але дитинство провела в Іспанії. Здобула вищу освіту у Льєжському університеті (спеціальність «романська філологія») й тривалий час перебувала на викладацькій роботі. Її перший роман «День собаки» (1996) вийшов друком у культовому паризькому видавництві «Мінюї» й отримав Премію ім. Віктора Росселя. Подальші романи «Ніч пополуночі» (1998), «Ведмідь» (2000), «Нотатки провінційної рабині» (2004), «Карл і Лола» (2007), «Собачка Нани» (2012) та «Пам'ять повітря» (2014) також набули широкого розголосу і неоднозначні оцінки критиків, а торік авторку обрали до Королівської академії французької мови та літератури Бельгії. Поряд із великою прозою К. Ламарш також опублікувала збірки поезій та новелістики. Її творчість на високому художньому рівні аналізує природу людських почуттів і афектів, які призводять до незворотних процесів у свідомості або ж підносять особистість до містичного контакту з надсвідомим началом.

ЛЮТА ВЕСНА

З французької переклав Іван Рябчій

*За мотивами гравюри Макса Клінгера
«До мерця. Частина 1: Шлях»¹*

Повернувшись від Абеля, вона зловила себе на думці, що цьому варто покласти край. Обірвати марево, відмахнутися від постійного відчуття, ніби на неї діє якийсь наркотик, ніби вона працює впівсили, наче виснажений двигун.

Кохання. Божевільне кохання...

Вона прямувала додому з ферми. Праворуч шляху молоді тополі шелестіли свіженьким листям, і ця оманлива пишнота, яка тривала не більше тижня, ця лискуча позолота, що невдовзі мала перетворитися на звичайну зелену пляму, подумки повернула її назад – до місця, де вона почувалася б вільною.

¹ Макс Клінгер (1857–1920) – німецький художник, графік і скульптор, представник символізму. Має серію графічних творів під загальною назвою «Смерть».

Передчувала, що ця мить настане, що її розум знайде спокій і, набравшись сил, зможе милуватися простими речами довкола.

Проте досвід підказував: спокій триватиме лише мить. Дуже швидко його заступить смертельна пустка, нестерпне бажання повернутися до Абеля. Щось волато з її нутра, з самого дна смутку, в якому вона постійно перебувала, – волато, вимагаючи промінчик світла, ніжних рухів та взаємопоглинання.

Пристрасть охоплювала її єство – і вона оберталася тоненьким листочком, що його люто рвали бурі та безжально кружляв вітер. Певної миті зринала думка про падіння: влягтися, поспати, відродитися. Залишити чоловіка, який перетворював її на хистку річ, що вічно прагне до зникнення.

Чоловіків мала достатньо, та всіх вона залишала, коли здавалося: ще один крок – і смерть. Однак поруч із Абедем не зважувалася сказати: досить! Уперше в житті щось у ній опиралося страхові розлуки. Воліла померти, аніж відмовитися від нього.

Нарешті опинилася перед своїм будинком. Невисокий паркан, стримані грядки – ось уже виклюнулися червоні носики ревеню. Вона опустила на сходинку ганку, поглянула на краєвид і заплющила очі. Повітря було приємно легким, сонечко пестило її теплом. Замислилась: а чи не зробити виняток, хоча б раз утримати зв'язок, зупинитися перед зимою, спинити велике прибирання порожнечою – і назавжди залишитися з Абедем, ніби в одному сезоні, де постійно існує притлумлена зелень літа, яке ніколи не перейде у весну...

Розплющила очі. Дрібні золоті монети тополь, крихкі серденька-листочки лип, прозорі, ніби зсудомлені нетерпінням, долоні міцного дуба, що заледве наздоганяв весну. Всюди бруньки розпускались і аж світилися радістю, мов завзяті солдатики.

Раптом із нею щось сталося. Свідомість ніби подвоїлась – розум не знаходив сил пристосуватися до нестримного цвітіння, що його мусили бачити очі. На краєвид ніби накладалась невидима плівка, яка, подібно до глазури чи гелю, пливла поверх хитання гілок та шелесту крон. Вона згадала «Морозних святих»² – весняну добу, коли холод може зненацька заскочити природу, яка щойно розквітла.

В історії з Абедем – зметикувала вона – також щось мало розквітнути, знайти вирішальний розв'язок, принести квіти й плоди. Іншими словами, щастя – якщо це слово взагалі має сенс – стояло вже на порозі. І ось, тільки-но відчула себе готовою до щасливого життя, як на потепління відразу ж накладався мороз, і коливання між двома температурними полюсами сковувало її. Завмерши перед дивовижним краєвидом, вона почувалася відрізаною скляною стіною від трав, квітів, дерев: бачила, як хитаються дерева, як розпускаються бруньки, але нічого не відчувала – ні вітру, ні запахів; нічого не чула – ні птахів, що розливалися співом, ні вершників, що промчали шляхом. Усе було таким чистим, чітким, гладеньким і тихим, що її повив надприродний спокій.

І вона сказала собі: *отаким і постає світ перед мерццями, такою буду і я, коли помру...*

² «Морозні святи» – у Середньовіччі вважалося, що упродовж 11–13 травня (дні, присвячені святим Мамерту, Панкратію та Серватію, відповідно) значно знижується температура.

Уночі прокинулася від такого шаленого неспокою, що ледь не врізала дуба. Нудота, рясний піт, затуманений зір та різкий біль у грудях – ніби хтось щодуху на них налягав. Серце, здавалося, могло ось-ось зупинитись або ж вистрибнути з її тіла.

«Я помираю», – зітхнула. Поруч не було нікого, тож вона відчайдушно ще раз вимовила ці слова – якомога чіткіше й виразніше. Проте не почула власного голосу.

Зненацька вона зрозуміла: вчорашнє марево – дивна злагода, що спустилася на неї разом зі словами «отаким і постає світ перед мерцями», – було попередженням.

І все ж, попри сумні очікування, їй пощастило заснути. А прокинувшись – згадала свій сон. Вони з Абелем гуляли величезним вишуканим замком. Головною окрасою були сходи, закручені в обидва боки: підніматися ними можна було різними способами.

Того ранку вона виходила з будинку, сповнена радісних сподівань. Шлях до ферми Абелевих батьків виблискував у травневому світланні. Яскраве світло загострювало обриси. Було тихо і зимно, вітер іще не прокинувся, тож тополі уздовж шляху не ворухились. За кілька хвилин вони з Абелем мали побачитись – як і щодня – аби дати раду худобі. Абель працював би, не звертаючи на неї уваги, вона ж ловила б кожен його подих. Опівдні, коли інші обідають, на них чекала б комора – їхня таємна схованка серед сіна. У сні йшлося про замок і розкішні сходи. Без сумніву, на неї чекала чудова несподіванка! Уночі щось у ній померло – вона відродилася заради Абеля. Дивна вчорашня млість, відчуття, ніби її гризла і знесилювала любовна пристрасть, – усе зникло, і вона бігла вперед, до нового життя. Нарешті вони будуть щасливі, нарешті Абелів батько скаже: «Що ж, я згоден – можете брати шлюб»!..

Вона різко впала, обличчям у землю. Величезна рука стисла серце. «Я помираю», – не здивувалась вона. І цього разу не помилилась.

Так і лежала вона до вечора посеред безлюдного шляху, поки її не знайшли.

МІШЕЛЬ ЛАМБЕР

(1947 р. н.)

Народився в Конго, тогочасній бельгійській колонії. Здобув вищу освіту в Льєжському університеті (спеціальність «державне управління»). Працював у вищій школі, а згодом – у засобах масової інформації. У 1981 р. заснував франко-бельгійський літературний конкурс «Відродження новели», що має на меті виявити найталановитіших письменників цього жанру. Визнаний майстер малої форми, М. Ламбер опублікував вісім збірок оповідань, а також чотири романи, серед яких «Пташине життя» (1988) здобув премію ім. Віктора Росселя. Якщо в ранніх творах письменник намагався подати екстраполяцію внутрішніх станів персонажів через тонке портретування їхнього суспільного оточення, то в найновіших збірках оповідань («Бог бавиться», 2011; «Снігова робота», 2012; «Коли побачимося знову?», 2015) він розкриває душевний травматизм через дедалі глибший контакт із позалюдськими феноменами.

МАЖОР

З французької переклав Дмитро Чистяк

Тепер, коли Мажора не стало, всі його побратими з «Прогресу» одностайні: він був геніальний. «Геніальний» – гай-гай! – сердега, напевне, перевертається у труні, за життя-бо, чи не впродовж усіх сорока років роботи в газеті, на його адресу звідусіль тільки й лунало «старий дурило»; хіба мені, соромливому новачку, який іще не пройшов бойових хрещень збиткуваннями, бракувало гарту (на відміну од решти) лаяти старого.

Справді, Мажор був геніальний. Проте він уміло приховував цю якість за несамовитим мовчанням і сотнею кілограмів невлад розлитого жиру. Уявіть опецькувато-го коротуна, одвічно вбраного у баскський берет (ніхто так і не довідався, чи він голомозий, чи має кілька однакових беретів, чи тільки один), із пухким обличчям, із поглядом примружених, і водночас задивлених у даль блакитних, трохи сумних очей. Додайте до цього тонкі ніжки, худючі руки і ходу, що нагадувала скрадання старого kota.

Щоправда, Мажор полюбляв несподіванки. Він завжди прибував до редакції без попередження, прибував м'яким розміреним кроком, руки йому в кишенях, вуста

стулені, – мов узяті на ключ після бозна-якого красного слівця або ж несказанної таїни.

До кімнати увіходив через бічні двері, зліва, і перетинав її до маленького бюрка, лельом-полельом, ніби плив на спині, уважно оглядаючись, аби нічого не зачепити; на його столі, окрім друкарської машинки, височів старезний Термос. За свідченнями найстарших журналістів, Термос не змінив свого розташування від першого дня роботи Мажора. Казали, буцімто він скористався ним один-єдиний раз, у день призначення на посаду, а потім ніби забув про його існування.

Сівши до столу, Мажор тут-таки знімав взуття і вкривав ноги вовняним коцом. Цей ритуал відбувався незалежно від пори року, взимку й улітку, на великий подив недосвідчених відвідувачів. Потому підносив руки до лица, майже до самих віч, розглядав долоні, як-от хіромантки чи матері в дітей, перед їжею; тоді збирав пальці у п'ястуки і, хукаючи на них, зігрівався. З усього цього лицедійства ми висували, що в Мажора погана циркуляція крові, – може, хвороба серця, але достоту не знали, котра саме...

Затим Мажор, збайдужілий до всього, брався за роботу. Але спершу мав приготуватися до неї. Починались приготування з гостріння олівців; тирса легко вкладалась у сміттєве відерце, а він споглядав цей лет із неабияким утішанням. Зізнаюся: задля смакування цим дійством я (вкупі з іншими робітниками) вряди-годи цупив ті олівці. Друкарською машинкою Мажор користувався вкрай рідко, і то з певною відразою. Друкував погано, випнувши голову, розчепіривши руки, і в той час скидався просто-таки на розгублене каченя.

Але й у цьому Мажор виділювався. Машиністи кінець кінцем погодились приймати від нього рукописні тексти; за стільки років до його письма звикли, дарма що дрібні літери наскакували одна на одну, а оскаженілі закарлючки вибивались із рядків, і незвиклому оку ці вибрики могли видатися драгівливими виправленнями.

Відтак, уволу надивившись на загострені личка олівців, утішливо випробовував їх – один за одним – на підручному аркуші; так перевіряють кігті коти, вкорочуючи віку шпалерам.

З-поміж усіх журналістів «Прогресу» один лиш Мажор, напевне, був письменником. Інші тільки інформували, а він – писав. Задані теми, власне, його не цікавили. Між дійсністю й ним пролягла далеченна відстань. За сорок років праведних трудів доклав рук до найрізноманітніших рубрик газети, однак жодна не зацікавила його настільки, щоби почати спеціалізуватись на чомусь одному. Ні, його пристрастю, і то єдиною пристрастю, було саме писання (писання задля писання). Так деякі плавці над усе люблять воду, а не котрийсь зі стилів, – їм байдуже, кроль це, брас чи батерфляй... Звідси, либонь, ота Мажорова алергія на машинку: схоже, насамперед йому важило витворити між собою та словом ледь не чуттєвий зв'язок, і для чоловіка олівець був шостим пальцем руки.

Усе те – образи, скажете ви. Радо визнаю провину. Можливо, навпаки – Мажор ненавидів свою працю, із досади вдаючи такого собі кумедянта і страх як потішаючись уведенням ув оману простачків – на кшталт мене. Або ж між нами відбулася підміна суб'єктів, адже, зізнаюся, я також люблю писати.

Але менше з тим. Повернімося до Мажора. Він – осьде, працює у своєму куточку. Досі ні пари з вуст: ані вітання, ні гострого слівця, ні буркоти – нічогосінько. Вже з півгодини сидить у редакції, та досі ні до кого не озвався добрим словом. Навіть із Ферсі, головним редактором, не поздоровкався, – а той же поклав йому на бюрку аркуш із завданнями. Їхнє спілкування відбувається листовно. Кожен має з того зиск: надто образливий Ферсі уникає сповненого сарказму (так він собі гадає) погляду співробітника, Мажор же – розкошує мовчанням. А може, він потрапив до своєї ж пастки – заправся в тишка, і через те його назавжди викреслили зі списку потенційних співрозмовників. Усі ним нехтують.

У «Прогресі» працюють по десять-дванадцять годин на добу. Штат насправду невеликий: півтора десятка журналістів для щоденної газети (навіть коли йдеться про обласну) – негусто. Та й кімнатчина редакції – малесенька. Скрізь до стін попритулювались бюрка (тільки Мажорів стіл стояв окремо), і між ними насилу протиснешся. Ясна річ, один одного нагукуємо (за порадою чи так), гарикаємось, пустуємо, забавляємось – зрештою, як і деінде, а проте брак місця й надмір проведеного разом часу стирають рештки соромливості, стриманості й удаваної встидливості навіть у найбільш конфузливих. Звісно, дехто виказує себе більше, інші – менше, однак усі спілкуються, пропускають хоч би по кілька слів, що здебільшого губляться у тріскоті телексів чи друкарських машинок, тож випадає повторювати чи підвищувати голос. А ось Мажор ні до кого не говорить, і до нього не говорить ніхто.

Сейбо – поки що. Бо вже за одну хвилину дев'ята. Рівно о дев'ятій Мажор переверне роботу, підніме голову од бюрка, огляне всіх довкола і промовить кудись убік: «Панове, ви всі мої друзі!». Рівний, ніякий голос, без жодного тобі тембру. Навіть найдосвідченіше вухо не вловить у нім ані презирства, ні іронії, ні сякого-такого почуття. Ніхто й не відповідає. Коли, звісно, не брати до уваги вигуку «старий дурило» (хтось за звичкою це бовкне) або позіхання малого Фаньоля, або ще гримаси фотокока Шевальє.

Тільки й того. Знову нам не розгадати Мажора; він же, ніби ніде нічого, далі любовно торкає, аж пестить олівцем білого аркуша, поглядаючи з-над пухких щік, уважно вичитує написане, мовби досі за шкільною партою. До наступного ранку нічого не скаже, а тоді, рівно о дев'ятій, пролунає те саме звернення, що й сорок років тому: «Панове, ви всі мої друзі!», і знову хтось промимрить, знічев'я чи з осоруги: «Старий дурило!»

Баскський берет, Термос, вовняний коц, сеанс гостріння олівців, наполегливе повторення одного й того самого речення і ще кілька маленьких дивацтв такого стибу. Нащо Мажору була та забава? Що він хотів довести? І кому? Іноді, коли ми збирались у тісному колі за чаркою (у «Прогресі» хлещуть неабияк) на святкуванні дня народження чи заручин, після годрящої порції спиртного, розмова збивалась на нього, і щоразу приправлялася заливним реготом, за яким, проте, крилась дивна соромливість, поштивість до Мажора, до його комедіантства і присмутку. Він був невичерпною темою для балачки, а позаяк оминав наші посиденьки, ми з особливим запалом вивергали на відсутнього усе наболіле.

Та пощо критись? Просто нам було не до шмиги зрозуміти його. Здебільшого Мажорові просто заздрили. Адже йому вдалося стерти свій справжній образ (тов-

стий глевкуватий тип, із поганою статурою, і, вочевидь, без навичок спілкування) задля витворення приголомшливо карикатурного персонажа, живої легенди. Однак саме цього флеру таємничості, на який жоден із нас не сподобився, йому й не подарували. Адже помежи журналістами «Прогресу» було кілька невдалих митців (до них належав і я). Мажор так само не написав нічого поважного, роману там чи есею, чи ще чогось, але він сам був книжкою чи скульптурою, про нього говорили, його суті дошукувались. Тепер, коли він відійшов у засвіти, а відтак і «творіння» його загинули, усі з цілковитою певністю заявляють, буцім він був – так, саме це слово вживаємо – «геніальний».

А проте одного дня Мажор увійшов до редакції через великі скляні двері, як і решта працівників. Був понеділок – після надивовижу погідних вихідних (як для зимової пори), і кожен відчував подих весни. Погляди наші зійшлися, і не знати було, хто з того чудувався більше. Чому це Мажор не зайшов через бічні двері? Та й сам він нараз усвідомив усю непридоби своєї поведінки. Вперше за сорок років зрадив звичці. Геть-таки ганьба всесвітня! «Весна!..» – прошепотів Мартен, – він ніколи не пропустить нагоди позбиткуватися з першого-ліпшого. «Ану ж як старий дурило утьопався в когось?» – звернув Об'є, досить голосно – для того, щоби зняковілий Мажор розчув ту шпичку. Долинули притишені смішки й гучне гоготання. Ферсі уважно спостерігав за сценою, вибиваючи пальцями по бюрку. Посмішка ненависника.

Потому Мажор зачепився за кілька столів, перекинув стосик паперу, купа аркушів упала додолу, – він нахилився, почав був збирати, та покинув і стрімголов побіг до свого бюрка. Завалився у крісло і нервово поправив берета, що нависав дедалі загрозливіше, норовлячи впасти. Чулося його важке дихання.

Поволі Мажор опанував себе. Ми тайкома назирали за ним. Він підгріб ноги під стільчика. Невикористаний вовняний коц лежав тут-таки, на підлозі. Друга несподіванка.

Фаньюль порухом голови вказав на годинник. 8:59... 9:00... 9:01... Анітелень. Ми стежили за ним як зачаровані. Мажор усміхнувся мені й, коли наші очі зустрілись, легенько підморгнув. Мабуть, тому, що я був наймолодший у редакції? Чи тому, що ніколи не величав його старим дурилом? А чи тому, що з моєю небалакучою соромливою вдачею відрізнявся від решти? Я спаленів. Усі глипнули на мене – насмішувато, ясна річ, – особливо муляв око Мартенів позирк. Я озирнувся у бік Ферсі, мовчазно волаючи про допомогу.

Минуло ще кілька хвилин. Скільки саме? Дві, п'ять, десять? Час ніби завмер. Півтора десятка душ чулись як собаки в човні, не знаючи, що втнути, і тишились із того, що сум'яття це можна було приховати за допомогою друкарських машинок. Тоді Ферсі, перебігши всіх очима, поглянув на Мажора (той досі туманно дивився в безвість, не змінюючи позитури – ніби закам'янів), як звичайно, гучно відкашлявся і врешті здобувсь на голос: «То що, Мажоре, веснієш? Закохався?»

Ферсі й Мажор уперше перекинулися словом, схрестивши погляди, і миті цієї ніхто не забуде ніколи.

Мажор одповів: «Ет, знаєте, весна, кохання...»

Тільки й того.

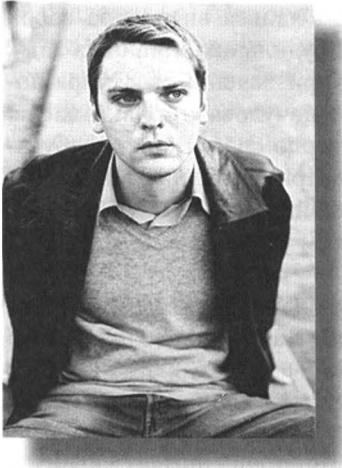
Потому Мажор опанував себе, зняв туфлі, обгорнув ноги вовняним коцом і розпочав сеанс гостріння олівців. Все покотилось, як по намащеному. Весело загуркотіли машинки. Інцидент забувся.

Наступного дня Мажор не прийшов до редакції. Не з'явився вперше за сорок років служби. Напередодні попросив консьержку: «Мій будильник вийшов із ладу, задзвоніть мені завтра, будь ласка, близько сьомої». У призначений час стара постукала до Мажорових дверей, але жодної відповіді не почулося, тож відімкнула їх своїми ключами. Він був іще в ліжку. Здавалося – твердо спав. Вона спробувала його розбуркати, хоч і відчувала, що все те намарне. При ліжку, на столику, були напівпорожня пляшка води, кілька коробочок зі снодійним та конверт, на якому Мажор вивів каліграфічно: «Віддайте це моїм колегам уранці рівно о дев'ятій годині».

Ферсі відкрив конверта і витяг ізвідти аркушик паперу; на ньому вигравали кілька слів, вимережених добре знайомим нам письмом. Він зачитав: «Панове, ви всі мої друзі».

СТЕФАН ЛАМБЕР

(1974 р. н.)

Стефан Ламбер народився у Брюсселі. Після закінчення філологічного факультету Брюссельського вільного університету тривалий час працював у різноманітних сферах бельгійського культурного життя. Був літературним оглядачем, автором культурологічних радіопередач, керівником видавничої серії, театральним сценаристом, директором Міжнародної письменницької резиденції Passa Porta тощо. Автор понад півтора десятка книжок: романів, повістей, збірок поезій і есеїв широкого тематичного спектру. Okремо слід відзначити експресіоністичну автобіографічну прозу (повісті «Мої мерці», 2007; «Моє тіло наголо», 2013), а також цикл есеїв про визначних європейських художників («Марк Ротко. Мрія про небуття», 2011; «Ніколя де Сталь, запаморочення і віра», 2014). Лауреат Премій ім. Люсьєна Мальпертої та ім. Франца Де Вевера Бельгійської королівської академії французької мови та літератури. Філігранна робота над словом, глибина історіософського проникнення у різноманітні культурні пласти й перейнятність пошуком трансценденції в надсвідоме вводять С. Ламбера до найвизначніших молодих письменників Бельгії.

НАД УЗВИШШЯМИ ТА БІСАМИ

З французької переклав Дмитро Чистяк

Ось, раптом, це тут – за кілька метрів від тебе. Перед тобою наче якась запона – маєш пройти крізь неї, розірвати її. Маєш утвердитись у цьому переході. Це тут, за кілька метрів від тебе, а все ж це здається неймовірним, майже неможливим. Кажуть (це прадавні дідівські забобони перед загрозою), що маєш занাপастити душу, що земля піде прахом – ніби наші нитчини пов'язані з мережею світу, і якийсь крок справді ладен похитнути всю землю. Відчуваєш: таки щось має статись, тут жодного сумніву бути не може, у мить, коли переходиш невидимий кордон поміж поезією й дійсністю.

Аркуші літають у невловному повітрі – вдихаєш його й ковтаєш пересохлими губами. Слова постають, вочевидь, матерією – вони зблякли од негасимого позачасся. Ми стільки всотали у себе їхнього життя, що воно злучилось із нашим – тож видається, ніби саме свою смерть маємо нині підстерегти. Цей порух, порив однайти місцину, де тіло знайшло спочинок у землі – хоча ця дія уявляється нонсенсом, недоречністю, – таки надсильний, щось неухильно пориває туди, попри все. Наші стопи торкаються цього ґрунту, а єство наше гойдається на гребені гори, де ангел шугає вправним акробатом. Душа – чи щось інше, те, що розчулює щоразу, коли стискає страх або почуття – тремтить, наче наполохана свіча.

Ми їхали якоюсь вулицею, але ось дорога попрямувала на пагорок. Справді – це сталося несамохіть, але бути інакше не могло – ми не шукали легких шляхів. Щоби дістатись туди, до поетової могили, мимоволі вирушили недовідомими манівцями, наче шукали власної одиссеї. Віддалися на волю вітрів. Спустились із Bergis до озера Чотирьох Кантонів, а звідти хотіли майнути дорогою льодовиків. Але вже нагорі, на висоті 2500 метрів, коли нас почала лоскотати знемога, мали зупинитися, адже о цій порі там саме тануть сніги, був ризик сніжних лавин, тож мусили відступити. Отже, спустилися трохи нижче, на тисячу метрів, до селища Реальп, завантажили авто на потяг і побували у темрявих нутрошах гір. Коли ж узріли днину потойбіч хребта – начеб у казковій долині – знову мусили їхати годину чи дві, аж доки на шляху вигулькнула табличка РАРОН, і здавалося, що цей напис виринув із якоїсь легенди.

На пагорбі ми одразу побачили середньовічну церковцю, «саме тут поховано поета» – думка вибивалась у мозку, наче на клинописі – адже не уявляєш іншого гідного місця для поховання тут, адже довкола – сумне марносластво людського гендію, тим-то й Рарон – спальна комуна, що спотворила тутешню природу. Коли ж дістаєшся до Місця, тебе розчулює якесь надсадне світіння, воно не спрямовує, а радше – розворушує, за тобою ж снують біси твого нутра, а втім, загроза розмивається – наче тепер направлена не прямо на нас, а якимось опосередковано. Чуттєвість розливається по всьому єству, смерть повагом лине разом із нами, мука мізерніє і, хоча супротивник твій боляче потискає руку, біль виходить назовні, тамується у шепоті листків, і кожна рана стає дарунком, поживою для майбутніх жертв. До того ж самі гори обороняють нас.

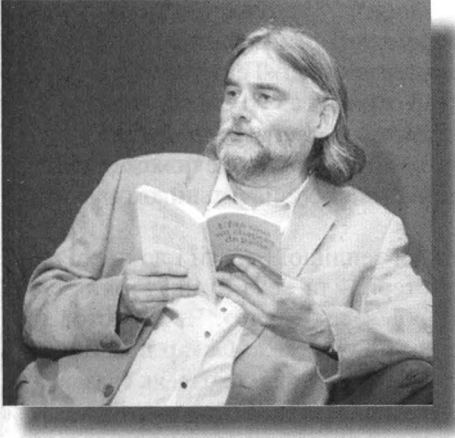
Залишається метр чи два – і станеш свідком цієї неуявленної незрушності, в якій покоїться поет, і зможеш уявити, або принаймні зможеш спробувати уявити його знемагання, а втім, утім, утім насправді річка не пересохла, на його одрі досі чути плин води, і там, і там, і там – те, що читав у Нього – але ж хіба можна говорити про нього як особистість? – адже й досі він живить нашу теперішню присутність, він – в осерді того тремтіння, що й досі тасмничо пульсує крізь непроникне каміння. Авжеж, іще перед вибухом образу, коли я обходжу цю середньовічну церковцю, відчуваю, що Рільке-поет – живий, він досі мешкає у Сьєррі, або радше у Мюзю, за п'ять льє від своєї могили, ба навіть більше: він тут – так само живий, як і я, коли читаю його вірші, коли думка моя не полишає його. Зрештою, маю сказати ось що: Рільке – це той, хто й досі невидимо єднається зі світом у простоті почуття – поезія-бо здатна змінювати час дійсності. Жодного доказу цьому не маю, але це – моє відчуття.

І раптом вибухає образ – не розбиваючись на друзки. Зорить у погляді, наче від лаяпу вітру. Ось там, де проліг кордон між горами й долиною стверджується він

у маленькому цвинтарі побіля середньовічної церкви у Рароні, він поряд із живими і на «ти» із землею, що перетравлює і мерців, і свіжу траву. Ми проминули поріг. Поезія з дійсністю злучились. Те, чого так боялись, – побачити розпростерте долі утілення смерті – розвіялось, мов опар. Залишилася лише невеличка сьайлива точка перетину кожної речі з її протилежністю: смерть виявилася мешканкою цього простору, але постала буттям, позбавленим часу, уособленням тяжіння почуттів, миттєвим відголоском у моєму тілі нематеріального. Могила була тут, поряд із долиною й вітром, і віршами у моїй свідомості – і в землі – це кипіння роз'єданого і злученого, живі та плодючі краєвиди, а ще – молитва, послання до мовчання, до ніжних і влучних слів (ядер і оболонки), які тривали наді мною співом, і мав його вловити, стати кожною дрібницею у вітрі, перемогти страхи, вживитись в осердя відсутності, перемогти страхи, світлом обабіч долини, весна творила зелені дива, перемогти страхи, до світу – о, тепер світ... світ може загинути, адже він щойно існував, але треба здобути на зовсім іншу мову.

Тому я зриваю першу квітку з троянди – засохлу квітку, яку назвав трояндою Рільке. І вже розвертаючись, зауважив, що невідомого поетового сусіда звали Романом.

КРИСТІАН ЛІБЕНС (1954 р. н.)

Народився в м. Верв'є. Тривалий час працював у сфері середньої освіти й у засобах масової інформації. Також був літературним секретарем письменника Алексіса Кюрверса, редактором перевидань Жоржа Сіменона, організатором низки наукових конференцій із сіменоознавства і відповідальним секретарем Співки бельгійських письменників. Нині опікується поширенням книжки серед школярства під патронатом Міністерства культури Федерації Ваалонія-Брюссель. Автор роману «Ліс Аполлінера» (1998), уявної біографії видатного поета, збірки еротичних новел «Оголене кохання» (2009), а також низки науково-популярних краєзнавчих видань. У творчості К. Лібенса відчувається потужний ліричний струмінь, переймання соціальними проблемами, а також пошук особистостями гармонії з довколишнім середовищем.

ОСКАР У КОНГО

З французької переклав Дмитро Чистяк

Він мав би краще роздвитися квіткоподібний обрис шахти, краще подякувати інженерові за його цінні поради, краще попрощатися з товаришами з копальні, випити більше жагучої настоянки з друзякою Тео, що майструє ліхтарики.

Нині ж під теплою ковдрою Оскарові жаль, що поскупився на вітання-побажання-усмішки своїм. Як це непросто – усіх полишати!

Звісно, знав: день цей настане. Відколи тремтячими руками розкрив оту довгождану телеграму – ой як боявся цього останнього дня у копальні! Мати Божа! Чверть століття на шахті, на глибині з вугільниками, – скільки всього пов'язувало із ватагою, з цілим світом братків-жартунів, дарма що часто грубих.

Але годі про це. Щоб відволіктись, Оскар повторює про себе текст із отого синього папірця... Це йому вперше телеграфували. Варто лиш раз було прочитати – і слова ті закарбувались йому назавжди: ПОЇЗДКУ ПІДТВЕРДЖЕНО КРАПКА ЗУСТРІЧ

В АНТВЕРПЕНІ ЯК ДОМОВЛЯЛИСЬ. Антверпен... Ця назва уже бубонить африканським тамтамом. Антверпен – ворота до Конго.

Дарма Оскар нашорошив вуха – в будиночку не чути жодного звуку. Попри сварки останніх днів, трійко діток мають спати. Дружинонька ж, яка після отримання доленосного папірця настійливо грала в мовчанку, мала знову перелічувати сорочки, складені до новенької валізи.

А проте Софі буде, певне, задоволена, коли щомісяця отримуватиме від нього чималеньку платню. Так сказав начальник персоналу, із отого «Гекаміну»... Вчетверо, вчетверо виросте платня супроти того, що Оскар отримував у Бельгії. А лиха натерпишся менше. Там-бо Оскар буде рудокопом. Четверть століття маринування у вугіллі добряче підчорнило йому шкіру, а вже ж у Конго його бельгійське походження автоматично зведе його до вищого рангу... Рудокоп! Він іще й начальником-рудокопом стане, коли пощастить.

Звісно, треба буде призвичаїтись до тамтешньої теплішої Бельгії і до нової праці. Золото в Кілімото, це тобі не антрацит у Верістері, – та нехай уже! Гірник скрізь гірник. До того ж, золото не таке зле для здоров'я, як вугілля. Четверть століття в копальні добряче пропече легені всілякою бридотою. Авжеж, Оскар іще тільки на третьому десятку, та ой як кашляє – дихалка, хай їй грець! «Силікоз», як сказав лікар із «Гекаміну»; авжеж, пощастило ж бідасі, що кине шахту. Золото чистіше, – це ж підземне сонце!

Ні-ні, Софі має врешті дотумкати. Іншого виходу як поїхати – нема. Злидні, силікоз, а там – нове життя, ще й легше... До того ж, вона скоренько до нього приїде – із дітлахами. Матимуть гарний будинок на три кімнати й великий садок, і навіть раба. Та коли Оскар показав Софі світліну їхньої майбутньої тамтешньої оселі, вона тільки й бовкнула, що там у траві, біля будинку, певне, водиться повно всяких тварюк...

Софі все-таки перегинає палицю! Можна було б допомогти чоловікові, підтримати, захотити якось. Адже він їде насамперед заради неї та малих. А то ж непросто – пертися самому!.. А вона замість дотумкати набурмосилась, – відколи прийнято рішення. Жодного слова не сказала. А вечорами боронилась від нього, не піднімаючи погляду од землі. Еге! Ось побачить нову свою хату й чоловіка-майстра – все допетрає!

З уважністю інквізитора Оскар торкнув пальцем будильника. Аби ж тільки ледаче вуха не підвело! Антверпен-бо не так уже й близько. Ще за ночі слід буде завантажити валізу на велика. Із чверть години треба добряче покрутити педалями, щоби втрапити на кінцеву зупинку трамвая у Льежі. А тоді – поїздом до Гіймена. А вже на вокзалі в Антверпені на нього чекатиме окремих виробничий вагон. Еге ж, він – великий Пан! Оскар усміхнувся: моря ж ніколи не бачив!.. Тепер набачиться! Три тижні на кораблі до Матаді. А там – ще стелеться дорога дальня. Від Матаді до Кілімото, як сказав начальник персоналу, – стільки ж шляху, як ізвідси до Риму. Еге ж, голова йде обертом. Це вже буде пригод, буде... Авжеж, Софі має допетрати.

Перший же дзвоник будильника катапультує Оскара з ліжка. Він навіть не завважив, що Софі цієї ночі спала окремо. Мерщій! Останній позирк на дорожній багаж, попрощатись – і на велик, на трамвай, на поїзд, на судно... Вхопивши речі, Оскар узявся за ручку дверей. Хоче прочинити, але марно. Тоді ще раз рвучко повторює

рух. Чути легенький шум, а за дерев'яною перетинкою різке: «А я замкнула двері, Оскарку, і відчиню тільки вночі. А кораблик тоді – тю-тю. Не поїдеш ти до тих чумазих негрів...»

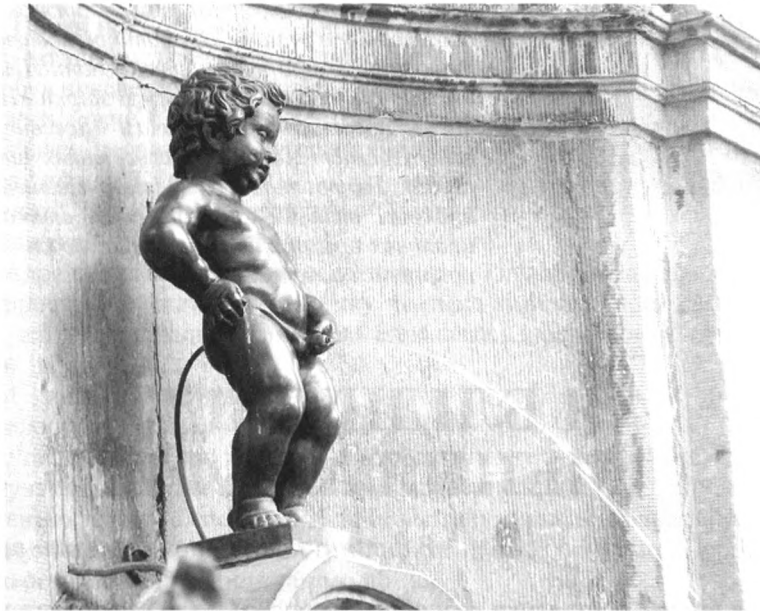
Чи вибити хлипкі двері, чи вистрибнути з вікна і майнути на сусідському велику?.. А тоді – на трамвай, на поїзд, до Антверпена, на судно... Судно!

Голова обертом, клубок у горлі. Оскар сідає на краєчку ліжка. Згорблений, пригнічений, заледве дихає. Вогник ув очах погас. Він змирився.

Шахтар не плаче... Знову попрусь на шахту.

Коли я народився, дідусь Оскар майже не міг працювати. Через силікоз. Увесь час він лише кашляв і дихав із великими труднощами. Невдовзі ж помер.

А я так хотів би поспілкуватися з ним...

КОЛЕСІ НІС-МАЗЮР (1939 р. н.)

Народилась у м. Вавр. Вищу освіту здобула в Лувенському католицькому університеті. Після тривалої викладацької та журналістської роботи присвятила себе письменству. Авторка більше двадцяти поетичних збірок (зокрема «Життя вповні», 1971; «Крик на світанні», 1995, премія ім. Шарля Плісьє), есеїв (серед них – «Похвала будням», 1997; «Плоть вірша», 2004), новел («Помахи крил», 1998; «Не торкаючись», 2008), трьох книжок для дітей, двох драм та роману «Втрата рівноваги» (2008), а також есею про творчість Сюзанн Лілар. Новела «Я блідну від імення Альфи» зі збірки «Не торкаючись», представлена читачам «Всесвіту», вишанована Премією Асоціації бельгійських письменників (2003). Творчість К. Нис-Мазюр відзначається потужним впливом християнської етики, пошуком ціннісних орієнтирів і гармонійного співіснування з природним началом.

Я БЛІДНУ ВІД ІМЕННЯ АЛЬФИ

З французької переклав Дмитро Чистяк

Це сталося під час прогулянки, яку обіцяно ще вчора, хай і приправлено численними засторогами:

- Якщо не доїси шпинат, я тебе з собою не візьму.
- Якщо не підеш спати зараз же, я...
- Якщо.

Ці дорослі – мастаки зіпсувати своїм шантажем усю втіху. Однак Ліну таки взяла на прогулянку, – і вся сімейка гула весело, мов бджолиний рій.

*Білі хмарки
Гроза буркотлива
Трем повнокровних років*

Вона стрибала у високій траві, у світлому солом'яному капелюшку; матуся ж її розкрила зелену парасольку й накинула на плечі летку блакитнаву хустинку.

Вона проклала шлях між округовим зіллям і кропивою (от холера!), котра щипала ніжки, попри бавовняну одіж.

*Білі хмарки
Гроза буркотлива
Трем повнокровних років*

На небі проступали знак за знаком.

– Буде гроза? – спитала тітонька Аліна.

– Гроза? – докинула молодша тітонька Адреналіна.

Ліна нікому не звірилась, що страшенно боїться цього смугастого хижака, гуркотіння, вогняної кулі, якій нетерпеливиться поцілити у дерево, в отару, в неї, у мене. Невже і я – подібна до інших? Невже й мені суджено колись померти?

– Гроза! Це ми ще побачимо... – відказала матуся грайливо, впевнено торуючи стежину до затишного спочинку, до підвечірку на березі Альфи.

Струмок був недалеко; уривчастий вітер доносив дзюркотіння води по камінцях, а листя билосся дужче й дужче.

Ліна дісталася першою; пожбурила сандалики, стрибнула у воду й уже звідти вітала решту процесії.

– Дурненька! Ти підхопиш запалення! Після такої спеки – й у воду! Вона ж в Альфі – крижана!

Аліна й Адреналіна також в унісон застерігали. Тільки б не покарали!

Матуся простелила скатертину, на яку поклала тістечка. Вона саме ставила сік у холодку, аж тут зненацька блимнула блискавка. Зовсім поруч почулося грізне гуркотіння.

– Біжімо! – вигукнула тітонька Аліна.

– Ну! – докинула тітонька Адреналіна.

– Гадаю, так справді буде краще, – погодилась матуся, яка, проте, страшенно не любила псувати свято й залюбки злегковажила би грозою.

Ліна хутенько згорнула споживок, і то без нагадування. Кумпанія чкурнула полем і переліском; блискавки наступали їм на п'яти. Невже помремо? Перші краплини дощу нахльостували їх уже біля самого дому.

Врятувалась! І цього разу. Але чи надовго?

*Білі хмарки
Гроза буркотлива
Трем повнокровних років*

Їй – жити чи ні?

Свинець уп'явся в крило; та повертаєшся на береги Альфи і розумієш: це зовсім малесенький струмок біля дідового будиночка; звідси старенького й винесли на кладовище. Знімаєш матер'яні туфельки, кидаєш ринь у воду, а вона вистрибує...

Повертаєшся – здалеку – в далеч. Шукаєш мамину парасольку, окуляри тітоньки Аліни, рукавички тітоньки Адреналіни; між відходом цих старих дів у засвіти –

якийсь місяць. Їхні постаті стираються на сходах і ховаються за рогом. Їхні голоси двояться у спогадах: «Дурненька, ти...»

І вже матуся обвиває довкруг чола леткий блакитнавий шалик, – остання хіміотерапія забрала її волосся, – вона розглядає себе у вітальні, у люстрі: «Мені личить!»

Її впевнений тембр породжує гіркий сумнів.

Далі торуємо стежку між округовим зіллям і кропивою, меншого несучи на плечах; у наплічнику – пожива для підвечірка. Напередодні я ледве не гаркнула спересердя:

– Якщо не доїси капусту, я...

Іноді озираюся – чи не відстає старший; він десь уже загубив світлого солом'яного капелюшка; під'юджую його йти попереду.

– Чуєш, як співає Альфа?

І він біжить щодуху.

Плечі затерпли; знімаєш наплічника, обережно спускаєш на землю малого – хай собі набігається вволю; стелиш скатертину, кладеш на неї тістечка і ставиш сік у холодку.

– Обережно! Камінці слизькі, ти...

Закушуєш губу, потайки вчитуєш себе: годі вже вдавати матір-ревуху.

Білі хмарки

Гроза буркотлива

Трем повнокровних років

Гроза не прийшла псувати щасливої миті; лежиш горілиць, під небом, обабіч тебе – по дитинці. Воскрешаєш тітоньок Аліну й Адреналіну. Обидві тамують смішки – тепер, по літах, вчувається їхнє відлуння.

Альфа безперестанку нашіптує пісеньку. Вгорі у темній синяві снуються легкі хмарки; здіймаєш руку – так хочеться їх торкнутись!..

Звіряєш їм свій страх перед грозою і громом. Старший синок нашорошив вушка, менший заснув у тебе на руках.

І гадаєш собі: смерть приходить навшпиньках – як справжній друг, без попередження; рукопис із омегою ти вже написала, і шлях поволі вигаса...

АНН РІШТЕР (1939 р. н.)

Анн Ріштер народилась у Брюсселі в родині письменника Роже Бодара. Здобула вищу освіту у Брюссельському вільному університеті, тривалий час перебувала на викладацькій роботі, водночас працюючи у видавничій сфері й досліджуючи поетику фантастичного. Переклала з німецької та англійської чимало фантастичних казок, оповідань і новел, а також уклала антологію фантастичних оповідань *Гі де Мопассана*. Авторка біографічних нарисів про *Жоржа Сіменона*, *Персі Біші Шеллі* та *Оскара де Любича Мілоша*, а також кількох збірок оповідань – *«Пожильці»* (1967, Премія ім. Франца Де Вевера Королівської академії французької мови та літератури Бельгії), *«Велике горе родини Зентрам»* (1986), *«Прогулянка уздовж великого каналу»* (1995), *«Ангел-трубач»* (2008) і *«Кім Лукіан»* (2010). У 1988 р. опублікувала знакову монографію *«Жіноча фантастика – дике мистецтво»*. За сукупність своїх літературних трудів письменниця отримала премію імені *Фелікса Денеєра* Бельгійської Королівської академії французької мови та літератури (1988). Анн Ріштер – відомий літературний критик, член Комітету Наглядової ради Національного фонду літератури, Асоціації бельгійських письменників, Міжнародної асоціації літературних критиків, Асоціації друзів *Жоржа Сіменона* та інших міжнародних організацій. Грунтовне дослідження природи фантастичного в європейських літературах дозволило письменниці створити оригінальну авторську картину світу, позначену широким культурологічним аналізом людського існування в наш час шляхом інтеграції з досвідом попередніх епох і різноманітних культурних традицій.

ОЛЬГА І КАТОБАРЯН

З французької переклав Дмитро Чистяк

*Чуттєвість жінки – надто жорстокий рай.
Фредеріка Грюе. «Надто жорстокий рай».*

Ольга сиділа в ліжку, з катобаряном на плечі. Поклавши голову на пишну подушку, вона перечитувала набрані на машинці нотатки Адама: він писав книгу про

сварки й замирення закоханих у літературу та приносив їй написане регулярно, розділ за розділом. Ольга кохала його ще не так давно – тривало це рік, – а потім вони страшенно посварились: вона вважала кохання обопільним просвітленням, що виявляє найкращі якості кожного і гармонізує їх. Адам, натомість, бачив лише пристрасть, зіткнення несумісних егоїзмів. Удвох вони творили книгу. Цей твір був наче дитина, якої в них ніколи не буде; тільки-от звичні батьківські функції геть протилежні: Адам – породілля, Ольга – запліднювач. Адже ідея належала їй. Однак Адам, анітрохи не вагавшись, узяв собі кращу роль. Ольга боялася самотності, тому, з остраху опинитися в пустелі через власну прямоту, зрештою пристала на компроміс. Неохоче погодилася читати рукописи колишнього коханця. Насправді такий розподіл їй не задовольняв, та потроху Ольга вподобала гру.

Одного дощистого вечора Ольга й Адам зустрілись у кав'ярні «Башточка» на бульварі генерала Жака. Відколи вони бачились винятково у місті, цей закуток став їм своєрідним генштабом. Адам спитав Ольгу, що їй вдалося зробити за такої похмурої погоди.

– Взяла книгу в бібліотеці, навмання, – відповіла вона, – «Коханець» Дюрас. Хотіла просто погортати – і не змогла зупинитись: вона причарувала мене, за кілька годин я проковтнула її всю... Тільки уяви собі: панійці Дюрас було майже сімдесят, коли вона, надихнувшись своїм дитинством в Індокитаї, написала цей витончений твір. Коли її родина залишила колонію і перебралась до Парижа, Дюрас було вісімнадцять. Отже, цей роман – спомин про кохання, пережите понад півстоліття тому... Між подією та її романним утіленням минуло стільки років!.. Мимоволі виникає сумнів: а що, як творча уява авторки повністю змінила дійсність? Чи існував насправді коханець-китасць? Чи не був цей зв'язок убогої дівчини і заможного дорослого чоловіка звичайною прикличкою, яка з часом обернулася мрією? Зрештою, це могла бути цілком банальна історія.

– Атож, як наша, – докинув Адам. – Це ти мені хочеш сказати?

– Та ні, припини! Не бачу зв'язку, – заперечила Ольга. – Ти ж знаєш: сильна пристрасть може зупинити час. Звичайно захоплюєшся тим, що бачив спочатку. Бажання зосереджується на цьому образі, живиться ним. Бурхливий любовний зв'язок народжується ніби у сні, де повно привидів. Жінка стає віддзеркаленням бажання. А бажання віддзеркалюється в жінці. У нашому так званому цивілізованому суспільстві ці образи-віддзеркалення часто приголомшують шаленством. Дивно, та їм здебільшого бракує щасливої паволоки інстинкту і почуттів. Таке враження, що замість ясності запалом ці образи насичуються насамперед думкою про секс, про фізичне кохання – наче людям пече чистий первісний порив, наче вже й мови нема про ототожнення еротики з любов'ю...

– Авжеж, війна статеї, – зауважив Адам. – Стара, як світ, війна, далека від завершення; утім, ідею ти розкрила цікаво. Це навіть спонукає мене написати дещо: сила бажання вироджується у бажання сили... В еротичній літературі і без Фрейда можна побачити жорстокість та хіть.

Він на півгодини занурився в дослідження цього питання – чим, зрештою, втомив Ольгу. Вона не поділяла Адамового захоплення історією.

– Уперед, не стримуй уяву! – сказала вона. – Напиши, а я із задоволенням прочитаю. А тепер вибач – мушу йти глянути, як там мій катобарян.

– Твій хто? – здивувався Адам.

– Мій катобарян. Тваринка, яку привіз із Амазонії брат.

– Та невже?! Рене нарешті повернувся з мандрів?

– Я заледве його впізнала. Він став іншою людиною. Два роки копирсався в амазонських джунглях, шукав рідкісних водоземців. Повернувся з прецікавими зразками. Одного чудового ранку Рене постав переді мною, – аж світився від радощів! – а на плечі в нього сиділа дивна тваринка...

– Ящірка без хвоста?

– Якби ж то! Кіт-мавпа. Живчик із мавп'ячим тілом і котячим писком. Виявляється, в Амазонії ще живуть такі звірки, але підійти до них дуже важко. А брату вдалося приручити одного. Оскільки за три тижні Рене вирушає на інший кінець світу, він запропонував мені: «Бери його. Це ласкава тваринка, її назва – катобарян».

– Като... як?

– Ернесто Катобарян, вірменський біолог, випадково відкрив її в горах Тибету і назвав своїм іменем. Знаходять катобарянів і в Угорщині. Один жив у Ельжбети Баторі, уславленої кровожерної графині. Подейкують, що вона дуже за ним доглядала.

– Отакої! Мені все ж більше до вподоби мій старий добрий пес, – зазначив Адам.

Повернувшись додому, Ольга знайшла катобаряна на бильці крісла. Він напевне журився – бо дрібно тремтів. Ольга кинулася до телефону, набрала Рене:

– Чим годують хворих катобарянів? Твоя тваринка дуже сумна – я не знаю, що робити...

– Двадцять чотири години тому, коли я був у тебе, він почувався прекрасно. Ти йому щось сьогодні давала?

– Увечері – ні.

– То він зголоднів! У лісі коти-мавпи харчуються безперестанку, з'їдаючи будь-які рослини, що трапляються поруч. Дай йому зелень і фрукти – як мавпі. Коли захоче попиту, давай трохи молока і багато води – як коту. Це втішить звірятко. Ти його надовго залишала?

– На весь вечір.

– Маєш бувати з ним якомога частіше, – зауважив Рене. – Адже це дуже чутлива тварина: катобаряни не люблять самоти.

Наступного дня Ольга отримала перші сторінки Адамової книжки. Вона призвичаїлася лягати в ліжко й читати – з катобаряном на плечі. Тваринка сиділа мовчки, схиливши голівку до тексту, ніби читала разом із господинею. А може, катобарян, як і вона, з перших же рядків зрозумів, що автор скористався заувагами Ольги? Адам почав розповідь із місця, на якому увралась розмова.

«Жорстокість і хіть, ніби вже й мови немає про ототожнення еротики з коханням... Немовби жорстокість і хіть невіддільні від пристрасті, а сила бажання неминуче вироджується у бажання сили! В еротичній літературі і без Фройда важко не помітити таких похмурих постатей, як Лу Андреас-Саломе¹. Одне відоме фото знайомить нащадків із прекрасною можновладною пані, що, мов королева, сидить у чудернацькій упряжці з нагайкою в руці.

¹ Лу Андреас-Саломе (1861–1937) – німецька письменниця російського походження (народилась у Санкт-Петербурзі). Автор романів і новел, а також – спогадів про свої стосунки з Рільке, Фройдом і Ніцше та есе про психоаналіз.

Сцена мала успіх, її обговорювали, насичували фантазіями, – адже замість коней у повіз запряжено двох видатних чоловіків, над якими мала владу Лу. Ця королева з нагайкою була справжнім утіленням рокової жінки: один із чоловіків-коней, Поль Ре, після п'яти років незрадної і непогамованої пристрасті заподіяв собі смерть, коли почув про заручини Лу з професором Андреасом. Інший чоловік-кінь із того фото – Ніцше; саме він придумав цей образ.

Для нащадків Лу Андреас-Саломе, яку кохали три генії – Ніцше, Рільке і Фройд – для нащадків стала міфом. Двом першим вона відмовила, зробивши їх нещасними; при цьому Лу розуміла творчість своїх залицяльників, всіляко сприяючи їй; надихала вона і Фрейда – Лу стала однією з перших його асистенток. Утім, вона покинула всіх трьох, оскільки воліла зберегти свободу... Лу була справжньою амазонкою, але до неї були й інші, не менш небезпечні та жорстокі».

– Ти зрозумів? – спитала Ольга катобаряна, який тихо сидів на плечі. – Ось як треба поводитися з чоловіками, якщо хочеш, аби тебе поважали.

Тваринка похитала голівкою і занявчала. Вона так уважно дивилась на дівчину, що Ольга мимоволі продовжила роздуми вголос. Саме так – розмовою – закінчувався кожний сеанс читання: говорила, зрозуміло, Ольга; вона виповідала журливому катобаряну свої жалі, а той мовчки співчутливо слухав. Невже й справді – співчутливо? Що б там не було, але такі сповіді розважали її.

– Адамові не до вподоби те, що я мислю критично, – пояснювала Ольга катобаряну. – Його непокоїть, що глибоко всередині мене живе сумління, котре дозволяє справедливо оцінювати радощі й жалі. Цей своєрідний двійник зважає всі події мого життя. Навіть у розпал пристрасті він прискіпливо вдивлявся в Адама... Таким чином я завжди помічала його слабкості й вади. Але Адама це дратує. Він не бажає, аби його зважували, бо сам він не зважає, не оцінює кохану жінку. Ось він, стоїть перед нею – вона йому сподобалась, і він бере її. Віднині вона належатиме тільки йому. Нещасна мусить горлати: «Коханий!», і це тішить Адама. Він вимагає бути щасливою ним і для нього – на думку Адама, це просто. І навпаки: він розлютиться, якщо помітить, що вона дивиться з недовірою, виявивши скепсис у його погляді. Адам не терпить, щоб його роздивлялися, розумієш? Хоче, щоб його сприймали повністю, сліпо. Максимум, на що він згодний – пустити мене до свого царства, але не більше.

Катобарян поворушив шовковистими вушками і скочив Ользі на руку. Він підвів мордочку – й Ольга з подивом спостерегла, що очі тваринки затуманюють сльози.

– Ця істота дедалі більше мене дивує, – знову подзвонила братові Ольга. – Вона що, вміє плакати?

– Це одна з її характерних рис, – спокійно відповів Рене. – Саме так ловлять катобарянів індіанці Амазонії. Від сліз залишається слід. Досвідчені мисливці йдуть по вологому сліду і знаходять тварину. Загнаний у пастку катобарян гірко ридає. Отже, знай: якщо хочеш, щоб він не залив сльозами квартиру – не лякай його, розповідаючи сумні історії.

Ольга послухала брата і відтоді стала зважувати слова. Невдовзі красуня і тваринка знову взялися до читання – з того місця, де спинилися. Катобарян витер сльози синенькою лапкою і знову вмовстився на Ольжиному плечі, звідки слухняно стежив за її пальцем:

«Трагедія на одну дію Генріха фон Кляйста “Пентесилея”² – одна з найдивніших, найпохмуріших і найдикіших п’єс німецького романтизму, течії, взагалі рясної на авторів-шаленців. Кляйст запевняв, що вклав у цю п’єсу свої найпотаємніші переживання, всю муку свого життя “і водночас усю пишноту душі”. Кляйстова Пентесилея – надзвичайно розгнуздана; тож мимоволі замислюєшся над зізнанням драматурга. Гете, прочитавши трагедію, зауважив, що автор страждає на “чорну душевну недугу”. Що б там не було – геній-провісник явно кохався у крайнощах. Кляйста ваблять протилежності – прекрасне і потворне, рай і пекло. Він хитається між різними машкарами однієї дійсності.

Така сама цариця амазонок Пентесилея. За намовою Марса вона веде цнотливих воячок на Трою. Амазонки викликають греків на вирішальний бій. Пентесилея сходиться у двобої з наймужнішим – Ахіллою, – і відбувається щось дивне: сутичка амазонки та грецького героя блискавично змінює обставини, і швидкість цієї зміни спантеличує. Просто посеред бою Пентесилея до нестями закохується в Ахілла. Тієї ж миті кохання позбавляє її військових переваг: царицю зачаровано – знетямлена, вона не здатна битися. Супротивник ранить роззброєну царицю. Утім, Ахілл також уражений пристрастю. Кохання блискавично змінило ситуацію. В апокаліптичному світі Кляйста кохання виконує роль громовиці, що вражає людей і миттєво підкоряє їх своїй волі.

Знетямлені закохані усе спотворюють: війна ураз поступається непевному, неприродному миру. Неприємну царицю переносять до шатра. Біля неї опиняється Ахілл... Мир у Кляйста також примарний. Опритомнівши, Пентесилея лютіє від поразки і водночас прагне погамувати любовний шал. Опинившись між двома пристрастями – війною і коханням, – вона втрачає самовладання. Збентеження ж для амазонки – найгірше приниження. Гордовиті воячки завжди певні себе і не знають-ся з чоловіками. Амазонки запрошують чоловіків-іноземців лише для продовження роду, самі виховують дівчаток, а хлопчиків осліплюють і калічать. Пентесилея, таким чином, зрадила свій народ: цариця амазонок не здатна дати лад суперечливим бажанням, що знесилюють її. Тому кохання обертається лютою ненавистю: вона будь-що мусить позбутися чоловіка, який її переміг. Ошаліла Пентесилея нацьковує на коханого зграю псів, які шматують тіло юного грека.

Уздівши результат власного кривавого вчинку, цариця божеволіє. Пентесилею спалюють муки сумління, мордують жага спокути і прагнення смерті, нещадно нівечить усвідомлення поразки. Вражена, вона падає на тіло свого єдиного коханого. Ще ніколи в літературі любовний екстаз не спричиняв таку жорстоку внутрішню боротьбу. У Кляйста він обертається страхітливим нападком шалу. Неможливо уявити яскравіший приклад зв’язку еротики з агресією, божевіллям, смертю».

У цьому місці катобарян заворушився на Ольжиному плечі, зіскочив на підлогу й закрутився вовчком. Він верещав, піднявши догори лапки.

– Що таке? – схилилася Ольга. – Тобі не подобається? Мені, широко кажучи, також. Ця нестерпна фалічна жінка! Спинімося на хвилю: від цих страхіть у мене

² Генріх фон Кляйст (1777–1811) – німецький письменник, драматург і есеїст. «Пентесилея» – драма, написана у 1805–1807 роках, видана у 1808 році й уперше поставлена у 1876 році.

розболілася голова. Краще зготуймо собі легкий сніданок – бананове пюре в апельсиновому соку.

Коли дівчина вийшла з кухні з повною тацею фруктів, катобарян припинив кричати, скочив на канапу і радісно зойкнув. Вони перекусили, і Ольгу знову потягнуло на зізнання:

– Розумієш, я не знаю, що й думати. Оцінки Адама мене розчаровують. У кількох словах він вправно аналізує картину, музичний твір, книгу – а потім зненацька втрачає інтерес. Ніби хоче власноруч виправити ситуацію, повернувшись до звичної впевненості, яку, втім, похитнуло щось сильніше, ніж він сам. Адам нагадує мені крамаря, що боїться шахраїв. На думку Адама, я не можу зробити його щасливим, адже навіть у моменти близькості в мені залишається щось непохитне... Гей, що ти робиш?! Знов за своє?

Її мову перервали крики катобаряна: «у-у-У-У!» – все голосніше завивав він. Тваринка горланила, наче сирена, переходячи від низьких нот до високих. Ошалілий катобарян рвав на собі хутро і нестямно ридав. Він тупав лапками, бив себе пальчиками по лобі, а потім скочив Ользі на шию і пристрасно-розпачливо її обійняв.

– Тихо, любий, заспокойся, – попросила стривожена надмірною чуттєвістю тваринки Ольга. – Не плач, а то і я заплачу!.. Що ти цим хочеш сказати? Варто бути поступливішою? Закохані повинні пробачати одне одному – це ти маєш на увазі?

Задзвонив телефон.

– Ну як? – спитав Адам.

– Не знаю, – поскаржилась Ольга, – усе йде шкереберть. Катобарян розхвилювався, і я не знаю, як його заспокоїти.

На іншому кінці дроту з хвилину мовчали.

– Нісенітниця, – холодно сказав Адам. – У яку гру ти граєш тепер? Я думав, ти читаєш мій текст. Якщо він тобі не подобається – так і скажи. А вигадувати побреньки не треба!..

– Я не вигадую! Ми з катобаряном розчулились і плачемо.

– Ця істота плаче над моїм текстом? Ну й даруночок зробив тобі брат!

– Та ні, – заперечила Ольга. – Зрозумій нарешті! Це все Пентесилея. Нам огидна ця вбивця чоловіків.

– Авжеж, мені також. Та нічого не вдієш. Нині ми її бачимо всюди. У книжках, у кіно, на телеекрані. Ця дияволиця будь-де – зображена у чоботах і обладунку, з губами-ссальцями, грудьми-снарядями, високим задом, із кольцом у руці, ладна перестріляти всіх чоловіків на своєму шляху... Навіть у дитячих коміксах її повно! Я обов'язково напишу про це в книжці!

– Маєш рацію, – погодилась Ольга, – але доведеться знайти противагу.

– «Маркіза д'О»³? – пожартував Адам. – Ваблива, мов прірва, принижена, здушена... Але її погамовано, вона – в центрі уваги чоловіків, покірنا їхнім хтивим бажанням. Через свою пасивну згоду вона досягає постави воістину царської!

– Ні, не годиться! Адже задум у «Маркізі д'О» такий самий. Кохання знову обертається на ненависть – партнера позбавляють особистості.

– Я й кажу: війна стáтей. І не видно їй кінця.

³ «Маркіза д'О» (1808) – новела Генріха фон Кляйста.

– Кінець настане тоді, коли ми самі того забажаємо! – скрикнула Ольга. – Чимало жінок нині чекають на це... Вони хочуть повернути шлюб його повноту. Адаме, наша цивілізація зробила кохання нещасним. На Сході, між іншим, сексуальність ніколи не підміняла кохання. При цьому немало жінок мріяли про кохання велике, як світ...

– Жінки – то прірвиська, – зазначив Адам. – Вони завжди намагаються поглинути нас, чоловіків.

– Та ти просто боїшся жінок, дорогенький! Багатьом чоловікам сексуальність жінки видається раєм, за який доводиться надто дорого платити, але насправді жінки прагнуть лише рівності. Бажання жінки виплескується безоглядно, однак вона не шукає насолоди в пожиранні чоловіків; бажання жінки переходить межі звичайної фізичної реакції, збагачуючи особистість і замиряючи її з усесвітом.

– Гарно сказано, – визнав Адам. – Але чи є тут місце мені, чоловіку?

– *Коханець дивиться на неї. Заплющує очі, але дивиться... Заледве розрізняє обриси тіла... Це тіло росте й далі, воно не має сталої форми, щомиті змінюючись, воно не лише там, де він його бачить, воно також і в іншому світі, лежить поза життям, – там, де гра, де смерть; воно звивається, повністю віддається втісі...*

– Наче магічне замовляння. О чарівнице, невже це написала ти? Ось чому ти лякаєш чоловіків!..

– Ні, я не писала цей текст – лише вивчила його напам'ять, адже він на правду чарівний... Це з «Коханця» Дюрас. Слухай, є пропозиція: я напишу кілька сторінок про «Коханця», – як завершення цього розділу нашої книги. Якщо сподобається, можеш підписати своїм ім'ям.

– Подивимось, – помовчавши, сказав Адам. – Відповідь дам, коли побачу, що з того вийде.

– Тобі точно сподобається. До завтра.

– А тепер, хто кого! – кинула Ольга катобаряну і схопилася за перо. Катобарян відреагував одразу. Почуте його вочевидь заспокоїло. Він двічі нявкнув, подовжуючи голосні – і скочив на плече приятельки.

«Чи здатні жінки заходити надто далеко – хто ж це сказав? – думала Ольга, вмошуючись на канапу і схилиючи голову на пружні подушки. – Звичайно! Колет! Отже, початок є».

«Чи здатні жінки заходити надто далеко? – замислювалась Колет. – Інколи ми кудись ідемо, але не знаємо точно, куди, – відповідає Дюрас у «Коханці».

У жодному з відомих романів не втілено так майстерно це водночас тваринне і духовне відчуття, цей ясний сомнамбулічний стан, відомий усім пристрасним натурам. Текст Дюрас – це роздуми про чуттєве кохання, навіть не роздуми – скоріше, потік чарівливих образів, що хвиля за хвилиною витікають із пам'яті тіла, магічне накликання плетениці таємних митей, і цей текст не схожий на жоден інший еротичний роман, оскільки авторка відмовляється, описувати саме кохання.

У напруженій і водночас стриманій оповіді немає місця для портретів коханців, для любовної історії. Але, прибираючи пристрасть із детально виписаної хронології подій і ретельно зображених жестів, Маргеріт Дюрас відчутно додає їй ваги і престижу. Від початку й до кінця, наче молитва, відчувається надприродне фізичне й

емоційне осяяння тіла й душі. Відчуття настільки зливається з почуттям, що для читача вони стають одним-єдиним переживанням. Прагнення владарювати потопає у прагненні божевистити. Постає приголомшливий спокій: закохана жінка долає воїна, але все залежить від тривкості бажання закоханих, від того, чи прибере воно нальоту вічності.

У цій книзі кохання нескінченне, воно триває попри відчуженість, мовчанку, набридливе життя: «біла дівчинка» ніколи не забуде свого коханця-китайця, так само й він ніколи не забуде дівчину, з якою кохався серед білого дня в брудній, загубленій у центрі Сайгона кімнаті: *Тривалий час вона мусила правувати бажанням, особистим ставленням до почуття, до всепоглинальної пристрасті, до похмурого, страшного чорторію плоти... Спливло багато років по війні, минули весілля, розлучення, забулися книжки, він приїхав до Парижа з дружиною, проте подзвонив їй. Вона впізнала його відразу. Він сказав: я просто хочу почути ваш голос... Він знав, що вона пише... Після цього він не мав що казати. І тоді він їй сказав. Він сказав, що все так, як колись, що він і досі її кохає, що він так і не зумів її розкохати, що він кохатиме її до смерті...*

Така остання фраза її сповіді. Одразу зрозуміло, що такий кінець міг би бути й початком роману: витворений Дюрас сон, у якому повно привидів, усуває кордо-ни і заперечує будь-який логічний зв'язок. У першу чергу авторка долає межі тіла: *Коханець дивиться на неї. Заплющує очі, але дивиться... Заледве розрізняє обриси тіла... Це тіло росте й далі, воно не має сталої форми, щомиті змінюючись, воно не лише там, де він його бачить, – воно також і в іншому світі, лежить поза життям, там, де гра, де смерть; воно звивається, повністю віддаючись утісі, ніби тіло дорослої, вже літньої людини; воно нехитре, але відлякує своїм досвідом.*

Це нехитре тілесне знаття дівчини-підлітка – не набута наука, не еротична майстерність, а несвідоме осягнення головних істин: любови, життя, смерті. Це знаття – фізичне, адже дві закохані істоти постають перед очевидним: тілу відомі неосяжні для розуму речі. Дивна героїня Дюрас, юна і водночас обачна, цнотлива й досвідчена, стає для свого коханця найпотаємнішим, надлюдським утіленням долі. П'ятнадцятирічна дівчина, обличчя якої – сама насолода, обертається найпотужнішим еротичним образом. Недивно, що авторка робить показове зізнання: спершу “Коханець”, пише вона, мав іншу назву – “Тнітючиий образ”. Цей образ насправді настільки потужний, що коментарі будуть зайві.

Сходило сонце. Ольга писала півночі. У напівпрочинене вікно долинав пташиний перегук.

– Я закінчила, злязь! – наказала катобаряну, що чухав вухо правою лапкою. – Відпочиньмо трохи. Гадаю, ми на це заслужили.

Явно задоволений і спокійний, наче виконав важливе завдання, кіт-мавпа зіскочив на ліжку й умостився в утворене хвостом коло. «Мр-р!» – промуркотів він щось незрозуміле. Ольга відклала ручку та списані аркуші й уляглася під простирadlo. Катобарян обережно простягнув лапку, вискочив їй на груди і скоцюрбився там. Дивно, але тваринка здавалася невагомою. Серце дівчини випромінювало легеньке тепло. Ольга немовби відкрила себе безладному гуготінню за вікном, де сходило сонце, хистким можливостям життя. Неспокій і гнів, у полоні яких вона була кілька годин тому, розчинилися. Тваринка притислася до господині й – не рухалась.

Своїми золотавими очима катобарян дивився на дівчину. Раптом горлянка тваринки затремтіла: катобарян вуркотів.

Наступного дня Ольга потелефонувала Адаму й запросила до себе. Колишній коханець уже багато місяців не переступав порогу її квартири, однак подиву вирішив не виявляти.

– Дописала. Думаю, це саме те, що тобі треба. Готую тальятелле з сьомгою і сиром горгонзола. Приходь попоїсти, а потім почитаємо.

– *Va bene*⁴, – відповів Адам. – Прихоплю к'янті.

Пообідавши, вони присіли на канапу, – й Адам заходився читати. Зверху над ними вмовстився катобарян. Схопившись пазуристими лапками за спинку канапи, він заляк і роздивлявся молоду пару з-під повік.

Дочитавши, Адам хвилину помовчав. Потер скроню: він збентежений, подумала Ольга, але тієї ж миті юнак підвів голову й усміхнувся.

– Еге, мала, – у тебе ж талант!

Адам нахилився й обійняв Ольгу.

– Я не маю права привласнювати цей текст. Його написала ти, тож він твій. Ідея книжки, до речі, також належала тобі. Отже, у мене до тебе дві пропозиції: по-перше, давай підпишемо цей твір удвох. По-друге, годі ворогувати. Може, почнемо з нуля?

– Чому б і ні, – погодилась Ольга. – Можна спробувати.

Обличчя пари зблизились, а над ними стиха клацав зубами і мружився катобарян. Раптом він скочив на підлогу, схопив Ольгу й Адама за руки і потягнув їх у веселий дикунський танок: скок уперед, скок назад. «У-у, А-а, У-у, А-а!» Вони раділи, співали, сміялись, нявчали, тримаючи одне одного за руки; згодом усе враз спинилося: захекана Ольга впала в обійми Адама; кіт-мавпа вихором скакав полицями бібліотеки, звідки споглядав сцену, плескаючи в лапки.

– Ніколи його таким не бачила, – здивувалася Ольга. – Звичайно він сумує.

За кілька днів до Ольги зайшов попрощатися брат. Він відбував до Південної Америки.

– Скажи мені правду, Рене, – попросила вона. – Хто такий катобарян? Ця тварина здатна робити дива.

– А тобі чимало часу знадобилося, щоб зрозуміти, – сказав, пестячи сріблясту спинку кота-мавпи, дослідник. – Катобарян і справді дивовижна тварина. Він мріє про ідеальний світ. Це чудотворець: його сльози вигашують полум'я гніву й війни, він також має величезну наснагу до життя. Оплакує недуги світу, танцює перед його красою. У Тибеті ченці тримають катобарянів у монастирях, годують їх, захоплюються ними. Ридаючи, кіт-мавпа бере на себе смуток людей, а тих, хто йому звіряється, позбавляє жалів. Тобі він також допоміг.

⁴ *Va bene* – гаразд (італ.).

ІРЕН СТЕЦЬК (1937 р. н.)

Ірен Стецьк народилась у Льєжжі; батько був українським емігрантом, а мати – бельгійкою. Тривалий час працювала бібліотекаркою та літературною секретаркою Алексіса Кюрверса, а згодом також перейнялася письменством, передусім історичною прозою. Її перший роман, «Блакитноока» (1972, Премія ім. Віктора Росселя) присвячений змалюванню особистої трагедії обвинуваченої в чаклунстві молодиці, але давав значно ширшу культурну панораму Бельгії в XVII ст. Виняткове місце в творчості І. Стецьк посідає українська тематика: в циклі романів про видатних історичних постатей «Іван Мазепа, гетьман України» (1981, Щоп'ятирічна премія Бельгії за кращий історичний роман; українською мовою друкувався в журналі «Всесвіт» у № 1–2 за 1992 р. в перекладі Г. Філіпчука), «Бальзачка» (1992, Премія Парламенту Франкомовної спільноти Бельгії) та «Петрова донька» (2001) яскраво простежується «український слід». Історична романістика І. Стецьк, високо відзначена літературною критикою й читачами, характеризується тонким психологічним аналізом людської душі, суперечливою діалектикою особистісного й суспільного в різноманітних культурних контекстах.

ТАКИЙ СОБІ МИКОЛА ГОГОЛЬ

З французької переклав Дмитро Чистяк

Моїм друзям Жанові та Карлосу

Він прибув раннім ранком, як завжди. День видався сірий, – із пронизливими, аж металевими виблисками світла. Небо і море на обрії поринули у мряковину, а далекі чайки пливли, мов оздоблене сріблом шумовиння.

Із правої кишені сурдута (замовленого колись у найудатнішого кравця у Санкт-Петербурзі – тоді одяг світився, ніби офіцерські строї на параді, а тепер вицвів, постирався на рукавах; до всього ж – бракувало двох гудзиків) чоловік вийняв газету, розгорнув на першій сторінці й прочитав: «*Ne souffrez plus. Les bains de mer d'Ostende soulageront tous vos maux*»¹. Над рекламою красіла жінка, загорнута у легке запинало. Із хвиль випливала зашиньйонена Венера. Її обличчя у самозабутті – відкинуте назад, із прикритими очима, ніби в передчутті кохання, – здавалося, провіщало чи навіть обіцяло наближення дива. Долинав шепіт: «*Venez à Ostende. Vous qui souffrez, venez à...*»². Тендітні чорнильні вуста нашіптували чорнильні слова, і Миколі Васильовичу Гоголю марилося, що ті іноземні звуки табунами комашні перебігали грудьми, обступали горло. Дрібнесенькі ніжки, крильця й лапки лоскотали йому в носі та у вухах. Він чхнув і пробурмотів: «Приїхати до Остенде й зустріти кирпату свашку». Ці сіре небо й сіре море нараз видались йому зловісними. Якийсь роззявка витріщився на нього. «Біс, знову біс!» – Подумав Микола Гоголь. – «Оберніть оту газетну німфу із доладним шиньйоном задом, зірвіть із її білих плечиків запинало – і на шкірі вималюються чорні крильця чортиці. Попросіть панянку вийняти ніжки з води – і замість нігтиків виринуть страшні кігті...». І навіть друковане гасло «Забудьте про болі. Морські ванни...» зненацька скоцюрбитися посеред сторінки. Онде й чорна кішка ховається між літер. А трохи віддалік якась торговка – вся в червоному – тягне на візку вугрів (морські змії). А на пляжі, довкола місця для купання, під маяком, вештається повно-повнісінько начебто «звичайних» людей. Вони замаскувались під моряків, туристів, робітників, буржуа. Гай-гай, можна втрапити в їхню пастку, якби не дрібні деталі: цей-ось біса сховав у рукаві, той – у нагрудній кишені, отой музика тримає його у скрипковім футлярі, а ота модисточка – у наперстку. Микола Гоголь заплющив очі. «Я тут маю відпочивати. Морське повітря, йодові настоянки, спокій... ці лікарі – божевільні. Чому б це спокій був саме в Остенде, а не деінде?.. А ця почвара, Александр Толстой, лежить колодою у готелі Фльор-де-Бле. Ото вже прекрасний попутник, куди твоє діло: прокидається для балачки, або радше – проповіді, поки не засне... А я ж гадав спізнати мудрість, – зітхнув Микола, – тільки хіба вона існує?!...».

Він схопився. Обіч маяка постала жінка в білому, в супроводі панни в чорному та трьох нянюк, які тримали за руку по дитинці (двох хлопчиків та дівчинку). «Це вона! – подумав він. – Я знав, що вона сьогодні прийде. Це вона, Боже милосердний!» Він ледве стримався, щоби не побігти назустріч об'явленню. Біла сукня тремтіла на вітрі, а торочки кашемірового серпанку, в який жінка куталася через холоднечу, здіймалися над нею, мов білі вогники. «Казкове створіння! – здалося йому. – Цариця!» Він не рушив із місця, водночас боячись і прагнучи, аби його помітили, побачили, може, навіть упізнали... «Якщо вона пройде повз мене, привітаюся – так, даю собі слово, поклонюся доземно, по-російському, вона цього варту...»

Прикро, що занедбав свій зовнішній вигляд, тож трохи причепуриив задовге волосся. «Чи ж вона, як і Александр, подивується моїй мужицькій пиці? Може, й одвернеть-

¹ «абудьте про болі. Морські ванни в Остенде лікують від усіх недуг» (франц.).

² «Приїздіть до Остенде. Стражденні, приїздіть до...» (франц.).

ся, як...» Наморщив лоба. Ану ж ця прекрасна мандрівниця, зрештою, – елегантна панянка, і тільки? Багата відпочивальниця, яка ніколи, ніколи в житті не чула навіть імені Миколи Гоголя? Ні-бо, ні! Ці благородні манери, царствене лице... Тільки цариця гідна так триматися. Тільки цариця. Ходили чутки, буцімто сама Луїза-Марія тут, ув Остенде. Вона лікує занепале здоров'я, поки шалапут- благовірний бігає за котроюсь із рожевошоких фрейлін. Луїза-Марія вміє мріяти. Але про що може мріяти донька короля Луї-Філіпа, дружина Леопольда I, королева Бельгії? Їй тисне ця сукня, її душить придворний етикет. Вона пройшла всі кола царського побуту, що, кажуть, гірші від кіл пекельних. Тільки-от у царів пекло – біле. Серпанки й мережива. Накрохмалене, закорсечене на китових вусах пекло. Розпалене вугілля білих тканин, із шовковим димком. Не дарма-бо служки перешіптуються: королева бліда, ніби мрець, світиться, мов квітка лілеї. «Якби ж я міг побачити її зблизка! – мріє Микола. – На Луїзу-Марію чигає смерть. Хтозна? Може, вона пойме нас обох, разом – я ж такий слабкий, а вона така тендітна...»

І чого це ти закопивив губу, Миколо Васильовичу? Чого ти задер хвоста перед царівною, яка тебе зовсім не знає? Яким би дивом вона почула про такого собі Миколу Гоголя, чії скандальні п'еси збирають повні зали у Санкт-Петербурзі, Москві та Києві? І навіть якщо зробити сміливе припущення, що якась чутка про тебе дійшла до неї, – чому вона мала б неодмінно звернути увагу на цього неголеного гульвісу, закутаного у старезний сурдут? Нинішнього, 1846 року, у королеви Луїзи-Марії повно інших клопотів. Вона готує нову поїздку до Англії. Або ж до Франції – її так давно кликали рідні! І ці політичні негаразди в батька! І слабке здоров'я старшенького! І ці підступні тіні, що линуть від замку в Арденах, де король так часто затримується більше, ніж годиться! І...

Микола Гоголь стиснув кулаки глибоко в кишенях. Він так сильно напружився, що подекуди аж тканина порвалася. Жінка в білому зі своїм почтом простували саме до нього. Ось десять кроків, два кроки, ось вона зовсім поруч. Тож він дотримує слова. Знімає капелюха і доземно вклоняється. Коли ж піднімає голову, – жінка дивиться на нього з усмішкою. О! Ця усмішка! Вона миттю відмолодила Миколу чи не на сімнадцять років. Сімнадцять літ злетіли у високості чайним крилом. Йому вже не тридцять сім, а заледве двадцять. Цього ж вечора він напише до матері: *«Я маю втекти від нездійсненого кохання. Це божество, яке майже не торкнули людські пристрасті. Вона занадто високо, і не тільки для мене...»* Омріяне кохання справдилось під важким небом Остенде. Тут воно нарешті знайшло втілення. Він ладен був іти слідом за дивовижним створінням хоч би й до палацу на Довгій вулиці. Однак серце билось так сильно, що мусив зупинитись, воно розривалося між його грудьми й королевими торочками білого серпанку, воно проклало стежку від нього, Миколи Гоголя, до світляного примарного силуету королеви, який уже даленів на обрії. Ледь живий, він упав на лавку в Саду Принців. Пташки цвірінкали над червоними кетягами горобини. «Дерево кохання, – згадав Микола, – в Україні горобина – символ кохання...» На якусь мить він перенісся до українського села. Морський вітер злився зі степовим у єдиному повіві, з якого виринали раз по раз далекі київські марева та чайки Північного моря. Він здивувався, що на ньому цей старий сурдут, а не вдяганка дитячих літ – вишивана сорочка й шаровари. «І не має

ніщо ні початку, ні кінця», – подумалось. Ну ж бо, – давно вже час повертатись до готелю й перевести кілька чистих аркушів під лукавим оком Александра Толстого. Тільки б і словом не прохопитися й словом про свій стан! Не вибовкнути ім'я цієї жінки, ім'я, що полонить серце і зринає на вустах. Залишатись автором «Мертвих душ». І самому залишатися трохи мертвим. *«Досконале кохання на цьому світі не дарується нікому».*

Він уже збирався йти, аж тут балакуча парочка сіла на лавці біля нього.

– Тю, ти ж теж їх бачив, – завела жінка, – то були дві королівські фрейліни з малими принцями, принцесою Шарлотою і няньками!

– Еге ж! Ніби ти знаєш малих принців, принцесу та їхніх няньок! – зауважив чоловік не без іронії. – Кажу ж тобі: то була німецька актриска, вона тільки вчора прибула до Гранд-Отелю з матір'ю й дітками!

Микола відвернувся від них. Неквапом розгорнув газету. На останній сторінці німфа все ще виходила з води, відкидаючи назад граціозне лице. Однак Микола із подивом відзначив, що в її очах миготів досі незнаний вогник. «Бісів погляд!» – подумалось йому. Прикро: лиш на якісь нікчемні десять хвилин забуваєш про те, що світ наш – тільки царство ілюзій.

КОРІНН УКС (1946 р.н.)

Народилась у Брюсселі. Вищу освіту здобула у Брюссельському вільному університеті (за фахом – історик мистецтва й археолог), працювала у вищій школі, в наукових установах. Авторка численних мистецтвознавчих і фольклористичних праць. До художньої творчості К. Укс звернулась у двотисячних роках. У 2001 р. вийшов її перший роман – «Велике меню», – що отримав низку премій у Бельгії та за кордоном. Продовження – «Моє платтячко не забруднилось» – з'явилося у 2008 р. й мало гучний успіх. Обидва романи виходили у фінал змагання за головну літературну премію Бельгії – імені Віктора Росселя. 2010 р. вийшов третій роман, що тематично продовжив два перші, – «Я тебе точно вб'ю!» (Премія ім. Марселя Тірі). Корінн Укс – також авторка кількох поетичних збірок («Тлінь», «Проти світла», «Ніч, море»). Уривки зі збірки «Тлінь» в перекладі І. Рябчія друкувались у часопису «Слово Просвіти» за 3 червня 2010 р. У центрі творчого пошуку К. Укс – змалювання родинних конфліктів, теми дитячого травматизму, юнацької ініціації, а також кохання як контакт із божественним началом.

НЕ СТРАСНО

З французької переклав Іван Рябчій

Темно. Не дихаю. Певно, скоро помру. Повітря тут мало, і пахне взувачкою. Їхньою взувачкою. Ну і нехай! Не хочу ні кавових бісквітів, ні ромових баб. Сама знаю, така я – чи не така!

– Сиди, Жанно! Масш нагоду подумати, – сказав тато.

Жанно. Ні тобі Жанночко, ні Люба Жаннусю. Жанно – наче ванно чи поганно. Коли я народилася, всі пестливі ймення вже належали Луїзоньці. Насправді ж – ніяка вона не Луїзонька. Луїза вона, Луїза!

«Ота? Ну, в неї все гаразд». Це вони про мене. Іноді кажуть друга: «У другої все як слід». А в Луїзоньки не все гаразд, не все як слід. Тому друга – це я, не Луїзонька. Вся увага – Луїзоньці. Я застаюся позаду.

«Вона могла б бути красунею!» – зітхають пані у крамницях. Звичайно, це про Луїзоньку. Луїзонька білява. У неї блакитні очі. Вона пухкенька. Я ж – худорлява, маю брунатні очі й темне волосся, так, коротке темне волосся. До того ж, не скошую погляд. Не пускаю слину. Не скрегочу зубами. Не стискаю щосили стареньку сумочку або ляльку. Не розмовляю цілими днями з портретом англійської королеви.

І мама не хворіла, коли я була в неї в животику. Хіба грипом. Але грип – це таке, він не позначається на хромосомах дитини. Дітки трішки пускають слину – як і вся малеча. Луїзоньці ж уже десять, а вона й досі пускає слину. Багато слини. Клейкі цівки цілими днями звисають із її рота. Та вона про це й не здогадується. І рот у неї завжди відкритий. Про це вона теж не здогадується. Я їй кажу:

– Луїзонько, муха залетить!

Вона регоче:

– Ай, Зана! Неправда! Зартики!

І обіймає мене, стікаючи слиною. Я змушена більше не згадувати про муху.

– Не глузуй із сестрички, – каже Тітонька. – Дивись, яка вона нещасна. Вона не така, як інші.

Слово «даун» у нас не вживають. Принаймні не вголос. Неввічливо. Треба казати: «не така, як інші». І вже потім, стиха, пояснювати: даун, ну і все таке. Ніхто не згадує про скошені очі, скоцюрблені руки, слинявий рот. Це й так видно. Натомість розказують про хромосоми і про те, що, мовляв, хто ж міг знати, якби знали, не клали б до інкубатора, не пхали б вітамінів... І край розмові. Молодець Луїзонька, нажерлася вітамінів. Тепер усією родиною гойдаємо пухкеньку дівчинку-дауна. Пардон: не таку, як інші. Ще вони кажуть: із додатковою хромосомою. Нехай! Однаково Луїзонька – даун. Отже, їй вільно робити, що заманеться.

– Чуєш, Жанно, ти маєш піклуватися про сестричку! – супить брови Тітонька.

Бабуня додає:

– Луїзонька ніколи не буде дорослою. Дайте їй спокій. Хай робить, що хоче.

Луїзонька не мусить ходити до школи. Не мусить учитись. Не мусить нічого. Не мусить відповідати, коли мамині друзі питаються: «Що робитимеш, коли виростеш?». Саме тому справжнє ім'я Луїзоньці не потрібне. Немає потреби казати «Луїза». Вона народилася маленькою. Маленькою і помре. Для Луїзоньки немає «коли виростеш». Вічне дитинство, жодних покарань. Вона плямує платтячко, дере светрик, розсипає цукор, впускає на підлогу пастушку із саксонської порцеляни і відбиває від неї баранча.

– Пусте, Луїзонько, не страшно, золотце! – тут-таки каже Бабуня.

Мені ж дістається:

– Жанно, он як ти дивишся за сестричкою!

Мама щоранку чеше довгі біляві кучері своєї «солоденької». Плете їй коси. Або робить хвостик. Скріплює волосся заціпкою з ведмежатком.

Учора, вириваючись із маминих рук, Луїзонька розбила кришталевого флакона, впустивши його з туалетного столика. Парфуми вилилися на килим. Луїзонька страшенно заскреготіла зубами і смикнула найближче, що потрапило до рук, – мамину нову блузку; вона смикала блузку і обплювувала її слиною. Мама взяла донечку на коліна.

– Не страшно, Луїзонько! Пусте! Пошукаємо на кухні карамельку, еге ж?

У неділю Бабуня з Тітонькою обідають удома. Бабуня відразу притискає Луїзоньку до пишних грудей.

– Моя Луїзонько! Ти ж моя, тільки моя, моя, моя!

Вона ледь не співає: «Луїзонько! Моя Луїзонько!» Щебече. Дзюркоче. Жебонить, мов струмок.

Нарешті обертається до мене:

– Як справи у школі, Жанно?

Луїзонька обожнює еклери в шоколаді. Я – теж. Щонеділі ми отримуємо еклер на десерт. Один-єдиний. Разом із Бабунею і Тітонькою нас шестеро. Тато завжди купує шість тістечок. Шість різних тістечок. Ромова баба. Тістечко-саварен із абрикосовим джемом. Чернець – подвійне печиво з шоколадом. Круглястий «сент-оноре» з карамеллю. Кавовий бісквіт. І еклер. «Так можна вибрати», – пояснює щонеділі тато, розгортаючи красивий пакунок. Та не встигає еклер потрапити на таріль, як Луїзонька хапає його, кусає з одного боку, потім з іншого, радісно сміється і криво дивиться на мене.

– Не страшно! – каже мама, витираючи їй рота окрайцем серветки. – Смачний еклер, еге ж? Иди, Луїзонько, грайся.

– Жанно! Що це за гримаса? Припини! – командує тато. – У тебе попереду ціле життя на еклери.

Два місяці тому у нас пила чай улюблена мамина приятелька пані Томбе, і вона знову спитала мене про плани на майбутнє. Вони з мамою сиділи у вітальні перед низьким столиком, на якому у круглі калюжки зібралось розлите Луїзонькою кілька хвилин тому молоко. Пані Томбе запитала:

– Ну, Жанно, що робитимеш, коли виростеш? Ким хочеш стати?

– Дауном! – сказала я.

Відтоді щочетверга мама водить мене до психолога.

– Ти хоч розумієш, що я щочетверга змушена залишати Луїзоньку?! – дорікає вона мені у трамваї.

– Ти хоч розумієш, що Луїзонька вдома щоразу скрегоче зубами, мов божевільна?! – невдоволено згадує тато, як ми повертаємось. – Недобре, ой недобре, Жанно, ти ставишся до сестрички! І до нас, між іншим, також!

Живеться мені нічошенько. Ну що ж – буду дауном! Навчуся. Уже вчуся. Потроху пускаю слину, не закриваю рота, виробляю дикі гримаси. Відтягаю повіки і роздивляюся себе у дзеркалі. Схоже. Дуже схоже. Гарячково, поки батьки дивляться телевизор, жмакаю посеред вітальні ляльку, наче ганчірку. Витягаю з рота напівпережовану смажену картоплю і з цікавістю її роздивляюсь. Перевертаю склянку з соком. Довго млію перед яскравими світлинами з журналів, побожно пестячи їх пальчиком. І, звісно, скошую очі. Скошую, аж болить.

Цієї неділі, коли тато викладав тістечка на таріль, я скочила, перевернувши стілець, і схопила еклер. Луїзонька нестигла! Я швиденько вкусила з одного кінця, потім із другого.

– Я теж даун! – прогугнявила я з повним ротом.

– Так не можна казати! – скрикнула Тітонька.

– Отакої! Ану, марш за мною! – гаркнув тато.

Ну ось... Тепер темно. Сиджу в шафі. Маю нагоду подумати, як каже тато. Напружено думаю протягом двох годин. Та що тут думати! Я не така, як інші. І до школи я не піду! Навіть якщо мені судилось задихнутися від смороду їхніх тувель.

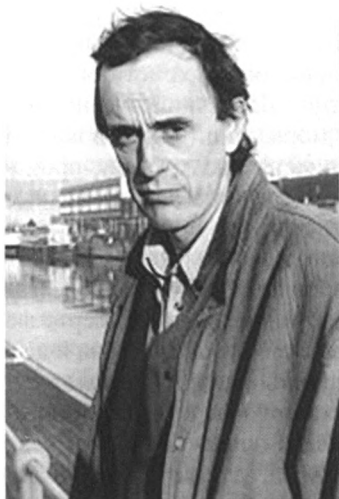
Чую шкрябання по той бік дверцят. Може, Бабуня прийшла мене урятувати?

– Ти там, Зана?

– Залиш мене, Луїзонько! Йди геть!

– Ні! Я буду з Заною! Я Зані вірю! Ти не така, як інсі. Я вірю, сьо ти така, як я. То не страшно, Зана!

ЖАН-ЛЮК УТЕРС (1949 р.н.)

Жан-Люк Утерс народився в Брюсселі в родині відомого політичного діяча Люсьєна Утерса. Здобув вищу освіту в Лувенському католицькому університеті на правничому факультеті. Тривалий час очолював Відділ поширення книжки при Міністерстві культури Франкомовної спільноти Бельгії, а також був відповідальним редактором літературного часопису «Ле Карне е Лез Енстан». У 1987 р. вийшов перший роман Ж.-Л. Утерса «Розклад дня», який мав великий успіх і за яким у 1993 р. було знято однойменний фільм (режисер Мішель Клайфі). Відтоді Утерс видав іще кілька романів, із-поміж яких «Фах» отримав премію ім. Віктора Росселя у 1992 р, а шостий – «Подорож Луки» – премію ім. В. Росселя за молодіжний роман 2008 р. Найновіший роман Ж.-Л. Утерса – «Вдень і вночі» – побачив світ 2013 р. Батько, про ораторський хист і хворобу якого Утерс згадує у пропонованій читачам новелі, – один із головних персонажів роману «Місце мерця» (1995), що цього року вийшов друком українською у чернівецькому видавництві «Букрек». У 2013 р. Ж.-Л. Утерса обрано до Королівської академії французької мови та літератури Бельгії. Прозова творчість письменника позначена пошуком гармонізації між природним і суспільним, а тонкий іронічний мodus розкриває багатий ліричний внутрішній світ персонажів.

ЗНИКНЕННЯ ЛІВСЬКОЇ МОВИ

З французької переклав Іван Рябчій

Нещодавно, у Ризі, блукаючи ангарами для дирижаблів та міркуючи про долю цих летючих китів, що певний час змагалися з аеропланами за панування у небі, але, надуті воднем, щомиті могли спалахнути, зробивши політ багатеньких пасажирів останнім і затьмаривши ефір своїм розпеченим сяйвом, – я зустрів людину, яка змінила моє життя. Після зникнення дирижаблів їхні ангари перетворили на криті ринки, і перед прилавками з рибою, здебільшого копченою, я побачив юнака, який розпитував крамаря латвійською зі знайомим акцентом, яким французи, де б вони не були і як би не силкувались розчинитися в натовпі, обов'язково себе виявляють.

Зрадівши зустрічі з одноплеменцем після кількох тижнів вимушеного мовчання, я завів розмову, пославшись на інтерес до дивних різновидів риби, якими аж кишить Балтійське море. Хлопець виявився французьким дослідником, випускником Вищої нормальної школи¹, – у Ризи працював над дисертацією про лівську мову. Припускаю, що ви, як і я до тієї зустрічі, нічого не знаєте про лівську мову. «Вона не має писемної традиції, – пояснив мені хлопець, – і входить до групи фіно-угорських мов». Згодом у своєму крихітному університетському кабінетику він показав на мапі власноруч засмугований вузький шмат латвійського узбережжя, закут Курляндії, де цією мовою розмовляли. У XII–XIII ст. запеклі кумисники ліви чинили затятий опір німецьким хрестоносцям і насильницькій християнізації – принаймні так оповідає у «Ліфляндських хроніках» Генріх Латиський. Іншими кольорами дослідник позначив закамарки, де, подалі від моря, жили карели, вепси і воль, мови яких належали до тієї ж групи. Він показав мені лівську мову, промовивши один запис. Звичайно, я нічого не зрозумів – жодного знайомого слова, хіба скупчення чудернацьких звуків. Як і інші мови фіно-угорської групи, лівська мова аглютинативна, тобто не має артиклів, применників і родів, – цю роль виконують префікси й суфікси, що жажливо «роздувають» кожен іменник. Дослідник дістав із бібліотеки останню наукову працю з цього питання – докторську дисертацію Едуарда Веєрі 1975 р. «Початкові суфікси деривації у лівській мові». «Чи ліви й досі існують? Точніше, скільки людей володіють цією мовою?» – спитав я дослідника. «У 1852 році НП, – відповів він, – академік Андреас Йоган Сьйогрен здійснив ретельне дослідження і навів приблизну кількість лівів – 2324 особи. У 1939 р., коли Німеччина і Радянський Союз підписали пакт про ненапад, мовців налічувалося близько двох тисяч». У червні 1940-го радянська влада, затвердившись у Латвії, заборонила будь-які об'єднання за національною ознакою. Асоціація «Лівська мова» припинила своє існування. Закриття Народного дому і тамтешньої бібліотеки, скасування вивчення лівської у школі і спричинили поступову асиміляцію лівів. Наразі їх не більше дюжини, ще можна додати з двадцятіро тих, що володіють мовою, але не розмовляють. На жаль, старенькі самотні ліви не мають змоги спілкуватися між собою. Тож ми безсило спостерігаємо зникнення мови, сліди якої намагався зберегти юний дослідник. Та, на відміну від дирижаблів, що зникли в гуркоті пожеж і передсмертних криках, лівська мова відходить мовчки, навшпиньках. Ми заледве чуємо її шепіт.

Мова – це особливий спосіб називання речей та єднання слів. Коли мова зникає, разом із нею забуваються своєрідне світобачення і витворена нею форма свободи. Я був зворушений. Але чому? Принаймні дивно оплакувати вивітрений слід, про існування якого я й не підозрював кілька хвилин тому, хоча, здається, щороку зникають відрубані від світу мови. Цей юний дослідник вразив мене безкорисливістю свого вчинку протесту. Найкращі роки свого життя він присвячував вивченню чогось непотрібного: мови, якою вже ніхто не розмовляє і про яку скоро всі забудуть. «Насправді, – зізнався він, – мене цікавить не так сама лівська мова, як історія її виникнення, спорідненість із іншими мовами, те, як її носії переходили на інші мови. Як пояснити, що фіно-угорською (неіндоевропейською) мовою розмовляли у Латвії,

¹ Вища нормальна школа у Парижі – створений 1794 року престижний навчальний заклад Франції, у його складі – 14 навчально-дослідницьких відділень.

а не в Естонії чи Фінляндії, хоча естонська і фінська, на відміну від латвійської, належать до тієї самої групи мов? Це питання, пов'язане з іншими – походження лівської мови і внутрішніх змін у ній, – видається мені майже метафізичним. Зрештою, чому я розмовляю французькою?»

Дослідник був віку мого сина, Мартена. Коли я від'їздив до Риги, синаш їхав зі мною на летовище. Минувши митницю, ми, зворушені, розійшлися і попрямували кожен до свого виходу до літака. Він летів до Локарно, де мав брати участь у семінарі. Ця подорож збігалась із початком його дослідження тривалого розвитку – спорідненого з екологією архітектури химерного поняття, точних обрисів якого він ще не бачив. Маємо двох дослідників-однолітків, – подумав я, – з яких перший опікується зникненням, а другий тривалістю. Утім, роботу вони мають однакову, адже, з одного боку, йдеться про порятунок решток того, що зникає, а з другого – про тривку структуру для майбутніх поколінь, про захист від ерозії часу.

Згадався мені також батько, потужний красномовець, що приборкував юрмиська, вправно фехтував французькою мовою, наче рапірою, але в кінці життя через інсульт втратив здатність говорити. Афазія примусила його зробити крок назад і знайти порятунок у первісній мові – мові мовчанки і жестів. Мова застиглих слів – ось яка доля чекає на лівську, коли зникне останній її носій.

Воскрес у пам'яті й дідусь, який викладав у містечку Баршон, – його рідною мовою був лєжський діалект валлонської. Валлонську я чув від нього, коли він злостував на котрогось із селян або ж, переважно, на вселюдську глупоту. «I ploût dès sots!»² – нестямився він. А у святкові дні дідусь сідав на поріжок і гуторив валлонською зі своїми колишніми учнями, які проходили повз. Для мене валлонська була мовою наснаги, переживання, емоцій, але ми з батьком так нею і не оволоділи. Дідові балачки були її останнім салютом. Коли діда ховали, я зрозумів, що, занімівши навіки, він забрав валлонську з собою у домовину.

Приклад сина, батька і діда, кожен із яких по-своєму боровся із забуттям, присоромив мене. Щоб зачепитися за життя і врятувати те, що на життя заслуговувало, мені зоставалась хіба лівська мова. На це була єдина рада – вивчити її. Тож я вирішив щоранку присвячувати їй годину, занурюючись у нескінченні сплетіння префіксів і суфіксів, вслуховуючись у касети, які дослідник надсилав мені з далеких закутків Курляндії – краю, який колись ділили між собою племена лівів і курів. Авжеж, я міг стати останнім притулком для мови, що зникла на берегах, які її сповили. Аби її врятувати, мені довелося б знову народити дітей і навчити їх розмовляти по-лівськи, і це була б моя, «батьківська» мова, мова, яка передається у розпачі, коли немає іншого виходу. Я зрозумів тоді, яким буде моє подальше життя: вивчати й передавати мову, якої вже не існує. Може, в майбутньому знайдеться юний дослідник, який збентежено позначатиме кольоровим олівцем на мапі Валлонії цятками місця вжитку лівської; саме тут він зіткнеться з небезпечним і незрозумілим явищем: скороминущим відродженням зниклої фіно-угорської мови в місцях, де раніше ніхто не знаходив жодних її слідів – на відміну від валлонської, яка також на той час уже давно зникне, але фразеологію, синтаксис і слововжиток і далі вивчатимуть скупчені в університетах батальйони мовників.

² Аж дощить дурнями! (вал.)

МОРИС МЕП'ЕРЛІНК

ПРИНЦЕСА МАЛЕНА

Драма

З французької переклав
Дмитро Чистяк

24 червня 1890 року у поважному паризькому часописі «Фігаро» авторитетний літературний критик, член Гонкурівської Академії Октав Мірбо категорично заявив: «Я не знаю, хто він. Я не знаю, скільки йому років, юнак він, а чи старець, бідняк чи багатий. [...] Я знаю тільки, що він створив шедевр. [...] Видано найгеніальніший, найнезвичніший, найприродніший твір нашого часу, твір, що дорівнює та (чи стане сили сказати?) перевершив оте найкраще, що є в Шекспіра». Перебільшення? Зрештою, не таке вже й велике... Адже у статті йшлося про драму «Принцеса Малена», видрукувану тоді ще незнаним адвокатом із міста Гента Морісом Метерлінком. Драму «Принцеса Малена» надрукували у гентській друкарні Л. Ван Мелле накладом 30 примірників, але один із них потрапив до С. Малларме, а від нього – до О. Мірбо, який і прославив автора на весь франкомовний світ. Хоча, варто зауважити, у колі символістів п'єсу знали і цінували й раніше. Так, А. Ретте у паризькому тижневику «Мистецтво і критика» відзначив «жорстокий містицизм» твору, «духовний зв'язок» із творами Я. Ван Рюйсбрука і проголосив створення «символістського театру». Знаковість першої п'єси Метерлінка (обробка «Дівчини Малейн», казки братів Грім) – передусім у перегляді природи трагічного в драмі та використанні новаторського формального інструментарію. Метерлінк уже в першій п'єсі пориває з класичною теорією драми (надто ж натуралістичною чи реалістичною): в основі конфлікту лежить не психологічна колізія, а змалювання окультних зв'язків між різними царствами природи, що комунікують із читачем через систему образів-символів і героїв-маріонеток у межових станах (сомнамбулічна Малена, хворий Принц Яльмар, старий божевільний Король Яльмар, чарівниця Анна), які реагують лише на знаки невідомого Невідомого, що несе їм лихо, пристрасть і смерть. У поетиці присутній потужний фольклорний елемент, міфопоетичний потенціал символів (драма персонажів набуває космічного характеру через аналогії в образності);

ДІЙОВІ ОСОБИ

Яльмар, король частини Голландії.
 Марцелл, король іншої частини Голландії.
 Принц Яльмар, син короля Яльмара.
 Малий Аллан, син королеви Анни.
 Ангус, друг принца Яльмара.
 Стефано, Ванокс – офіцери Марцелла
 Камергер.
 Медик.
 Юродивий.
 Троє злидарів.

Двоє старих селян, кухар.
 Вельможі, офіцери, коров'яр, безногий, прочани, селяни, служники, прохачі, заброди, діти та інші.
 Анна, королева Ютландії.
 Годеліва, дружина короля Марцелла.
 Принцеса Малена, донька Марцелла і Годеліви.

Принцеса Угляна, донька королеви Анни.
 Мамка Малени.
 Семеро бегінок¹.
 Стара.
 Придворні панни, служниці, селянки та інші.
 Великий чорний собака на прізвисько Плутон.

* Бегінки – жіноча громада релігійного спрямування, що виникла у XII ст. у Брабанті й набула поширення здебільшого на півночі Європи. Попри звинувачення в єресі через конкуренцію із церковними орденами, обстоювання духовних свобод і медитативних технік, попри заборону католицькою церквою у 1311 р. на В'єннському соборі, рух бегінок проіснував у Бельгії до кін. XIX ст., зокрема у Генті, рідному місті М. Метерлінка.

скажімо, семантичними дублетами Малени стають лілея, лебідь, верба і комета), а також контамінація різноманітних інтертекстуальних алузій. Так, відчуваємо впливи античних трагедій, елізаветинців, Шекспіра (надто ж – «Макбета», «Гамлета» і «Короля Ліра»), фаталістичної концепції А. Шопенгауера, малої прози Е. А. По, теорії інтуїтивного пізнання А. Бергсона і «театру жаху» Ш. Ван Лерберга (драма «Наслухачі», 1889).

На той час майбутньому Нобелівському лауреатові був близький декадентський стоїцизм Ш. Бодлера, містичний окультизм «людини-провидіння» Ф. де Вільє де Ліль-Адана, «алхімія мозку» С. Малларме й післяабсентні візії А. Рембо. А ще ж – александрійські неоплатоніки, богословська література, потужний пласт європейського фольклору (насамперед – казки братів Грімм), середньовічні куртуазні романи і мораліте, фламандська містика (передусім Я. Ван Рюйсбрук, Я. Бьоме та Майстер Екхарт), елізаветинський театр (надто ж – Дж. Форд і В. Шекспір) та «природні» британські поети й «містичні моралісти» (А. Ч. Свінберн, Р. Браунінг, Дж. Спенсер, Т. Карлейль), німецький романтизм (зокрема брати Шлегелі та Новалис), американський трансценденталізм, а також поезика Е. А. По, Н. Готорна й В. Вітмена, живопис фламандських примітивістів (передусім Г. Мемлінг і Я. ван Ейк), англійських прерафаелітів (особливо Д. Г. Россетті і В. Крейн), французьких постімпресіоністів (О. Редон, Г. Моро), а також бельгійських художників Ж. Мінне, Ф. Мельхерса й Ш. Дудле, вчення про Волю А. Шопенгауера, драматургія Р. Вагнера і Г. Ібсена, ідеї окультистів на чолі з Саром Пеладаном і Е. Шюре та авторів численних природничих трактатів – ось далеко не повний перелік впливів, які витворили концепцію світу і творчості М. Метерлінка.

Молодий тисьменник дійшов висновку, що життя людське – лише прояв волі неблаганного Невідомого, що керує світом. Воно визначає, кому жити чи вмирати, воно

Перша дія відбувається у Харлінгені, решта – у замку в Іссельмонде² або на його околицях.

ДІЯ ПЕРША

ЯВА І

САДИ БІЛЯ ЗАМКУ

Заходять Стефано і Ванокс.

ВАНОКС. Котра година?

СТЕФАНО. Місяць показує близько півночі.

ВАНОКС. Схоже, ось-ось піде дощ.

СТЕФАНО. Так, на заході – величезні хмари. А нас до кінця свята ніхто не заступить.

ВАНОКС. А свято не скінчиться до світання.

СТЕФАНО. О! О! Ваноксе!

Тут над замком з'являється комета.

ВАНОКС. Що це?

СТЕФАНО. Знову ця комета – як і тієї ночі!..

² Харлінген – портове місто на півночі Нідерландів; Іссельмонде – середньовічне острівне містечко на річці Іссель, нині – частина міста Роттердама.

.....

промовляє у людській свідомості й у художньому творі. Тому будь-яка подія в людському житті – поверхова, вона не зумовлена жодними суспільними, спадковими, моральними чи психологічними чинниками: насправді є лише один глибинний діалог – між людським, індивідуальним, і надсвідомим, усезагальним. Таким чином, життя постає поступовим інтуїтивним пізнанням, душею Смерті (як єдиної видимої реалізації Невідомого), і в цьому – його гіркий «трагічний оптимізм». Цей містичний духовний діалог і має постати в основі творчого методу, побудованого на семантичній невизначеності метафор-аналогій, що символізують трансцендентне. Для М. Метерлінка художній образ-символ – після тривалої містичної медитації над ним – прозирає до надлюдської «мови» Невідомого, яка промовляє в людському «я». Власне, вся рання творчість автора пов'язана зі спробами вловити «подих вічного». Цьому сприяє створення ефекту жаху шляхом багатозначного мовлення (а також введення низки ремарок із мовчанням – у передчутті вічного мовчання), в якому проступає опис дійсності й дається знамення трагічного фіналу – загибелі головних героїв. Водночас ці знамення бачать душі й реалізуються в низці образів, що викликають у несвідомому читачів емоційну реакцію на потойбічний поклик символів. Герої драм постають «андройдами», резервуарами духовної енергії, що керує ними (з цим пов'язана настанова автора щодо

ВАНОКС. Велетенська!

СТЕФАНО. Вона ж наче заливає замок кров'ю.

Здається, ніби на замок падає зірковий дощ.

ВАНОКС. На замок падають зорі! Погляньте! Гляньте! Гляньте!

СТЕФАНО. Я ще не бачив такого зорепаду! Так, наче саме небо плаче на цих заручинах!

ВАНОКС. Кажуть, усе це віщує великі лиха!

СТЕФАНО. Авжеж – може, навіть війни та королівські смерті. Такі знаки були й перед кончиною старого короля Марцелла.

ВАНОКС. Кажуть, отакі довгокосі зорі віщують смерть принцесам.

СТЕФАНО. Кажуть... Ну, багато всякого кажуть...

ВАНОКС. Принцесі Малені слід би остерігатись майбутнього!

СТЕФАНО. На її місці я остерігався б майбутнього навіть без віщування зірок...

ВАНОКС. Атож, цей старий Яльмар здається мені дивним...

СТЕФАНО. Старий Яльмар? Слухай, я не смію розповісти тобі все, що знаю, та один із моїх дядьків служить камергером у Яльмара... Так-от: якби я мав доньку, то ніколи не віддав би її за принца Яльмара.

ВАНОКС. Ну, не знаю... Принц Яльмар...

СТЕФАНО. О! Та не через принца Яльмара – через його батька!..

ВАНОКС. Кажуть, у нього з головою...

СТЕФАНО. Відколи з Ютландії приїхала ця дивна королева Анна – а її там скинули з трону, щойно вона отруїла старого короля, свого чоловіка – так-от, відколи вона в Іссельмонде, кажуть, ну, кажуть... Що старому Яльмару зайшло на сьомий десяток, і для такого віку він мовби аж надто любить її...

ВАНОКС. О! О!

.....

дематеріалізації, маріонетковості акторів для його п'єс), а пейзаж – озвученням мови Невідомого, яке і постає справжньою дійовою особою драм.

Додамо, що поняття «символу», лише побіжно розглянуте Ж. Мореасом і С. Малларме, було переглянуто й розроблено бельгійськими символістами, зокрема А. Мокелем. У відповідях на анкету щодо еволюції творчого процесу Ж. Юре Метерлінк виділяє два види символів: «Природа першого – абстрактна, його завдання – представити всесвіт в абстракціях. [...] Другий вид – радше підсвідомий, він існує поза поетом, [...] навіть поза думкою». Саме з першим видом (власне, з розумовою технікою алегорії) пов'язує драматург поетику в латинських культурах. І якщо для С. Малларме символічна дія – це вільна дистрибуція семантики в тексті згідно з ідеальним задумом автора, то для М. Метерлінка коріння символу – в інтуїтивному проникненні в метафізичне, в міфічному колективному несвідомому...

Пропонуємо читачам «Всесвіту» перший український переклад знакової драми «Принцеса Малена» М. Метерлінка, що ввійшов до видання «Ранньої драматургії» бельгійського класика, яке вийшло друком цього року у видавництві «Журнал «Радуга»» за сприяння Бельгійської королівської академії французької мови та літератури.

Від перекладача

СТЕФАНО. Ось таке вони кажуть... Я ж не смію розповісти все, що знаю. Але не забудь, що я сказав тобі сьогодні.

ВАНОКС. Ну, тоді лихо нашій маленькій принцесі!

СТЕФАНО. Ох, не подобаються мені ці заручини! Ось уже й дощ!..

ВАНОКС. А там, гляди, й гроза. Лиха ця ніч!

Заходить Слуга з ліхтарем.

ВАНОКС. Ну, як там свято?

СЛУГА. А ви на вікна гляньте!

ВАНОКС. О! Там не пригасло.

СЛУГА. І не пригасне цієї ночі. Я ще ніколи не бачив такого свята! Старий король Яльмар – п'яний, як чіп: він цілувався з нашим королем Марцеллом, він...

ВАНОКС. А молоді?

СЛУГА. О! Молоді майже не пили. Ну, добраніч вам! Зазирну на кухню – там також п'ють не чистісіньку воду, добраніч вам!

Виходить.

ВАНОКС. Небо почорніло, та й місяць якийсь аж дивно червоний.

СТЕФАНО. Ось і злива! Інші нехай собі п'ють, а ми...

Тут вікна, що світилися у глибині саду, летять на друзки; чути шепоти, крики, метушню.

ВАНОКС. О!

СТЕФАНО. Що там?

ВАНОКС. Побили вікна!

СТЕФАНО. Пожежа!

ВАНОКС. Бійка у залі!

Простоволоса заплакана принцеса Малена пробігає повз них у глибині саду.

СТЕФАНО. Принцеса!

ВАНОКС. Куди ж вона побігла?

СТЕФАНО. Плаче!

ВАНОКС. Бійка у залі!

СТЕФАНО. Ходімо глянемо!

Крики та метушня; сади запрудили офіцери, служники та інші особи; нараз двері замку рвучко прочинились – і на порозі постав король Яльмар у колі почту й вояків із пертузанами³. Над замком – комета. Зорепад триває.

КОРОЛЬ ЯЛЬМАР. Підлий Марцелле! Ви скоїли сьогодні страшну річ! Ану, коней! Моїх коней! Я їду! Їду! Їду! І залишаю вас із вашою Маленою, з її зеленим личком та білими віями. І залишаю вас із вашою старизною, Годелівою! Але постривайте! На колінах прийдете ви до мене по своїх болотах! Ось тоді ми з усіма вояками, з усіма пертузанами та з усім воронням Голландії на славу відсвяткуємо ваші заручини, відсвяткуємо вашу тризну! Ходімо звідсіля! Ще стрінемося! Ха-ха-ха!

Виходить із почтом.

³ Пертузан – зброя інфантерії, підвид алебарди, що використовувався європейськими військовими у XVI–XVII ст.

ЯВА II

ПОКОЇ В ЗАМКУ

На сцені – королева Годеліва, принцеса Малена і Мамка; вони прядуть куделю та співають.

ГОДЕЛІВА, МАЛЕНА ТА МАМКА. Черниченьки недужі
У вежі повсякчас,
Черниченьки недужі,
Настав і їхній час.

ГОДЕЛІВА. Ну ж бо, не плач, Маленко! Витри сльози і сходи до саду. Вже й полудень...

МАМКА. А я це кажу їй від самого рання, пані. Ну нащо так псувати очі? Оце зранку як відчинила вікно, як побачила стежку до лісу, то й плаче; ну то я й кажу їй: ви що, вже виглядаєте стежку до вежі, панночко?..

ГОДЕЛІВА. Ні слова про це!

МАМКА. Та ні, от і ні: про це треба сказати, про це ще скажуть невдовзі. То я питаю в неї: ви що, вже виглядаєте стежку до вежі, де спозадавна ув'язнили оту бідолашну принцесу Анну за любов до принца, якого їй заборонили любити?..

ГОДЕЛІВА. Ні слова про це!

МАМКА. Навпаки – про це треба сказати, про це ще скажуть невдовзі. Ну, то я питаю в неї... Ось і король!

Заходить Марцелл.

МАРЦЕЛЛ. Ну що, Малено?

МАЛЕНА. Сіре?

МАРЦЕЛЛ. Ти полюбила принца Яльмара?

МАЛЕНА. Так, Сіре.

МАРЦЕЛЛ. Бідолашне дитя!.. Ти й досі любиш його?

МАЛЕНА. Так, Сіре.

МАРЦЕЛЛ. Досі любиш його?

МАЛЕНА. Так.

МАРЦЕЛЛ. Досі любиш його, після?..

ГОДЕЛІВА. Пане, та не лякайте її!

МАРЦЕЛЛ. Та я не лякаю її! Я прийшов сюди просто як дбайливий батько і дбаю лише про твоє щастя, Малено. Гляньмо на все тверезо. Що сталося, ти знаєш: старий король Яльмар знічев'я дуже люто мене образив – зрештою, не знічев'я, бо маю певні здогади щодо його мотивів!.. Він ницо образив твою матір, а ще підліше – тебе саму, тож якби він не був моїм гостем, якби він не був тут під Божою опікою, то з нашого замку живим не вийшов би! Ну, але забудьмо про це. Невже ти винуватиш нас? Матір свою чи мене? Ну, відповідай, Малено!

МАЛЕНА. Ні, Сіре.

МАРЦЕЛЛ. Ну, тоді пощо ці плачі? Що ж до принца Яльмара, тепер його ліпше забути; та й скажи, ну хіба ти могла його по-справжньому полюбити? Ви бачились лише мигком, а у твоєму віці серце – наче віск: ліпиш із нього, що хочеш. Ім'я того Яльмара – мов хмарка в небі: прийшла гроза – і стерла по ньому слід; отже, віднині

ти його забудеш. Та й неже ти гадаєш, що знайшла би щастя при дворі Яльмара? Не про принца мова – принц іще зовсім дитя... А про його батька навіть говорити страшно – ти це знаєш... Ти добре знаєш: у всій Голландії немає смурнішого двору; знаєш: у його замку можуть критися дивні таємниці. Але ти ще не знаєш, що кажуть про ту королеву-чужинку, котра прибула до замку Іссельмонде з донькою; я не переповідастиму чутки про неї, адже не хочу вливати отруту до твого юного серця. Але скажу, що ти, одна-однісінька, могла втрапити до жакливого лісу підозрілих інтриг. Ну ж бо, відповідай мені, Малено: неже ти всього цього не боялася? Невже ж ти без жодної неохоти мала вийти за принца Яльмара?

МАЛЕНА. Так, Сіре.

МАРЦЕЛЛ. Нехай. Тоді відповідай мені цілком відверто! Старий король Яльмар не повинен нас перемоти. Але саме через тебе між нами почнеться велика війна. Мені відомо, що васали Яльмара вже на околицях Іссельмонде і невдовзі напнуть вітрила – може, навіть перед повнею. Натомість герцог Бургундський, який давно тебе любить... (*Обертається до Королеви*). Не знаю, чи матінка?..

ГОДЕЛІВА. Так, пане.

МАРЦЕЛЛ. І що?

ГОДЕЛІВА. Її ще треба підготувати, потроху...

МАРЦЕЛЛ. Нехай сама скаже! То що, Малено?

МАЛЕНА. Сіре?

МАРЦЕЛЛ. Ти не розумієш?

МАЛЕНА. Чого, Сіре?

МАРЦЕЛЛ. Ти мені обіцяєш забути Яльмара?

МАЛЕНА. Сіре...

МАРЦЕЛЛ. Що таке? Ти досі любиш Яльмара?

МАЛЕНА. Так, Сіре!

Марцелл. «Так, Сіре!» А побий мене лиха година! Вона в цьому зізналася, вона сміє ак безсоромно кричати про це! Вона тільки разочок бачила того Яльмара, один тільки вечір, і ось вам – маєш! – палкіша від пекла!

ГОДЕЛІВА. Пане!..

МАРЦЕЛЛ. Тихо, ви! «Так, Сіре!» А їй ще й п'ятнадцяти не стукнуло! Ну, просто вбив би тут, на місці! Я всі ці п'ятнадцять літ тамував подих при ній! Я ці п'ятнадцять літ навіть дихнути боявся, і всі ви теж – тільки б не сполохати її зору! Я на всі ці п'ятнадцять літ перетворив замок на кляштор, і ось настав цей день – дивлюся їй у серце...

ГОДЕЛІВА. Пане!..

МАМКА. Їй що, не вільно любити, як і всім? Ви що, хочете її взяти під скло? І неже слід отак гримати на дитину? Вона ж нічого лихого не скоїла!

МАРЦЕЛЛ. Гай-гай, вона нічого лихого не скоїла! Та ви перша маєте мовчати – я, до речі, не з вами розмовляю, але напевне саме за вашою намовою, за намовою звідниці...

ГОДЕЛІВА. Пане!

МАМКА. Звідниця! Я – звідниця?!

МАРЦЕЛЛ. Ви дасте мені сказати нарешті? Геть звідси! Забирайтеся звідси обидві! О! Я добре знаю – ви всі домовилися поміж собою, сезон інтриг відкрито! Але начувайтесь! Забирайтеся геть! А! Сльози!

Годеліва й Мамка виходять.

МАРЦЕЛЛ. Ну ж бо, Малено, спершу зачини двері! Тепер, коли ми віч-на-віч, я ладен усе забути. Тобі нарадили лихого – я знаю, жінки вигадують якісь химерні затії... А на принца Яльмара я зовсім не злюсь – але треба ж бути поміркованою. Обіцяєш бути поміркованою?

МАЛЕНА. Так, Сіре.

МАРЦЕЛЛ. А! Ось бачиш! То що, вже не думаєш про це весілля?

МАЛЕНА. Так.

МАРЦЕЛЛ. Так? Ти хочеш сказати, що забудеш принца Яльмара?

МАЛЕНА. Ні.

МАРЦЕЛЛ. Ти все ще не зреклася свого Яльмара?

МАЛЕНА. Ні.

МАРЦЕЛЛ. А якщо я вас до цього змушу? Якщо я вас ув'язню? А якщо я на віки-вічні розлучу вас із цим Яльмаром і його дівчачим личком? То як? (Малена плаче). А, отакої? Тоді геть звідсіля! Ми ще глянемо! Геть звідсіля!

Розходяться в різні боки.

ЯВА ІІІ

ЛІС

Заходять принц Яльмар і Ангус.

ПРИНЦ ЯЛЬМАР. Я був наче хворий – через запах від усіх цих мерців! Запах усіх цих мерців! І тільки тепер ця ніч, цей ліс немовби промили очі чистою водою...

АНГУС. Зосталися тільки дерева!

ЯЛЬМАР. А ви бачили, як помер старий король Марцелл?

АНГУС. Ні, але бачив інше: вчора ввечері, коли вас не було, замок підпалили, і стара королева Годеліва разом зі слугами стрибала через вогонь, а тоді кинулась до рову – мабуть, усі там загинули.

ЯЛЬМАР. А принцеса Малена? Вона була з ними?

АНГУС. Її я не бачив.

ЯЛЬМАР. А інші бачили її?

АНГУС. Її ніхто не бачив, де вона – невідомо.

ЯЛЬМАР. Вона мертва?

АНГУС. Кажуть, що мертва.

ЯЛЬМАР. Який страшний мій батько!

АНГУС. Ви встигли її полюбити?

ЯЛЬМАР. Кого?

АНГУС. Принцесу Малену.

ЯЛЬМАР. Я бачив її тільки раз... А втім, вона якось по-особливому опускала очі, а ще – складала руки – ось так! – а ще ці дивні білі вії! І цей її погляд!.. Здавалося, що ти раптом поринаєш у широчезний свіжий канал... Мені важко це пригадати, але я хотів би знову побачити цей дивний погляд...

АНГУС. А що там за вежа на пагорбі?

ЯЛЬМАР. Скидається на старий млин, тільки без вікон.

Ангус. Із цього боку якийсь надпис.

Яльмар. Справді?

Ангус. Так. Латиною.

Яльмар. Зможете прочитати?

Ангус. Так, але він такий давній. Ось:

Olim inclusa

Anna ducissa

*Anno*⁴... тощо.

Далі тут забагато моху.

ЯЛЬМАР. Сядемо тут.

АНГУС. «Ducissa Анна» – так звуть матір вашої нареченої!

ЯЛЬМАР. Угляни? Так.

АНГУС. Це ваше «так» холодніше за сніг!

ЯЛЬМАР. Господи, час огненних «так» для мене тепер досить далеко.

АНГУС. А втім, Угляна – гарнюня.

ЯЛЬМАР. Я боюсь її!

АНГУС. О!

ЯЛЬМАР. У глибині її очей зелених живе душа кухароньки злиденна.

АНГУС. О! О! Але чому тоді ви згодились?

ЯЛЬМАР. А чом би й не згодитись? Я смертельно хворий і помру якоїсь із тих майбутніх двадцяти тисяч ночей, відміряних життям, я хочу спокою! Спокою! Спокою! До того ж, яка різниця – чи вона, чи якась інша краля шепотітиме у місячному сяєві «Мій Яльмарчику!» і водитиме за носа? Пхе! Ви помітили раптові сплески люті в батька, а це ж відколи до Іссельмонде навідалась королева Анна? Не знаю, що там у них, але щось тут не так, і в мене виникають дивні підозри, – я боюся цієї королеви!

АНГУС. Але ж вона любить вас як сина...

ЯЛЬМАР. Як сина? Навіть не знаю – в мене дивні думки... Вона гарніша за доньку, і це напевне – найбільше лихо. Вона, мов та кротиха, знай рие та рие кудись... Це ж вона нацькувала мого сердешного старого батька на Марцелла і розпочала цю війну – тут щось не так!

АНГУС. Усе так – просто вона хоче одружити з вами Угляну – нічого пекельного у тому нема.

ЯЛЬМАР. Тут є ще дещо!

АНГУС. О! Та я добре знаю, що це! Щойно одружитесь – вона вишле вас до Ютландії, а там будете битись на крижинах за узурпований нею трон; можна буде навіть визволити її сердешного чоловіка. Як же він має чекати свою дружину і турбуватися про неї – коли така гарненька королева тиняється світами одна-однісінька, то на її долю хоч-не-хоч, а випадуть пригоди...

ЯЛЬМАР. Тут є ще дещо.

АНГУС. Що ж?

ЯЛЬМАР. Яюсь дізнається. Ходімо звідси!

АНГУС. До міста?

ЯЛЬМАР. До міста? Його вже немає – самі мерці.

Виходять.

⁴ «Тут заточена герцогиня Анна року...» (лат.).

ЯВА IV

СКЛЕПІНЧАСТА КІМНАТА У ВЕЖІ

На сцені – принцеса Малена і Мамка.

МАМКА. Вже третій день я силкуюся відбити каміння з мурів цієї вежі – бідолашні мої пальці, нігтів уже зовсім немає! Можете пишатися, що погубили мене. Еге ж, треба було пручатись! А ще дуже треба було втікати з палацу! Треба було шукати Яльмара! Ось і втрапили до цієї вежі – тепер ми у лісі, поміж небом і землею, у лісі, понад верхів'ями дерев! А хіба я вас не попереджала, не застерігала? Я ж добре знаю вашого батька! Невже нас визволять лише по війні?

МАЛЕНА. Так сказав батько.

МАМКА. Та ця війна не скінчиться ніколи! Скільки днів ми вже сидимо в цій вежі? Скільки днів уже я не бачила ні сонця, ні місяця? Скрізь, де не ступи, – якісь гриби та кажани; а зранку побачила, що в нас уже й води немає.

МАЛЕНА. Зранку?

МАМКА. Так, зранку, а чого ви регочетесь? Нічого тут реготатись! Якщо сьогодні не зрушимо це каміння, тоді читайте «амінь» – і все. Господи! Господи! Ну що ж я такого зробила, щоб мене кинули живою до цієї могили, зі щурами, павуччям і грибами?! Я ж не опиралась! Я ж не грубіянила, як ви! Невже так важко було вдати слухняненьку, а чи й відмовитись од того верболоза-Яльмара, що й пальцем не ворухнув, аби нас визволити?

МАЛЕНА. Мамко!

МАМКА. Так, мамка! Невдовзі стану мамкою для хробаків – а все через вас. Тільки уявіть – якби не ви, сиділа б я тихо-мирно на кухні чи грілася б на сонці у садку, чекаючи дзвоника на обід! Господи! Господи! Ну, що ж я такого зробила?.. О! Малено! Малено!

МАЛЕНА. Що?

МАМКА. Камінь...

МАЛЕНА. Ка?..

МАМКА. Так, він ворухнувся!

МАЛЕНА. Камінь ворухнувся?

МАМКА. Камінь ворухнувся! І відколовся! Крізь шпарку – сонце! Воно в мене на сукні! Воно в мене на руках! Воно в мене на лиці! Воно на мурах! Загасіть світильника! Воно скрізь! Я натисну на камінь ще!

МАЛЕНА. Він тримається?

МАМКА. Так – але не біда! Це там, у кутку. Дайте мені свою застібку для кіс! О! Не хоче падати!

МАЛЕНА. Ти щось бачиш у шпарках?

МАМКА. Так! Так! Ні! Я бачу тільки сонце!

МАЛЕНА. Невже сонце?

МАМКА. Так! Так! Це сонце! Гляньте-но й ви! На моїй сукні – срібло та перли! А на руках – наче парне молоко!

МАЛЕНА. Дайте й мені глянути!

МАМКА. Бачите щось?

МАЛЕНА. Мене засліпило!

МАМКА. Дивно все-таки, що не видно дерев. Можна, гляну я?

МАЛЕНА. Де моє люстерко?

МАМКА. Тепер мені видно краще.

МАЛЕНА. Побачила дерева?

МАМКА. Ні. Певне, ми десь над ними. Зате є вітер. Спробую відсунути цей камінь. О! *(Вони відступають перед струменем світла, що увірвався через пролом у мурі, і якусь мить мовчки стоять у глибині кімнати)*. Я більше нічого не бачу!

МАЛЕНА. Ходи глянь! Ходи глянь! Я боюсь!

МАМКА. Заплющіть очі! Мабуть, я осліпла!

МАЛЕНА. Я піду сама.

МАМКА. То як?

МАЛЕНА. О! Яке пекло! В очах у мене – тільки червоні жорна!

МАМКА. А ви нічого не бачите?

МАЛЕНА. Ще ні! Так! Так! Небо таке голубе! І ліс! О! Увесь ліс!

МАМКА. Дайте гляну я!

МАЛЕНА. Стривай! Мені вже дещо видно!

МАМКА. Місто видно?

МАЛЕНА. Ні.

МАМКА. А замок?

МАЛЕНА. Ні.

МАМКА. Це тому, що він з іншого боку.

МАЛЕНА. Але зате видно море.

МАМКА. Вам видно море?

МАЛЕНА. Так, так, це море! Воно зелене!

МАМКА. Ну, тоді маєте побачити й місто. Ану гляну я!

МАЛЕНА. Видно маяк!

МАМКА. Видно маяк?

МАЛЕНА. Так, схоже, видно маяк...

МАМКА. Ну, тоді маєте побачити й місто.

МАЛЕНА. Міста не видно.

МАМКА. Вам не видно міста?

МАЛЕНА. Міста мені не видно.

МАМКА. І ратуші не видно?

МАЛЕНА. Ні.

МАМКА. Дивина!

МАЛЕНА. Бачу корабель на морі!

МАМКА. Корабель на морі?

МАЛЕНА. І вітрила – білі!..

МАМКА. Де ж він?

МАЛЕНА. О! Морський бриз розвіяв мені коси! Але шляхи вже без будинків!

МАМКА. Що? Не говоріть зовні – я нічого не чую.

МАЛЕНА. Шляхи вже без будинків!

МАМКА. Шляхи вже без будинків?

МАЛЕНА. Села без дзвіниць!

МАМКА. Села без дзвіниць?

МАЛЕНА. Долини без вітряків.

МАМКА. Долини без вітряків?

МАЛЕНА. Я нічого не впізнаю.

МАМКА. Дайте, гляну я. Жодного селянина в полях. О! Розтрошили великий камінний міст. А що зробили з ровом? Ось обгоріла ферма! І ця! І ця теж! І ця теж? І?.. О! Малено! Малено! Малено!

МАЛЕНА. Що?

МАМКА. Усе згоріло! Усе згоріло! Згоріло все!

МАЛЕНА. Усе?

МАМКА. Згоріло все, Малено! Згоріло все! Тепер я бачу! Нічого вже нема!

МАЛЕНА. Неправда. Ану ж гляну я!

МАМКА. Згарища – скільки бачить око! Замість міста – купа чорної цегли. Мені видно: від замку – лише купи каміння у ровях! На ланах – ні людини, ні звірини! На полях – самé вороння! Зосталися тільки дерева!

МАЛЕНА. Ну, тоді!..

МАМКА. А-а!..

ДІЯ ДРУГА

ЯВА I

ЛІС

Заходять принцеса Малена і Мамка.

МАЛЕНА. О! Як темно тут!

МАМКА. Темно тут! Темно тут! А хіба ліс має світитись, наче святкова зала? Я бачила й значно темніші ліси, до того ж, у них водились вовки та кабани. До речі, не знаю, чи нема їх тут, але, Богу дякувати, над деревами виблискують місяць і зірки.

МАЛЕНА. Тепер ти знаєш дорóгу, мамко?

МАМКА. Дорóгу? Ні, віра Господня, дороги я не знаю – ви що, гадаєте, я знаю всі дороги? Ви самі хотіли піти до Іссельмонде – я тільки йду за вами, – і ось уже півдня ви мене вигулюєте в цьому лісі. Тут ми й помремо з голоду, звичайно, якщо нас не пошматують ведмеді чи кабани, – і все це лише для того, щоб дійти до Іссельмонде, а там вас ой як гостинно зустріне принц Яльмар, побачивши замість вас лише шкіру та кістки, бліду-бліду воскову ляльку, ще й бідну, як церковна миша.

МАЛЕНА. Люди!

МАМКА. Не бійтеся. Станьте за мною!

Заходять троє Злидарів.

ЗЛИДАРИ. Добри вечір!

МАМКА. Доброго вечора! Де ми?

ПЕРШИЙ ЗЛИДАР. У лісі.

ДРУГИЙ ЗЛИДАР. Ви що тут робите?

МАМКА. Ми заблукали.

ДРУГИЙ ЗЛИДАР. Ви самі?

МАМКА. Так! Ні – з нами ще двоє мужчин.
ДРУГИЙ ЗЛИДАР. І де ж вони?
МАМКА. Пішли шукати дорогу.
ДРУГИЙ ЗЛИДАР. І далеко вони?
МАМКА. Ні, зараз вернуться.
ДРУГИЙ ЗЛИДАР. А що це за манюня? Донька ваша?
МАМКА. Так, це моя донька.
ДРУГИЙ ЗЛИДАР. Щось вона мовчить – невже німа?
МАМКА. Ні, але вона не тутешня.
ДРУГИЙ ЗЛИДАР. Ваша донька не тутешня?
МАМКА. Тутешня, тутешня, вона просто хвора.
ДРУГИЙ ЗЛИДАР. Така худорба! А літ їй скільки?
МАМКА. П'ятнадцятий іде.
ДРУГИЙ ЗЛИДАР. О! О! То вона стає... Де ці ваші двоє мужчин?
МАМКА. Мають бути десь близько.
ДРУГИЙ ЗЛИДАР. Щось нікого не чути.
МАМКА. А вони не галасують.
ДРУГИЙ ЗЛИДАР. Хочете з нами?
ТРЕТІЙ ЗЛИДАР. Не кажіть у лісі лихого.
МАЛЕНА. Запитай у них, де шлях на Іссельмонде.
МАМКА. А де тут шлях на Іссельмонде?
ПЕРШИЙ ЗЛИДАР. На Іссельмонде?
МАМКА. Так.
ПЕРШИЙ ЗЛИДАР. Тудою!
МАЛЕНА. Запитай у них, що тут сталося.
МАМКА. А що тут сталося?
ПЕРШИЙ ЗЛИДАР. Що сталося?
МАМКА. Атож: тут була війна?
ПЕРШИЙ ЗЛИДАР. Авжеж, тут була війна.
МАЛЕНА. Запитай у них, чи правда, що король і королева мертві.
МАМКА. А король із королевою мертві?
ПЕРШИЙ ЗЛИДАР. Король із королевою?
МАМКА. Авжеж, король Марцелл і королева Годеліва.
ПЕРШИЙ ЗЛИДАР. Так, вони, здається, мертві.
МАЛЕНА. Вони мертві?
ДРУГИЙ ЗЛИДАР. Так, вони, здається, мертві. У цій стороні, у цім краю всі мертві.
МАМКА. А не знаєте, чи давно?
ДРУГИЙ ЗЛИДАР. Ні.
МАМКА. А чому, не знаєте?
ДРУГИЙ ЗЛИДАР. Ні.
ТРЕТІЙ ЗЛИДАР. Злидарі ніколи нічого не знають.
ПЕРШИЙ ЗЛИДАР. Таки так.
МАЛЕНА. А принца Яльмара ви бачили?
ДРУГИЙ ЗЛИДАР. Він має оженитись.
МАЛЕНА. Принц Яльмар має оженитись?
ДРУГИЙ ЗЛИДАР. Авжеж.

МАЛЕНА. А з ким?

ПЕРШИЙ ЗЛИДАР. Не знаю.

МАЛЕНА. А коли він має оженитись?

ДРУГИЙ ЗЛИДАР. Не знаю.

МАМКА. Де нам переночувати?

ДРУГИЙ ЗЛИДАР. З нами?

ПЕРШИЙ ЗЛИДАР. Підіть до відлюдника.

МАМКА. До якого відлюдника?

ПЕРШИЙ ЗЛИДАР. Он туди, на перехрестя Чотирьох Юд.

МАМКА. На перехрестя Чотирьох Юд?!

ТРЕТІЙ ЗЛИДАР. Та не кричіть ви це ім'я у темряві!

Всі виходять.

ЯВА II

ЗАЛА У ЗАМКУ

На сцені обіймаються Король Яльмар і Королева Анна.

АННА. Мій доблесний переможцю!

КОРОЛЬ. Анно! (*Цілує її*).

АННА. Увага – ваш син!

Заходить принц Яльмар; він підходить до вікна, не помічаючи їх.

ПРИНЦ ЯЛЬМАР. Доцить; на цвинтарі – похорон; уже викопали дві могили; до замку проникає *dies iræ*⁵. З усіх вікон видно тільки цвинтар – він поїдає замкові сади, а крайні могили підступають до ставка. Відкривають труну – я зачиняю вікно.

АННА. Монсиньоре!

ЯЛЬМАР. А! Я вас не помітив.

АННА. А ми щойно зайшли.

ЯЛЬМАР. А!

АННА. Над чим ви замислились, пане?

ЯЛЬМАР. Ні над чим, пані.

АННА. Ні над чим? Це ж у кінці місяця, пане...

ЯЛЬМАР. У кінці місяця, пані?

АННА. Ваше чудове весілля...

ЯЛЬМАР. Так, пані.

АННА. Та підійдіть до нас, пане!

КОРОЛЬ. Авжеж, підійди до нас, Яльмаре!

АННА. Чому ви такий холодний, пане? Ви що, боїтеся мене? А втім, ви мені вже як син, і я люблю вас як маи, а може, навіть більше, ніж мати, – дайте мені вашу руку.

ЯЛЬМАР. Мою руку, пані?

АННА. Так, вашу руку. І подивіться мені в очі – хіба ви не бачите в них, що я вас люблю? Ви досі жодного разу не поцілували мене.

⁵ *Dies iræ* (лат.) – «Гнів Господній». У католицькій традиції з 1570 по 1962 рр. – неодмінна секвенція заупокійної меси

ЯЛЬМАР. Вас поцілувати, пані?

АННА. Авжеж, поцілувати – ви хіба матінку свою не цілували? Я хотіла б цілувати вас щодня. Ви наснилися мені цієї ночі...

ЯЛЬМАР. Я, пані?

АННА. Так, ви. Яюсь розповім вам той сон. Ваша рука – холодна-холодна. А щоким аж пашать. Дайте мені другу руку.

ЯЛЬМАР. Другу руку?

АННА. Так. Вона також холодна і бліда – ніби зі снігу. Мені б хотілося зігріти ці руки! Ви хворі?

ЯЛЬМАР. Так, пані.

АННА. Наша любов ізцілить вас.

Виходять.

ЯВА ІІІ

СІЛЬСЬКА ВУЛИЦЯ

Заходять принцеса Малена і Мамка.

МАЛЕНА (*на мосту нахилиється через паранет над водою*). Коли я дивлюсь у воду, то не впізнаю себе.

МАМКА. Запніть накидку – на сукні видно золоті торочки. Ось і селяни!

Заходять двоє старих Селян.

ПЕРШИЙ СЕЛЯНИН. Оця дівка!

ДРУГИЙ СЕЛЯНИН. Це вона ниньки об'явилась?

ПЕРШИЙ СЕЛЯНИН. Так, зі старою.

ДРУГИЙ СЕЛЯНИН. А звідки ж вона?

ПЕРШИЙ СЕЛЯНИН. Ніхто не знає.

ДРУГИЙ СЕЛЯНИН. Ну, то добра з того не буде.

ПЕРШИЙ СЕЛЯНИН. У селі всі тільки про неї й торочать.

ДРУГИЙ СЕЛЯНИН. Так вона ж дівка як дівка.

ПЕРШИЙ СЕЛЯНИН. Худюща яка!

ДРУГИЙ СЕЛЯНИН. А живе ж де?

ПЕРШИЙ СЕЛЯНИН. У «Синьому Леві».

ДРУГИЙ СЕЛЯНИН. А гроші в неї водяться?

ПЕРШИЙ СЕЛЯНИН. Казали, водяться.

ДРУГИЙ СЕЛЯНИН. Треба помізкувати.

Виходять. Заходить Коров'яр.

КОРОВ'ЯР. Вечір добрий!

МАЛЕНА І МАМКА. Доброго вечора!

КОРОВ'ЯР. Гарний ниньки вечір!

МАМКА. Авжеж, досить гарний.

КОРОВ'ЯР. А все через місяць.

МАМКА. Таки так.

КОРОВ'ЯР. А вдень – ну й спека була!

МАМКА. Авжеж, удень була спека.

КОРОВ'ЯР *(спускається до води)*. Піду скупнуся.

МАМКА. Скупаєтесь?

КОРОВ'ЯР. Еге ж, роздягнуся тут.

МАМКА. Перед нами тут роздягнетесь?

КОРОВ'ЯР. Еге ж.

МАМКА *(до Малени)*. Ходімо!

КОРОВ'ЯР. Ви хіба ніколи не бачили голого?

На сцену вбігає заплакана Стара; вона кричить біля дверей харчевні «Синій Лев».

СТАРА. Рятуйте! Рятуйте! Господи! Господи! Відчиніть, ну! Вони там повбиваються з отими ножищами!

ПИВЦІ *(відчиняють двері)*. Що там?

СТАРА. Синочок мій! Сердешний мій синочок! Вони повбиваються з отими ножищами, з отими кухонними ножищами!

ГОЛОСИ ЗА ВІКНАМИ. Що там?

ПИВЦІ. Бійка!

ГОЛОСИ ЗА ВІКНАМИ. Ходімо, глянемо!

ПИВЦІ. Де ж вони?

СТАРА. За «Золотою Зіркою»! Б'ються з ковалем через оту дівулю, котра ниньки прителіпалась до села, – і в обох уже кров!

ПИВЦІ. В обох уже кров?

СТАРА. Там і на стінах уже кров!

ДЕХТО. І на стінах уже кров?

ІНШІ. Ходімо, глянемо! Де ж вони?

СТАРА. Так за «Золотою зіркою» ж! Їх і звідси видко.

ПИВЦІ. Їх і звідси видко? З кухонними ножищами? О, скільки там кровіці вже!

Стережіться – принц!

Усі ховаються в харчевні «Синій Лев»; потягнули туди і стару, хоч та пручалась і верещала. Заходять принц Яльмар і Ангус.

МАЛЕНА *(до Мамки)*. Яльмар!

МАМКА. Сховайтесь!

Обидві виходять.

АНГУС. Бачили цю юну селяночку?

ЯЛЬМАР. Заледве... Заледве...

АНГУС. Дивна вона якась.

ЯЛЬМАР. Вона мені не до вподоби.

АНГУС. А мені вона здалася чудовенькою; скажу про неї принцесі Углярні. Їй саме треба служниця. О! Які ж ви бліді!

ЯЛЬМАР. Я – блідий?

АНГУС. Дивовижно бліді! Ви хіба хворі?

ЯЛЬМАР. Ні, але цієї осінньої днини якась дивна спека; у мене весь день враження, що лежу в палаті з лихоманцями, а тепер – ця холодна ніч, і я наче в льоху! За дня я не виходив із замку, а вечірня вогкість алеї заскочила зненацька.

АНГУС. Стережіться ж! У селі – багато хворих!

ЯЛЬМАР. Звичайно – тут болотá. Ох, і втрапив я в болото!

АНГУС. Як це?

ЯЛЬМАР. Нині бодай трохи сяйнуло мені полум'я гріхів, але назвати їх досі не смію!

АНГУС. Не розумію.

ЯЛЬМАР. І я зрозумів не все у словах королеви Анни, та й зрозуміти боюся!

АНГУС. Та що ж нині сталося?

ЯЛЬМАР. Дрібниця, але боюсь, що відкриється мені на споді цього весілля... О! О! Погляньте, Ангусе!

Видно, як в одному з вікон замку Король цілується з королевою Анною.

АНГУС. Стережіться! Не дивіться туди, бо нас побачать.

ЯЛЬМАР. Ми в затінку, а їхні покої – у світлі. Але погляньте, яке червоне над замком небо!

АНГУС. Завтра збереться на бурю.

ЯЛЬМАР. А все ж вона його не любить...

АНГУС. Ходімо звідси!

ЯЛЬМАР. Я вже не смію дивитись на це небо; один Господь знає, якої барви було воно над нами вдень! Ви не знаєте, що я застеріг по обіді у цьому, либонь, отруйному замку, – тієї миті, коли руки королеви Анни обдали мене жаром, саме вони, а не це вересневе сонце на мурі!

АНГУС. Та що ж там сталося?

ЯЛЬМАР. Не треба про це!.. То де та юна селяночка?

З харчевні «Синій лев» чути крики.

АНГУС. Що там?

ЯЛЬМАР. Не знаю, але в селі від самого обіду якесь дивне пожвавлення. Ходімо звідси! Одного дня ви збагнете, про що нині йшлося.

Виходять.

Пивець (*відчиняє двері харчевні*). Пішов!

Усі пивці (*на порозі*). Пішов? Теперечки можна глянути! Скільки ж там крові! А мо', вони вже й дуба дали!

Усі виходять.

ЯВА IV

ПОКОЇ В ЗАМКУ

На сцені – королева Анна, принцеса Угляна, принцеса Малена у вбранні служниці та покоївка.

АННА. Принесіть іншу накидку! Схоже, зелена вам личить більше!

УГЛЯНА. А я не хочу! Цю зеленющу, аж павину оксамитову накидку – та й на водянисто-зелену сукню?

АННА. Не знаю навіть.

УГЛЯНА. «Не знаю! Не знаю!» Ви ніколи не знаєте, коли це не для вас!

АННА. Ну ж бо, не сердься! Я гадала, порадила тобі щось путне, а так прибіжиш на побачення вся в червоному...

УГЛЯНА. Прибіжу на побачення вся в червоному! А! Хоч у вікно викидайся! Не знаєте вже, що й вигадати, тільки б оце помучити мене!

АННА. Угляно! Угляно! Ну ж бо, ну ж бо... Принесіть іншу накидку!

ПОКОЇВКА. Ось цю, пані?

УГЛЯНА. Так! О, так!

АННА. Так, повернись! Так, так, ця незрівнянно краща!

УГЛЯНА. А коси? Отак?

АННА. Їх треба ще трохи пригладити на чолі.

УГЛЯНА. Де ж моє дзеркало?

АННА. Де ж її дзеркало? *(До Малени)*. А ви, ви чому нічого не робите? Принесіть її дзеркало! Вона тут уже другий тиждень, а все така ж нездара! Ви що, з місяця впали? Ну! Підійдіть сюди! Де ви?

МАЛЕНА. Тут, пані.

УГЛЯНА. Та не викривлюйте ви так це дзеркало! У ньому – всі верби саду, і вони аж наче плачуть у мене на лиці...

АННА. Отак, отак! І розпустіть їх на спину. Як прикро, що в лісі буде так темно...

УГЛЯНА. Буде темно?

АННА. Він тебе не побачить. Місяць затулили величезні хмари.

УГЛЯНА. Але чому він хоче, щоб я прийшла до саду? Нехай би це ще в липні було, чи бодай удень, але ж восени, та ще й проти ночі! Там холодно! Там дощ! Там вітер! А прикраси надіти?

АННА. Звичайно! Ось ми зараз... *(Шепоче їй щось на вухо)*.

УГЛЯНА. Так.

АННА *(до Малени й Покоївки)*. Ідіть собі й не вертайтесь, поки вас не покличуть.
Принцеса Малена і Покоївка виходять.

ЯВА V

КОРИДОР У ЗАМКУ

Заходить Принцеса Малена. Вона стукає у двері в кінці коридору.

АННА *(зсередини)*. Хто це?

МАЛЕНА. Я!

АННА. Хто це, ви?

МАЛЕНА. Принцеса Ма... Нова служниця.

АННА *(трохи відхиляє двері)*. Що вам тут треба?

МАЛЕНА. Я прийшла від...

АННА. Та не заходьте ви! То що?

МАЛЕНА. Я прийшла від принца Яльмара.

АННА. Так, так, вона йде! Хвилинку! Ще ж восьмої нема – обліште нас!

МАЛЕНА. Якийсь офіцер сказав, що його нема.

АННА. Кого нема?

МАЛЕНА. Принца Яльмара.

АННА. Принца Яльмара нема?

МАЛЕНА. Він покинув замок.

АННА. І куди подався?

УГЛЯНА *(зсередини)*. Що там таке?

АННА. Принц покинув замок!

УГЛЯНА *(у прозорі дверей)*. Що?

АННА. Принц покинув замок!

МАЛЕНА. Так.

УГЛЯНА. Не може цього бути!

АННА. І куди він подався?

МАЛЕНА. Не знаю. Мені здається, він поїхав убік лісу, але сказав, що на побачення прийти не зможе.

АННА. Хто вам таке сказав?

МАЛЕНА. Офіцер.

АННА. Який офіцер?

МАЛЕНА. Я не знаю його імені.

АННА. А де він, цей офіцер?

МАЛЕНА. Він поїхав із принцом.

АННА. А чому він не прийшов сам?

МАЛЕНА. Я сказала, що ви хочете побути одні.

АННА. А хто вас просив таке казати? Господи! Господи! Що ж там сталося? Забирайтесь!

(Двері зачиняються. Малена виходить).

ЯВА VI

ЗАГАЙОК У ПАРКУ

ЯЛЬМАР. Вона сказала чекати біля водограю. Я хочу нарешті побачити її ввечері... Хочу побачити, чи ніч надихне її на мрії... Чи в неї досить мовчання в серці? Ще ніколи цей осінній ліс не здавався мені таким дивним... Ще ніколи цей ліс не здавався мені таким темним... У якому світлі ми побачимось? Навіть рук не бачу! Але що то за світіння довкола? Сюди злетілися всі пугачі парку! Ану геть! Геть! На цвинтар! До мерців! *(Кидає в них грудками землі)*. Невже вас і на шлюбну ніч запрошують? Тепер у мене руки – наче в грабаря. О! Я не скоро сюди повернусь! Увага – вона йде! Чи це вітер? О! Який довкола мене листопад! Це деревце зовсім-зовсім голе, неживе! А як тремтять хмари на місяці! То це вербове листя падає мені на руки! О! Не на добро ж я тут! Я ще ніколи не бачив цей ліс таким дивним, як цього вечора! Я ще ніколи не бачив стільки знаків, як цього вечора! Вона тут!

Заходить принцеса Малена.

МАЛЕНА. Пане, де ви?

ЯЛЬМАР. Тут.

МАЛЕНА. Де-бо? Не бачу.

ЯЛЬМАР. Тут, біля водограю. Ми прояснимось у світлі води. Тут якось дивно цього вечора.

МАЛЕНА. Пане, я боюсь! А! Я знайшла вас!

ЯЛЬМАР. Чому ви так тремтите?

МАЛЕНА. Я не тремчу.

ЯЛЬМАР. Я вас не бачу. Ходіть сюди – тут ясніше! І трохи підніміть лице до неба! Ви також якісь дивні цього вечора! Цього вечора в мене мовби розплющились очі... Цього вечора мені мовби прояснилося на серці... Але ви наче справді дуже гарна... Ви якось по-дивному гарна, Угляно! Так, наче я досі не розгледів вас! А тепер мені

здається, ви якось по-дивному гарна! Цього вечора довкола вас щось таке... Ходімо звідси, до світла! Ходімо...

МАЛЕНА. Зарано.

ЯЛЬМАР. Угляно! Угляно!

Цілує її; тут водограй під поривом вітру відхиляється, оббризкуючи їх.

МАЛЕНА. О! Що ви зробили?

ЯЛЬМАР. Це водограй!

МАЛЕНА. О! О!

ЯЛЬМАР. Це вітер!

МАЛЕНА. Я боюсь!

ЯЛЬМАР. Не переймайтеся цим. Ходімо далі! Не переймайтеся цим. А! А! А! Я геть мокрий!

МАЛЕНА. Тут хтось є, хтось плаче.

ЯЛЬМАР. Хтось плаче?

МАЛЕНА. Я боюсь!

ЯЛЬМАР. Хіба ж ви не чуєте? Це вітер!

МАЛЕНА. А що це там за очі на деревах?

ЯЛЬМАР. Де? О! Пугачі повернулися! Я їх прожену. (Кидає у них грудками землі).

Геть! Геть звідси!

МАЛЕНА. А той не хоче йти!

ЯЛЬМАР. Де він?

МАЛЕНА. На вербі.

ЯЛЬМАР. Геть!

МАЛЕНА. Не летить!

ЯЛЬМАР. Геть! Ану геть!

(Кидає у пугача грудками землі).

МАЛЕНА. О! Ви кинули в мене землею!

ЯЛЬМАР. Я кинув у вас землею?

МАЛЕНА. Так, вона впала й на мене!

ЯЛЬМАР. О, бідолашна моя Угляночко!

МАЛЕНА. Я боюсь!

ЯЛЬМАР. Ви й зі мною боїтесь?

МАЛЕНА. Тут поміж дерев – якісь вогні...

ЯЛЬМАР. Пусте... Це блискавки – сьогодні була така спека!

МАЛЕНА. Я боюсь! О, хто ж це ворухить землю довкола нас?

ЯЛЬМАР. Пусте. Це кротиха, бідолашна малесенька кротиха – така в неї робота...

МАЛЕНА. Я боюсь!..

ЯЛЬМАР. Але ж ми лише в парку...

МАЛЕНА. А мури в парку є?

ЯЛЬМАР. Авжеж, довкола парку – мури й рови.

МАЛЕНА. І ніхто не зможе прослизнути?

ЯЛЬМАР. Ні, але однаково стільки невідомого прослизнає.

МАЛЕНА. У мене – кров носом.

ЯЛЬМАР. У вас – носом кров?

МАЛЕНА. Так. А де моя хустинка?

ЯЛЬМАР. Ходімо до ставка!

МАЛЕНА. О! Вся моя сукня – вже в крові!

ЯЛЬМАР. Угляно! Угляно!.. Минулося?

МАЛЕНА. Так.

Мовчання.

ЯЛЬМАР. Про що ви думаете?

МАЛЕНА. Мені сумно...

ЯЛЬМАР. Вам сумно? Про що ви думаете, Угляно?

МАЛЕНА. Я думаю про принцесу Малену.

ЯЛЬМАР. Прошу?

МАЛЕНА. Я думаю про принцесу Малену.

ЯЛЬМАР. Ви знаєте принцесу Малену?

МАЛЕНА. Я – принцеса Малена.

ЯЛЬМАР. Що?

МАЛЕНА. Я – принцеса Малена.

ЯЛЬМАР. Хіба ви – не Угляна?

МАЛЕНА. Я – принцеса Малена.

ЯЛЬМАР. Ви – принцеса Малена! Ви – принцеса Малена! Але ж вона мертва!

МАЛЕНА. Я – принцеса Малена.

Тут у деревах з'являється місяць, який осяває принцесу Малену.

ЯЛЬМАР. О! Малено! Але звідки ви? І як ви сюди дісталися? Ну як ви сюди дісталися?

МАЛЕНА. Не знаю.

ЯЛЬМАР. Господи! Господи! Господи! Господи-Боже! Звідки я втік сьогодні! Ви скинули цієї ночі такий камінь! Господи! Господи! Я вийшов з такого склепу цього вечора! Малено! Малено! Що ж нам робити тепер? Малено! Здається, я в небі по саме серце!..

МАЛЕНА. О! І я!

Тут водограй дивним чином схлипує і завмирає.

ОБОЄ *(обертаються)*. О!

МАЛЕНА. Що це там? Що це там щойно було?

ЯЛЬМАР. Не плачте, не бійтеся! То водограй.

МАЛЕНА. Що тут сталося? І що станеться? Я хочу піти! Я хочу піти! Хочу піти!

Яльмар. Не плачте!

МАЛЕНА. Я хочу піти!

ЯЛЬМАР. Він завмер. Ходімо далі.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА І

ПОКОЇ В ЗАМКУ

На сцені – Король. Заходить принц Яльмар.

ЯЛЬМАР. Батьку?

КОРОЛЬ. Яльмаре?

ЯЛЬМАР. Я маю вам дещо сказати, батьку.

КОРОЛЬ. Що ви маєте мені сказати?

ЯЛЬМАР. Ви недужі, батьку?

КОРОЛЬ. Авжеж, я нездужаю, а ще гляньте, який старий я став! Майже все волосся повипадало; погляньте, як у мене вже трусяться руки; а в голові, здається, палають усі вогні пекла!

ЯЛЬМАР. Батьку! Бідолашний мій батьку! Вам треба кудись відійти, поїхати звідси деінде... Не знаю...

КОРОЛЬ. Я не можу відійти! Ви для чого сюди прийшли? Я тут чекаю декого...

ЯЛЬМАР. Я маю з вами поговорити.

КОРОЛЬ. Про що?

ЯЛЬМАР. Про принцесу Малену.

КОРОЛЬ. Про що? Я ж майже нічого не чую...

ЯЛЬМАР. Про принцесу Малену. Прибула принцеса Малена.

КОРОЛЬ. Прибула принцеса Малена?

ЯЛЬМАР. Так.

КОРОЛЬ. Але ж вона мертва.

ЯЛЬМАР. Вона прибула сюди.

КОРОЛЬ. Але ж я бачив її мертву!

ЯЛЬМАР. Вона прибула.

КОРОЛЬ. Де вона?

ЯЛЬМАР. Тут.

КОРОЛЬ. Тут, у замку?

ЯЛЬМАР. Так.

КОРОЛЬ. То покажіть мені її! Я хочу її побачити!

ЯЛЬМАР. Ще зарано. Батьку, тепер я не можу одружитися з Угляною.

КОРОЛЬ. Тепер ви не можете одружитися з Угляною?

ЯЛЬМАР. Я завжди любив тільки принцесу Малену.

КОРОЛЬ. Але ж цього не може бути, Яльмаре!.. Яльмаре... Вона ж поїде!..

ЯЛЬМАР. Хто?

КОРОЛЬ. Анна.

ЯЛЬМАР. Треба її потроху до цього готувати.

КОРОЛЬ. Мені? Підготувати її? Чуєте?.. Схоже, вона вже піднімається сходами...

Господи! Господи! Що ж це буде? Яльмаре, зачекайте!

Виходить.

ЯЛЬМАР. Батьку! Бідолашний мій батьку! Вона ще до кінця місяця занастить його!

Король заходить знову.

КОРОЛЬ. Але ще не кажіть їй про це сьогодні!

Виходить.

ЯЛЬМАР. Господи! Господи! Здається, я чую – вона в молитовні. Зараз вона буде тут. Цими днями вона ходить за мною тінню. (*Заходить королева Анна*). Доброго вечора, пані.

АННА. А! Це ви, Яльмаре! Я й гадки не мала...

ЯЛЬМАР. Я маю вам дещо сказати, пані.

АННА. Ви ніколи не мали чого мені сказати... Ми самі?

ЯЛЬМАР. Так, пані.

АННА. Ходіть, підійдіть сюди! Сядьте ось тут!

ЯЛЬМАР. Одне тільки слово, пані! Ви щось чули про принцесу Малену?

АННА. Про принцесу Малену?

ЯЛЬМАР. Так, пані.

АННА. Авжеж, Яльмаре, але вона мертва.

ЯЛЬМАР. Кажуть, вона може бути жива.

АННА. Але ж король убив її власноруч.

ЯЛЬМАР. Кажуть, вона може бути жива.

АННА. Тим краще для неї.

ЯЛЬМАР. Може, ви й побачите її.

АННА. Ха-ха-ха! Хіба що на тому світі?

ЯЛЬМАР. А!..

Виходить.

АННА. Пане, куди ви? І чому ви тікаєте? Ну чому ви тікаєте?

Виходить.

ЯВА II

ЗАЛА У ЗАМКУ

На сцені – Король, Королева Анна, Яльмар, Ангус, придворні панни, вельможі та інші. Танці. Музика.

АННА. Ходіть до нас, Монсенйоре! Як на мене, цього вечора ви такі гарні...

ЯЛЬМАР. Хіба ж наречена моя – не поруч?

АННА. Можна, я покладу вам руку на серце, на хвилику? О! Воно тріпоче крильцями, начеб хотіло злинути у якесь невідоме небо!

ЯЛЬМАР. Тільки ж ваша рука його стримує, пані...

АННА. Я не розумію... Не розумію... Поясніте мені це згодом. (До Короля). Ви сумні, пане. Про що ви думаете?

КОРОЛЬ. Я? Я не сумний, але я дуже постарів.

АННА. Ну ж бо, не треба про це святкового вечора! Краще гляньте на вашого сина – хіба він не красунчик у цьому чорно-фіалковому оксамитовому каптані? Ну хіба ж не красунчика обрала я нареченим для доньки?

ЯЛЬМАР. Пані, я піду по Ангуса. Він хлюпне трохи води у вогонь, а ви ж у нього тільки олії підливаєте.

АННА. Тільки нехай ця злива мудрувань вас не обморозить, коли повернетесь!

ЯЛЬМАР. Вона впаде у сонячному сьайві!

АНГУС. Яльмаре! Яльмаре!

ЯЛЬМАР. О! Я знаю, що ви скажете, але мова не про те, про що ви подумали.

АНГУС. Я сьогодні вас не впізнаю – що все-таки сталося вчора звечора?

ЯЛЬМАР. Вчора звечора? О, вчора звечора сталися дивовижні речі! Але я волів би про них поки що не розводитись. Ви сходіть якое у гай, до парку, то й зауважите: випадають миті, коли, добре придивившись, ви бачите, що речі – не завжди тихенькі,

слухняні дітки, і ніби нічого химерного, потайного в них нема; ні: щойно повернешся до них спиною – вони гримасують, викривляються, викидають коники...

АНГУС. Не розумію.

ЯЛЬМАР. Я також, але волю бути серед людей – навіть якщо всі вони супроти мене.

АНГУС. Що?

ЯЛЬМАР. Не йдіть звідси.

АНГУС. Чому?

ЯЛЬМАР. Поки що не знаю.

АННА. Скоро ви там закінчите, Монсеньйоре? Не можна ж отак запросто кидати наречену!

ЯЛЬМАР. Біжу, пані! *(До Угляни)*. Угляно, Ангус щойно розповів мені одну дивну бувальщину.

УГЛЯНА. Справді?

ЯЛЬМАР. Авжеж, вона про дівчину, безталанну дівчину, яка втратила всі свої статки.

УГЛЯНА. О!

ЯЛЬМАР. Так – вона втратила все, що мала, але однаково хоче за нього заміж. Щовечора вона піджидає його в саду, переслідує його з місячним сяйвом – і йому немає ані хвильки спокою.

УГЛЯНА. Що ж йому робити?

ЯЛЬМАР. Він і гадки не має. Я порадив йому підняти всі містки до замку і приставити по озброєному вартовому до кожних дверей – тільки б вона не змогла прийти – але він не хоче.

УГЛЯНА. Чому ж?

ЯЛЬМАР. Хіба я знаю? О люба моя Угляно!

АНГУС *(до Яльмара)*. Схоже, Ви тремтите від холоду, так, наче перед вами – крижані готи весілля.

ЯЛЬМАР. Ми ці готи запалимо вогнем!

КОРОЛЬ *(дуже голосно)*. Щось мені звідси зовсім не видно танців!

АННА. Але танцівники – за три кроки від вас, Монсеньйоре!

КОРОЛЬ. А мені здалося, що вони дуже далеко.

АНГУС *(до Яльмара)*. Ви помітили, який останнім часом блідий і стомлений вигляд у вашого батька?

ЯЛЬМАР. Так, так!

АНГУС. Останнім часом він якось дивно постарів.

КОРОЛЬ *(дуже голосно)*. Схоже, в мої двері вже стукає смерть!

Усі здригнулися. Мовчання. Музика раптово урвалась. Чути стукіт у двері.

АННА. Постукали у малі дверцята!

ЯЛЬМАР. Заходьте!

Двері відчиняються, і в проїмі видніє Малена у довгих білих шатах нареченої.

АННА. Хто це там прийшов?

ЯЛЬМАР. Принцеса Малена!

АННА. Хто?!

ЯЛЬМАР. Принцеса Малена!

КОРОЛЬ. Зачиніть двері!

УСІ. Зачиніть двері!

ЯЛЬМАР. Але нащо зачиняти двері?

Король падає.

АНГУС. Рятуйте! Королю зле!

ПРИДВОРНА ПАННА. Пошліть по склянку води!

ЯЛЬМАР. Батьку! Допоможіть мені!

ІНША ПРИДВОРНА ПАННА. Пошліть по священика!

ВЕЛЬМОЖА. Відчиніть вікна!

АНГУС. Відійдіть! Та відійдіть ви!

ЯЛЬМАР. Покличте лікаря! Покладімо його на ліжко! Допоможіть мені!

АНГУС. Над замком – якась дивна буря!

Усі виходять.

ЯВА ІІІ

ПЕРЕД ЗАМКОМ

Заходять Король і Королева Анна.

КОРОЛЬ. А може, малу вдасться витурити?

АННА. Щоби назавтра знову її побачити? А може, почекати цілого моря лих? Чи почекати, доки за нею піде і Яльмар? Чи може...

КОРОЛЬ. Господи! Господи! Чого ви хочете, що мені робити?..

АННА. Вчините, як захочете – але маєте обрати: чи я, чи ця дівуля.

КОРОЛЬ. Я ніколи не знаю, що в нього на думці...

АННА. А я знаю – він її не любить. Він думав, що вона вмерла. Чи бачили ви бодай раз сльозу на його щоці?!

КОРОЛЬ. Вони не завжди течуть по щоках.

АННА. Але він не кинувся б ув обійми до Угляни!

КОРОЛЬ. Почекаймо ще кілька днів. Через це він може померти...

АННА. Почекаємо. Він навіть не помітить.

КОРОЛЬ. У мене ж лише один син...

АННА. Ось чому нам слід зробити його щасливим. Обережно! Онде він іде із цією восковою злиднею – вигулював її на болотах, і вона позеленіла гірше від чотиритижевої потопельниці. (*Заходять Принц Яльмар і Принцеса Малена.*)

Доброго вечора, Яльмаре! Доброго вечора, Малено! Прогулялися трохи?

ЯЛЬМАР. Так, пані.

АННА. А все ж вечорами вам краще не виходити. Малені слід бути обачнішою. Вона вже наче блідішає. Це болотяне повітря – таке шкідливе...

МАЛЕНА. Пані, мене попередили...

АННА. О! Справжнісінька отрута!

ЯЛЬМАР. Але ж ми цілий день не виходили, та ось покликало місячне сяйво – і ми сходили подивитись на млини вздовж каналу.

АННА. На початках слід бути обережною – я також була слаба.

КОРОЛЬ. Усі слабі, коли сюди прибувають.

ЯЛЬМАР. І в селі слабих багато.

КОРОЛЬ. А на цвинтарі – багато мерців!

АННА. Ану ж, не лякайте ви нашу дитинку!

Заходить Юродивий.

ЯЛЬМАР. Малено! Юродивий!

МАЛЕНА. О!

АННА. Ви ще не бачили його, Малено? Не бійтеся, не бійтеся – лихого він не зробить. Але щовечора отак тиняється...

ЯЛЬМАР. Він щоночі ходить до саду і копає там ями.

МАЛЕНА. А нащо?

ЯЛЬМАР. Ніхто не знає.

МАЛЕНА. Це на мене він показує пальцем?

ЯЛЬМАР. Так – не зважай!

МАЛЕНА. Він хреститься!

ЮРОДИВИЙ. О! О! О!

МАЛЕНА. Боже!

ЯЛЬМАР. Його наче щось налякало!

ЮРОДИВИЙ. О! О! О!

ЯЛЬМАР. Пішов.

Юродивий іде геть.

АННА. Коли ж весілля, Малено?

ЯЛЬМАР. До кінця місяця буде, якщо батько благословить...

КОРОЛЬ. Так, авжеж...

АННА. Ви знаєте – я дочекаюсь вашого весілля, і Угляна також. О! Бідолашна Угляна! Яльмаре, Яльмаре, як же ви її покинули!

ЯЛЬМАР. Пані!

АННА. О! Не карайтеся тим – сьогодні скажу вам правду, так ліпше: вона скорялась радше батькові, ніж своєму серцю. Хоча й полюбила вас – але що вдієш? Вона зростала, вона все дитинство провела з кузенком, принцом Озриком, і виплакала всі сльози бідолашного серденька, покидаючи його, тож я мала тягти її за собою силоміць.

МАЛЕНА. Там щось чорне йде.

КОРОЛЬ. Про кого ви?

ЯЛЬМАР. Що?

МАЛЕНА. Там щось чорне йде.

ЯЛЬМАР. Що там?

МАЛЕНА. Отам, у тумані, зі цвинтаря.

ЯЛЬМАР. А! То ж семеро бегінок.

МАЛЕНА. Семеро бегінок!

АННА. Так – вони прястимуть вам до весілля.

Заходять Мамка і Семеро Бегінок.

МАМКА. Доброго вам вечора! Доброго вечора, Малено!

СЕМЕРО БЕГІНОК. Вечір добрий!

ВСІ. Вечір добрий, сестри!

МАЛЕНА. О! А що вона там несе?

ЯЛЬМАР. Хто?

МАЛЕНА. Ота третя, старенька.

МАМКА. А це ткання для вас, Малено.

Семеро Бегінок виходять. Чути дзвони.

ЯЛЬМАР. Дзвонять до вечірні. Ходімо, Малено!

МАЛЕНА. Мені зимно.

ЯЛЬМАР. Ти така бліда – вертаймося!

МАЛЕНА. О! Скільки ж тут вороння довкола нас!

Каркання.

ЯЛЬМАР. Ходім!

МАЛЕНА. А що там за вогні на болоті?

На болотах – блукай-вогні.

МАМКА. Кажуть, це душі.

ЯЛЬМАР. То блукай-вогні. Ходімо!

МАЛЕНА. О! А той, високий, іде на цвинтар!

ЯЛЬМАР. Ходімо, ходім!

КОРОЛЬ. І я вертаюсь. А ви йдете, Анно?

АННА. Піду за вами.

Король, Яльмар і Малена виходять.

АННА. Малена здалася мені трохи слабою. Треба б її підлікувати.

МАМКА. Пані, вона трохи бліда, але не слаба. Вона сильніша, ніж ви гадаєте.

АННА. Я не здивувалася б її хворобі...

Виходить разом із Мамкою.

ЯВА IV

ПОКОЇ У БУДИНКУ ЛІКАРЯ

Заходить Лікар.

ЛІКАР. Вона попросила в мене отрути; над замком – якась таємниця, і здається, мури ось-ось упадуть нам на голови. Лихо ж малятам у цьому домі! Довкола нас – якісь дивні пересуди; схоже, навіть у потойбіччі вже починають перейматись цією подружньою зрадою... Вони вскочили у лихо по самі губи, і старий король помре у ліжку цієї королеви ще до кінця місяця... За останні кілька тижнів він якось дивно посивів – тіло й дух уже наче хибують. Мені ж краще буде втекти від майбутніх бур, саме час поїхати, саме час поїхати звідси, я не хочу втрапити до пекла сліпцем, разом із нею! Я маю дати їй якусь майже безпечну отруту – одвести очі; я прозрів перед тим, як замкнуть цей склеп. І тому зараз умиваю руки, адже не хочу згинуту тут, під уламками, підпираючи вежу, котра однаково з дня на день западеться!

Виходить.

ЯВА V

ЗАМКОВЕ ПОДВІР'Я

Заходить Король.

КОРОЛЬ. Господи! Господи! Я не хочу тут бути! Я так хочу заснути, якби ж тільки я міг заснути до кінця місяця – та й умерти був би щасливий! Вона веде мене,

бідолашного псиська-спанієля, на повідку, вона тягне мене до хаші злочинів, і шлях мій скінчиться у полум'ї пекла! Господи, якби ж я міг повернути назад! Хіба ж не можна було кудись вислати цю манюню? Зранку я плакав – вона ж була така слаба! Якби ж вона могла покинути цей отруйний замок!.. Я так хочу піти – деінде! Байдуже, куди! Я хочу, щоб ці вежі попадали у став! І здається, що вся їжа тут у мене – отруйна, а цього вечора навіть небо здається отруйним! Але ж ця отрута! Господи! У цьому бідолашному білому тільці!.. О! О! О! (*Заходить Королева Анна*). Вони йдуть? Сюди?

АННА. Так, вони йдуть.

КОРОЛЬ. Я йду звідси!

АННА. Як це?

КОРОЛЬ. Я звідси йду, я не можу цього бачити.

АННА. Це що таке? Ви зостанетесь. Сідайте ось тут. І жодних мені химер!

КОРОЛЬ. У мене химерний вигляд?

АННА. Певно, що так! І вони це помітять. Будьте щасливішим!

КОРОЛЬ. О! О! Щасливішим!

АННА. Ну ж бо, замовкніть – вони тут!

КОРОЛЬ. Господи! Господи! Яка ж вона бліда!

Заходять Принц Яльмар, Малена та малий Аллан.

АННА. То як, Малено, як почуваєтесь?

МАЛЕНА. Трохи краще, трохи краще.

АННА. Вигляд у вас ліпший; сідайте ось тут, Малено! Я загадала принести подушки: вечорами повітря тут дуже чисте.

КОРОЛЬ. І зорі є.

АННА. Щось я їх не бачу.

КОРОЛЬ. А мені здалось – он там.

АННА. Ви що, марите?

КОРОЛЬ. Не знаю.

АННА. Отак вам добре, Малено?

МАЛЕНА. Так, так.

АННА. Ви втомилась?

МАЛЕНА. Трохи, пані.

АННА. Я підкладу цю подушку вам під лікоть.

МАЛЕНА. Дякую, пані.

ЯЛЬМАР. Вона така слухняна! О! Бідолашна моя Малено!

АННА. Та пусте! Треба триматися – це все болотяний дух. Угляна також слаба.

ЯЛЬМАР. Угляна слаба?

АННА. Слабує так, як і Малена. Навіть із кімнати не виходить.

КОРОЛЬ. Малені краще покинути замок.

АННА. Що?

КОРОЛЬ. Я кажу: Малені краще звідси кудись поїхати...

ЯЛЬМАР. Я також це їй казав.

АННА. Куди ж вона поїде?

КОРОЛЬ. Не знаю.

АННА. Ні, ні, краще вже їй зостатись тут – вона призвичаїться до болотяного духу. Господи, і я ж була слаба тут! Та де ж її доглянуть краще, ніж тутечки? Хіба не краще їй зостатись тут?

КОРОЛЬ. О! О!

АННА. Що?

КОРОЛЬ. Так! Так!

АННА. А! Аллане, а чому ти так на мене дивишся? Підійди, поцілуй мене і йди пограйся з м'ячем!

МАЛИЙ АЛЛАН. А Ма-алена сла-аба?

АННА. Так, трішки.

МАЛИЙ АЛЛАН. Дуже-дуже-дуже сла-аба?

АННА. Ні, ні...

МАЛИЙ АЛЛАН. Вона вже не буде ба-авитися зі мною?

АННА. Та ні, ні ж бо – вона ще буде бавитись, чи не так, Малено?

МАЛИЙ АЛЛАН. О! Млин ста-ав!

АННА. Який млин?

МАЛИЙ АЛЛАН. Ота-ам, чорний мли-ин!

АННА. Авжеж, це тому, що млинар ліг спати.

МАЛИЙ АЛЛАН. А він теж сла-абий?

АННА. Звідки ж я знаю? Ну, годі вже, ходи, побався!

МАЛИЙ АЛЛАН. А чому Ма-алена заплющила очі?

АННА. Бо втомилась.

МАЛИЙ АЛЛАН. Ро-озплющить очі, Ма-алено!

АННА. Годі вже, дай нам нарешті спокій, ходи, побався!

МАЛИЙ АЛЛАН. Ро-озплющить очі, Ма-алено!

АННА. Ходи, побався, ходи ж! О! На вас накидка з чорного оксамиту?

МАЛЕНА. Так, пані.

ЯЛЬМАР. Вона трохи сумна.

АННА. Вона чудова! *(До Короля)*. Ви бачили її, пане?

КОРОЛЬ Я?

АННА. Авжеж, ви!

КОРОЛЬ. Що?

АННА. Ви де? Я говорю про накидку з чорного оксамиту.

КОРОЛЬ. Цей кипарис подає мені знаки!

УСІ. Що?

КОРОЛЬ. Цей кипарис подає мені знаки!

АННА. Ви що, марите? Чи вам сниться?

КОРОЛЬ. Мені?

АННА. Я говорила про накидку з чорного оксамиту.

КОРОЛЬ. О! Так, вона дуже гарна...

АННА. О! О! О! Він заснув! То як вам ведеться, Малено?

МАЛЕНА. Краще, краще...

КОРОЛЬ. Ні, ні, як це страшно!

ЯЛЬМАР. Що там таке?

АННА. Що там такого страшного?

КОРОЛЬ. Нічого! Нічого!

АННА. То думайте, що кажете! Ви всіх лякаєте!

КОРОЛЬ. Я? Всіх лякаю?

АННА. І не повторюйте всього, що кажуть! Ну, що з вами цього вечора? Ви ослабли?

ЯЛЬМАР. Батьку, ви хочете спати?

КОРОЛЬ. Ні, ні, я не хочу спати!

АННА. Про що ж ви думаєте?

КОРОЛЬ. Малено?

МАЛЕНА. Сіре?

КОРОЛЬ. Я ще не цілував вас?

МАЛЕНА. Ні, Сіре.

КОРОЛЬ. Можна цього вечора я вас поцілую?

МАЛЕНА. Звичайно, Сіре.

КОРОЛЬ (*цілюючи її*). О Малено! Малено!

МАЛЕНА. Сіре? Що з вами?

КОРОЛЬ. Погляньте, як посивіло моє волосся!

МАЛЕНА. Ви мене трішки любите нині?

КОРОЛЬ. О, так! Малено!.. Дай мені свою рученьку! О! О! Цей маленький вогник іще гарячий!..

МАЛЕНА. Що сталося? Та що ж це сталося?!

АННА. Ну ж бо! Вона вже плаче – а все через вас...

КОРОЛЬ. Я хочу бути мертвим!

АННА. Не кажіть такого проти ночі!

ЯЛЬМАР. Ходімо звідси!

Чути якийсь дивний стукіт у двері.

АННА. Постукали!

ЯЛЬМАР. Хто це стукає о такій порі?

АННА. Ніхто не озвався.

Стукіт.

КОРОЛЬ. Хто б це міг бути?

ЯЛЬМАР. Постукайте сильніше, вас майже не чути!

АННА. Ми вже не відчиняємо! Приходьте завтра!

Стукіт.

КОРОЛЬ. О! О! О!

Стукіт.

АННА. Чим це там стукають?

ЯЛЬМАР. Не знаю.

АННА. Підіть-но гляньте!

ЯЛЬМАР. Піду гляну.

Відчиняє двері.

АННА. І хто ж там?

ЯЛЬМАР. Не знаю. Я погано бачу.

АННА. Заходьте!

МАЛЕНА. Мені зимно!

ЯЛЬМАР. Нікого немає!

УСІ. Нікого немає?

Яльмар. Темрява. Я нікого не бачу.

АННА. Тоді це вітер. Це має бути вітер!

ЯЛЬМАР. Так, схоже, це кипарис!

КОРОЛЬ. О!

АННА. Чи не краще нам усім повернутись до замку?
ЯЛЬМАР. Так!

Усі виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

ЯВА І

ЧАСТИНА САДІВ

Заходить принц Яльмар.

ЯЛЬМАР. Останнім часом вона бігає за мною слідом, наче якийсь собака. З вікна вежі вона застерегла, як я йшов мостом до саду – і об'явилася з тамтого боку алеї. Я йду звідси.

Виходить. Заходить Королева Анна.

АННА. Останнім часом він уникає мене – схоже, щось підозрює. Я більше не хочу чекати. Ця отрута подіє хіба що на Друге Пришестя. І нікому не можна довіритись. А король наче божеволіє... Він постійно снує біля Малениної кімнати – либонь, хоче її попередити. Але я взяла ключ від її покоїв. Із нею треба покінчити! А ось і мамка! Вона весь час із малою, треба її сьогодні відсторонити. Добридень вам, мамко!

Заходить Мамка.

МАМКА. Доброго дня, доброго дня й вам, пані!

АННА. Гарна погода, чи не так, мамко?

МАМКА. Так, пані, може, трохи спекотно... Може, для цієї пори заспекотно.

АННА. Останні сонячні дні – ними треба скористатися.

МАМКА. Так не було часу гуляти в садку, відколи Малена ослабла.

АННА. Їй краще?

МАМКА. Так, може, трохи краще, але ще така слабка! І така бліда!

АННА. Бачила зранку лікаря, то він мені сказав, що їй передусім треба спокою.

МАМКА. Мені він сказав те саме.

АННА. Він навіть порадив залишати її саму й не заходити до покоїв, поки вона не покличе.

МАМКА. Мені він такого не казав.

АННА. Мабуть, забув. Або не насмілився вам цього сказати – щоб не образити.

МАМКА. І дарма, дарма!

АННА. Звичайно ж, дарма...

МАМКА. Я саме нарвала трохи винограду.

АННА. Уже й виноград є?

МАМКА. Так, так, я знайшла його там, уздовж мурів. А вона так його любить...

АННА. Дуже гарні грона.

МАМКА. Думала ж оце віднести їй після меси, але почекаю, коли одужає.

АННА. Довго чекати не доведеться.

Чути дзвін.

МАМКА. Господи, вже й до меси дзвонять! Я мало не забула, що сьогодні ж – неділя...

АННА. Я теж іду туди.

Виходять.

ЯВА II

КУХНЯ У ЗАМКУ

На сцені – Служники, Служниці й Кухарі. У глибині зали Семеро Бегінок прядуть куделю, співаючи вівголоса псалми латиною.

КУХАР. Зараз ударить.

СЛУГА. Я саме із саду. І ще ніколи не бачив такого неба – темно, як у ставку!..

ПЕРША СЛУЖНИЦЯ. Ще шоста, а нічого не видно. Слід би запалити свічки.

ДРУГА СЛУЖНИЦЯ. І нічого не чути.

ТРЕТЯ СЛУЖНИЦЯ. Я боюсь.

КУХАР. Не варто боятись.

СТАРА СЛУЖНИЦЯ. Ви тільки гляньте на небо! Мені вже восьмий десяток, а такого неба я ще не бачила!

СЛУГА. Справді...

ПЕРША БЕПНКА. А святу воду маєте?

СЛУЖНИЦЯ. Так, так!

ДРУГА БЕПНКА. Де ж вона?

КУХАР. Почекайте – хай ударить!

Заходить ще одна Служниця.

СЛУЖНИЦЯ. Королева запитує, чи готова вечеря для малого Аллана?

КУХАР. Та ні ще. Сьомої ж іще нема. Він завжди вечеряє о сьомій.

СЛУЖНИЦЯ. А сьогодні вечерятиме раніше.

КУХАР. Чому б це?

СЛУЖНИЦЯ. Звідки ж я знаю?

КУХАР. Ну й оказія! Треба ж було попереджати...

Заходить Друга Служниця.

ДРУГА СЛУЖНИЦЯ. Де вечеря малого Аллана?

КУХАР. «Де вечеря малого Аллана?» Я ж не можу сотворити цю вечерю зі Святого Духу!

ДРУГА СЛУЖНИЦЯ. Досить буде і яйця та трохи бульйону. Відразу після вечері маю вкласти його спати.

ПЕРША СЛУЖНИЦЯ. Хіба він хворий?

ДРУГА СЛУЖНИЦЯ. Та ні, не хворий він!

ТРЕТЯ СЛУЖНИЦЯ. То що сталося?

ДРУГА СЛУЖНИЦЯ. Гадки не маю. *(До Кухаря)*. Тільки вона сказала, щоб яйце не було дуже тверде.

Заходить Третя Служниця.

ТРЕТЯ СЛУЖНИЦЯ. Цієї ночі королеву чекати не слід.

СЛУЖНИЦІ. Що?

ТРЕТЯ СЛУЖНИЦЯ. Цієї ночі королеву чекати не слід. Вона роздягнеться сама.

СЛУЖНИЦЯ. От і добре!

ТРЕТЯ СЛУЖНИЦЯ. Але треба запалити усі свічки в її кімнаті!

ПЕРША СЛУЖНИЦЯ. Запалити всі свічки?

ТРЕТЯ СЛУЖНИЦЯ. Так.

ПЕРША СЛУЖНИЦЯ. Але нащо – всі свічки?

ТРЕТЯ СЛУЖНИЦЯ. І гадки не маю – так вона сказала.

ІНША СЛУЖНИЦЯ. Та що з нею цього вечора?

СЛУГА. У неї побачення.

ІНШИЙ СЛУГА. Із королем.

ІНШИЙ СЛУГА. Чи з принцем Яльмаром.

Заходить Четверта Служниця.

ЧЕТВЕРТА СЛУЖНИЦЯ. Треба принести воду до покоїв королеви.

ПЕРША СЛУЖНИЦЯ. Воду? Але ж там є вода.

ЧЕТВЕРТА СЛУЖНИЦЯ. Тієї води не досить.

СЛУГА. Вона що, буде купатись?

КУХАР. Це ви її купаете?

ПЕРША СЛУЖНИЦЯ. Так.

КУХАР. Ова!

СЛУГА. І вона там голяка?

ПЕРША СЛУЖНИЦЯ. Звичайно.

СЛУГА. Хай їй грець!

Удар блискавки.

БЕГІНКА. Та цитьте ж ви! Бо накличете блискавку! Накличете блискавку – на всіх нас! Мені тут не місце!

ІНШІ БЕГІНКИ. І мені – ні! І мені – ні! І мені – ні! І мені – ні! І мені – ні! І мені – ні!

Мерцїй вибігають, хрестячись.

ЯВА III

ПОКОЇ ПРИНЦЕСИ МАЛЕНИ

На сцені – принцеса Малена на ліжку. Великий чорний собака тремтить у кутку.

МАЛЕНА. Плутоне, сюди! Сюди, Плутоне! Вони покинули мене саму! Вони покинули мене саму такої ночі! Яльмар до мене сьогодні не приходив! І мамка до мене теж сьогодні не приходила, а коли кличу – ніхто не відповідає. У замку щось скоїлося... Сьогодні я не чула жодного звуку, ніби тут – самі мерці. Де ти, бідолашний мій чорний песику? Невже й ти мене покинеш? Де ти, бідолашний мій Плутоне? Я не можу розгледіти тебе у темряві – ти ж геть чорний, і кімната моя геть чорна. Це тебе я бачу в кутку? То це твої очі блищать у кутку? На Бога, заплющ ці очі! Плутоне, сюди! Сюди, Плутоне! *(Саме розпочинається гроза)*. Це тебе я бачу в кутку, це ти там тремтиш? Я ніколи не бачила, щоби тремтіли так! Від тебе всі меблі тремтять! Ти щось побачив? Відкажи мені щось! Сердешний мій Плутоне! У цій кімнаті щось не так? Ходи-но сюди, Плутоне, ходи сюди! Ну, ходи до мене на ліжко! Ти тремтиш там у кутку так, що в мене ось-ось вискочить серце! *(Вона підводиться)*

прямує до собаки, але той відбігає і ховається під меблями). Де ти, бідолашний мій Плутоне? О! Тепер очі в тебе у вогні! Ну чому я лякаю тебе цієї ночі? Ось, повертаюсь до ліжка... *(Знову вкладається в ліжку).* Якби ж я могла заснути – бодай на мить... Господи! Господи! Яка ж я слаба! І не знаю, що зі мною, і ніхто не знає, що зі мною, навіть лікар не знає, що зі мною, і мамка моя не знає, що зі мною, і Яльмар не знає, що зі мною... *(Тут вітер розвіває фіранки над її ліжком).* О! Фіранки над моїм ліжком хтось торкнув! Хто ж це торкнув фіранки над моїм ліжком? У моїй кімнаті хтось має бути! О! Це ж місяць заходить до мене в кімнату! А що це там за тінь на килимі? Здається, хрест на стіні похитнувся! Хто ж це торкнувся хреста? Господи! Господи! Я більше не хочу тут бути! *(Підводиться, прямує до дверей і намагається їх відчинити).* Вони зачинили мене у кімнаті! На Бога, відчиніть мені! У мене в кімнаті хтось є! Я помру, якщо зостануся тут! Мамко! Мамко! Де ти? Яльмаре! Яльмаре! Яльмаре! Де ви? *(Вкладається до ліжка).* Не наважуюсь устати з ліжка. Відвернусь-но в інший бік! І не дивитимусь, що там, на стіні. *(Тут вітер поволи-поволи розвіває біле вбрання, що лежало на аналої).* А! Там хтось на аналої! *(Обертається).* О! Він досі на аналої! О! О! О! О! Спробую заплющитись! *(Тут чути, як риплять меблі та голосить вітер).* О! О! О! О! Що там тепер? У кімнаті якийсь шум! *(Вона підводиться).* Я хочу побачити, що там, на аналої! Та я боялася своєї весільної сукні! Але що це за тінь на килимі? *(Відкидає килим).* Тепер вона на стіні! Я вип'ю трохи води! *(П'є, а тоді ставить келих на меблі).* О! Як у мене в кімнаті шурхоче очерет! А коли ходжу в цій кімнаті – під моїми кроками він усе щось каже. Схоже, це тінь від кипариса, бо перед моїм вікном – кипарис. *(Підходить до вікна).* О! Яку ж сумну кімнату вони мені дали! *(Гримить грім).* Видно самі хрести у сяєві блискавок, а ще так боюсь, аби мерці не влізли у вікна! Але ж яка буря на цвинтарі! Який вітер у вербах! Краще повернуся до ліжка. *(Вкладається у ліжку).* Тепер уже нічого не чути, і місяць ніби вийшов із кімнати. Тепер уже нічого-нічого не чути. Краще вже щось чути... *(Прислухається).* У коридорі – кроки. Дивні ці кроки, дивні ці кроки, дивні кроки... Біля моєї кімнати про щось шепочуться, я чую руки на дверях! *(Тут пес заходить сякавуліти).* Плутоне! Плутоне! Зараз хтось зайде! Плутоне! Плутоне! Плутоне! Та не скавчи ж ти так! Господи! Господи! Мені здається, моє серце ось-ось замре!

ЯВА IV

КОРИДОР У ЗАМКУ

*Король і Королева Анна виходять із глибини коридору. Король несе смолоскип.
Гроза триває.*

АННА. Мабуть, цієї ночі вибухне страшенна гроза; надворі – сильнючий вітер, а одна стара верба впала до ставу.

КОРОЛЬ. Не треба цього.

АННА. Чого?

КОРОЛЬ. Хіба не можна зробити це якимось інакше?

АННА. Ходімо.

КОРОЛЬ. Семеро бегінок!

Чути, як їх минають, співаючи псалми, семеро бегінок.

ПЕРША БЕГІНКА *(здалеку)*. Propitius esto!⁶

РЕШТА БЕГІНОК. Parce nobis, Domine!⁷

ПЕРША БЕГІНКА. Propitius esto!

РЕШТА БЕГІНОК. Exaudi nos, Domine!⁸

ПЕРША БЕГІНКА. Ab omni malo!⁹

РЕШТА БЕГІНОК. Libera nos, Domine!¹⁰

ПЕРША БЕГІНКА. Ab omni peccato!¹¹

РЕШТА БЕГІНОК. Libera nos, Domine!

Заходять вервечкою, перша несе ліхтар, сьома – молитовник.

ПЕРША БЕГІНКА. Ab ira tua!¹²

РЕШТА БЕГІНОК. Libera nos, Domine!

ПЕРША БЕГІНКА. A subitanea et improvisa morte!¹³

РЕШТА БЕГІНОК. Libera nos, Domine!

ПЕРША БЕГІНКА. Ab insidiis diaboli!¹⁴

РЕШТА БЕГІНОК. Libera nos, Domine!

ПЕРША БЕГІНКА *(минаючи Короля й Королеву)*. A spiritu fornicationis!¹⁵

РЕШТА БЕГІНОК. Libera nos, Domine!

ПЕРША БЕГІНКА. Ab ira, et odio, et omni mala voluntate!¹⁶

РЕШТА БЕГІНОК. Libera nos, Domine!

Вони виходять, але чути, як даленіють їхні голоси.

ПЕРША БЕГІНКА. A fulgure et tempestate!¹⁷

РЕШТА БЕГІНОК. Libera nos, Domine!

ПЕРША БЕГІНКА *(вдалечині)*. A morte perpetua!¹⁸

РЕШТА БЕГІНОК. Libera nos, Domine!

АННА. Вони пішли. Ходіть!

КОРОЛЬ. О! Не робімо цього нині!

АННА. Чому?

КОРОЛЬ. Такий жадливий грім!

АННА. То не почують її крику. Ходімо.

КОРОЛЬ. Зачекаймо ще трохи...

АННА. Замокніть! Двері тут...

⁶ Будь милостивий! *(Лат.)*. Тут і нижче – бегінки читають уривок із «Літанії всім святим», однієї з п'ятих молитов, схвалених католицькою церквою для всезагального використання. Літанія має давнє походження, наявна ще в молитовних збірках Григорія Великого (VI ст.)

⁷ До нас, Господи! *(Лат.)*.

⁸ Почуй нас, Господи! *(Лат.)*.

⁹ Від усякого зла! *(Лат.)*.

¹⁰ Спаси нас, Господи! *(Лат.)*.

¹¹ Від усякого гріха! *(Лат.)*.

¹² Від гніву твого! *(Лат.)*.

¹³ Від раптової нежданої смерті! *(Лат.)*.

¹⁴ Від диявольських підступів! *(Лат.)*.

¹⁵ Від блудних помислів! *(Лат.)*.

¹⁶ Від гніву, ненависті, й усякої злої волі! *(Лат.)*.

¹⁷ Від блискавки і грози! *(Лат.)*.

¹⁸ Від вічної смерті! *(Лат.)*

КОРОЛЬ. Невже двері тут?.. Господи! Господи! Господи!

АННА. Де ключ?

КОРОЛЬ. Пройдімо до кінця коридору – може, там хтось є.

АННА. Де ключ?

КОРОЛЬ. Почекаймо до завтра.

АННА. Ну як так можна? Ну ж бо! Ключа! Ключа!

КОРОЛЬ. Здається, я його забув.

АННА. Не може бути! Я ж вам його давала!

КОРОЛЬ. Не можу знайти...

АННА. Але ж я поклала його вам до плаща...

КОРОЛЬ. Його там нема. Сходжу пошукаю...

АННА. Де?

КОРОЛЬ. Не тут.

АННА. Ні, ні, будьте тут, бо ще не вернетесь.

КОРОЛЬ. Ні, ні, вернуся.

АННА. Я піду сама. Будете тут? Де він?

КОРОЛЬ. Не знаю. У мене у спальні...

АННА. Але ж ви втечете?

КОРОЛЬ. О, ні! Буду тут!.. Буду тут!

АННА. Але ж він має бути у вас. Я ж поклала його вам до плаща. Пошукайте! Не можна гаяти часу.

КОРОЛЬ. Я не можу його знайти.

АННА. Гляньмо... Але ж він тут! Ну, будь розважним, Яльмаре, не слід бавитися зі мною зараз у хлопчика... Хіба ти мене розлюбив?

Хоче поцілувати його.

КОРОЛЬ (*відштовхує її*). Ні, ні, не зараз!

АННА. Відчиняйте!

КОРОЛЬ. О! О! О! Тут страшніше, ніж перед брамою пекла! А там тільки маленька дівчинка – вона ж не може...

АННА. Відчиняйте!

КОРОЛЬ. Вона ж навіть квітку не може втримати в руці! Вона вся тремтить, коли бере в руку малесеньку квітку, а я...

АННА. Ну ж бо, не треба цієї вистави – зараз не час! Нам не можна гаяти часу!

КОРОЛЬ. Я не знаходжу шпарини в замку.

АННА. Труситесь?

КОРОЛЬ. Ні, так, трохи, але чомусь нічого не бачу!

АННА. Дайте ключа мені! (*Відчиняє двері*). Заходьте!

Чорний пес, плазуючи, вислизає за двері.

КОРОЛЬ. Звідти щось вийшло!

АННА. Справді.

КОРОЛЬ. Звідти щось вийшло!

АННА. Замокніть!

КОРОЛЬ. Але що ж це вийшло з кімнати?

АННА. Не знаю. Заходьте! Заходьте! Заходьте!

Заходять до кімнати.

ЯВА V

ПОКОЇ ПРИНЦЕСИ МАЛЕНИ

На ліжку – нерухома принцеса Малена, боязко прислухається до всього. Заходять Король і Королева Анна. Гроза набирає сили.

КОРОЛЬ. Я хочу знати, хто вийшов із кімнати!

АННА. Вперед, уперед!

КОРОЛЬ. Я хочу піти глянути, хто ж вийшов із кімнати!

АННА. Замовкніть! Вона тут.

КОРОЛЬ. Вона мертва! Ходімо звідси!

АННА. Вона боїться.

КОРОЛЬ. Ходімо звідси! Аж сюди чути, як б'ється її серце!

АННА. Вперед! Ви що, втратили глузд?

КОРОЛЬ. Вона ж на нас дивиться! О! О!

АННА. Це всього лиш дівчинка! Доброго вечора, Малено! Малено, хіба ви не чуєте мене? Ми прийшли побажати вам доброго вечора. Ви що, слабі, Малено? Хіба ви не чуєте мене, Малено? Малено! Малено!

Малена рухом показує, що чує.

КОРОЛЬ. О!

АННА. Ви така страшна! Малено! Малено! Хіба ви втратили голос?

МАЛЕНА. Добри... вечір!..

АННА. А! Ти ще жива! У тебе тут є все, що треба? Я заберу цю подушку. *(Кладе свою накидку на меблі й підходить до ліжка).* Я гляну. О! Ця подушка така тверда! Я заплету тобі коси. Чому ж ти на мене так дивишся, Малено? Малено? Я пришла тебе трохи попестити. Де в тебе болить? Ти так трусишся, наче ось-ось віддаси Богові душу. Все ліжко під тобою тремтить! А я ж просто прийшла доглянути тебе. Не дивись на мене так! У твоєму віці потребують пестошів – я прийшла замість твоєї бідолашної ньєнки. Заплету тобі коси. Ну ж бо, підніми трішки голівоньку – я зав'яжу їх оцим. Підніми трішки голівоньку! Отак.

Накидає їй на шию зашморг.

МАЛЕНА *(зістрибує з ліжка).* А! Що ви накиннули на шию?

АННА. Нічого! Нічого! Це нічого! Не кричить!

МАЛЕНА. А! А!

АННА. Спиніть її! Спиніть!

КОРОЛЬ. Що? Що?

АННА. Вона ж кричить! Вона кричить!

КОРОЛЬ. Я не можу!..

МАЛЕНА. То ви мене?.. О! То ви мене?..

АННА *(схотивши Малену).* Ні! Ні!

МАЛЕНА. Мамо! Мамо! Мамко! Мамко! Яльмарє! Яльмарє! Яльмарє!

АННА *(до Короля).* Де ж ви?

КОРОЛЬ. Тут! Тут!

МАЛЕНА *(навколішках повзе за Анною).* Постривайте! Постривайте ще трохи! Анно! Пані! Королю! Королю! Королю! Яльмарє! Не сьогодні! Ні! Ні! Не зараз!

АННА. Ви що, цілий світ обійдете за мною навколішках? (*Смикає зашморг*).

МАЛЕНА (*падає посеред кімнати*). Мамо!.. О! О! О!

Король сідає.

АННА. Вона вже не ворушиться. Уже по всьому. Де ви? Допоможіть мені! Вона ще не мертва! Ви сіли!

КОРОЛЬ. Так! Так! Так!

АННА. Візьміть її за ноги – вона брикається. Вона встане...

КОРОЛЬ. Які ноги? Які ноги? Де вони?

АННА. Отут! Отут! Тягніть!

КОРОЛЬ. Не можу! Не можу я!

АННА. Через вас вона страждає – і даремно!

Тут зненацька у шибки стукає градом.

КОРОЛЬ. А!

АННА. Що ви там робите?

КОРОЛЬ. У вікнах! У вікна стукотять!

АННА. У вікна стукотять?

КОРОЛЬ. Так! Так! Пальцями! О! Мільйони пальців!

Знову – град.

АННА. Це град!

КОРОЛЬ. Град?

АННА. Авжеж.

КОРОЛЬ. Невже це град?

АННА. Авжеж, я бачила. Очі в неї вже майже скляні.

КОРОЛЬ. Я хочу піти! Я йду! Йду!

АННА. Що? Що? Стривайте! Стривайте! Вона ж мертва.

Тут порив вітру прочиняє вікно – і ваза з крином, що стоїть на підвіконні, лунко розбивається на друзки.

КОРОЛЬ. О! О!.. А тепер!.. Що там тепер?

АННА. Нічого, це крин, крин упав.

КОРОЛЬ. Вони відчинили вікно.

АННА. То вітер.

Громи та блискавки.

КОРОЛЬ. Невже то вітер?

АННА. Авжеж, авжеж, ви ж самі чуєте. Заберіть, заберіть другий крин – бо теж упаде!

КОРОЛЬ. Де? Де?

АННА. Там! Отам! На вікні. Він упаде! Упаде! І нас почують!

КОРОЛЬ (*узавши вазу з крином*). Де його поставити? Де поставити?

АННА. Та де завгодно! На підлогу! На підлогу!

КОРОЛЬ. Та я не знаю, де... Та я не знаю, де...

АННА. Та не стійте ви з цим крином у руках! Тремтить у вас так, наче втрапив у шторм! Він упаде!

КОРОЛЬ. Де його поставити?

АННА. Де завгодно. На підлогу – де завгодно...

КОРОЛЬ. Отут?

АННА. Так, так.

Тут Малена ворухнулася.

КОРОЛЬ. А!

АННА. Що? Що?

КОРОЛЬ (*імітує порух Малени*). Вона!..

АННА. Вона мертва. Вона мертва. Ходіть!

КОРОЛЬ. Я?

АННА. Так, у неї з носа кров. Дайте мені вашу хустинку.

КОРОЛЬ. Мою... мою хустинку?

АННА. Авжеж.

КОРОЛЬ. Ні, ні! Не мою! Не мою!

*Тут у причиненому вікні з'являється Юродивий; він неждано заливається
резотом.*

АННА. Там хтось є! У вікні хтось є!

КОРОЛЬ. О! О! О!

АННА. Це юродивий! Він помітив світло! Він розкаже! Вбийте його!

Король підбігає до вікна і вражає Юродивого мечем.

ЮРОДИВИЙ (*падає*). О! О! О!

АННА. Він мертвий?

КОРОЛЬ. Він упав. Упав у рів. Він тоне. Чуєте? Чуєте?

Чути плюскіт води.

АННА. А поряд там нікого немає?

КОРОЛЬ. Він тоне, тоне... Чуєте?

АННА. А поряд там нікого немає?

Громи та блискавки.

КОРОЛЬ. Там – блискавки! Там – блискавки!

АННА. Що?

КОРОЛЬ. Дощ! Дощ! Град! Град! Грім! Грім!

АННА. Що ви там робите у вікні?

КОРОЛЬ. Дощ, дощ – на мені! Вони ллють воду мені на голову! Я хочу на траву! Хочу на чисте повітря! Вони ллють воду мені на голову! Але треба цілий потоп води, щоб охрестити мене тепер! Усе небо сипле град мені на голову! Небо сипле блискавки мені на голову!

АННА. Ви збожеволіли! У вас блискавка влучить!

КОРОЛЬ. Град! Град мені на голову! Ці градини з вороняче яйце!

АННА. Та ви збожеволіли! Вас поб'є цим камінням! У вас уже кров. Зачиніть вікно!

КОРОЛЬ. Я хочу пити.

АННА. То пийте. У цьому келиху є вода.

КОРОЛЬ. Де?

АННА. Тут, іще половина є.

КОРОЛЬ. Вона пила з цього келиха?

АННА. Так, може бути.

КОРОЛЬ. А іншого келиха немає?

Виливає рештки води з келиха.

АННА. Ні. Що це ви робите?

КОРОЛЬ. Вона ж мертва. (*Тут у дверях чути дивний шурхіт і шкрябання пазурами*).

А!

АННА. У двері шкребуться!

КОРОЛЬ. Шкребуться! Шкребуться!

АННА. Замокніть!

КОРОЛЬ. Але ж не рукою!

АННА. Я не знаю, що це.

КОРОЛЬ. Стережімося! О! О! О!

АННА. Яльмаре! Яльмаре! Що це з вами?

КОРОЛЬ. Що? Що?

АННА. Ви такий страшний! Ви зараз упадете! Випийте, випийте трохи!

КОРОЛЬ. Так! Так!

АННА. У коридорі – хтось іде.

КОРОЛЬ. Він зайде!

АННА. Хто?

КОРОЛЬ. Той... той... Хто!..

Жестом показує шкрябання.

АННА. Замокніть! Співають...

ГОЛОСИ (з коридору). De profundis clamavi ad te Domine: Domine exaudi vocem meam!¹⁹

АННА. То семеро бегінок – на кухню линуть.

ГОЛОСИ (з коридору). Fiant aures tuae intendentes, in vocem deprecationis meae!²⁰

Король упустив келих і карафку.

АННА. Що ви накоїли?

КОРОЛЬ. То не моя вина...

АННА. Мабуть, вони почули шум. Вони зайдуть...

ГОЛОСИ (віддаляючись у коридорі). Si iniquitates observaveris Domine: Domine quis sustinebit?²¹

АННА. Вони минули нас – линуть на кухню.

КОРОЛЬ. Я хочу звідси піти! Хочу звідси піти! Хочу за ними! Відчиніть мені!

Прямує до дверей.

АННА (зупиняє його). Що ви робите? Куди це ви? Ви що, збожеволіли?

КОРОЛЬ. Я хочу з ними! Вони вже на травичці... Вони тепер біля ставка... Там – вітер, там – дощ, там – вода, там – повітря! Якби ж ви її вбили бодай на чистому повітрі! А не в цій кімнатчині! Не в цій злиденній кімнатчині! Я прочиню вікна...

АННА. Але ж там гроза! Ви що, збожеволіли? Краще б я прийшла одна...

КОРОЛЬ. Так! Так!

АННА. А ви вмили б руки, так? А тепер...

КОРОЛЬ. Я її не вбивав! Я навіть не торкнув її! Це ви її вбили! Це ви! Це ви! Ви!

АННА. Гаразд, ну гаразд, замокніть! Там видно буде! Тільки не кричіть ви так!

КОРОЛЬ. А ви – не кажіть, що це я, бо й вас уб'ю! Це ж ви! Це ви!

АННА. Та не кричіть ви, мов одержимий! Вас чути по всьому коридору.

¹⁹ «З глибини волаю до Тебе, о Господи: Господи, почуй же мій голос!» (Лам). Тут і далі – уривок із благальної молитви про прощення грішника, автором якої вважають біблійного царя Давида. У католицькій молитві здебільшого використовується під час погребального обряду.

²⁰ «Нехай вуха Твої будуть чулі на голос блгання мого!» (Лам.).

²¹ «Якщо, Господи, будеш зважати на беззаконня, хто встоїть, Владико?» (Лам.)

КОРОЛЬ. Мене почули?

У двері стукають.

АННА. Стукають! Ані руш!

Знову стукають.

КОРОЛЬ. І що ж це буде? Що ж це тепер буде?

Стукіт.

АННА. Загасіть світло!

КОРОЛЬ. О!

АННА. Кажу ж вам – загасіть світло!

КОРОЛЬ. Ні!

АННА. То я загашу його сама.

Анна гасить світло. Стукіт.

МАМКА (з коридору). Малено! Малено!

АННА (у кімнаті). Це мамка...

КОРОЛЬ. О! О! Мамка! Добра-добра мамка! Я хочу побачити мамку! Відчиніть-но! Відчиніть!

АННА. Та замовкніть ви нарешті, на Бога, замовкніть!

МАМКА (з коридору). Малено! Малено! Ви спите?

КОРОЛЬ (у кімнаті). Так, так, так, о!

АННА. Замовкніть!

МАМКА (з коридору). Малено... Моя бідолашна маленька Маленко! Я принесла вам смачного біленького винограду і трохи бульйону. Вони кажуть, що вам не можна їсти, але ж я добре знаю – ви така слабка, я добре знаю, як вам хочеться їсти. Малено! Малено! Відчиніть мені!

КОРОЛЬ (у кімнаті). О! О! О!

АННА. Не плачте, ну... Вона забереться геть...

МАМКА. Господи! Ось ідуть Яльмар із малим Алланом. Він побачить, що я принесла поїсти. Я це сховаю.

КОРОЛЬ (у кімнаті). Яльмар іде!

АННА. Так.

КОРОЛЬ. І малий Аллан.

АННА. Це я знаю – замовкніть.

ЯЛЬМАР (у коридорі). Хто тут?

МАМКА. Це я, пане.

ЯЛЬМАР. А! Це ви, мамко! Так темно в цьому коридорі... Я й не впізнав вас. Чому ви тут?

МАМКА. А я йшла на кухню, та побачила біля дверей собаку...

ЯЛЬМАР. А! Це Плутон! Сюди, Плутоне!

АННА (у кімнаті). Це пес!

КОРОЛЬ. Хто?

АННА. Це пес шкрібся...

МАМКА (у коридорі). Він був у Малениній кімнаті. Не розумію, як це він вибіг...

ЯЛЬМАР. А хіба ж вона не в себе в кімнаті?

МАМКА. Не знаю. Не відповідає.

ЯЛЬМАР. Вона спить.

МАМКА. А він не хоче відходити від дверей.

ЯЛЬМАР. Облиште його: у собак – якісь химерні думки. Але ж яка негода, мамко! Яка негода!..

МАМКА. А малий Аллан досі не спить?

ЯЛЬМАР. Він шукає матусю, ніяк не знайде матусю.

МАЛИЙ АЛЛАН. Матуся загу-убилася!

ЯЛЬМАР. Він конче хоче побачити її перед сном. Вона не поблагословила його. Не знаєте, де вона?

МАМКА. Ні.

МАЛИЙ АЛЛАН. Матуся загу-убилася!

ЯЛЬМАР *(у коридорі)*. Ми не можемо її знайти!

МАЛИЙ АЛЛАН. Матуся загу-убилася! Загу-убилася! Загу-убилася! У! У! У!

КОРОЛЬ *(у кімнаті)*. У!

АННА. Він рюмсає.

МАМКА *(у коридорі)*. Ну ж бо, не плач, ось твій м'ячик! Я знайшла його у садку.

МАЛИЙ АЛЛАН. А! А! А!

У двері чути глухі удари.

КОРОЛЬ *(у кімнаті)*. Чуєте? Чуєте?

АННА. То малий Аллан бавиться з м'ячем – кидає у двері!

КОРОЛЬ. Я зачиню їх. Я зачиню їх!

АННА. Вони зачинені.

КОРОЛЬ *(підходить до дверей)*. На засуви! Засуви!

АННА. Тихіше, тихіше!

ЯЛЬМАР *(у коридорі)*. Але чому собака нюшить ці двері?

МАМКА. Він хоче зайти – він завжди був із Маленою.

ЯЛЬМАР. Гадаєте, завтра вона зможе вийти?

МАМКА. Авжеж, авжеж! Вона одужала. Ну ж бо, Аллане, що це ти робиш? Ти вже не бавишся? Підслуховуєш у дверях? О! Малий неслухняний хлопчик підслуховує біля дверей!

МАЛИЙ АЛЛАН. Це там, за дверима – ма-алий хлопчик!

АННА *(у кімнаті)*. Що це він каже?

ЯЛЬМАР *(у коридорі)*. Ніколи не слід підслуховувати біля дверей. Якщо підслуховуєш – буде лихо.

МАЛИЙ АЛЛАН. Це там, за дверима – ма-алий хлопчик!

АННА *(у кімнаті)*. Він вас почув!

КОРОЛЬ. Так, так! Схоже, що так!

АННА. Почув ваші зуби чи серце.

КОРОЛЬ. А хіба чути мої зуби?

АННА. Я їх і звідси чую. Закрийте рота!

КОРОЛЬ. Я?

АННА. І не туліться ви так до дверей! Відійдіть!

КОРОЛЬ. Куди? Куди?

АННА. Сюди! Сюди!

МАЛИЙ АЛЛАН. Це там, за дверима – ма-алий хлопчик.

ЯЛЬМАР. Ходи сюди, бо ти вже сниш.

МАМКА. Ходи, бо то лихий малий хлопчик!..

МАЛИЙ АЛЛАН. Я хочу побачити ма-алого хлопчика!..

МАМКА. Звичайно, завтра побачиш. Ходи, пошукаємо твою матусю. Не плач, ну, ходи!

МАЛИЙ АЛЛАН. Я хочу побачити ма-алого хлопчика!.. О! О! Я матусі скажу! О! О!

МАМКА. А я скажу матусі, що ти розбудив Малену. Ходи-но, Малена – слаба.

МАЛИЙ АЛЛАН. Ма-алена вже не сла-аба.

МАМКА. Ходи, бо розбудиш Малену!

МАЛИЙ АЛЛАН (*виходячи*). Ні, ні, я не розбуджу Ма-алену! Я не розбуджу Ма-алену!

АННА (*у кімнаті*). Вони пішли?

КОРОЛЬ. Так! Так! І ми ходимо звідси! Я відчиню двері! Ключа! Ключа! Де ключ?

АННА. Тут. Постривайте ще. Покладімо її на ліжко.

КОРОЛЬ. Кого?

АННА. Її...

КОРОЛЬ. Я до неї більше не торкнусь!

АННА. Але ж буде видно, що ми її задушили! Допоможіть мені!

КОРОЛЬ. Я до неї більше не торкнусь! Ходіть! Ходіть! Ходіть!

АННА. Допоможіть мені бодай зняти зашморг!

КОРОЛЬ. Ходіть! Ходіть!

АННА. Я не можу зняти зашморг! Ножа! Ножа!

КОРОЛЬ. О! Що це в неї на шиї? Що це блищить у неї на шиї? Ходіть зі мною! Ходіть зі мною!

АННА. Та це пусте! Це рубінове намисто! Ваш ніж!

КОРОЛЬ. Я до неї більше не торкнусь! Я до неї більше не торкнуся, чуєте? Сам Господь благав мене навколішках!.. А я його скинув би! Я його скинув би! Я до неї більше не торкнусь! О! Тут таке!.. Таке!..

АННА. Що? Що?

КОРОЛЬ. Тут таке!.. О! О! О!

Навпомацки відмикає двері й утікає.

АННА. Де ж він? Утік... Що він там побачив?.. Я нічого не бачу. Він біжить, ударився об стіну у коридорі... Падає в кінці коридору... Сама я тут не лишусь!

Виходить.

ДІЯ П'ЯТА

ЯВА І

ЧАСТИНА ЦВИНТАРЯ ПЕРЕД ЗАМКОМ

На сцені – величезний натовп. Гроза триває.

СТАРА. Блискавка вдарила у млин!

ЖІНКА. Я сама це бачила!

СЕЛЯНИН. Авжеж! Авжеж! Синьою кулею! Синьою кулею!

ДРУГИЙ СЕЛЯНИН. Млин у вогні! Крила у вогні!

ДИТИНА. Він крутиться! Ще крутиться!
УСІ. О!

СТАРИЙ. Бачили ви колись таку ніч?!

СЕЛЯНИН. Гляньте на замок! На замок!

ДРУГИЙ СЕЛЯНИН. Він що, палає? Так!

ТРЕТІЙ СЕЛЯНИН. Ні, ні, там якесь зелене полум'я! Зверху на всіх вежах – якесь зелене полум'я!

ЖІНКА. Це вже, мабуть, кінчається світ!

ДРУГА ЖІНКА. Не треба стовбичити тут, на цвинтарі!

СЕЛЯНИН. Зачекаймо! Зачекаймо ще трохи! Вони засвітили вікна на першому поверсі!

БІДАК. Там – свято!

ДРУГИЙ БІДАК. Вони будуть їсти?

СТАРИЙ. А в одному вікні на тому поверсі світла нема!

СЛУГА ІЗ ЗАМКУ. Там покої принцеси Малени!

СЕЛЯНИН. Оці?

СЛУГА. Так, вона хвора.

ЗАБРОДА (*заходить*). Там, у порту, – великий військовий корабель.

УСІ. Великий військовий корабель?

ЗАБРОДА. Великий чорний корабель, а моряків не видно.

СТАРИЙ. Ну чим не Страшний Суд?

Тут над замком сходить Місяць.

УСІ. Місяць! Місяць! Місяць!

СЕЛЯНИН. Він чорний, чорний... Що з ним?

СЛУГА. Затемнення! Затемнення!

Дивовижні блискавки та громи.

УСІ. Блискавка вдарила у замок!

СЕЛЯНИН. Чули, як замок затремтів?

ДРУГИЙ СЕЛЯНИН. Усі вежі труснуло!

ЖІНКА. І великий хрест на каплиці похитнувся... Хитається! Хитається!

ОДНІ. Так, так, він упаде! Він упаде!

ДРУГІ. Він падає! Падає! І дах каплиці теж!

СЕЛЯНИН. Він упав до рову.

ПЕРШИЙ СТАРИЙ. Грядуть великі лиха...

ДРУГИЙ СТАРИЙ. Наче пекло – просто довкола замку!

ПЕРША ЖІНКА. Кажу ж вам – це Страшний Суд!

ДРУГА ЖІНКА. Не стіймо тут, на цвинтарі!

ТРЕТЯ ЖІНКА. Бо ще мертві встануть!

ПРОЧАНИН. Таке враження, що буде Суд над Мертвими!

ПЕРША ЖІНКА. Не ходіть по могилах!

ДРУГА ЖІНКА (*до дітей*). Не вилазьте на хрести!

СЕЛЯНИН (*саме наспів*). Там одна ланка мосту обвалилася!

УСІ. Мосту? Якого мосту?

СЕЛЯНИН. Камінного мосту до замку. До замку більше не зайдеш.

ПЕРШИЙ СТАРИЙ. А я й не хочу туди.

СТАРА. Я теж!

СЛУГА. Погляньте на лебедів! Гляньте на лебедів!
 УСІ. Де? Що з ними?
 СЛУГА. У рову, під вікнами принцеси Малени!
 ОДНІ. Що з ними? Що вони роблять?
 ДРУГІ. Летять геть! Летять геть! Летять геть! Усі летять геть!
 ПРОЧАНИН. А один не злетів!
 ДРУГИЙ ПРОЧАНИН. У нього кров на крилах!
 ТРЕТІЙ ПРОЧАНИН. Він перекинувся!
 УСІ. Він мертвий!
 СЕЛЯНИН. Вікно відчинилося!
 СЛУГА. Це вікно принцеси Малени!
 ДРУГИЙ СЕЛЯНИН. Там нікого нема!

Мовчання.

ОДНА ГРУПА ЖІНОК. Воно відчинилося самé собою!
 ДРУГА ГРУПА ЖІНОК. Ходімо звідси! Ходімо!
Деякі перелякані жінки тікають.
 ЧОЛОВІКИ. Що там? Що там?
 РЕШТА ЖІНОК. Не знаємо!

Решта жінок тікає.

КІЛЬКА ЧОЛОВІКІВ. Та що сталося?
 РЕШТА ЧОЛОВІКІВ. Там нічого! Нічого немає!
Деякі чоловіки тікають.

УСІ. То чому ви тікаєте? Там нічого! Нічого немає.
Решта чоловіків тікає.

БЕЗНОГИЙ. Вікно відчиняється... Вікно відчиняється... Їм страшно... А нікого немає!

Нажаханий, повзе на руках геть.

ЯВА II

ЗАЛА ПЕРЕД ЗАМКОВОЮ КАПЛИЦЕЮ

*На сцені – натовп вельмож, фаворитів, придворних паній та інших. Усі чекають.
 Гроза не вщухає.*

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА (*біля вікна*). Ми ще не бачили такої ночі!
 ДРУГИЙ ВЕЛЬМОЖА. Гляньте лиш на млини! Гляньте у це вікно на ялиновий бір!
 Блискавки гнуть дерева до землі! Просто ріки блискавиць!
 ТРЕТІЙ ВЕЛЬМОЖА. А місяць! Ви бачили місяць?
 ДРУГИЙ ВЕЛЬМОЖА. Я ніколи не бачив такого страхітливого місяця!
 ТРЕТІЙ ВЕЛЬМОЖА. Затемнення буде щонайменше до десятої.
 ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. А хмари! Гляньте лиш на хмари! Вже третю годину вони мчать над замком чорними слонами!
 ДРУГИЙ ВЕЛЬМОЖА. Саме через них його трусить від льоху до горища!
 ЯЛЬМАР. Котра година?

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Дев'ята.

ЯЛЬМАР. Ми вже більше години чекаємо короля.

ТРЕТІЙ ВЕЛЬМОЖА. І досі невідомо, де він?

ЯЛЬМАР. Останніми його бачили семеро бегінок у якомусь коридорі.

ДРУГИЙ ВЕЛЬМОЖА. О котрій?

ЯЛЬМАР. Близько сьомої.

ДРУГИЙ ВЕЛЬМОЖА. І він не попередив?

ЯЛЬМАР. Не сказав нічого. Певне, щось там сталось, – піду гляну.

Виходить.

ДРУГИЙ ВЕЛЬМОЖА. Навіть не знаю, що може статися такої ночі!

ТРЕТІЙ ВЕЛЬМОЖА. А де ж королева Анна?

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Вона була з ним.

ТРЕТІЙ ВЕЛЬМОЖА. О! О! Тоді!..

ДРУГИЙ ВЕЛЬМОЖА. Такої ночі!

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Стережіться! Мури теж мають вуха...

Заходить Камергер.

УСІ. То як?

КАМЕРГЕР. Ніхто не знає, де він.

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Але ж могло статися лихо!

КАМЕРГЕР. Треба зачекати. Я обійшов увесь замок, розпитував усіх – ніхто не знає, де він.

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Час уже йти до каплиці. Чуєте? Семеро бегінок уже там.

Чути далекі-далекі співи.

ДРУГИЙ ВЕЛЬМОЖА (біля вікна). Ходіть, ходіть, гляньте на ріку..

ІНШІ ВЕЛЬМОЖІ (підбігають до вікна). Що там?

Перший вельможа. Там штормить три кораблі.

ПЕРША ПРИДВОРНА ПАННА. Я не наважуюсь дивитися на таку ріку!

ДРУГА ПРИДВОРНА ПАННА. Не відхиляйте гардини! Не відхиляйте гардини!

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Всі мури тремтять – наче від лихоманки!

ДРУГИЙ ВЕЛЬМОЖА (біля іншого вікна). Сюди, сюди, ходіть сюди!

ОДНІ. Що там?

ДРУГІ. Нам уже досить!

ДРУГИЙ ВЕЛЬМОЖА (біля вікна). Усі звірі поховались на цвинтарі! Там павичі – на кипарисах! А пугачі – на хрестах! А сільські вівці повкладались на могилах!

ТРЕТІЙ ВЕЛЬМОЖА. Нині ну просто свято якесь у пеклі!

ПЕРША ПРИДВОРНА ПАННА. Запніть гардини! Запніть гардини!

СЛУГА (заходячи). Там одна вежа повалилась у став!

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Одна вежа?

СЛУГА. Маленька вежа каплиці.

КАМЕРГЕР. Пусте! Вона вже давно почала руйнуватися.

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Ми наче на околицях пекла!

ЖІНКИ. Господи! Господи! Що ж це буде?

КАМЕРГЕР. Боятись нічого! Цей замок переживе і потоп!

Тут один Старий вельможа відчиняє вікно – знадвору чути скавуління собаки.

Мовчання.

УСІ. Хто це там?

СТАРИЙ ВЕЛЬМОЖА. Собака скавчить!

ЖІНКА. Не відчиняйте більше це вікно!

Заходить принц Яльмар.

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Принц Яльмар!

УСІ. Ви бачили його, пане?

ЯЛЬМАР. Нічого я не бачив!

ДЕЯКІ ВЕЛЬМОЖІ. Але тоді?..

ЯЛЬМАР. Нічого не знаю.

Заходить Анґус.

АНґУС. Відчиняйте двері! Король іде!

УСІ. Ви бачили його?

АНґУС. Так.

ЯЛЬМАР. І де він був?

АНґУС. Не знаю.

ЯЛЬМАР. А королева Анна?

АНґУС. Вона з ним.

ЯЛЬМАР. Ви розмовляли з ним?

АНґУС. Так.

ЯЛЬМАР. Що він сказав?

АНґУС. Він мені не відповів.

ЯЛЬМАР. Ви такий блідий!

АНґУС. Це мене здивувало!

ЯЛЬМАР. Що саме?

АНґУС. Ось побачите!

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Відчиняйте двері! Я його чую!

АННА *(за дверима)*. Сіре, заходьте...

КОРОЛЬ *(за дверима)*. Я хворий... Я не піду... Краще мені не йти до каплиці...

АННА *(у дверях)*. Заходьте! Заходьте!

Заходять Король і Королева Анна.

КОРОЛЬ. Я хворий... Не зважайте...

ЯЛЬМАР. Ви хворі, батьку?

КОРОЛЬ. Так, так.

ЯЛЬМАР. Що з вами, батьку?

КОРОЛЬ. Не знаю.

АННА. Усе через оцю моторошну ніч.

КОРОЛЬ. Так, усе через цю моторошну ніч!

АННА. Ходімо помолимося!

КОРОЛЬ. А чому ви всі наче води в рот набрали?

ЯЛЬМАРЕ. Батьку, що це у вас на чуприні?

КОРОЛЬ. На чуприні?

ЯЛЬМАР. У вас кров на чуприні.

КОРОЛЬ. На чуприні? О! Ця – моя! *(Дехто сміється)*. Чому ви регочетесь? Нічого тут реготатись!

АННА. Він упав у коридорі.

Стукають у маленькі дверцята.

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Стукають у дверцята...

КОРОЛЬ. О! Тут у всі двері стукають! Відтепер я не хочу, щоби стукали у двері!

АННА. Пане, будьте ласкаві, гляньте...

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА (*відчиняючи двері*). Це мамка, пані...

КОРОЛЬ. Хто?

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Мамка, Сіре!

АННА (*підводиться*). Стривайте, це до мене...

ЯЛЬМАР. То нехай зайде! Нехай зайде!

Заходить Мамка.

МАМКА. Мені здається, в кімнаті у Малени – дощ.

КОРОЛЬ. Що?

МАМКА. Мені здається, в кімнаті у Малени – дощ.

АННА. Ви, певне, чули дощ на шибках.

МАМКА. Чи не можна мені відчинити?

АННА. Ні! Ні! Їй треба спочити!

МАМКА. Чи не можна мені зайти?

АННА. Ні! Ні! Ні!

КОРОЛЬ. Ні! Ні! Ні!

МАМКА. А король наче впав у сніг...

КОРОЛЬ. Що?

АННА. І що ви тут робите? Забирайтеся геть! Геть!

Мамка виходить.

ЯЛЬМАР. Вона має слухність. Здається, ваше волосся зовсім сиве. Може, це через освітлення?

АННА. Авжеж, саме через освітлення.

КОРОЛЬ. І чого ви всі на мене дивитесь? Невже ніколи не бачили?

АННА. Нумо, ходімо до каплиці, бо служба скінчиться, ходімо!

КОРОЛЬ. Ні, ні, цього вечора я волів би не молитися...

ЯЛЬМАР. Не молитися, батьку?

КОРОЛЬ. Молитись – але не в каплиці... Мені недобре, мені так зле!

АННА. То сядьте на хвильку, пане.

ЯЛЬМАР. Що з вами, батьку?

АННА. Облиште, облиште його, не розпитуйте – його налякала негода, дайте йому хоч трішки часу – оговтатись, поговорімо про інше.

ЯЛЬМАР. А принцесу Угляну цього вечора ми не побачимо?

АННА. Цього вечора – ні, вона досі слабує.

КОРОЛЬ. Хотів би я бути вами!..

ЯЛЬМАР. Хіба ж буде перебільшенням, що всі ми – трохи недужі? Мені здається, цього вечора ми всі якісь аж зелені...

КОРОЛЬ. До чого це ви сказали?

ЯЛЬМАР. Прошу, батьку?

КОРОЛЬ. До чого це ви сказали? Треба говорити все відверто...

АННА. Ви не зрозуміли. Ви були неуважні. Я сказала, що Угляна слаба, та їй уже краще.

АНГУС. А як там принцеса Малена, Яльмаре?..

ЯЛЬМАР. Ви її побачите, до кінця...

Тут дверцята, які Мамка щільно не причинила, починають стукати від поривів вітру – аж світло у залі дрижить.

КОРОЛЬ (*підводиться*). О!

АННА. Сядьте! Сядьте! То дверцята стукотять... Сядьте! Там нічого немає!

ЯЛЬМАР. Батьку, ну що з вами цього вечора?

АННА. Не розпитуйте його – він хворий. (*До Першого Вельможі*). Чи не зачините двері, коли ваша ласка?

КОРОЛЬ. О! Зачиніть усі двері! А чому це ви ходите навшпиньках?

ЯЛЬМАР. Хіба ж у залі – небіжчик?

КОРОЛЬ. Що? Що?

ЯЛЬМАР. Він так тихо крадеться, наче тут стоїть катафалк.

КОРОЛЬ. Чому цього вечора тільки й мови про всяку моторош?

ЯЛЬМАР. Але ж, батьку...

АННА. Погомонімо про інше. Хіба немає веселіших тем?

ПЕРША ПРИДВОРНА ПАНІ. Поговоримо про принцесу Малену...

КОРОЛЬ (*підводиться*). Невже? Невже?..

АННА. Та сядьте, та сядьте ви!

КОРОЛЬ. Та не говоріть ви про...

АННА. А й справді, чому б нам не погомоніти про принцесу Малену? Схоже, цього вечора світильники ледве-ледве тліють!

ЯЛЬМАР. А деякі задмухав вітер!

КОРОЛЬ. То запаліть їх усі! Так, запаліть їх усі! (*Згаслі світильники запалюють*). Тепер світла забагато! Ви бачите мене?

ЯЛЬМАР. Але ж, батьку...

КОРОЛЬ. Чому всі ви на мене дивитесь?

АННА. Загасіть світильники! У нього дуже слабкий зір.

Один вельможжа підводиться і хоче вийти.

КОРОЛЬ. Ви куди?

ВЕЛЬМОЖА. Сіре, я...

КОРОЛЬ. Треба бути тут! Треба бути тут! Я не хочу, щоб із зали хтось виходив! Усі мають бути при мені!

АННА. Сядьте... Сядьте ви! Од вас тільки прикрощі всім.

КОРОЛЬ. А хто це там у килимах?

ЯЛЬМАР. Нікого, батьку.

КОРОЛЬ. Там один...

ЯЛЬМАР. Це вітер.

КОРОЛЬ. А навіщо почепили цей килим?

ЯЛЬМАР. Він тут завжди був – це ж «Винищення немовлят».

КОРОЛЬ. Більше не хочу його бачити! Я більше не хочу його бачити! Зніміть його.

Килим знімають, але під ним висить інший – на ньому зображено Страшний Суд.

КОРОЛЬ. Це ви навмисне!

ЯЛЬМАР. Прошу?

КОРОЛЬ. Ну, зізнайтеся вже! Ви зробили це навмисне – і я знаю, чоґо вам кортить!..

ПЕРША ПРИДВОРНА ПАННА. Про що це король?

АННА. Не зважайте – його страшенно налякала ця моторошна ніч.

ЯЛЬМАР. Батьку, бідолашний мій батьку... Що це з вами?

КОРОЛЬ. Мені вже несила!

ПЕРША ПРИДВОРНА ПАННА. Сіре, налити вам води?

КОРОЛЬ. Так, так! О! Ні! Ні! Що я роблю! Що я роблю!..

ЯЛЬМАР. Батьку! Сіре!..

ПЕРША ПРИДВОРНА ПАННА. Король неухажний.

ЯЛЬМАР. Батьку!

АННА. Сіре! Вас кличе син.

ЯЛЬМАР. Батьку, чому ви весь час роззираєтесь навсібіч?

КОРОЛЬ. Зачекайте! Зачекайте ще трохи!..

ЯЛЬМАР. Але чому ви весь час роззираєтесь?

КОРОЛЬ. Я щось відчув на шії.

АННА. Нуте, не бійтеся нічого!

ЯЛЬМАР. За вами нікого немає!

АННА. Не треба про це... Про це не треба! Ходімо до каплиці! Чуєте бегінок?

Долинають приглушені далекі співи; Королева Анна підходить до дверей каплиці,

Король іде за нею, але повертається і сідає на своє місце.

КОРОЛЬ. Ні! Ні! Ще не відчиняйте їх!

АННА. Ви боїтеся зайти? Однак тут стільки ж небезпеки, скільки й там – чому блискавка має вразити саме каплицю? Ходімо!

КОРОЛЬ. Зачекаймо ще трохи! Побудьмо тут, разом. Гадаєте, Господь усе пробачає? Я любив вас – досі, я ніколи не робив вам лихого – досі, правда ж?

АННА. Ну ж бо, ну ж бо! Не про те мова! Кажуть, негода завдала великих збитків?

АНГУС. Кажуть, відлетіли лебеді.

ЯЛЬМАР. А один навіть помер.

КОРОЛЬ (*підскакує*). Ну врешті-решт, скажіть це, якщо знаєте! Ви й так мене тут досить намучили! Скажіть усе зараз! Але не треба тут...

АННА. Сядьте! Та сядьте ж ви!

ЯЛЬМАР. Батьку! Батьку, та що вам діється?!

КОРОЛЬ. Ходімо!

Громи та блискавка; одна бегінка відчиняє двері до каплиці й оглядає залу; чути, як решта черниць співає молитви Богоматері – «Rosa mystica, ora pro nobis», «Turris davidica»²² тощо. У цей час яскраве червоне сяйво з вітражів падає на дароносицю, а також раптово висвітлює Короля та Королеву Анну.

КОРОЛЬ. Хто це влаштував?

УСІ. Що? Що? Що там?

КОРОЛЬ. Хтось один тут є, хтось один усе знає! Хтось один усе тут влаштував! Але я маю знати...

АННА (*тягне його за собою*). Ходімо! Ходімо!

КОРОЛЬ. Хтось усе бачив!

АННА. Це просто місяць – ходімо!

КОРОЛЬ. Але ж це страх як підло! Хтось усе-все знає! Хтось усе бачив, але боїться сказати!..

²² «Темна трояндо, молися за нас», «Вежа Давидова» (лат.) – сталі метафори на позначення Діви Марії, наявні у «Лоретанській літанії»; використовуються у католицьких літургіях із XVII ст. Образ «таємничої троянди» зустрічається у Святого Бернарда Клервоського як епітет Марії із семантикою милосердя. Образ «вежі Давидової» запозичений із «Пісні пісень» (Пісня 4) і закріплений за Богоматір'ю у працях Альберта Великого та Рішара Сен-Лоранського з огляду на її обов'язки захисту всіх нужденних, а також оборони Ісуса Христа.

АННА. То дароносиця!.. Ходімо звідси!

КОРОЛЬ. Так! Так! Так!

АННА. Ходімо! Ходімо!

Покваном виходять через двері навпроти входу до каплиці.

ОДНІ. Куди вони?

ДРУГІ. Що сталося?

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Усі ялинові бори в огні!

АНГУС. Ліха цієї ночі розгулялися!

Усі виходять.

ЯВА ІІІ

КОРИДОР У ЗАМКУ

На сцені – великий чорний пес шкребеться біля дверей. Заходить Мамка зі світильником.

МАМКА. Він досі біля дверей Малени! Плутоне! Плутоне! Що ти тут робиш? Ну чому ж він шкребеться у ці двері? Ти розбудиш мою бідолашну Малену! Ану геть! Ану геть! Ану геть! *(Тупає ногою)*. Господи! Який він переляканий! Невже сталося лихо? Чи я тобі наступила на лапку, мій бідолашний Плутоне? Ходи, зайдемо на кухню! *(Пес повертається до дверей і далі шкребеться)*. Знову він до цих дверей! Знову він до цих дверей! Але що там, за цими дверми? Ти хочеш до Малени? Вона спить – я нічого не чую! Ходи, ну ходи, бо ще її розбудиш!

Заходить принц Яльмар.

ЯЛЬМАР. Хто тут?

МАМКА. Це я, пане.

ЯЛЬМАР. А, це ви, мамко? Ви досі тут?

МАМКА. Я йшла на кухню, але побачила, що цей чорний пес шкребеться у двері.

ЯЛЬМАР. Досі під цими дверми? Сюди, Плутоне! Плутоне, сюди!

МАМКА. Хіба вже по службі?

ЯЛЬМАР. Так... Цього вечора мій батько якийсь дивний!

МАМКА. А королева в поганому гуморі!..

ЯЛЬМАР. Здається, його лихоманить. За ним треба стежити, бо може статися велике лихо.

МАМКА. Авжеж – лихо не спить...

ЯЛЬМАР. Не знаю, що сталося цього вечора, але нині сталося щось лихе. Пес усе шкребеться у ці двері!..

МАМКА. Сюди, Плутоне! Дай мені лапу!

ЯЛЬМАР. Я вийду на хвильку до саду.

МАМКА. А дощ перестав?

ЯЛЬМАР. Здається, ні.

МАМКА. І знову він шкребеться у ці двері! Сюди, Плутоне! Плутоне, сюди! Ану, стій смиренньо! Ну ж бо, стій смиренньо!

Пес гавкає.

ЯЛЬМАР. Не треба гавкати. Я заберу його. Бо таки розбудить Малену. Ходи-но, Плутоне! Плутоне! Плутоне!

МАМКА. Він знову повертається до дверей!

ЯЛЬМАР. Не хоче відходити від дверей?

МАМКА. Та що ж там такого, за цими дверима?

ЯЛЬМАР. Його треба забрати. Ану геть! Геть! Геть!

Конає пса ногою, той скавчить, але повертається до дверей і далі шкребеться.

МАМКА. Він шкребеться, шкребеться й нюшити.

ЯЛЬМАР. Він чує щось там, за дверима.

МАМКА. Там має щось бути...

ЯЛЬМАР. Ходіть, гляньте...

МАМКА. Але ж кімнату замкнули, а ключа в мене нема.

ЯЛЬМАР. А в кого ключ?

МАМКА. У королеви Анни.

ЯЛЬМАР. А чому це ключ у неї?

МАМКА. Звідки ж я знаю?

ЯЛЬМАР. Постукайте тихенько.

МАМКА. Але ж я її розбуджу...

ЯЛЬМАР. Прислухаймось!

МАМКА. Я нічого не чую.

ЯЛЬМАР. Постукайте ще раз.

Мамка тричі тихенько стукає.

МАМКА. Я нічого не чую.

ЯЛЬМАР. Постукайте трохи дужче.

За останнім постуком раптом чути, як десь б'ють на сполох – але так, начеб дзвонили в кімнаті.

МАМКА. О!

ЯЛЬМАР. Дзвонять! На сполох!..

МАМКА. Певне, вікно відчинене.

ЯЛЬМАР. Так-так, зайдіть!

МАМКА. Двері відімкнули!

ЯЛЬМАР. А хіба їх замикали?

МАМКА. Допіру були замкнені!

Яльмар. Зайдіть!

Мамка заходить до кімнати.

МАМКА (*вибігає з кімнати*). Я відчинила двері – і світло згасло... Але децо я таки побачила...

ЯЛЬМАР. Що? Що ж?

МАМКА. Не знаю. Вікно відчинене. А вона – наче впала.

ЯЛЬМАР. Малена?

МАМКА. Так. Хутчій! Хутчій!

ЯЛЬМАР. Що?

МАМКА. Світла!

ЯЛЬМАР. Немає...

МАМКА. Там, у кінці коридору, – смолоскип! Сходіть по нього!

ЯЛЬМАР. Зараз!

Виходить.

МАМКА (*біля дверей*). Малено! Де ж ти, Малено? Малено! Малено! Малено!

Заходить Яльмар.

ЯЛЬМАР. Я не зміг його зняти. Де ваш світильник? Піду запалю.

Виходить.

МАМКА. Гарзд. Малено! Малено! Малено! Ти хвора? Я тут! Господи! Господи! Малено! Малено! Малено!

Яльмар заходить зі світлом.

ЯЛЬМАР. Заходьте!

Передає світло Мамці – вона заходить до кімнати.

МАМКА *(у кімнаті)*. А!

ЯЛЬМАР *(у дверях)*. Що? Що? Що там?

МАМКА *(у кімнаті)*. Вона мертва! Кажу вам – вона мертва! Вона мертва! Вона мертва!

ЯЛЬМАР *(у дверях)*. Вона мертва? Малена мертва?

МАМКА *(у кімнаті)*. Так! Так! Так! Так! Так! Зайдіть! Зайдіть! Зайдіть!

ЯЛЬМАР *(заходить до кімнати)*. Мертва? Як це, вона мертва?

МАМКА. Малено! Малено! Малено! Вона холодна! Схоже, вона вже холодна!

ЯЛЬМАР. Так!..

МАМКА. О! О! О!

Двері зачиняються.

ЯВА ІV

ПОКОЇ ПРИНЦЕСИ МАЛЕНИ

На сцені – Яльмар і Мамка. Впродовж усієї яви чути, як надворі б'ють на сполох.

МАМКА. Допоможіть мені! Поможіть же мені!

ЯЛЬМАР. Що? Як? Як?

МАМКА. Вона заклала! Господи! Господи! Малено! Малено!

ЯЛЬМАР. Але ж очі розплющені!..

МАМКА. Її задушили! На шию! На шию! На шию гляньте!

ЯЛЬМАР. Так, так, так!

МАМКА. Покличте! Покличте! Гукніть!

ЯЛЬМАР. Так! Так! Так! О! О! *(За дверима)*. Сюди! Сюди! Задушили! Задушили!

Малену! Малену! Малену! Задушили! Задушили! Задушили! О! О! О! Задушили! Задушили! Задушили!

Чути, як він бігає в коридорі та стукає в усі стіни та двері.

СЛУГА *(у коридорі)*. Що там? Що там?

ЯЛЬМАР *(у коридорі)*. Задушили! Задушили!

МАМКА *(у кімнаті)*. Малено! Малено! Сюди! Сюди!

СЛУГА *(заходить)*. Це юродивий! Його знайшли під вікном!

МАМКА. Юродивий?

СЛУГА. Так! Так! Він у рову! Мертвий!

МАМКА. Вікно відчинене!

СЛУГА. О! Бідолашна маленька принцеса!

Заходить Ангус, вельможі, придворні панії, слуги, служниці та семеро бегінок зі світильниками.

УСІ. Що тут? Що сталося?

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Маленьку принцесу вбили!

ДЕХТО. Маленьку принцесу вбили?

РЕШТА. Малену?

СЛУГА. Так, схоже, це юродивий!

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. А я казав – чекайте лиха...

МАМКА. Малено! Малено! Бідолашна моя Малено!.. Поможіть мені!

ПЕРША БЕГІНКА. Нічим не зарадиш!

ДРУГА БЕГІНКА. Вона залякла!

ТРЕТЯ БЕГІНКА. І захолола!

ЧЕТВЕРТА БЕГІНКА. Закрийте їй очі!

П'ЯТА БЕГІНКА. Вони залякли!

ШОСТА БЕГІНКА. І руки треба скласти!

СЬОМА БЕГІНКА. Запізно вже!

ПРИДВОРНА ПАНІ (*непритомніє*). О! О! О!

МАМКА. Поможіть мені підняти Малену! Допоможіть мені! Господи! Господи! Та допоможіть ви мені!

СЛУГА. Вона легенька, наче пташка!

З коридору чути страшні крики.

КОРОЛЬ (*у коридорі*). А! А! А! А! А! Вони побачили! Побачили! Я йду! Йду! Йду!

АННА (*у коридорі*). Зупиніться! Зупиніться! Навіжений!

КОРОЛЬ. Ходімо! Ходімо! Зі мною! Зі мною! Їж! Їж! Їж! (*Заходить Король, тягнучи за собою Королеву Анну*). Ми з нею! Я маю вам це сказати, нарешті! Ми зробили це вдвох!

АННА. Він божевільний! Допоможіть мені!

КОРОЛЬ. Ні, я – не божевільний! Це вона вбила Малену!

АННА. Він божевільний! Заберіть його! Мені боляче! Буде лихо!

КОРОЛЬ. Це вона! Вона! І я! Я! Я! Я теж там був!..

ЯЛЬМАР. Що? Що?

Король. Вона її задушила! Отак! Отак! Гляньте! Гляньте! Гляньте! У вікна стукали! А! А! А! А! А! Бачу! Тут, на Малені, – її червона накидка! Погляньте! Гляньте! Гляньте!

ЯЛЬМАР. Звідки тут ця червона накидка?

АННА. Та що таке?

ЯЛЬМАР. Звідки тут ця червона накидка?

АННА. Але ж ви самі бачите – він божевільний!..

ЯЛЬМАР. Відповідайте! Звідки вона тут?..

АННА. А хіба ж вона моя?

ЯЛЬМАР. Так, ваша! Ваша! Ваша! Ваша!..

АННА. Та відпустіть ви мене! Мені боляче!

ЯЛЬМАР. Звідки вона тут? Отут? Тут? Ви її?..

АННА. То й що?..

ЯЛЬМАР. Ох, ну ти й стерво! Стерво! Стерво! Потво... потворна стерво!.. Ось тобі! Ось! Ось! Ось! Ось!

Кілька разів ударає її кинджалом.

АННА. О! О! О! (*Помирає*).

ДЕХТО. Він ударив королеву!

ІНШІ. Зупиніть його!

ЯЛЬМАР. Хай труїть хробаків і вороння!

УСІ. Вона мертва!..

АНГУС. Яльмаре! Яльмаре!

ЯЛЬМАР. Геть від мене! Ось! Ось! Ось! *(Заколюється кинджалом)*. Малено!

Малено! Малено! О! Батьку! Батьку!.. *(Падає)*.

КОРОЛЬ. О! О! О!

ЯЛЬМАР. Малено! Малено! Дайте мені, дайте її ручку! О! О! Відчиніть вікна! Так!

Отак! О! О! *(Помирає)*.

МАМКА. Хустинку! Хустинку! Він помер!

АНГУС. Він помер!

МАМКА. Підніміть його! Він захлинеться кров'ю!

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Він помер!

КОРОЛЬ. О! О! О! Я ж не плавав від самого Потопу! А тепер – у пеклі по самі очі!

Гляньте на їхні очі! Вони стрибнуть на мене, мов ті жаби!

Ангус. Він божевільний!

КОРОЛЬ. Ні, ні, але мені забракло духу! О! Тут і каміння заплаче!..

АНГУС. Заберіть його, йому не можна цього бачити!..

КОРОЛЬ. Ні, ні, облиште мене – тепер я боюсь тільки самоти... То де ж ця кра-

ля, королева Анна? Анно!.. Анно!.. Її всю скрутило!.. Тепер я анітрішки її не лю-

блю!.. Господи! По смерті небіжчики такі злиденні!.. Я більше не хочу її цілувати!..

Накиньте щось на неї...

МАМКА. І на Малену теж!.. Малено! Малено!.. О! О! О!

КОРОЛЬ. Я більше нікого в житті не поцілую, ніколи... Коли бачиш таке!.. А де наша

бідолашна маленька Малена? *(Бере руку Малени)*. Ах! Вона холодна, мов черв'як! А

було ж – ангелом зіходила в мої обійми... Але це вітер убив її!

АНГУС. Заберіть його, на Бога, заберіть!

МАМКА. Так! Так!

ПЕРШИЙ ВЕЛЬМОЖА. Зачекаймо ще трохи!

КОРОЛЬ. А чорне пір'я маєте? Треба ж чорного пір'я, щоби дізнатись, чи жива ко-

ролева... Знаєте? То була гарна жінка... А зуби мої чуєте?

У кімнату заходить світанок.

УСІ. Що?

КОРОЛЬ. Зуби мої чуєте?

Мамка. Пане, це дзвони...

КОРОЛЬ. Ну, тоді це моє серце!.. О! Бачте – я любив їх усіх трьох!.. Я хотів би трохи

води, пити...

МАМКА *(приносить йому склянку води)*. Ось вода.

КОРОЛЬ. Дякую. *(Спрагло п'є)*.

МАМКА. Та не пийте ви так... З вас крапає піт...

КОРОЛЬ. Я так хочу пити!

МАМКА. Ходімо, бідолашний мій пане! Я витру вам чоло.

КОРОЛЬ. Так. Ой! Мені ж боляче! Я забивсь у коридорі... Боявся ж!

МАМКА. Ходімо, ходімо. Ходімо звідси!

КОРОЛЬ. А їм на плитах буде холодно... Вона гукнула: «Мамо!» А тоді... О! О! О!

Так прикро, правда? Бідолашна дівчинка... Але це вітер... О! Ніколи не відчиняйте вікон! Це мав бути вітер... Цієї ночі угорі шугали сліпі стерв'ятники! Та не тягніть ви ці ручки по плитах... Ви наступите на ці ручки! О! О! Обережно!

МАМКА. Ходімо, ходімо! Уже треба лягати. Уже час. Ходімо, ходімо!

КОРОЛЬ. Так, так, так, тут така спека... Загасіть світло, підемо до саду. Там, на травичці, після дощу – така свіжість! Мені треба трохи спочити... О! Ось і сонце!

У кімнату заходить сонце.

МАМКА. Ходімо, ходімо! Ходімо до саду...

КОРОЛЬ. Але треба замкнути малого Аллана! Я не хочу, щоб він приходив мене лякати!

МАМКА. Так, так, замкнемо його. Ходімо, ходімо...

КОРОЛЬ. А ключа ви маєте?

МАМКА. Так, ходімо...

КОРОЛЬ. Так, допоможіть мені... Мені трохи важко ходити... Я ж – бідолашний старигань... Ноги не йдуть... Зате голова – міцна... (*Спирається на Мамку*). Вам не боляче?

МАМКА. Ні, ні, спирайтеся, не бійтесь.

КОРОЛЬ. Правда ж, на мене не треба злитись? Я тут найстарший, а вмерти ніяк не можу... Отакої! Отакої! Тепер уже по всьому! Яке щастя, що вже по всьому – у мене ж усі вони були на серці...

МАМКА. Ходімо, бідолашний мій пане...

КОРОЛЬ. Господи! Господи! А тепер вона чекає мене на бруківці пекла!

МАМКА. Ходімо! Ходімо!

КОРОЛЬ. Тут хтось боїться прокляття мертвих?

АНГУС. Так, Сіре, я...

КОРОЛЬ. Ну, тоді покрийте їм очі та ходімо звідси!

МАМКА. Так, так, ходімо, ходімо!

КОРОЛЬ. Я йду, йду! О! О! Який я тепер буду самотній! По вуха у лиху! І в сімдесят сім літ! Де ж ви?

МАМКА. Тут я, тут.

КОРОЛЬ. Ви на мене не гніваєтесь? Ходімо поснідаємо! А салат буде? Я хотів би трохи салату...

МАМКА. Так, так, буде.

КОРОЛЬ. Не знаю чому, але нині мені трохи сумно. Господи! Господи! А вигляд у мертвих – такий нещасний!..

Виходить із Мамкою.

АНГУС. Ще одна така ніч – і всі ми станемо геть свілі!

Усі виходять, за винятком Семи Бегінок, які заспівають «Miserere»²³, виносячи тіла на ліжках. Дзвони стихли. Знадвору чути солов'їв. На підвіконня застрибує і заливається співом півень.

КІНЕЦЬ

²³ «Miserere mei, Deus: secundum magnam misericordiam tuam» – «Помилуй мене, Боже, з великої милості твоєї» (лат.) – перший рядок п'ятдесятого Давидового Псалма, що співається у католицькій традиції під час недільної літургії.

ЖАК ДЕ ДЕККЕР

МАГНОЛІЯ, або ТЕЛЯ МІСЬКЕ Й ТЕЛЯ СІЛЬСЬКЕ

З французької переклав Дмитро Чистяк

Дійові особи:

Жюльєн, 26 років.

Адріан, 25 років.

Марія-Антуанетта, 23 роки.

Жозефіна-Шарлотта, 31 рік.

Театральна традиція у бельгійській культурі – надзвичайно давня. Ще М. Бахтін докладно описував середньовічні карнавальні обряди у Фландрії. Навіть автори символістського театру ідей і символів, який найповніше втілювався саме в Бельгії, не гребували комедіями («Диво святого Антонія» в М. Метерлінка, «Пан» Ш. Ван Лерберга), але ще повніше бурлескний карнавальний світ вибухає у Ф. Кроммелінка, у демонічному експресіонізмі М. де Гельдероде, а згодом – у магічному реалізмі П. Віллемса й Ж. Сіріда. Зрештою, антологія бельгійської п'єси вже готується до друку і має вийти до кінця наступного року у київському видавництві «Журнал "Радуга"»... Але й сучасна бельгійська драматургія переживає розквіт. Тож, пропонуючи увазі читачів водевіль Жака Де Деккера «Магнолія, або Теля міське й теля сільське» (власне *veau de ville* з французької й перекладається «теля міське») про міських і сільських рогоносців, маємо зауважити, що цей нібито легкий для читання твір – не такий простий, як здається. У тонкому гуморі автора вчувається й відбиток первісного Саду-Едему, і відголосок байок Лафонтена, і ненав'язливі гуманістичні ідеали в добу пост-постмодерної свідомості. Деякі ключі до розгадки твору Жаком Де Деккером читайте на початку нашого бельгійського випуску в інтерв'ю з цим нестандартним неодмінним секретарем Бельгійської королівської академії французької мови та літератури.

1.

Ранок. Будинок Адріана.

МАРІЯ. Мені сумно, Адріане. Марії сумно.

АДРІАН. Чому це раптом?

МАРІЯ. Бо моя магнолія в'яне. Ти тільки глянь на неї!

АДРІАН. То гризота.

МАРІЯ. Яка ще гризота?

АДРІАН. Вона майже не бачить тебе. Тому й жити не хоче.

МАРІЯ. Ти міг би за нею доглянути, правда ж?

АДРІАН. Але це ТВОЯ магнолія.

МАРІЯ. Саме тому й прошу.

АДРІАН. У мене й так повно квітів у саду. А тут іще ця горщикова рослина! Ти сама її притягла сюди – ну то й піклуйся про неї сама! Я, до речі, весь час питаю себе: нащо ти мені довірила цю магнолійку?

МАРІЯ. Але хтось же має за нею доглядати!.. Нехай, я все зрозуміла: знайду для неї іншого садівника.

АДРІАН. Ну, кращого садівника ти не знайдеш!

МАРІЯ. Так ото ж. Тим-то й гадала, що зробила правильний вибір. Ти ж тут живеш собі на лоні природи, прокидаєшся і лягаєш із курми...

АДРІАН. Даруй, але лягаю я з тобою, Маріє, а ти наче на курку не схожа...

МАРІЯ. Хочеш сказати, що коли мене тут немає, ти не спиш?

АДРІАН. Відпочиваю.

МАРІЯ. Від чого?

АДРІАН. Від тебе.

МАРІЯ. Ну, дякую!

АДРІАН. Ні, це для мене велика честь... Але пристрасть, як відомо, виснажує. А я ж маю бути у формі, коли ти повертаєшся.

МАРІЯ. Але ж ти досі не пояснив, чому не поливаєш мою магнолію.

АДРІАН. А я тобі ще раз кажу: ця магнолія НЕ МОЯ. Вона твоя. Вона тут у відпустці. До речі, незлецька назва для пансіонату – «Магнолія». Матусі сподобалася б.

МАРІЯ. Я вимагаю пояснень. Навіть якщо ти справді вважаєш, що ця магнолія – моя власність, однаково не розумію, з якого дива ти її занехаяв. Адже мене ти ну зовсім не занехаяв – я це помітила б, та й ти не з таких... Ну, то чому ти рокуєш на лиху долю цю бідолашну магнолію?

АДРІАН. Хочеш правду?

МАРІЯ. А ти від мене щось приховуєш?

АДРІАН. Ти знаєш, Маріє, – я ніколи нічого від тебе не приховую.

МАРІЯ. То доведи це.

АДРІАН. Ти скажеш, що це якась дурня.

МАРІЯ. Ну, не соромся, народжуй!

АДРІАН. Просто я не знаю, звідки вона.

МАРІЯ. Ну... від квітникаря!

АДРІАН. Ти купила магнолію у квітникаря, хоча можеш узяти будь-яку квітку з мого саду?

МАРІЯ. Звичайно ж, ні!

АДРІАН. Отже, тобі її подарували...

МАРІЯ. Позичили. Чи, радше, довірили.

АДРІАН. І хто ж?

МАРІЯ. Бабуня. Я ж гадала, що вже розповідала... Після операції на апендицит їм у палаті не дозволяли тримати квітів – ось вона й попросила мене доглянути за магнолією.

АДРІАН. Чому ж ти принесла її до мене?

МАРІЯ. Кажу ж тобі: ти – селяк, ти – кріт-землероб, а мені здається, що кожну справу має виконувати фахівець...

АДРІАН. Ну, коли так... Чого ж ти мені відразу не розповіла?

МАРІЯ. Що?

АДРІАН. Ну, цю баєчку про бабуню.

МАРІЯ. Ніяка це не баєчка.

АДРІАН. Гарзд, уточнення: чому ти тільки зараз розповіла мені, звідки взялась оця рослина?

МАРІЯ. Бо хотіла тебе потішити. Мені здається, тобі мав би сподобатись цей дарунок – магнолія.

АДРІАН. Ну, правду кажучи, Маріє, це мені зовсім, анітрохи не подобається...

МАРІЯ. Ти міг би мені це сказати – я забрала б її.

АДРІАН. Мені здавалось – ти сприймеш це якось вороже...

МАРІЯ. Хіба ж я щось тут сприймаю вороже? Ну, це вже новина! Навпаки – я все сприймаю добре, якнайкраще, і не ставлю дивних запитань. Мені дарують квіти? Я це дуже добре сприймаю – я тішусь і голову собі дурницями не забуваю.

АДРІАН. Просто ти – жінка!

МАРІЯ. Ну й дивак! Ти ж тільки й торочиш, що про трояндові кущі, про сокирки та удовів чобіт, а тепер удаєш, що не любиш квітів.

АДРІАН. Квіти я люблю; не люблю тільки, коли мені їх дарують.

МАРІЯ. А оте цибулиння тюльпанів? Мене ж могли вбити на голландській митниці, коли я провозила його через кордон! Просто-таки життям ризикувала, щоб його доставити.

АДРІАН. Гарзд, але ж те цибулиння мені було потрібне для саду. Це зовсім різні речі!

МАРІЯ. Тобі так здається? До того ж, те цибулиння було просто огидне. Я його привезла тільки для того, аби тебе потішити. Схоже, ти отими тюльпанами просто марив. Цікаво, що ж ти з ними зробив?

АДРІАН. Не сунь носа до чужого проса!

МАРІЯ. О, дуже добре, браво! Приклав прикладку! Це називається «прикладати прикладку»! Молодець!

АДРІАН. Радий, що тобі сподобалось – ти усміхнулася, нарешті!

МАРІЯ. Зауваж – саме для цього і прикладають вигадки та прикладки. Щоби потішити публіку. Тобі це вдалося – ось і добре, вітаю!

АДРІАН. Це що, випробування?

МАРІЯ. Прошу?

АДРІАН. Ну, вся ця сценка з магнолією. Ти хотіла мене випробувати – чи я цілковитий телепень, чи ще не зовсім?

МАРІЯ. Ну чого ти знову за своє? Адріанчику, ходи сюди, пригорни мене... Ну що ти вже там собі понавигадував? Я ще такого мамулу не стрічала. Щоправда, в ліжку ти – справжній майстер. Мабуть, це твоя буколічна природа...

АДРІАН. Буколічна?

МАРІЯ. Ну, так, сільська, земляцька природа – якщо тобі так зрозуміліше. Тут усе від природи, усе само собою. Відпочиваєш.

АДРІАН. Від чого?

МАРІЯ. Від цивілізації. Я тебе просто обожаю, Адріане, і ти це знаєш. Люблю, коли ти пораяєшся в саду, працюєш за бюрком, креслиш плани садів для когось. Люблю, коли ти мене пестиш, наче квіточку. Ну, нащо ти собі забиваєш голову отим вазоном із магнолією? Я ж тільки зауважила, що його занедбали. А це прикро...

АДРІАН. Чому ж ти не віддаси його бабусі назад?

МАРІЯ. Бо йому тут добре – він чудово вписується у декор кімнати, він уже ніби вкорінився тут...

АДРІАН. Я можу його і надворі посадити.

МАРІЯ. Ні, не роби цього! Тоді я не зможу його забрати.

АДРІАН. Але ж ти щойно сказала, що він чудово вписався у декор.

МАРІЯ. Так, поки що.

АДРІАН. То чому ж ти не забереш його до себе, до офіса?

МАРІЯ. До офіса? Щоб він перетворився на попільничку для клієнтів? Оце вже ні, цього я йому не бажаю. Йому й тут добре. І мені теж, до речі.

АДРІАН. Він принаймні нікуди не втікає.

МАРІЯ. Ось чому про нього слід подбати.

АДРІАН. Гарзд, подбаю – не переймайся! А ти? Чому б і тобі не взяти з нього приклад?

МАРІЯ. Як це?

АДРІАН. Отаборитись тут.

МАРІЯ. Укорінитись? Я ж тобі – не вазон якийсь, не елемент квіткового декору. У мене й ніжки є, добродію!

АДРІАН. Руки в ніжки – і...

МАРІЯ. Все залежить від контексту.

АДРІАН. Я не жартую. Ти сама добре знаєш, нащо я збудував цей дім, посадив сад...

МАРІЯ. Усе для того, щоб я не змогла звідси втекти – для цього?! Але ж, Адріане, тоді моє серце зупиниться...

АДРІАН. Як це?

МАРІЯ. За будь-якої погоди, коли після траси я опиняюсь на сільських стежках-доріжжках, знаючи, що ось-ось, за кілька хвилин, ось уже, за мить, побачу тебе... І від цього б'ється моє серце. Якщо ж я тут оселюсь, усе минеться. І коли ти це збагнеш...

2.

Ніч, у квартирі Жюльєна.

АНТУАНЕТТА. Що, не спиться?

ЖЮЛЬЄН. Та, бач... прокинувся. Є одна думка – маю викласти її на папір.

АНТУАНЕТТА. Дивний у тебе папір.

ЖЮЛЬЄН. Можна сказати – «викласти на екран», але мене цей вираз бентежить. Картаю себе за користування комп'ютером. Відчуваю, що це несправедливо. Це майже зрада якась.

АНТУАНЕТТА. Щось я не збагну, кому ти зраджуєш.

ЖЮЛЬЄН. А всім отим письменникам, що навіть друкарської машинки не мали, – тільки уяви! Вони ж усе писали від руки!.. А скільки виправлень вони робили! А коли вже не могли розібрати написане, мали переписувати наново. Я ж, коли щось не до вподоби, клацаю на рокову клавішу – і все зникає, без вороття...

АНТУАНЕТТА. Може, в них такого приладдя й не було, зате воно і спати іншим не заважало.

ЖЮЛЬЄН. Я заважаю тобі спати, Антуанетто?

АНТУАНЕТТА. Анітрохи, мій любий Жюльєне, твій компик – тихий-тихий. І зовсім непомітний. Навіть не чути, як верещить його мишка. До того ж, твоє обличчя майже не світиться. Розплющу око – і переді мною постає блакитне сяєво, та це зовсім не страшно – я знову засинаю.

ЖЮЛЬЄН. Тебе це не лякає? Я, мабуть, схожий на привида.

АНТУАНЕТТА. Саме так – а я обожаю привидів. Особливо вночі...

ЖЮЛЬЄН. Мені треба не Фейдо¹ досліджувати, а Шерідана Ле Фаню².

АНТУАНЕТТА. Хто ж цей Шерідан Ле Фаню?

ЖЮЛЬЄН. Писака, що все торочив про вампірів. Він там, у четвертому стосі книжок, що ось-ось западеться. Дуже веселі речі. Дехто, може, й не засне від них, але тебе вони хіба заколишуть.

АНТУАНЕТТА. Я точно тобі не заважаю?

ЖЮЛЬЄН. Хіба ж ти можеш мені заважати? Обожаю, коли ти отак зненацька вриваєшся у мою нічну робітню. Це – моя винагорода. Моя перемога.

АНТУАНЕТТА. Перемога над чим?

ЖЮЛЬЄН. Над усіма ночами, коли я тебе не бачу.

АНТУАНЕТТА. Тобі мене бракує, Жюльєне?

ЖЮЛЬЄН. Звісно ж, бракує! Я навіть не сплю. Тому й працюю.

АНТУАНЕТТА. Отже, якби я була в тебе щоночі, ти працював би менше.

ЖЮЛЬЄН. Певна річ.

АНТУАНЕТТА. Отже, зрештою, ти ще більше мене любиш, коли мене немає!

ЖЮЛЬЄН. Я просто люблю тебе – і все. Коли ти є, і коли тебе немає – також. Кохання не залежить від присутності... І це не лише моя думка.

АНТУАНЕТТА. Здається, це якась дивна думка.

ЖЮЛЬЄН. Так думав іще Бальзак. Він тридцять років прожив далеко від коханої, а коли з нею одружився, то помер.

АНТУАНЕТТА. Він помер, бо одружився з нею?

ЖЮЛЬЄН. Цього я не казав.

АНТУАНЕТТА. Ох, ця твоя звичка – говорити одне, щоби сказати зовсім інше...

¹ Жорж Фейдо (1862–1921) – французький драматург, відомий передусім низкою оригінальних водевілів.

² Шерідан Ле Фаню (1814–1873) – ірландський письменник, один із яскравих представників готичної прози.

ЖЮЛЬЄН. Знаєш... Це часто буває: говорять одне, щоби сказати зовсім інше, або – приховати інше...

АНТУАНЕТТА. Тобто – говорять, аби збрехати?

ЖЮЛЬЄН. Я цього не казав.

АНТУАНЕТТА. Ось, ти нервуєш... Я лягаю спати.

ЖЮЛЬЄН. Побудь ще трохи, Антуанетто!

АНТУАНЕТТА. Без тебе я не ляжу.

ЖЮЛЬЄН. Тоді я вже йду.

АНТУАНЕТТА. Ти завжди так кажеш, і, звичайно, робиш навпаки. Це чудово підтверджує твою теорію. Все так, наче я тобі подобаюсь більше, коли сплю.

ЖЮЛЬЄН. Ти зовсім не відрозлива. Час від часу на тебе зиркаю: ти хоч і зморена, а прекрасна і жадана...

АНТУАНЕТТА. Але ж ти на мене не кидаєшся, наче дикун якийсь... Це було б вульгарно, правда?

ЖЮЛЬЄН. Якби я кидався на тебе щоразу, коли ти здаєшся мені бажаною, ми швидко розлучилися б.

АНТУАНЕТТА. Ми й не одружувались.

ЖЮЛЬЄН. Я хотів сказати: якби ми були одружені, то розлучилися б.

АНТУАНЕТТА. Справді? І через що?

ЖЮЛЬЄН. Через сексуальне домагання.

АНТУАНЕТТА. Ти так гадаєш?

ЖЮЛЬЄН. Коли ти це говориш, у тебе дивне обличчя. Так, наче тобі потрібен не один нестримний коханець, а цілий полк...

АНТУАНЕТТА. Я цього не казала.

ЖЮЛЬЄН. Ти взагалі нічого не казала.

АНТУАНЕТТА. Тоді?..

ЖЮЛЬЄН. Рухи, міміка, інтонації свідчать більше, ніж слова. Тіло ніколи не бреше. Твоє тіло не бреше ніколи. Ти віддаєшся вповні кожному руху тіла – за це я тебе і люблю.

АНТУАНЕТТА. Ти любиш мене за дупцю – будь же чесний!

ЖЮЛЬЄН. Які слова!..

АНТУАНЕТТА. Треба називати речі своїми іменами. Я також маю тобі зауважити, що люблю тебе за твою дупцю.

ЖЮЛЬЄН. Дякую за комплімент.

АНТУАНЕТТА. А я гадала – ти образишся...

ЖЮЛЬЄН. Не вгадала. А чому це я мав би образитись?

АНТУАНЕТТА. Адже ти – розумник, науковець, мозок!

ЖЮЛЬЄН. Маю зауважити: цей мозок цікавиться лише історійками про дупці.

АНТУАНЕТТА. Невже всі ці книжки – порнушні?

ЖЮЛЬЄН. Ні, то водевілі. А про що йдеться у водевілях?

АНТУАНЕТТА. Про всілякі зради та злягання. Я – письменна.

ЖЮЛЬЄН. Ну, а в епіцентрі цього всього – що, як ти гадаєш? Рушій усього цього – що? Жага, трахання, секс, дупця!

АНТУАНЕТТА. Так, справді, але там це смішно.

ЖЮЛЬЄН. Краще вже сміятись! Але, звісно, є ще дещо: власність. Люди зраджують тому, що їм здається, ніби вони належать одне одному. Ніби між ними є якісь зобов'язання, тому й розривають давні зв'язки... Тому і вдають вірних...

АНТУАНЕТТА. А ти гадаєш, люди одне одному не належать?

ЖЮЛЬЄН. Боже милостивий, ні! Який жах!

АНТУАНЕТТА. Скажімо, я тобі не належу?

ЖЮЛЬЄН. Звісно ж, ні!

АНТУАНЕТТА. І ти не хочеш, аби я тобі належала?

ЖЮЛЬЄН. Оце вже ні!

АНТУАНЕТТА. Дуже люб'язно!

ЖЮЛЬЄН. Звичайно, люб'язно.

АНТУАНЕТТА. Отже, ти мені зраджуєш?

ЖЮЛЬЄН. Чому це я маю тобі зраджувати?

АНТУАНЕТТА. Якщо я тобі не належу, то й ти вважаєш, що не належиш мені, отже, ти чиниш, як тобі заманеться, отже, ти мені зраджуєш.

ЖЮЛЬЄН. Я не зраджую тобі. Це просто абсурд.

АНТУАНЕТТА. Чому ж?

ЖЮЛЬЄН. Тому що, якби мені захотілось тобі зрадити, це означало б, що мені захотілося тебе покинути, а це вже – сигнал... Я зробив би висновки.

АНТУАНЕТТА. Власне, ти мене любиш, і нічого ускладнювати не треба.

ЖЮЛЬЄН. Істинно так!..

АНТУАНЕТТА. Тоді чому ти ніколи не запитував, чи люблю тебе я?

ЖЮЛЬЄН. Тому що, якби я мав себе про це запитувати, це означало б, що я в цьому сумніваюсь. А якби я в цьому сумнівався, то вже був би нещасним. Адже ж не словами ти доведеш мені, що любиш...

АНТУАНЕТТА. Я ось думаю, що ти, можливо, анітрохи не помиляєшся. Але скажи... ти, мабуть, спізнав багато всякого в житті, щоби стільки всього знати!

ЖЮЛЬЄН. Нічого я не спізнав, зате прочитав усі ці книжки. А втім, – плоть моя не осмугніла...

АНТУАНЕТТА. Ну-ну... А мені здавалося, ти маєш якусь дуже важливу думку.

ЖЮЛЬЄН. Звичайно, дещо на думці я маю...

АНТУАНЕТТА. А я ж так хотіла спати!

ЖЮЛЬЄН. Мені чомусь так зовсім не здається.

3.

В аптеці у Жозефіни-Шарлотти.

ЖОЗЕФІНА. Рада бачити! Я вже думала – ти змінила аптеку.

МАРІЯ. Ти навіть не уявляєш, яка я була зайнята...

ЖОЗЕФІНА. Знову навчальна поїздка із шефом?

МАРІЯ. Знущаєшся? Одного разу – досить. Я зареклась!

ЖОЗЕФІНА. Але ж він мав тобі показати далекі краї, хіба ні?

МАРІЯ. В тому й уся біда! Якби ж він мене повіз у якесь пристойне місце – звідти я втекла б на першому ж потязі чи літаку, і він більше ніколи не побачив би мене.

ЖОЗЕФІНА. Однаково – він тебе запросив, і це люб'язно з його боку.

МАРІЯ. Якщо ти гадаєш, що він зробив це задля мого професійного зростання, то ні! Його цікавило радше ВЛАСНЕ зростання.

ЖОЗЕФІНА. Може, йому ця мандрівка ускладнювала життя, і він покладався на тебе для того, щоб усе відбулося простіше... з більшим задоволенням.

МАРІЯ. Тоді я мала порекомендувати йому тебе!

ЖОЗЕФІНА. Мене – чоловікові? Ти тільки подививсь на мене! Ну?

МАРІЯ. Ти нагодувала б його якимись пігулками, контрацептивами, наркотиками, чарівним трунком – ну, не знаю вже, чим. Щоби вгамувався.

ЖОЗЕФІНА. Боюся, це не допоможе. Я тут надивилася на таких самців, на такі хронічні недуги, що шкода сил! Ну то як? Ти цьому бідоласі не допомогла в його скруті?

МАРІЯ. Та ні! Яка ганьба!

ЖОЗЕФІНА. Отже, ні? І ти досі працюєш у тому ж агентстві?!

МАРІЯ. Я йому наплела, що маю ось-ось вийти заміж, що мій наречений дуже ревнивий, а ще – буцімто він має чорний пояс із бойових мистецтв і що одного мого колишнього він якось викинув у вікно.

ЖОЗЕФІНА. І той загинув?

МАРІЯ. Дуренька! Звісно ж, ні, адже все це – брехня. Але шеф мені повірив – і це головне. Треба сказати, що ми були в якійсь японській дірі, тож обстановочка була дуже переконлива. Я ще додала, що мала два тижні вмовляти нареченого відпустити мене. Це патрону полестило. І він виснував: я – дуже серйозна панна, тож йому неабияк поталанило, що працюю саме в його конторі.

ЖОЗЕФІНА. Ці мужлаї вірять геть усім вигадкам. Саме тому я більше не хочу мати з ними справу.

МАРІЯ. Мабуть, у тебе якісь інші гормони.

ЖОЗЕФІНА. Вибіркові гормони тоді. До тебе ж я ніколи не клеїлась?

МАРІЯ. Цього ще бракувало!

ЖОЗЕФІНА. Отже, і в тебе – гормони. Тільки, якщо правильно зрозуміла, не такі вже й вибіркові.

МАРІЯ. Що ти патякаєш? Я ж не вскочила у гречку з шефом! Хіба це не добрий знак?

ЖОЗЕФІНА. Ну, цього я не беру до уваги. Він, мабуть, схожий на твого батечка?

МАРІЯ. Анітрохи! Я його і в батьки собі не взяла б. Мій тато – супер! Як ти можеш таке патякати?

ЖОЗЕФІНА. Я просто висловила припущення, пробач!.. Я ж не бачила ні твого шефа, ні твого батька... Рецепт у тебе з собою?

МАРІЯ. Та ні, я прийшла просто так... За порадою.

ЖОЗЕФІНА. Щось пішло не так?

МАРІЯ. Я просто аж надто щаслива.

ЖОЗЕФІНА. Ну, тоді... все в тебе добре.

МАРІЯ. Все аж надто добре. У мене є все, чого хотіла. Я і мріяти не могла про таку втіху.

ЖОЗЕФІНА. Невже ти зловила якогось рідкісного пташка?

МАРІЯ. У мене дві птахівниці.

ЖОЗЕФІНА. Дві... двоє мужиків? Двоє?! В тебе двоє коханців?

МАРІЯ. Хіба це погано?

ЖОЗЕФІНА. Ні, ну, тобі, звичайно, зовсім не погано...

МАРІЯ. Авжеж, ні! Анітрохи! Навіть навпаки! Кажу ж тобі: я на сьомому небі, у раю!

ЖОЗЕФІНА. То в чому річ?

МАРІЯ. Так більше не можна. Десь кимось, мабуть, написано: все це гепнеться.

ЖОЗЕФІНА. Але ж ти вживасш засоби?

МАРІЯ. Авжеж, контрацептиви, а мужики – презервативи.

ЖОЗЕФІНА. Гидота яка!

МАРІЯ. Бувають і дуже приємні, навіть на смак...

ЖОЗЕФІНА. Я не про це. Як ти це все організувала?

МАРІЯ. Нічого складного. Їм я сказала, що досі нидію в батьків – і це, до речі, майже правда – кімната в мене там залишилась. А ще сказала, що не можу дати свого номера, бо він таємний, адже батько працює у службі безпеки.

ЖОЗЕФІНА. І вони що, в це повірили?

МАРІЯ. А чом би й ні? Вони ж можуть мені телефонувати до офіса. А там – жодних проблем: нехай мені дзвонять – коли схочуть. А якщо мене немає – залишають повідомлення, і мені все завжди перекажуть, коли повернусь. Тож нехай дзвонять своїй Марії чи Антуанетті.

ЖОЗЕФІНА. Хто це?

МАРІЯ. Для одного я – Марія, для другого – Антуанетта. Колеги вже звикли, що клієнти запам'ятовують лише одне з імен.

– Можете покликати Марію?

– А! Марію-Антуанетту?

– Можна поговорити з Антуанеттою?

– А! З Марією-Антуанеттою?

А хлопцям я сказала, що це в нас так завжди на роботі – колеги дражняться отим старорежимним іменнячком.

ЖОЗЕФІНА. Невже конче потрібно?..

МАРІЯ. Це дуже важливо. Так, я не відчуваю докорів, не відчуваю, що зрадила комусь. З одним я – Марія, з іншим – Антуанетта. Це щось неймовірне! Ти маєш спробувати. Уявляю собі життя Жозефіни, а потім – Шарлотти.

ЖОЗЕФІНА. Про це варто поміркувати, але жінки значно хитріші. Зате всі чоловіки – дурні, немов телята.

МАРІЯ. Ну, ці телята – дуже милі!

ЖОЗЕФІНА. То, може, світ перемінився – давно вже я з чоловіками не пробувала... Але скажи: а вони нічого не підозрюють? І не скаржаться, що ти їм не належиш цілком?

МАРІЯ. Одному так наче навіть краще, а другий із цим мириться.

ЖОЗЕФІНА. Отже, один «запав» на тебе більше?

МАРІЯ. Той, що мириться?

ЖОЗЕФІНА. Ну, так, еге ж.

МАРІЯ. А тобі подобаються смиренькі?

ЖОЗЕФІНА. Не дуже...

МАРІЯ. Ось бачиш!

ЖОЗЕФІНА. То чому ж тоді ти його не кинеш?

МАРІЯ. Та він – хоч до рани прикладай. Такий ніжний... Ну – справжній ведмедик, ти не уявляєш навіть. Коли я з ним – ми наче у якійсь допотопній стаєнці.

ЖОЗЕФІНА. Або у хліву, якщо вже йдеться... про телят.

МАРІЯ. Кумедно! Ні, ти не можеш мене зрозуміти. Він живе собі на селі, малює якісь садки, порастає з квітами... Узимку ховаємось під товстими перинами, а коли тепло, спимо з відчиненими вікнами, а будить нас ранковий півень.

ЖОЗЕФІНА. Вертаючись до міста, ти, мабуть, довгенько стоїш у заторах...

МАРІЯ. У такі дні я в конторі – перша. Це компенсує мої запізнення, адже буває, що прителітуюсь уже по десятій.

ЖОЗЕФІНА. Отже, в тебе два біоритми. Все зрозуміло!

МАРІЯ. Як ти сказала?

ЖОЗЕФІНА. Біоритми. Просто твій організм функціонує двома різними способами. Якщо тобі так нормально – чудово.

МАРІЯ. Авжеж, але боюся... що щось піде не так. Все це таке нетривке...

ЖОЗЕФІНА. А скільки часу тобі це вже вдається?

МАРІЯ. Спершу я познайомилась із Адріаном. Він мені допоміг вибратись із виярку, за два кроки від його хатини. Це було у лютому. Тоді ж я кинула Даміана.

ЖОЗЕФІНА. А цей хлопчина мені подобався!.. Ти знаєш, – він часом до мене заходить! Дуже гречний такий, дуже за тобою сумує... Тож доводиться спрваджувати його звідси дуже ввічливо...

МАРІЯ. Я мала б його залишити, але о тій порі мене ще гнітили моральні принципи. А згодом, у бібліотеці, познайомилася з Жюльєном. Це було на початку березня – тож можеш підрахувати...

ЖОЗЕФІНА. Невдовзі – два місяці. Ну, не бачу причин, чому все це має скінчитись... Хоча два місяці для таких-от стосунків – майже вічність!

4.

Одного вечора, у квартирі Жюльєна.

ЖЮЛЬЄН. Іноді запитую себе, чи не дурня – жити з моєю роботою в місті. Адже не маю жодних фіксованих годин в офісі – здебільшого працюю вдома, або ж у бібліотеці, якщо в ній немає відновлювальних робіт чи страйку. Зрештою – я можу заходити на її сайт і з компа. Такі, як я, без проблем могли б жити десь за містом.

АНТУАНЕТТА. Чи не ти мені якось сказав, що це абсурд – коли цілі міста переїжджають на село?

ЖЮЛЬЄН. Це не мої слова – я когось цитував. Якогось дружка Фейдо. Здається, Алле³. Він сказав щось на кшталт: «Міста можна значно розвантажити, переселивши їх на села». Але це був, звісно, жарт. Проте нині все змінилось. Нині, завдяки інформаційним технологіям, будь-де можна контактувати із будь-ким, із будь-чим... Тільки ти якась невиправно старожитна.

АНТУАНЕТТА. Старожитна?

ЖЮЛЬЄН. Старожитна. Ста-ро-жит-на, Антуанетто. Ну, застаріла, старомодна.

АНТУАНЕТТА. Я – старомодна?

ЖЮЛЬЄН. Ну, ця манія з телефоном. Ти досі не хочеш взяти собі номер! А в офісі ти взагалі «вічно зайнята». Відляєш мені кілька секунд – і все.

АНТУАНЕТТА. Телефон – це мій заробок.

ЖЮЛЬЄН. Ну, в тебе ж там не секс по телефону!..

АНТУАНЕТТА. Якщо ти сидиш на лінії – це може набриднути якомусь клієнтові. Проте я модернізуюсь, куплю собі мобільника. Тоді зможеш до мене дістатися звідки хочеш, щоразу як його вмикатиму.

Альфонс Алле (1854–1905) – французький письменник, журналіст і гуморист. Афоризм «Міста слід би облаштовувати у селах – там повітря чистіше» запозичено з п'єси А. Алле «Слава і злидні пана Прюдома» (1852)

ЖЮЛЬЄН. Дістатись туди, куди цього захочеш ТИ. Я тобі дзвонитиму, але ніколи не знатиму, де ти. До того ж, я просто не вірю своїм вухам! Ти завжди стверджувала, що телефон тобі огидний... а зараз заявляєш, що погоджуєшся на дзвінки будь-куди.

АНТУАНЕТТА. Це ж абсолютно різні речі! Я не маю сидіти біля телефону – зате він «ходитиме» за мною скрізь. Для такої гульвіси як я – це просто знахідка, хіба ні?

Мені здається, що мобільника вигадали спеціально для мене.

ЖЮЛЬЄН. Ну, побачимо... Хай там як, але ж якщо мені вдасться знайти якусь гарну місцинку на околицях (краще з садочком) – я буду значно щасливіший.

АНТУАНЕТТА. А мені ж тоді що робити? Щодня долати Окружну дорогу? Красно дякую!

ЖЮЛЬЄН. Але ж ти не щодня приходиш... Може, бачитимемось не так часто, але то будуть веселіші зустрічі. Я певен, що наші стосунки від цього лише зміцніють.

АНТУАНЕТТА. Без жартів: я тебе не уявляю в якомусь задрипаному селищі, далеченько від театрів і книгарень. Я тобі вже казала, Жюльєне, що ти – невиправний міщук. Можу побитись об заклад: щойно перебравшись на село, ти страшенно занудьгуєш, і тут-таки захочеш повернутись. Повір – я тебе досить добре знаю.

ЖЮЛЬЄН. Ось побачиш – я тебе здивуюю...

АНТУАНЕТТА. До того ж, не знаю, чи вподобаю тебе таким. Не уявляю, як ти обрізаєш троянди чи поливаєш магнолії...

ЖЮЛЬЄН. А я собі це дуже добре уявляю. До речі, як там моя магнолія? Сподіваюся, ти про неї дбаєш?..

АНТУАНЕТТА. Я її дуже добре прилаштувала. Бабуня її обожнює.

ЖЮЛЬЄН. Ти віддала мою магнолію бабусі?

АНТУАНЕТТА. Лише позичила. Рослинка там на повному пансіоні. Бабуня приносить квітам щастя. Вона й сама – довгожителька.

ЖЮЛЬЄН. А скільки їй?

АНТУАНЕТТА. Вісімдесят п'ять. Струнка, як смерека. І досі чудово функціонує – жодної тобі операції! Якесь диво природи. Поряд із нею все природне – тварини, рослини, квіти – рясніє і гараздиться.

ЖЮЛЬЄН. Хотів би я з нею познайомитись. Я люблю літніх людей. З ними набагато цікавіше, ніж...

АНТУАНЕТТА. Ніж зі мною, чи не так?

ЖЮЛЬЄН. Не кепкуй. Якщо твоя бабуня схожа на тебе – це має бути дуже хороша людина. А твій дідусь?

АНТУАНЕТТА. Це велика таємниця. Насправді їх двоє. Обоє борються за визнання батьківства моєї матусі.

ЖЮЛЬЄН. Хіба не досить уважніше придивитися?

АНТУАНЕТТА. Ось і ні! Верхня частина її обличчя – від одного, а нижня – від другого. Вона короткозора, як перший дідусь, і шульга – як другий. Це величезна родинна загадка! Хай там як, а поталанило найбільше матусі: обидва татусі весь вік їй годять од душі – щоби сподобатись.

ЖЮЛЬЄН. Дивна бувальщина... Зустрінеш отак стариганя на вулиці – і навіть не підозрюєш, яким дотепником він був замолоду. До того ж, я певен: у нашому віці вони були значно кумедніші. Досить прочитати Фейдо: скільки в нього реготні! Супроти них – та ми просто ангели смиренні! Нині все регламентували, все адміністрували. Навіть забави – передусім забави... Ти й сама це знаєш краще від мене, адже продаєш екскурсійні тури.

АНТУАНЕТТА. Тому я тобі жодного туру й не запропонувала. А втім, тобі варто трохи розвіятись. Не можна так цілий вік просидіти, співаючи над папірцями.

ЖЮЛЬЄН. Не переймайся – ось-ось має розпочатись сезон.

АНТУАНЕТТА. Який ще сезон?

ЖЮЛЬЄН. Сезон водного поло.

АНТУАНЕТТА. Невже ти граєш у водне поло?

ЖЮЛЬЄН. Щойно потеплішає. На свіжому повітрі.

АНТУАНЕТТА. Невже? Я тебе в цій ролі не уявляла.

ЖЮЛЬЄН. Ані дня без новин, моя люба паніє!

АНТУАНЕТТА. І ти, у шапочці, ганяєш у водичці – за м'ячиком? Я вражена!.. Ні, невже правда?

ЖЮЛЬЄН. Там, за містом є невеличкий клуб... Я радо запросив би й тебе, але він лише для чоловіцтва...

АНТУАНЕТТА. Невже ця допотопна клубна традиція існує і досі?

ЖЮЛЬЄН. А ти хіба вже бачила змішаний матч із регбі? Ну, це те саме, тільки на воді.

АНТУАНЕТТА. Оце так так! Ніяк не прийду до тям.

ЖЮЛЬЄН. Сьогодні у нас – ну просто-таки день звір'янь.

АНТУАНЕТТА. Так це через поло тобі заманулося звідси втекти?

ЖЮЛЬЄН. Через це теж. Але взагалі мені хочеться взятись за одне велике дослідження. За щось дуже поважне, справді вартісне. Мені здається, в місті здійснити це неможливо. Тут весь час щось відволікає, всі мов наелектризовані...

АНТУАНЕТТА. Ти – наелектризований? Ніколи ще не зустрічала людини, сумирнішої від тебе.

ЖЮЛЬЄН. Важко себе стримувати. До того ж, я мрію про зелень. Звідси ж не видно жодного дерева! Є, звичайно, ця тераса...

АНТУАНЕТТА. Тераса?

ЖЮЛЬЄН. Ну, її видно з вікна, отам.

АНТУАНЕТТА. Це ти про дах майстерні, що знизу?

ЖЮЛЬЄН. Якщо я не переїду, можна влаштувати на ній підвісний садок.

АНТУАНЕТТА. Підвісний садок? Ти при тямі? В такому разі на неї треба висипати щонайменше пару тонн землі! Ну, якщо хочеш убити сусідів – уперед! Я вже не кажу про витрати: як туди підвести воду, як закріпити балки? Тобі потрібен інженер, а ще – державний дозвіл на будівництво та дозвіл мешканців кварталу.

ЖЮЛЬЄН. Оце так! Не думав, що переді мною – така експертка!

АНТУАНЕТТА. Хочеш хорошу пораду? Кинь цю затію. Якщо вже тобі так кортить зелені – я принесу магнолію назад – ось і садок у мініатюрі...

5.

Одного вечора, у будинку Адріана.

МАРІЯ. Слухай, Адріане...

АДРІАН. Угу...

МАРІЯ. Я тобі набридаю?

АДРІАН. Ну як ти можеш мені набриднути, люба? Просто – якби я міг тебе попередити, то пропросив би не заїжджати нині. Мені слід терміново завершити крес-

лення, тож може здатися, що я тобою легковажу. Насправді я щасливий, що ти поряд, коли отак працюю... але прошу пробачити, що не можу на тебе глянути!.. Сама знаєш, як там у них усе, в адміністраціях: два роки мовчали, мов риби, а потім – як сніг на голову – прокинулись, і все їм треба зараз же, бо там якась у них нарада чи ще щось. Тож маю поквапитись!

МАРІЯ. А що це за креслення?

АДРІАН. Паркова зона, у місті. Справжній шанс для моєї кар'єри!

МАРІЯ. Тепер ти дбаєш про кар'єру?

АДРІАН. Такий шанс буває раз на віку. А в мене ж іще купа ідей.

МАРІЯ. Це десь у центрі?

АДРІАН. Ні, на околиці. Я дуже добре знаю цей квартал. Це біля басейну.

МАРІЯ. Якого басейну?

АДРІАН. Того, де ми граємо у водне поло, щойно випогодиться. Звичайно ж, на свіжому повітрі – закриті басейни я ненавиджу. А єдиний клуб, де грають у водне поло у відкритому басейні, – зовсім поруч. Я часто проходив повз цю будівлю. Раніше вона була у приватній власності, але її викупила місцева влада. Тепер поряд із нею вони хочуть закласти парк. Я певен, що мені все вдасться – цю ділянку я знаю, як свої п'ять пальців! Узагалі такі конкурси мені не до вподоби, та цього разу все так, наче цей конкурс організували спеціально для мене. Розумієш, про що я, Маріє?.. Ні, правда, – якби ти мені зателефонувала, я сказав би, що мені дуже прикро відмовляти такій поважній гості, але...

МАРІЯ. Поважна гостя? Ну що ти торочиш? Я тепер для тебе – «поважна гостя»?!

АДРІАН. Звичайно, адже ти тут не живеш, і я не можу дивитись на речі по-іншому. Коли ти приходиш – це для мене завжди свято, і я до цього готуюсь кілька годин. А цього разу – нічого не вдалося, навіть закупок не встиг зробити!.. Доведеться вдовольнитись тим, що зосталось у холодильнику. Повір: я просто не знаю, де подітись од сорому!..

МАРІЯ. Не переймайся, Адріане. Всяке буває... Скажи мені, а твій клуб із водного поло – змішаний?

АДРІАН. Змішаний? Жартуєш? Ти колись бачила матч регбі? Це те саме, тільки все відбувається у воді.

МАРІЯ. То й що? Може, жінки не вміють плавати? Чи, може, не вміють грати у м'яча?

АДРІАН. Тобі на кресленні показати, як вони це роблять?

МАРІЯ. Не дуже детально там кресли – сточиш-бо всі свої олівці... Я все зрозуміла, зрозуміла!

АДРІАН. Ти ж не гніватимешся на мене через те, що до нашого клубу не приймають жінок?

МАРІЯ. Це ми переживемо. Так уже повелося, і не одне тисячоліття...

АДРІАН. Водне поло винайшли у тисяча вісімсот... не пам'ятаю якому році.

МАРІЯ. Ну, звісно ж. Я з тебе кепкую, мій любий Адріане! Ти живеш на природі, ти – здоровий, як віл, тут – жодного стресу... а до міста їдиш займатися спортом. Якийсь світ навпаки, чи не так?

АДРІАН. Тебе непокоїть, що я займаюся водним поло?

МАРІЯ. Ні, мені просто смішно! Уявляю тебе в цій шапочці, як ти кидаєш м'ячика своїм друзякам. Ви – просто діти!..

АДРІАН. Хто це – «ми»?

МАРІЯ. Чоловіки, або ж ті, хто вважають себе чоловіками.

АДРІАН. Ти що, з'їла щось не те сьогодні?

МАРІЯ. Їла салат. Змішаний – не так, як у поло.

АДРІАН. Маріє, прошу тебе, припини, я маю віднести це досьє завтра дуже-дуже рано. Нічого не вдієш – таке життя.

МАРІЯ. Працюй тоді, а на мене не зважай. Роби все так, наче мене тут немає.

Мовчання.

АДРІАН. Повір: дуже важко вдавати, ніби тебе тут немає!..

МАРІЯ. Ти хочеш, аби я пішла?

АДРІАН. Ой, ні, не треба! Я не допущу, аби ти пішла, коли вже завітала до мене. Я цього собі не пробачу.

МАРІЯ. Власне, мені потрібна б заміна... Коли ти будеш надто зайнятий, я мала б когось для товариства, а ти мирно собі... Ти мене чуєш?

АДРІАН. Ні. Тут щось пішло не так. Тож я не слухав, пробач.

МАРІЯ. А я казала: мені потрібен у житті ще один чоловік, який замінював би тебе, коли ти будеш не доступний. І тоді це задовольнило б усіх. Така собі заміна... Мабуть, у водному поло таке буває. Хтось має бути у резерві!

АДРІАН. Ні, Маріє, я ніколи не погоджусь на це, не витерплю такого!..

МАРІЯ. Це тому, що я – твоя власність? Ось як ти до мене ставишся!

АДРІАН. Зовсім ні! Нічого такого я не думаю. Просто, коли люди такі близькі, як ми з тобою, ділити тебе з кимось – дуже тяжко. Якщо я тебе ділитиму, наш зв'язок втратить сенс.

МАРІЯ. Поясни!

АДРІАН. Якби я мав час, то спробував би тобі пояснити те, що думаю. Але зараз це трохи складно. Просто я відчуваю, відчуваю, що це неможливо – ось і все!

МАРІЯ. Адріане, любий, мені здається, я тебе просто ошелесила...

АДРІАН. Ні-бо, зовсім ні, але я ніколи не вмів робити двох речей водночас. Тож креслити парк і разом обмірковувати подружнє життя – не можу.

МАРІЯ. Все-таки я зрозуміла, що ти – проти.

АДРІАН. Проти чого?

МАРІЯ. Проти того, щоб мати заміну.

АДРІАН. На саму думку про це... Та я навіть думати про це не можу – дивись, у мене тут грудка у горлі... Ось, торкнися, відчула? Ні, досі не минулося, пробач.

МАРІЯ. Та хіба ж я знайду тобі заміну, Адріане, любий мій? Ти – неповторний. За це я тебе й люблю. Послухай: ось що я зроблю. Поїду навідаю бабуню. Однаково ти не встанеш цієї ночі з-за столу...

АДРІАН. Твоїй бабуні краще? Вона повернулася з лікарні?

МАРІЯ. Пухлинка була доброякісна...

АДРІАН. А ти казала, що апендицит. Я навіть здивувався – в такому віці...

МАРІЯ. Ой, певна річ – що ж я верзу? Звичайно ж, апендицит! До того ж, я зроблю їй невеличкий сюрприз – вона точно зрадіє.

АДРІАН. Бо ти до неї вдерешся без попередження?

МАРІЯ. Ні, бо я нарешті поверну їй магнолію!

6.

Біля басейну.

ЖЮЛЬЄН. Ну що – ти теж захекався? Я думав, усе гаразд, але коли така перерва у тренуваннях – то непросто братися знову.

АДРІАН. Узимку я мало плавав – ось і не стало духу.

ЖЮЛЬЄН. У мене теж. Із перших хвилин відчув, що не витягну й тайму.

АДРІАН. Я просто ненавиджу криті басейни – у таких ти наче акваріумна рибка. Там задихаюся!

ЖЮЛЬЄН. Згоден на всі сто. Хоч я взагалі не люблю басейнів. Мрію плавати у ставках чи в річках – як у врем'я оно...

АДРІАН. Яке врем'я?

ЖЮЛЬЄН. Ну, на початку століття, до Першої світової: тоді ще басейнів не було.

АДРІАН. Хіба ж ти пам'ятаєш ті часи?

ЖЮЛЬЄН. Я-то, звичайно, не пам'ятаю, але досліджую цю добу, тож цілком у неї занурився.

АДРІАН. Ти – історик?

ЖЮЛЬЄН. Якоюсь мірою. А ти?

АДРІАН. Парковий архітектор.

ЖЮЛЬЄН. Суперовий фах! Мені завжди подобався цей вираз – він такий суперечливий...

АДРІАН. Справді?

ЖЮЛЬЄН. Авжеж. Усім здається, що сад росте сам собою, що він сам вирішує, як йому рости. А насправді за всім цим стоїть архітектор...

АДРІАН. Не буває садів без архітекторів. Англійці на цьому зуби з'їли. Все роблять так, щоб дерево наче саме собою виросло посеред газону, насправді ж посадили його з точністю до міліметра.

ЖЮЛЬЄН. Те саме і в п'єсах! Власне, це я й досліджую: якісні п'єси – там усе розписано як по нотах, а тільки глядач про це і гадки не має.

АДРІАН. Авжеж: якщо роботу виконав добре, ніхто не має допетрати, як це вдалося.

ЖЮЛЬЄН. Дивно, чи не так? Ось ми щойно познайомилися – тут, біля басейну, тільки-тільки перейшли на «ти»... А я відчуваю, що в нас ті самі погляди на все на світі... Я – Жюльєн.

АДРІАН. Ну, може, не на все на світі – це ти вже передав куті меду... Я – Адріан. Ти був тут торік?

ЖЮЛЬЄН. Ні, саме в цей час перервав заняття, бо мав дописати дисертацію. Це було потрібно для гранту. Зрештою, зовсім не дивно, що я так захекався. Ніколи не слід переривати тренування...

АДРІАН. Вони там, у басейні, наче й без нас добре розважаються.

ЖЮЛЬЄН. Буде нам ганьба і наука!

АДРІАН. Треба нам добре натренуватись, аби й самим бути на рівні.

ЖЮЛЬЄН. А ти раніше вже грав?

АДРІАН. Ні, у поло – ні. Грав у регбі та плавав. А якось подумав, що можна ж усе це поєднати! А тебе хто заохотив до гри у поло?

ЖЮЛЬЄН. Мені просто набридло плавання – завжди із собою сам-на-сам. Я й так стільки часу один...

АДРІАН. Не одружений?

ЖЮЛЬЄН. Якоюсь мірою.

АДРІАН. Я – теж. Ну, в мене одна є, іноді з нею бачусь, але...

ЖЮЛЬЄН. І в мене – те саме.

АДРІАН. Ти ба!

ЖЮЛЬЄН. Ні, я мав на увазі роботу – я весь час у книжках, наче той відлюдник-літописець. Ну, і плавання – це теж як монастир... Тож мені здалося, що командний спорт – краще. На щастя, твоя робота дозволяє багато спілкуватися.

АДРІАН. Та не дуже. Мусиш переконувати клієнтів; ну, ще підмайстри всякі – не дуже цікаве товариство. Тут принаймні всі ми в одному човні. Ніхто не грає м'язами.

ЖЮЛЬЄН. Та як сказати! Глянь, як вони загралися!

АДРІАН. Схоже, я відновив сили... Попливу ж до них!

ЖЮЛЬЄН. Маю в тебе дещо запитати. Ти завжди працюєш із великими площами?

АДРІАН. Ну, не такі вже вони й великі. П'ять-десять соток – це вже щось, можна розгулятися. Маю проект одного парку – тут поряд. Там пів-гектара. Навіть не уявляєш, що я там напланував. Відвідувачам здається, наче вони в лісовій гущавині...

ЖЮЛЬЄН. А на сімох квадратних метрах щось зробити можна?

АДРІАН. Сімсот квадратних метрів? Сім соток – можна погратись... Можна...

ЖЮЛЬЄН. Ні, ні! Кажу не «сімсот», а «сім»: п'ять і два, або ж – двічі по три і ще один метр.

АДРІАН. Сім квадратів? То це якийсь садок для бонсаю?

ЖЮЛЬЄН. Щось таке.

АДРІАН. Може бути цікаво... Це ж виклик, челлендж! Я був би не проти спробувати. А ділянка пласка?

ЖЮЛЬЄН. Зовсім пласка. Це тераса.

АДРІАН. Ну, це ускладнює справу. Треба навезти тонни землі, підвести воду, домовитися з сусідами... але напевне може вийти щось кумедне. Я маю на це глянути. Це далеко звідси?

ЖЮЛЬЄН. У центрі.

АДРІАН. Схоже, я розумію... Якщо любиш природу, то, мабуть, жажливо тулитися на кількох квадратних метрах. Я навіть бачив вертикальні сади...

ЖЮЛЬЄН. У мене буде радше підвісний сад.

АДРІАН. Згода! Післязавтра зранку маю зайти до адміністрації – можу забігти й до тебе, якщо хочеш.

ЖЮЛЬЄН. Чудово. Тоді – одинадцята. Чи одинадцята тридцять? Вип'ємо аперитиву?

АДРІАН. Тільки ж без спиртного!

ЖЮЛЬЄН. О цій порі справді краще без нього...

АДРІАН. Гарзд, але нічого не гарантую. Ти мене просиш збудувати щось типу перевернутої піраміди. Та мені вже кортить спробувати... То як, пливемо до них?

ЖЮЛЬЄН. Ну, вони ж наче й без нас не сумують...

АДРІАН. Схоже, ми потикаємо носа до чужого проса.

ЖЮЛЬЄН. Влучно сказано! Ну, принаймні ми познайомились.

АДРІАН. А друзяки в тебе є?

ЖЮЛЬЄН. Справжніх – немає. Подружка всіх заступила.

АДРІАН. А ти казав, що ви дуже рідко бачитесь.

ЖЮЛЬЄН. Однаково вона забирає весь час.

АДРІАН. Правду кажучи, моя теж. Ми не одружені, проте вона займає весь мій час.

ЖЮЛЬЄН. Саме тому і займає.

АДРІАН. Що?

ЖЮЛЬЄН. Якщо одружитесь – ти про неї забудеш.

АДРІАН. Про неї не забудеш... Навіть тоді мало що змінилося б. Вона однаково все заповнила б. Але я не скаржусь, не подумай...

ЖЮЛЬЄН. Я хотів сказати те саме. Бувають жінки, які все собою переповнюють. Навіть якщо вживати їх гомеопатичними дозами.

АДРІАН. Так, власне... Мені здається, що якби я бачив її частіше, однаково до неї не звик би.

ЖЮЛЬЄН. Твою як звуть?

АДРІАН. Марія.

ЖЮЛЬЄН. Гарне, просте, екологічне ім'я...

АДРІАН. А твою як?

Жюльєн. Антуанетта.

АДРІАН. Ну – це, звичайно, зовсім інше...

7.

Надвечір'я, в будинку Адріана.

МАРІЯ. Як же мені тут добре!

АДРІАН. Це тому, що тобі вдалося тут засмагнути голяка?

МАРІЯ. Ой, ні, я зазвичай нічого не соромлюсь. Хоча засмагати голяка – не звикла! Мені моя біла дупця до вподоби...

АДРІАН. Це правда: білі дупці – дуже привабливі, надто ж у тебе...

МАРІЯ. Ти мене з кимось порівнюєш?

АДРІАН. Та ні, нагод було небагато. Але я люблю, коли ти така, мов дівчинка. Мені згадалась реклама крему для засмаги. Біжить дівчинка, а песик зубами тягне її за трусики. І видно, що під ними – біла дупця.

МАРІЯ. Якась реклама для старих сатирів! І ти, звичайно, ототожнив себе із песиком. Ну, зізнайся: ти мариш зірвати з мене трусики – зубами, чи не так?

АДРІАН. Зубами? Ну, я про це ніколи не думав.

МАРІЯ. Не думав, та однаково це засіло у твоїй макітрі. Ти гадаєш, реклама на чому побудована? Ми в конторі все на забанках будуємо. Друкуємо родинні світлинки, на яких усе – голки не доточиш, усі вбрані дуже пристойно. Подружжя беруться за рученьки і обмірковують своє світле майбуття. Але ж людям не того треба. Вони бачать там зовсім інше!..

АДРІАН. Правда? І що ж інше вони там бачать?

МАРІЯ. Мужиків і теличок, що відриваються на повну, а ще – просто-таки звірячі злягання.

АДРІАН. У них що, в голові – вінегрет?

МАРІЯ. Ти, звичайно, цього не побачиш, Адріане. Ти – душа чиста й проста, в тобі навіть натяку на відхилення немає. Але це – нетипово, ти – виняток, ти – поза популярцією.

АДРІАН. Як це, «поза популярцією»?

МАРІЯ. Ти – соціологічно не релевантний! Це мені й подобається!..

АДРІАН. Якщо я правильно зрозумів, ті люди, що їдуть на відпочинок у парі, насправді уявляють, що здибають на пляжі ще когось?

МАРІЯ. Так! А що таке пляж? Шумовиння – наче величезне водне ложе. А кокосові пальми – тобі ніколи не спало на думку, що вони означають?

АДРІАН. Певне, фалічні символи?

МАРІЯ. Браво, Адріане! Хлопчику, ти не такий дурненький, як мені здавалося!..

АДРІАН. Радий дізнатися про це. Якщо я правильно зрозумів, я – природна людина.

МАРІЯ. Коли добре поміркувати – справді, в цьому щось є.

АДРІАН. А ти – досвідчена кокотка і збиваєш мене з праведного шляху?

МАРІЯ. Хто тебе цьому всьому навчив?

АДРІАН. Один приятель – із водного поло. Він також мій клієнт, але передусім – другака. Він цікавиться кінцем століття.

МАРІЯ. Чим? Кінцем століття?

АДРІАН. Ну, наприкінці кожного століття, як-ось недавно, багато чого змінюється... Його цікавить кінець позаминого століття.

МАРІЯ. Тобто він – історик?

АДРІАН. Так, але непростий. Він читає п'єси. Читає тільки п'єси, намагається їх зрозуміти, а через них – як тоді жили люди.

МАРІЯ. Цікаво-цікаво!.. Кажеш, він іще й хороший клієнт?

АДРІАН. Так – хоче, щоб я йому зробив сад. Із нічого. Там – ні землі, ні жодної рослини, та ще й місця – кіт наплавав.

МАРІЯ. Дивна така ідея... Ти дивився, де це?

АДРІАН. Так, сьогодні зранку. Там у нього все напхано книжками. Каже, що збудився в тому середмісті. Але переїхати не може.

МАРІЯ. Чому ж?

АДРІАН. Бо жінка не хоче.

МАРІЯ. То він одружений?

АДРІАН. Ні, але подружка займає в його житті забагато місця. Ти зауваж: він не називає її «подругою», а саме «подружкою». Ну, власне, як і я.

МАРІЯ. Ти також гадаєш, що я займаю забагато місця у твоєму житті?

АДРІАН. Ні, але...

МАРІЯ. Чи я в ньому місця не займаю?

АДРІАН. Не патякай дурниць. Я просто сказав, що коли комусь про тебе розповідаю, то також кажу: «моя подружка». До речі, він дуже упообав твоє ім'я.

МАРІЯ. Ви, мабуть, уже добряче заприятелювали, якщо ти йому розповів про мене. І що ж він сказав нового про моє ім'я?

АДРІАН. Йому воно здалось «екологічним». А коли я побачив його квартиру – якщо це взагалі можна назвати квартирою, – то усвідомив, чому тобі подобається приїздити сюди. Повір: у такому місці, як там, ти ніколи не змогла б жити. Навіть якщо я зроблю йому сад і його подружка схоче там засмагати, то все буде – як на вітрині.

МАРІЯ. Мені це все може сподобатись.

АДРІАН. Я тобі не вірю! До того ж, одразу видно, що його подружка геть на тебе не схожа.

МАРІЯ. Ти бачив її фотку?

АДРІАН. У цьому вона на тебе схожа. Просто ненавидить фотографуватись! Щоправда – не знаю, де він міг би поставити її світлину. Його книжки займають усе місце. Я бачив лише одну-однісіньку квітку. Просто не міг її не помітити.

МАРІЯ. Чому?

АДРІАН. Бо це була магнолія. Просто жах, наскільки ці магнолії однакові! Вона мов дві краплі води схожа на ту, яку ти відвезла до бабусі.

МАРІЯ. А ти в нього не спитав, звідки вона?

АДРІАН. Ні... А хіба мав запитати?

Марія. Звичайно ж, ні! Про такі речі не запитують. Це нечемно. Треба хоч трохи поважати особисте життя інших! Ну – ви, звичайно ж, порівняли всі переваги ваших подружок. А ось запитати, звідки магнолія, ти не міг, – я в шоці!

АДРІАН. Якщо ти хочеш, я запитаю в нього іншим разом.

МАРІЯ. Під час наступного матчу у водне поло?

АДРІАН. Ні, коли він зайде сюди – глянути на мої креслення. Йому страх як кортіло побачити, де я живу...

МАРІЯ. Коли ж він зайде?

АДРІАН. Хочеш його побачити? Я хотів би, щоб ви познайомилися. Він зайде післязавтра, завезе мене на гру і відвезе додому.

МАРІЯ. Післязавтра? Ніяк не можу, в мене – семінар.

АДРІАН. Дивно...

МАРІЯ. Чому це «дивно»? Я сказала щось дивне?

АДРІАН. Ні... Власне... Так, бо такого ще не було.

МАРІЯ. Чого саме?

АДРІАН. Щоб ти казала, чому не зможеш прийти.

МАРІЯ. Ну, то сьогодні – велике свято. Можеш загадати бажання!

АДРІАН. Я хотів би...

МАРІЯ. Ну, не вголос, бо не справдиться!..

8.

Одного вечора, у квартири Жюльєна.

АНТУАНЕТТА. Знаєш, іноді мені здається, що ти не такий, як решта...

ЖЮЛЬЄН. Дуже на це сподіваюсь!

АНТУАНЕТТА. Маю на увазі – не такий, як інші інтелігенти.

ЖЮЛЬЄН. Я – не інтелігент.

АНТУАНЕТТА. Справді? Ти весь вік – у книжках, окуляри – мов лупи...

ЖЮЛЬЄН. Ну, якщо хочеш – можу купити лінзи.

АНТУАНЕТТА. Оце вже ні! Обожною знімати ці окуляри, ти ж знаєш! Твої підсліпуваті очі зводять мене з розуму.

ЖЮЛЬЄН. Ти мені цього не казала... Що це з тобою?

АНТУАНЕТТА. Ну – іноді маю настрій для лагідних слів.

ЖЮЛЬЄН. Ти хочеш за щось вибачитись?

АНТУАНЕТТА. Ні, чому це?!

ЖЮЛЬЄН. Не знаю... Просто ти шойно надміру захоплювалась тим, що я починаю лісити, а тепер – мої сліпи... Далі на черзі – викривлені колінця та пласкі ступні.

АНТУАНЕТТА. Ти ще забув про запалі груди та животик.

ЖЮЛЬЄН. Ні – ну чомусь же ти надумала зловити мене на гачок компліментами?!
АНТУАНЕТТА. Так. Мабуть, усе так, мабуть, я хочу, щоб і ти мені дещо сказав...
ЖЮЛЬЄН. Що це – «дещо»? Можу і про королівський стан, і про божественну плоть, і про золоті коси...
АНТУАНЕТТА. Хочу, щоб ти сказав мені про мою душу.
ЖЮЛЬЄН. Про твою душу? Ну, я навіть не знаю, що це...
АНТУАНЕТТА. Ти, мабуть, сумніваєшся, чи маю я душу...
ЖЮЛЬЄН. Справді – кілька століть тому це питання можна було навіть не ставити. Нині ж – сумнів щодо її існування – неабиякий привілей.
АНТУАНЕТТА. Ну, хоч щось дізналася! Але ж я не жартую, ти знаєш... Я хочу, щоб ти мені сказав, якою я тобі здаюся.
ЖЮЛЬЄН. Я зустрів тут одного...
АНТУАНЕТТА. Не з'їжджай із теми.
ЖЮЛЬЄН. Зовсім ні, я саме до неї підходжу – ось побачиш. Отже, я зустрів одного хлопця, суперового хлопця – ну, на водному поло. Я тобі його представлю. Однаково ти маєш його побачити. Бо він тут працюватиме.
АНТУАНЕТТА. Тут? Що ж він тут робитиме?
ЖЮЛЬЄН. Сад.
АНТУАНЕТТА. Ти знайшов якогось шаленця – і він погодився?
ЖЮЛЬЄН. Ніякий він не шаленець. Дуже серйозний хлопець – видно, що справу цю знає як свої п'ять пальців. Він навіть розробляє нові сади! Мені здається, це просто дивовижне покликання! І він робить цікаві речі. Саме займається одним парком, побіля басейну.
АНТУАНЕТТА. Не бачу жодного зв'язку зі мною.
ЖЮЛЬЄН. Так ось, ми з цим хлопцем біля басейну теревенили про те, про се. І він розповів мені про свою жінку – ну, тобто про свою наречену... власне, він не заручений... ну, про свою подругку. Так ось, про неї він сказав одну дуже гарну річ. Він сказав, що ніколи до неї не звикне.
АНТУАНЕТТА. Він таке сказав?!
ЖЮЛЬЄН. Саме так, дослівно. Мене це вразило, і я подумав: маю це запам'ятати.
АНТУАНЕТТА. Це ще не значить, що вони не живуть у згоді.
ЖЮЛЬЄН. Зовсім ні! Навіть навпаки: я певен... чи мені здалось: я зрозумів, про що йшлося. А йшлося про те, що вона завжди його дивуватиме, що їхній зв'язок ніколи не стане банальним, буденним. Вони обоє житимуть отими несподіванками. Це мене вразило тому, що я відчуваю те саме до тебе. Я ніколи до тебе не звикну, я теж ніколи-ніколи до тебе не звикну, і це – просто дивовижно!
АНТУАНЕТТА. Ти цього мені не казав ніколи, Жюльєне, ти мене дуже зворушив!..
ЖЮЛЬЄН. Це – плагіат. Це ж не я, це той...
АНТУАНЕТТА. Це нічого не міняє. Чомусь раптом це мене дуже зворушило.
ЖЮЛЬЄН. Але ж ти не будеш через це рюмсати?..
АНТУАНЕТТА. Просто я вважаю, що це все дуже зворушливо. Ви там, обоє, біля басейну, у своїх плавочках та шапочках ні сіло ні впало звіряєтесь одне одному у коханні до жінок, і ці слова можуть далеко, далеко завести... Мені здалось, що я все це бачу тут, на власні очі – дуже чітко!.. Він каже, що ніколи до неї не звикне. І ти думаєш те саме!..

ЖЮЛЬЄН. Це скидається на малюнок із коміксу: він говорить, а я думаю. Над ним малюють квадратик, а наді мною – хмаринку. Але я не чекав, що це справить на тебе таке враження...

АНТУАНЕТТА. Пусте, це минеться... Ох, ці чоловіки!..

ЖЮЛЬЄН. Я не бачу тут нічого приголомшливого.

АНТУАНЕТТА. Просто ти нічого не розумієш...

ЖЮЛЬЄН. А ти мені досі не сказала, чому я не такий, як решта.

АНТУАНЕТТА. Я мала на увазі, як решта інтелігентів. Хочеш доказ? Ти граєш у водне поло і теревениш із садівником.

ЖЮЛЬЄН. А хіба садівник – не інтелігент? Ті сади ж у нього спершу вимріюються в голові... Цей хлопець – поет.

АНТУАНЕТТА. А як його звать?

ЖЮЛЬЄН. Адріан. А його подружку – Марія. Кумедно, ні?

АНТУАНЕТТА. Не бачу тут нічого кумедного...

ЖЮЛЬЄН. Він дбає про сади, а в неї – найкраще ім'я на світі.

АНТУАНЕТТА. Тобі так здається?

ЖЮЛЬЄН. Ну, ти ж не будеш і на цих словах рюмсати? Для мене ім'я «Марія», може, й не дуже оригінальне, зате ж воно – первісне, екологічне...

АНТУАНЕТТА. А ім'я «Антуанетта» тобі не до вподоби?

ЖЮЛЬЄН. Ну, я просто обожаю це ім'я, але воно... як сказати?.. не таке засадниче. Хоча при цьому імена дуже добре паруються. Як гарно звучить «Марія-Антуанетта»!.. Але не уявляю собі нікого з іменем «Антуанетта-Марія».

АНТУАНЕТТА. Хочеш сказати, що їх не можна поміняти місцями?

ЖЮЛЬЄН. Так, саме це... Але це тебе, здається, засмутило. Ти сумуєш, Антуанетто?

АНТУАНЕТТА. Ні, Антуанетта не сумує.

9.

В аптеці у Жозефіни-Шарлотти.

МАРІЯ. На судні паніка! Паніка на судні!

ШАРЛОТТА. Ну, що там у тебе ще?

МАРІЯ. Адріан із Жюльєном! Зустрілися!

ШАРЛОТТА. Ти гуляла попід ручку з одним і ви зустріли другого?

МАРІЯ. Ти ж знаєш: я ніколи з чоловіком на людях не гуляю. Тим паче не ходжу під ручку. Це так вульгарно!

ШАРЛОТТА. Що ж тоді?..

МАРІЯ. Кажу ж тобі: вони зустрілися.

ШАРЛОТТА. Зустрілися? От і добре. І з чого ти бачиш, що вони один одного впізнали?

МАРІЯ. Вони побачились і заприятюлися!

ШАРЛОТТА. Що, невже переспали?

МАРІЯ. Дурепа! Який жах! Звісно ж, ні!

ШАРЛОТТА. Нема тут нічого жахливого! Чоловік із чоловіком, як і жінка з жінкою – цілком нормальні речі...

Марія. Ні, я просто кажу, що вони бачились і побачаться знову!

ШАРЛОТТА. То й що? Тебе ж там із ними нема!..

МАРІЯ. Так, але ж вони говорять про нас... тобто про мене.

ШАРЛОТТА. Ну, а про що цим мужляям іще говорити? Про футбол, про тачки й дупці! Якщо вони теревенять про твою дупцю, – сприймай це як комплімент!..

МАРІЯ. Все значно гірше: вони говорять про мою душу.

ШАРЛОТТА. О, на цій стадії, певна річ, усе – безнадійне. Бідолашна моя Маріє, сердешна моя Антуанетто... Котрій із них нині гірше?..

МАРІЯ. Обом погано. Ця історійка скінчиться кепсько.

ШАРЛОТТА. Є одне дуже просте рішення. Просто кинь одного з них – без пояснень – і не стане ні Марії, ні Антуанетти. Обирай ретельно, найкращого – ось і вся гра! Одному на лихо, іншому на втіху. Життя – це боротьба. І нехай переможе найсильніший!

МАРІЯ. Ти зовсім здуріла! По-перше, я зовсім не хочу нікого обирати. Та навіть якби обрала одного, однаково мала б зустрітися з його приятелем, тобто з другим, тож навіть якщо виберу когось одного – фіаско не уникнути.

ШАРЛОТТА. Ну, тоді кидай обох.

МАРІЯ. Ти з глузду з'їхала! Кажу ж тобі: вони мені треба обидва.

ШАРЛОТТА. Ну, звичайно, на чужий коровай рота...

МАРІЯ. Тобі, однолюбці, легко так міркувати!

ШАРЛОТТА. Більше однієї речі за раз не роби – тоді й час на все знайдеться, й подружнє життя налагодиш...

МАРІЯ. Подружнє життя?

ШАРЛОТТА. Авжеж! Якщо дозволиш вставити слово, то повідомлю, що в нас із Лаурою-Анною – наполеонівські плани. Ми хочемо завести дітей.

МАРІЯ. Як це? І як ви з цим упораетесь?

ШАРЛОТТА. Ну, я гадаю, так, як і всі.

МАРІЯ. А вам хочеться кількох одразу?

ШАРЛОТТА. Так, двох – і одразу.

МАРІЯ. Тобто близнюків?

ШАРЛОТТА. Можливо... Але тоді має бути одразу троє або четверо.

МАРІЯ. Не розумію.

ШАРЛОТТА. Все дуже просто. Хочемо народити одночасно, щоб діти були одного віку. Щоб не було всіх цих проблем, щоб не гаяти часу потім. Годуємо груддю в той самий час, віддаємо до дитячого садка в один рік, навчаємо ходити, плавати, кататися на велосипеді – все в один час. Більше однієї речі за раз не роби – все має бути за планом! Кажу тобі – це хороший принцип.

МАРІЯ. А батьки ж?

ШАРЛОТТА. Ну – знайдуться. До того ж, правда в тому, що двоє батьків – завжди краще, ніж один.

МАРІЯ. Чому?

ШАРЛОТТА. Щоб кожному дісталосся порівну. Ти уяви, що за все це відповідає лише один-єдиний батько? Та він одразу ж схибнеться!

МАРІЯ. Але ж вони ніколи не погодяться на таке!

ШАРЛОТТА. Ти справді так вважаєш? А я гадала, що ти не лише зустрічаєшся з чоловіками, але й трішки вже знаєш їх.

МАРІЯ. Повір мені: ніхто з них не любить ділитися. У цьому – моя проблема.

ШАРЛОТТА. А їм і не треба нічого ділити! У кожного – по мамі, у кожного – по дитині. Жодних там дядьків чи хрещених. Ми обидві проти подвійних стандартів. Просто ненавиджу це!..

МАРІЯ. То ви будете шукати донорів?

ШАРЛОТТА. Ти що! Гадаєш, я погоджусь, аби нам вприскували сім'я якихось цілковитих незнайомців? Так можна надибати якихось нулів без палички! І якого біса я тоді студювала генетику? Ми хочемо знати, з ким маємо справу, і малята мають знати. До того ж, – уяви, що буде, якщо ми з Лаурою-Анною розіб'ємось об якийсь платан чи загинемо в авіакатастрофі... А малятам же потрібна буде допомога, – хоч ський-такий батько!..

МАРІЯ. Ну, цих батечок вам ще слід спокусити... До того ж, якое синхронно...

ШАРЛОТТА. Ну, не мені тобі пояснювати, як швидко розпалюється чоловіча хіть!.. Надто ж – коли мужик відчуває, що тебе цікавить лише злягання. Їх насторжувє зовсім інше – оспвідчення, обітницї, плани на майбутнє тощо. А так, – після чарчинидругої ми для них будемо найсмачнішим десертом!

МАРІЯ. І що, Лаурі-Аннї байдуже, що ти їй зрадиш... та ще й із чоловіком? І тобі це що – також байдуже?

ШАРЛОТТА. Ось і власне! Якби вона знайшла собі іншу жінку – це був би страшний удар. А тут – яка різниця? До того ж, час від часу розважитись із чоловіком, мабуть, весело!

МАРІЯ. Ну, бажаю вам успіхів... хоч і не приховую скепсису.

ШАРЛОТТА. Довкола стільки чоловіків у розпачі від любовних гризот!.. А нам не треба якихось там залицяльників... Нам треба серйозних хлопців, зі своїми принципами, – потенційних суперових батечків.

МАРІЯ. У кожного з нас – ціла фура своїх проблем! Хай там як, а я досі не знайшла виходу. Ти хочеш примножити рід на цій землі, а я рада під цю землю провалитись. Якщо один любко захоче представити мене другому – що робити?

ШАРЛОТТА. Ну, але це ж тебе не зупинить! У тебе ще є порох у порохівницях, щось вигадась! Бачила ж ти й не таке! Покладись на свій інстинкт...

МАРІЯ. Нічого не вигадано! Виходу не бачу. Розумієш – я все передбачила, окрім цього. Уяви лишень: у ліжку кожен говорить мені про мене, іншу... про іншу мене, хочу сказати... Так, я зовсім не бачу виходу...

ШАРЛОТТА. Отже, виходу справді нема.

МАРІЯ. Що ти кажеш?

ШАРЛОТТА. Сама ж бачиш, до чого дожилася! Самій усе остогидло... Кінчай із ними – буде мир.

МАРІЯ. Це було б запросто, Жозефіно-Шарлотто. Я до цих хлопців до обох прикипіла серцем. Вони мене обожнюють – і я обожнюю їх. Для них я – все на світі, я це відчуваю. Якби ти знала, що вони про мене кажуть одне одному... Це так зворушливо – хоч плач!

ШАРЛОТТА. Тільки не в моїй крамниці, будь ласка!

МАРІЯ. Вони мені обидва потрібні, розумієш?.. Що ж мені робити, як вийти з цієї халепи?

ШАРЛОТТА. Ну, тоді тягни, відкладай, скільки зможеш...

Марія. Я вже попередила, що маю семінар.

ШАРЛОТТА. Це, звичайно, вихід. А ще можеш піти до монастиря – перечекати, коли все минеться...

МАРІЯ. Якби ж можна було обійтися без них!

ШАРЛОТТА. Ну, ніхто ж не знає – а раптом завтра в одного почнеться алергія на хлорку, а другий відмовиться розбивати сад на терасці в писаки! То не квап ти події, ну! Усміхнись!.. А тим часом ходімо – вип’ємо чогось для настрою!

10.

Одного вечора, у квартирі Жюльєна.

ЖЮЛЬЄН. Ну як – відбула свій семінар?

АНТУАНЕТТА. Шеф, як завжди, занівсився. До того ж, цього разу не він один. Дуєтом із новим радником при конторі – теж такий хвалько, що ну! І за кого вони себе мають, ці двоє мужиків? Теж мені, креативненькі – бо яюсь, за царя Панька, винайшли гасло для прального порошку! І тепер із якнайсерйознішим виглядом биті дві години просторікують про те, чи на афіші має бути чорнявка, а чи білявка, або ж – чи юнака слід поголити ретельно, чи залишити дводенну неголеність.

ЖЮЛЬЄН. Ну – вони ж мають відробляти свою зарплатню!

АНТУАНЕТТА. Тобі також незле було б цим зайнятись! Ти їх усіх за пояс заткнеш своїми гаслами...

ЖЮЛЬЄН. Не розумію, про що ти...

АНТУАНЕТТА. Ну, ти ж добре прикладаєш оті прикладки, чи не так?

ЖЮЛЬЄН. Та я просто їх повторюю, досліджую... але ж не вигадую! До того ж, – не дуже добре уявляю, як увесь день нидітиму над порошками та підгузниками.

АНТУАНЕТТА. Може, тобі до вподоби ці підгузники вдягати?

ЖЮЛЬЄН. Мені? Вдягати підгузники?

АНТУАНЕТТА. Ну, не тобі, а немовлятам! Маю на увазі... немовлятам, яких тобі доведеться пеленати.

ЖЮЛЬЄН. Ну, про це я ще ніколи не думав... Маю все це обмізкувати... А чому ти мені про це кажеш? Ти вагітна?

АНТУАНЕТТА. Звісно ж, ні! Просто я думала про тебе – і водночас про це. Але дітлахи – це, певне, не твоя стихія?

ЖЮЛЬЄН. Ну, ні, я не був би аж так певен, взагалі – я не проти. Звичайно, вибір – за тобою, але я себе дуже добре уявляю... ну, може, не пеленав би його... але це було б дуже кумедно, я його дечого навчив би...

АНТУАНЕТТА. І це, звичайно ж, має бути хлопчик!

ЖЮЛЬЄН. Чому ти так гадаєш?

АНТУАНЕТТА. Бо ти сказав «пеленав би його», а не «пеленав би її».

ЖЮЛЬЄН. Я думав про «немовля». А «немовля» – середнього роду, а в родовому відмінку... Ну, так уже історично склалося – даруйте!.. Але повторюю: вибір – за тобою...

АНТУАНЕТТА. Чому ж не за нами?

ЖЮЛЬЄН. За нами теж, якщо захочеш.

АНТУАНЕТТА. Отже, – за мною, якщо захочу. А чому вирішуєш не ти?

ЖЮЛЬЄН. Тому що... тому що, – так уже повелося. Це твоє тіло, і я не можу вирішувати за тебе... Ні, цього я собі дозволити не можу.

АНТУАНЕТТА. Ти не гадаєш, що замало його встругнути – по тому ще слід нести відповідальність за цю дію?

ЖЮЛЬЄН. Ну, я ж просто сказав, що...

АНТУАНЕТТА. Власне, бути сучасним чоловіком – дуже зручно.

ЖЮЛЬЄН. Я ніколи не казав, що я – сучасний чоловік. Я радше – зі старих реакціонерів. Але ж те, що ви вже здобули, – ви здобули, і нічого до цього повертатись.

АНТУАНЕТТА. І міняти тут нічого.

ЖЮЛЬЄН. Маю тобі зауважити, що я тут ні до чого. Всі запитання постав своїм товаришам.

АНТУАНЕТТА. Яким ще товаришам? У мене товаришів немає... Це слово, здається, не має жіночого роду. Ось ти насправді – мій товариш.

ЖЮЛЬЄН. Еге ж, – твій споборник у спальні.

АНТУАНЕТТА. У спальні? Радше в алькові, або точніше – на мансардному матраці.

ЖЮЛЬЄН. Все це я визнаю. Тут дещо затісно. Це я помітив у Адріана.

АНТУАНЕТТА. В Адріана?

ЖЮЛЬЄН. Ну, в мого паркового архітектора, – того, що нас озеленить. У нього – дуже симпатична фермочка. Ти маєш її побачити! І спальня з вікнами до саду... Так гарно, що й не скажеш! Тобі вона страшенно сподобалася б!

АНТУАНЕТТА. Ти і його спальню вже бачив?

ЖЮЛЬЄН. Із саду. Там дуже мила кімнатка, все так романтично...

АНТУАНЕТТА. Тобі таку хочеться?

ЖЮЛЬЄН. Фермочку? Так, хотілося б... А він ось вагається, чи не переїхати до міста. Бачиш: кожен мучиться по-своєму...

АНТУАНЕТТА. Ти бачив його подружку?

ЖЮЛЬЄН. На жаль, ні. Йому також прикро, що ви не познайомились. Переказував тобі вітання.

АНТУАНЕТТА. Але ж я цього хлопця ніколи не бачила.

ЖЮЛЬЄН. Ну, це така форма ввічливості на відстані. В мене ж – так само. Відколи він мені сказав про цю Марію – я хочу з нею побачитись!..

АНТУАНЕТТА. Вона аж так тебе зацікавила?

ЖЮЛЬЄН. Нічого тобі ревнувати.

АНТУАНЕТТА. Я й не ревную нітрохи. Чому б це я мала ревнувати?

ЖЮЛЬЄН. Твоя правда. Проте, оскільки друзі наших друзів стають і нашими друзями, то...

АНТУАНЕТТА. Отже, ти гадаєш, – якщо цей Адріан став твоїм другом, то він має і моїм другом стати?

ЖЮЛЬЄН. Так – але ж не надто близьким другом!..

АНТУАНЕТТА. Саме так: не надто близьким другом, твоя правда.

ЖЮЛЬЄН. Чому ж? Тобі здається, це старомодно? Мої погляди застаріли?

АНТУАНЕТТА. Ну до чого ти ведеш, любий мій Жюльєне?

ЖЮЛЬЄН. Просто ми хотіли дещо зорганізувати...

АНТУАНЕТТА. Хто це – «ми»?

ЖЮЛЬЄН. Адріан і я.

АНТУАНЕТТА. Боже мій, це кохання з першого погляду!

ЖЮЛЬЄН. Не можна ж весь час варитись у своєму соку!.. Ми ж ніколи разом не виходимо на люди... Тепер трапиться okazія. Ми вже нагледіли ресторан. Називається він «Водевіль» – колишній театр. Що ти на це скажеш?

АНТУАНЕТТА. Ладна побитись об заклад, що цей ресторан знайшов ти.
ЖЮЛЬЄН. Від тебе нічого не можна приховати.
АНТУАНЕТТА. Ще ж і наша Марі має погодитись!
ЖЮЛЬЄН. Мені подобається, що ти її так назвала. Ви вже – наче давні знайомі.
АНТУАНЕТТА. Сподіваюсь, вона теж так вважає.
ЖЮЛЬЄН. Звичайно! Прикро буде, якщо ви не заприятелюєте.
АНТУАНЕТТА. Але й таке цілком може статись! Ми ж не маємо потоваришувати лише через те, що потоваришували ви.
ЖЮЛЬЄН. Просто мене це здивує. У вас стільки спільного! Марія до Адріана теж увальюється зненацька, часто без попередження. Ну, це схоже на тебе. На щастя, коли придбаєш мобільника...
АНТУАНЕТТА. Я передумала. Дурна то була ідея! Вона недовго мене переслідувала. На перший погляд здається, що з цією штукою більше свободи, але швидко стаєш її рабинею. Ти мав слушність.
ЖЮЛЬЄН. Як прикро!
АНТУАНЕТТА. Але ж тобі моя затія наче не сподобалась?..
ЖЮЛЬЄН. Просто з мобільним я міг би до тебе додзвонитись, коли захотів би, о будь-якій годині дня чи ночі.
АНТУАНЕТТА. Саме це мене і змусило передумати.
ЖЮЛЬЄН. Ну то як, на ресторан ти згодна?
АНТУАНЕТТА. Залишиш мені повідомлення в офісі. Я тобі передзвоню по обіді. Все залежатиме від двох-трьох речей.
ЖЮЛЬЄН. Його це потішить!

11.

Надвечір'ям у будинку Адріана.

МАРІЯ. Тут – значно кращі вечірні заграви.
АДРІАН. Кращі, ніж де?
МАРІЯ. Певне, кращі, ніж будь-де.
АДРІАН. Твоя правда. Ти стільки мандруєш, тож маєш із чим порівнювати...
МАРІЯ. У кожного – своє коріння... Щодо тієї магнолії ти мав рацію. Її слід було б висадити у твоєму садку.
АДРІАН. Яка ще магнолія?
МАРІЯ. Ну, бабусина.
АДРІАН. А я чогось подумав, що ти – про ту, яка в Жюльєна... Маячня якась... Дивно, що ти завела мову про коріння – це на тебе не схоже...
МАРІЯ. Мабуть, у людей також є коріння, правда?
АДРІАН. Ну, я не знаю... Мабуть, діди-прадіди...
МАРІЯ. А ще напевне – діти. Діти ростуть, і коріння росте...
АДРІАН. Що це з тобою, Маріє? Я тебе ще не бачив такою розважливою...
МАРІЯ. Хотіла б я подивитись, як у цьому садку гасаять дітваки...
АДРІАН. Мені часом теж таке ввижається. А потім – забуваю...
МАРІЯ. Це не ти вирішуєш, правда ж?
АДРІАН. Ні, але для цього потрібно двоє...
МАРІЯ. Але ж є я?

АДРІАН. Я знаю.

МАРІЯ. Ти мене в цій ролі не уявляєш, авжеж?

АДРІАН. Ну, скажімо... поки ще ні. Мені здається, я це відчув би. Таке відчувають.

МАРІЯ. А себе ти в ролі батька відчуваєш?

АДРІАН. Хотів би я бути жінкою! Бодай задля цього. Народити дитя і милуватись ним... так-от, як милуюся своїми деревами.

МАРІЯ. Отже, я – не та, яка тобі потрібна.

АДРІАН. Повторюю тобі: на все – свій час. Я не поспішаю. Нині я спостерігаю, як ростеш ти...

МАРІЯ. Іноді мені здається, що пустити коріння тут не зможу. Полюбляю переїзди, зміну місця. Але, мабуть, зможу вкоренитися деінде.

АДРІАН. Схоже, в тобі визріває якась затія.

МАРІЯ. Так, це мене непокоїть. Мені сьогодні в офісі дещо запропонували, дещо нове. Наша представниця у Мексиці щойно звільнилась. Замістити її слід якнайшвидше. На цей рік дуже багато замовлень по Мексиці, і туристів не можна кинути там напризволяще – їх треба там приймати!.. Перш ніж оголосити конкурс, шеф повідомив про це мені. Я незлецьки балакаю іспанською. Мені ця пропозиція цікава...

АДРІАН. І надовго ти маєш їхати?

МАРІЯ. На півроку. Мені виділяють квартиру.

АДРІАН. Тобі варто погодитися!

МАРІЯ. І ти за мною не сумуватимеш?

АДРІАН. Ти ще запитуєш! Просто я знаю, що втримувати тебе немає сенсу. А тому – повзати навколішках та благодати тебе залишитись я не буду.

МАРІЯ. А може, я хочу, щоби мене благали залишитись?..

АДРІАН. Не певен, що це якось мені допоможе...

МАРІЯ. Твоя правда. Це все – моє марнославство.

АДРІАН. А ще – матимеш час усе обміркувати.

МАРІЯ. Що саме?

АДРІАН. Подальше життя. Те, чого ти насправді хочеш. А якщо захочеш, аби я до тебе приїхав, – зробиш мені знижку.

МАРІЯ. Ну-ну – хто щадить гріш, має з гаком більш!

АДРІАН. Мабуть, у Мексиці також нічогенькі вечірні заграви...

МАРІЯ. Ти – справжній друг, Адріане!

АДРІАН. Сподіваюсь, я – більше, ніж друг...

МАРІЯ. А нічого краще за дружбу немає. Вона переживе всі чвари. Прошу тебе, якщо я поїду, не треба ридати за мною й вічно чекати. Тут буде напевне повнісінько дівчат, які просто мріють тобі догодити! Бо й ти вмієш годити дівчатам... А вони це відчувають, повір! У них це – в крові, як і в тебе.

АДРІАН. Маріє, не кажи дурниць. Тебе сьогодні наче підмінили. Невже цей вибір нагнав на тебе стільки меланхолії?

МАРІЯ. Я ніколи не вміла вибирати. А тут – просто наче якась перешкода на моєму шляху! Але й оминати її не можу!.. Треба погоджуватись...

АДРІАН. Я маю порадитись із Жюльеном. До речі, ми ж завтра вечеряємо у «Водевілі» – запросили і його подругку...

МАРІЯ. Антуанетту?

АДРІАН. Авжеж, Антуанетту. Жюльєн – дуже цікавий хлопець. Я певен, що він порадить щось путне.

МАРІЯ. Але ж він мене зовсім не знає! І що він може сказати більш путнього, ніж ти? Адже ти дуже добре відчув те, що відчувала я... Ти сказав саме те, що й мав мені сказати, Адріане! Тепер ти мені – як брат.

АДРІАН. Тепер я тобі – брат?! Чому ж не американський дядечко, якщо вже ми такі рідні стали?

МАРІЯ. Радше – мексиканський дядечко!

АДРІАН. То ти прийдеш?

МАРІЯ. Шеф дав мені рівно добу на роздуми. Я маю відповісти йому завтра до обіду. Якщо погоджусь, то поїду післязавтра, ввечері. Тож на пакування валіз залишиться всього один день. Отже, на мене не розраховуй!

АДРІАН. А що з візою?

МАРІЯ. Моя віза дійсна ще кілька тижнів. А подовжу її вже там...

АДРІАН. Тобто Жюльєна ти вже не побачиш...

МАРІЯ. Ну, познайомиш нас потім... А хтозна – може, ти його з собою привезеш і до Мексики?

АДРІАН. Оце вже ні! Якщо й виберуся на кілька днів, то ділити тебе не захочу ні з ким!

МАРІЯ. Ти ж моє сонечко, Адріане! Як мало таких хлопців, як ти! Я буду надзвичайно рада тебе побачити!..

АДРІАН. Ну, до цього ще далеко! Цей вечір – наш! До того ж, є привід відкоркувати шампанське!

МАРІЯ. А як твій сад?

АДРІАН. Ти хотіла сказати – «мій парк». Мені сказали, що на тій нараді їм усе сподобалось. Угоду ще має підписати їхній голова, проте це – нібито проста формальність.

МАРІЯ. Отже, дарма ти гарував кілька ночей поспіль!..

АДРІАН. Знаєш, коли ти тоді пішла, я все закінчив в останній день! Я приніс креслення в останній момент!..

МАРІЯ. А магнолії ти там посадив?

АДРІАН. Там скрізь – повнісінько магнолій! Власне, я запропонував їм назву «Алея магнолій».

МАРІЯ. І що – вони цю назву прийняли?

АДРІАН. Не думаю, що ця назва їм підійде.

МАРІЯ. Ну, для нас буде саме ця назва. Назавжди.

12.

За столиком у ресторані «Водевіль».

АДРІАН. Ти один?

ЖЮЛЬЄН. Ти – теж!

АДРІАН. У мене є причина. Але ж ти?..

ЖЮЛЬЄН. О, в мене – жодних аномалій. Ми ніколи нікуди не втрапляємо разом. Попервах я дивувався, та врешті звикнув. У неї завжди знайдеться якась поважна причина.

АДРІАН. А ти її ніколи не викрадав із дому?

ЖЮЛЬЄН. Жартуєш!

АДРІАН. Ти, мабуть, узагалі не знаєш, де вона мешкає?

ЖЮЛЬЄН. Для мене вона завжди мешкає в офісі. Там я її й застаю... коли застаю. Вона ж весь час на телефоні! Вона, мабуть, і мешкає в тому-таки телефоні – у велетенському такому телефоні!.. І цей компактний, зате зручний у побуті телефон здається мені просто-таки космічним кораблем...

АДРІАН. Але тебе це, схоже, анітрохи не бентежить.

ЖЮЛЬЄН. Просто так вона показує свою неприступність. Усі жінки хочуть здаватися неприступними. Певною мірою... Чи не так?

АДРІАН. Ой, знаєш, я з жінками... Я знаю тільки одну – чи думаю, що знаю тільки одну. І на цьому – все. До речі, мені й хотілося би знати лише її одну...

ЖЮЛЬЄН. Чому це? Ти морочишся з однією, тому хочеш уникнути нових ускладнень?

АДРІАН. Ні, просто я вважаю, що жінка сама по собі – цілий світ, або ж сад, коли на те пішло.

ЖЮЛЬЄН. Ти став поетом!

АДРІАН. Ні... Кажу це як фахівець. Я порівнюю її з тим, що знаю. У ній, як і в саду, є всякого: і ласкавого, і грубого; тут – і краса, і жорстокість; і все це весь час міняється! Навіть у найменшому садку. Ось побачиш – від того саду тебе не відтягнеш. Якщо справді прикипиш до нього душею.

ЖЮЛЬЄН. Я так прагнув його, що вже прикипів до нього душею. Я навіть сподіватися не міг на таку оазу в цій пустелі... А ти досі мариш містом?

АДРІАН. Поки дістався сюди – всі марення розвіялись. Страшне скільки шукав місця для паркування!..

ЖЮЛЬЄН. Ти мав скористатися платним паркінгом, це зовсім поруч!

АДРІАН. Ненавиджу ці паркінги! Надто ж у підземеллях. Там я просто задихаюся, до того ж – ніяк не можу знайти свого місця. Бігаю по колу, мов заведений. Піт ллється з мене струмками. Можу тобі розповісти не одну жахливу бувальщину про це... Я зарікаю!

ЖЮЛЬЄН. А втім, – ти як архітектор мав би добре орієнтуватися на місцевості.

АДРІАН. У тих лабіринтах немає жодної підказки. Все однакове. Вони зумисне збивають тебе з пантелику! Ти втрачаєш орієнтир; навіть небесних знаків не видно – тож і губишся. У тих спорудах, певне, навіть компаси не працюють.

ЖЮЛЬЄН. О!.. Невже ти ще й спостерігаєш за світилами?

АДРІАН. Авжеж – щовечора! Це мене захоплює. Ясними ночами це мене заспокоює. Коли б'юся над якоюсь проблемою, коли не бачу виходу, або коли засинаю над кресленням – дивлюсь угору. І таке враження, що спілкуюся з Усесвітом.

ЖЮЛЬЄН. Ти маєш мені якось це все показати... А Марія ж як?

АДРІАН. У неї там – якась проблема. Ну, мені так здається. Та, схоже, вона це сприйняла досить добре.

ЖЮЛЬЄН. А в лікаря була?

АДРІАН. У лікаря? Ні, ти не зрозумів... Вона надумала емігрувати. І може статись, що вже завтра чи післязавтра відлетить – дуже далеко...

ЖЮЛЬЄН. Куди ж?

АДРІАН. До Мексики.

ЖЮЛЬЄН. Ну, це ж іще не край світу!..

АДРІАН. Так, бувають і віддаленіші місця, справді... Але мене це все ж таки вразило. І змиритися з цим не можу!

ЖЮЛЬЄН. Вона їде у подорож?

АДРІАН. Ні, це по роботі. І принаймні на півроку.

ЖЮЛЬЄН. Чому це – принаймні?

АДРІАН. Бо знаю – там їй сподобається. Мексика – це напевне її країна. І якщо вона сьогодні не прийшла, то все вже вирішила – я знаю.

ЖЮЛЬЄН. Але ж вона ще має це якось оформити? Підписати якусь угоду?..

АДРІАН. Авжеж. І в разі від'їзду має сьогодні ж пакувати валізи.

ЖЮЛЬЄН. Якщо вона і в цьому схожа на Антуанетту, то це має бути щось надзвичайне. Мені здається, в моєї кожного вбрання – по парі.

АДРІАН. Я її гардеробу ніколи не бачив, але Марія також, мабуть, не пасе задніх!..

ЖЮЛЬЄН. Ти навіть гардеробу її не бачив?.. Хоча я також насправді не бачив гардеробу своєї – просто уявляю...

АДРІАН. Це все-таки дивно: навіть у наш час жінки мають якісь химерні таємниці...

ЖЮЛЬЄН. Ну, має ж відбутись компенсація! Був час, коли вони навіть литку боялись показати. Тепер бояться показувати гардероб. Тут, мабуть, є якийсь зв'язок...

АДРІАН. Але, схоже, ти не дуже переймаєшся своєю Антуанеттою...

ЖЮЛЬЄН. Ні, все ж таки мене засмутило, що не зміг тобі її представити. Вона мала мені зателефонувати по обіді... Оскільки вона цього не зробила – має бути поважна причина.

АДРІАН. І це все? Ти що, навіть не запитася, де вона?

ЖЮЛЬЄН. Краще не питати. Мене, до речі, також напружує, коли мені докучають запитаннями.

АДРІАН. Бо є що приховувати?

ЖЮЛЬЄН. Ну, певною мірою... З погляду археологічних студій давнини – напевне.

АДРІАН. Чомусь не бачу зв'язку з археологією.

ЖЮЛЬЄН. Не забувай: я весь час веду розкопки на ділянці археології звичаїв. Заледве століття тому (а ти маєш погодитися, що століття в зіркових вимірах – така дрібниця!), отже – заледве століття тому все було кодифіковане і регламентоване. Кожен був в'язнем під ненастанним наглядом суспільства і дружини – просто пекло! І глузувати з цього можна було тільки в театрі, бо театр – то не справжнє життя! Адже ти навіть не уявляєш, скільки в житті справжньому через дотепні пригоди було плачів і скреготу зубовного! Ну, то краще не питати про це! Антуанетта, до речі, цілком зі мною згодна.

АДРІАН. То ви обоє чините, щоб заманеться?

ЖЮЛЬЄН. Могли б робити, щоб заманеться, та саме через це нічого й не робимо, адже в цьому немає жодного гріха. Таж уся заковика – у переступі. Коли немає заборони, то немає і втіхи від її порушення.

АДРІАН. Тобто немає бажань.

ЖЮЛЬЄН. Ну, бажань немає... майже.

АДРІАН. А куди це ти весь час зиркаєш? Схоже, твій погляд...

ЖЮЛЬЄН. Є на що подивитись. Ти сам побачиш – тільки не поспішай! Тільки не озирайся! Здається, за мною – люстро. Ти не помітив?

АДРІАН. Нічого особливого. Бачу посередні подружжя. Чоловіки сидять спиною, в жінок – нічого видатного... Хоча ні, розумію, про що ти: там добре видно дивовижний фікус – він у чудовому стані! Навіть дивно, як це фікусові так добре ведеться в цій місцині...

ЖЮЛЬЄН. Там не тільки фікус у чудовому стані, повір!.. Стривай, ось я трохи посунусь – непомітно... Ось, тепер ти маєш усе бачити якнайкраще.

АДРІАН. Маєш на оці тих двох дівуль?

ЖЮЛЬЄН. Маю на оці тих двох жінок.

АДРІАН. Я так їх назвав через ту, що спиною до нас, – коротка стрижка дуже її молодить. Стривай-но, я також трішки посунуся. Хочу побачити її обличчя в другому люстрі... О, яка гарнюня!

ЖЮЛЬЄН. Маю тобі зауважити, що друга – ти цього, певне, не помітив! – уже давно подає мені знаки.

АДРІАН. Пускає бісики?

ЖЮЛЬЄН. Не будь вульгарним! Це набагато вишуканіше, тонше. Вона якось поособливному торкається вушка – ніби мимоволі... Або ж легким рухом скидає туфельку. Ох, ці жінки!..

АДРІАН. Ці жінки – що?

ЖЮЛЬЄН. У цьому плані їм не щастить. Нам, чоловікам, тут простіше: нагледіли привабливих дівчат, тут-таки підсіли до них за столик, запропонували келишок чогось, і пішло-поїхало... А як бути їм?..

АДРІАН. А я гадав, що часи змінилися, що все це стало набутками археологів.

ЖЮЛЬЄН. Ні, їм ще слід пройти тривалий шлях еволюції. Щоправда, не певен, чи йдеться про шлях прогресивний. Якби не було цих загравань, не було б і чарування. Просто їх треба помічати... Як на мене, дуже зворушливо, коли жінка ламає усталені заборони і привертає увагу за допомогою таких нехитрих способів... Звичайно, простіше все вирішити у потязі, автобусі чи у ліфті, де близькість очевидна – ба навіть вимушена! Та якщо жінка побачить привабливого чоловіка в ресторані, у цій агорі сучасного суспільства, то на що їй можна розраховувати? На те, що в нього налаштовані локатори – ось і все!

АДРІАН. Отже, гадаєш, ти їй сподобався?

ЖЮЛЬЄН. Це ти зараз побачиш.

АДРІАН. Як це? А що, коли заявиться Антуанетта?

ЖЮЛЬЄН. Кажу тобі – вона не прийде. Та й із Марією нічого не вийшло, старий! І щоб не пойняла тебе депресія, слід розвітись.

АДРІАН. Мені зараз не до того.

ЖЮЛЬЄН. Ти ж сам казав, що ця дівуля тебе вабить.

АДРІАН. Але ж це не привід набиватися до них!..

ЖЮЛЬЄН. Ти гадаєш, що сам до них набиваєшся? А чому вони тоді гуляють удвох? Тому що поодинці – бояться. Саме це їх зближує. Їм зараз, певне, здається, що пощастить із нами...

АДРІАН. Гадаєш – у цих красунь нікого, крім нас, немає?

ЖЮЛЬЄН. А хіба це має хоч якесь значення? Ось вони перед тобою – приступні, жадані, як пара жовтобрюшок, яких їм шойно подали. Жовтобрюшки – дуже вишукана страва, отже, і дівулі мають смак. Вони сіли за столик на чотирьох – і це також дещо значить. Мені здається, саме час і нам до них! Але перед наступом маю пораду: не розкривай їм, хто ти, – це елементарна обачність. Ти – Люсьєн, викладач фізкультури, а я – Бастіан, викладаю латину. Обидва працюємо в Ліцеї імені Лафонтена⁴.

⁴ Жан де Лафонтен (1621–1695) – французький поет, один із засновників нового виду байки у світовій літературі; відомий, зокрема, образами «міських» та «сільських шурів», виведених у «Магнолії».

13.

Телефонна розмова між Марією-Антуанеттою та Жозефіною-Шарлоттою.

ШАРЛОТТА. ...Куди – до Мексики? Та це просто чудово, люба моя!

МАРІЯ. Я наче на світ народилась. Лечу завтра, ввечері; вже спакувалась... хоча не знаю, чи добре чиню.

ШАРЛОТТА. Маєш чинити, як підказує серце. В тебе хороша інтуїція. Я певна: ти знаєш, що робиш, навіть якщо ти про це ще не здогадуєшся.

МАРІЯ. Мабуть, так... Але мені дуже важко!.. Все це так раптово! Та дівуля звільнилась – і вони кинули це на мене. Вчора ввечері, пакуючи валізи, я кілька разів просто ридала!.. Це взялося нізвідки – ти не розумієш...

ШАРЛОТТА. Просто ти усвідомила, що робиш дещо дуже важливе. За таких умов зазвичай панікуєш... Але я переконана: ти на правильному шляху!

МАРІЯ. Ти переконана?

ШАРЛОТТА. Авжеж! Я рідко помиляюсь. Тобі саме чогось такого бракувало, потрібен був раптовий розрив, це подвійне життя мало урватись!..

МАРІЯ. Подвійне життя? Нічого такого не було. Я просто жила по-своєму, і жила дуже добре...

ШАРЛОТТА. Ось бачиш? Ти говориш у минулому часі.

МАРІЯ. Авжеж – тільки ніяк не можу до цього звикнути... Ти не уявляєш, як мені було добре!..

ШАРЛОТТА. Тривалий час так добре бути не може. Колись щось обов'язково мало вийти з ладу.

МАРІЯ. Можливо, я могла б якось цьому зарадити... Вони були на правильному шляху. Вони знайомилися ближче. Знаходили спільні риси...

ШАРЛОТТА. Еге ж, тільки одну спільну рису їм краще було б не шукати.

МАРІЯ. Яку?

ШАРЛОТТА. Ну – це я про тебе! Чи, може, тобі ще на мигах показати?

МАРІЯ. Ти впевнена? Але ж бувають на світі й такі компроміси...

ШАРЛОТТА. Компроміси завжди будуть компромісами. Двоє жінок і чоловік... попри всі негаразди ще здатні зварити кашу. А ось жінка і двоє чоловіків – зовсім інше. Спершу слід вибудувати стосунки, а вже потім можна долучити до них когось третього. А в тебе ж усе навпаки. Уявляєш небезпеку? Вони просто впадуть з неба на землю, повір. Навіть той, у кого досить ліберальні погляди на подружжя, ніколи не погодиться на ту невеличку революцію, яку ти проти нього вчинила. Адже ти завдаси невинного удару самолюбству цих самців. Отже, вони мають або розірвати стосунки, або підкоритися тобі. А ти ж ненавидиш підкорених, чи не так?

МАРІЯ. Шарлотто, ти маєш рацію – як завжди. Просто дезертиркою себе відчуваю!

ШАРЛОТТА. Та ні ж бо! Зовсім навпаки: саме життя прийшло тобі на допомогу! Життя – воно таке, йому треба довіряти, просто слід вчасно ловити його сигнали. До того ж, на нас із Лаурою-Анною ти можеш покладатись. Нас обох вабить ота Мексика, тож приїдемо до тебе! А ще я вирішила найняти асистентку, аби бути вільнішою: не хочу нидіти за тим прилавком двадцять чотири години на добу. Лаура-Анна також ужила заходів, щоб мати більше часу. Ось побачиш: ми будемо бачитися частіше, ніж тут. Ти й оком не змигнеш, а шість місяців будуть уже позаду. Ану ж тим часом усе владається...

МАРІЯ. Що – усе?

ШАРЛОТТА. Може, комусь із них обридне те чекання. Зрештою, час – найкращий лікар. Цього терміну досить, щоб вони втішились із іншою... Звичайно чоловіки дуже добре дають собі раду... До речі, про чоловіків: і нам із Лаурою-Анною все вдалося!

МАРІЯ. Що вам вдалося?

ШАРЛОТТА. Ну, нас закадрили – як справжніх гетеросексуалок. Ми ще досі не прийшли до тям. Щоправда, це не була хресна дорога, ні! Врешті – це було приємніше, аніж гінекологічне обстеження.

МАРІЯ. Ой, я дуже тішуся за вас! Але ж ви гав не ловили...

ШАРЛОТТА. Хіба ж я колись ловила гав, коли була одержима якоюсь ідеєю?

МАРІЯ. А ці чоловіки були милі?

ШАРЛОТТА. Ще й які! Це ж треба нам було натрапити на таких мужичків у перший день ловів! Вони були страшенно чемні, носили в гаманці результати останніх аналізів, трошки повагались, але дуже зраділи, коли ми їм заявили, що не любимо презиків. Коли ж вони дізнались, що я – аптекарка, то миттю пройнялися до нас довірою. Все ж таки і в моєї професії є переваги! А в наші тривожні часи – це просто знак якості, повір мені! Якби ж вони тільки знали... Як у нас кажуть – «на те він і кравець, щоб подертий жупан носити». Ну – нехай, підманули ми їх задля доброї справи. Тепер чекатимемо...

МАРІЯ. І не сором тобі? Чи ж не ганьба так із ними поводитись?

ШАРЛОТТА. Еге ж, буду я з ними панькатись! Хоч раз помінялася роллю з мужиком! Та й невідомо ще, чи ми їх колись побачимо. Це теж покаже, хто є хто насправді. Вони до всього цього так підійшли, особливо мій, що я одразу ж помітила: в них це було не вперше. Я того, першого, відразу собі нагледіла: знаєш, такий красень і самовпевнений хвалько – він миттю примітив на собі мій погляд, наче так і мало бути; він був готовий до розваг! Але ж і дружкá свого не хотів кинути в біді – я відчула, що він мав його переконувати; потім же – пішло-поїхало!.. А оскільки Лаура-Анна причарувала його тонкосльозого дружкá, все вирішилось дуже просто. Він теж нарешті розпалився – щоправда, не так швидко, як мій; а втім, Лаура-Анна й сама дуже сентиментальна, тож вона його вподобала. До того ж, мета виправдовує засоби. Ми ж також не щодня залицаємось до мужиків по рестораціях, бо в нас своє життя, а в них – своє. Все це сталося, коли подали жовтобрюшок. Ми саме скуштували закуски, аж тут отаборились навпроти оті мужчинки. Я швидко впіймала їх на гачок! А потім усе було простіше простого. Я вже й забула була, що заарканити мужика так просто... Ти швидко собі там знайшла б когось – вони взагалі, здається, заводяться з півоберта. Та все ж таки будь обачною: ці мацо геть не бажують ділитися жінками...

МАРІЯ. А які вони були на вигляд, ці ваші запліднювальники?

ШАРЛОТТА. Обидва в хорошій формі. Один – узагалі качок, до речі, – вчитель фізкультури, до того ж, мешкає десь за містом. А ще Лаурі-Анні здалося, що його кинула дружина, чи щось таке... Але ж Лаура-Анна просто створена для розради скорбних душ – це її фах! Вона-бо психолог, і тому пояснила сердезі, що він має гідно пройти через це випробування, і те, що він зробить, буде для нього чудовим уроком. А в другого – ну, в мого, – душа не ятрилася нітрохи... Маріє-Антуанетто?.. Ти тут? Нас що, роз'єднали?.. Ти чуєш мене?

МАРІЯ. А яка назва того ресторану, де ви здибались?

ШАРЛОТТА. Це колишній театр, – стривай, зараз я згадаю... «Водевіль», – так, авжеж, «Водевіль»... Чого ти кашляєш – ти що, хвора?..

14.

Ранок. Квартира Жюльєна.

АНТУАНЕТТА. Я прийшла сказати тобі, що йду.

ЖЮЛЬЄН. Як – і ти теж?

АНТУАНЕТТА. Чому це – «я теж»?

ЖЮЛЬЄН. Ну, в архітектора, з яким ми оце вчора вечеряли, – в нього теж подружка їде. Аж до Мексики, уявляєш?

АНТУАНЕТТА. Чого я маю це уявляти? І надовго вона?..

ЖЮЛЬЄН. На півроку, щонайменше – на півроку!

АНТУАНЕТТА. Ну – то я теж їду.

ЖЮЛЬЄН. Не може бути! А надовго?

АНТУАНЕТТА. Ну, півроку – непоганий термін, отже, скажімо, на півроку.

ЖЮЛЬЄН. Куди ж ти їдеш?

АНТУАНЕТТА. Нікуди. Але ти мене більше не побачиш. Просто я йду з твого життя.

ЖЮЛЬЄН. У тебе є для цього якась підстава?

АНТУАНЕТТА. Радше – відчуття. Я маю піти. До того ж, чому це я маю тобі щось пояснювати? Ти в мене ніколи пояснень не вимагав. Чому ж тепер запитуєш?

ЖЮЛЬЄН. Уявімо, що я нічого не казав. Просто вирвалося мимохіть. Даруй.

АНТУАНЕТТА. Це сталося вчора, по обіді. Я запитала в себе, – нащо тобі телефонувати? Мені зовсім не хотілося до вас.

ЖЮЛЬЄН. Ну, це не новина! Ми ніколи ні до кого разом не ходимо. Ми вперше мали вилупитися зі своєї лялечки. І це стало травмою для тебе.

АНТУАНЕТТА. Ні, річ не в тому – хоча й схоже на це. Просто я не уявляла себе поруч із тобою ще перед кимось, я не уявляла нас разом на людях, не могла провести між нами асоціативного зв'язку, скажімо так. Але ж це дещо значить, чи не так? Отже, мені здалося, що нехай уже краще все вирішить час. Те, що я кажу, – зовсім купи не тримається, правда?

ЖЮЛЬЄН. Ну, наче ні... Ти боїшся людського осуду, тебе непокоїть думка інших... звичайно, якимсь раціональним зерном в цьому є. Може, ми задовго жили зациклені на самих собі, у своєму замкнутому світі?.. Коли ж я запропонував цю вечерю, – тобі здалося, що весь світ перевернувся догори дном. Я одразу ж відчув, що наша задумка була тобі не до душі. Але ж ти зробила з цього якісь дуже дивні висновки...

АНТУАНЕТТА. А ти що думаєш про все це сам – у душі, насправді?

ЖЮЛЬЄН. По-перше, я не буду опиратися твоєму бажанню. Якщо ти все відчуваєш саме так, я не можу це ставити під сумнів.

АНТУАНЕТТА. Але ж ти відчуєш, що тобі чогось бракує, хіба ні?

ЖЮЛЬЄН. У моєму житті – загалом так, певна річ! Я цього ще не усвідомлюю, це так раптово... Я це відчуваю ввечері або завтра. Я тобі тоді зателефоную до офіса.

АНТУАНЕТТА. Ні в якому разі! Я не хочу більше, щоб ти до мене телефонував. Це просто несерйозно якось!..

ЖЮЛЬЄН. Ну, як захочеш...

АНТУАНЕТТА. А вчора ввечері все було гаразд?

ЖЮЛЬЄН. Так, тобто ні... Марія також не прийшла. Вона пакувала речі. Адріан був просто приголомшений!

АНТУАНЕТТА. Але ж ви втішились?

ЖЮЛЬЄН. Тобто, чи я його втішав? Ти запитуєш, чи я його втішав?

АНТУАНЕТТА. Так, авжеж.

ЖЮЛЬЄН. Ну, ти ж знаєш, як це все в чоловіків...

АНТУАНЕТТА. У тім-то й річ, цього я не знаю, зовсім не знаю.

ЖЮЛЬЄН. Намагаємось сприймати все на позитиві. Випили, повеселились...

АНТУАНЕТТА. Багато випили?

ЖЮЛЬЄН. Достатньо, так...

АНТУАНЕТТА. А по тобі не скажеш!..

ЖЮЛЬЄН. Ти ж знаєш – я алкоголь сприймаю нормально. А ось Адріан... Якби ж ти його бачила – напився до чортиків!

АНТУАНЕТТА. Ця Марія для нього, мабуть, багато важить...

ЖЮЛЬЄН. Очевидячки. Після всього він усіх там кликав Маріями.

АНТУАНЕТТА. Кого це – всіх?

ЖЮЛЬЄН. Ну, не знаю, – гардеробницю, продавчиню цигарок...

АНТУАНЕТТА. Він що, курив? Це на нього не схоже.

ЖЮЛЬЄН. А з чого ти взяла?

АНТУАНЕТТА. Із твоїх описів: ти ж мені змалював його таким собі лісовиком, – ось я й уявила, як він тихо-мирно пахтить люлькою, милуючись кізками на зелених луках...

ЖЮЛЬЄН. Ну й інтуїція ж у тебе! Це все в його стилі.

АНТУАНЕТТА. А інших жінок, окрім продавчині цигарок та гардеробниці, там хіба не було?

ЖЮЛЬЄН. Було-було, ще й повно, але всі – із чоловіками. До того ресторану ходять або парами, або з друзями – зовсім не для нових знайомств.

АНТУАНЕТТА. Ну, окрім хіба що торговок цигарками або гардеробниць, якщо вони не бридулі...

ЖЮЛЬЄН. Ти сьогодні якась саркастична...

АНТУАНЕТТА. Називай це як тобі заманеться. Просто хочу впевнитись, що ти за мною не сумуватимеш.

ЖЮЛЬЄН. Звісно ж, правду кажучи, я сумуватиму за тобою, коли вже тобі це так цікаво... Просто наостанок ти чомусь хочеш спотворити свій образ – а це прикро.

АНТУАНЕТТА. Чому ж? Не хочеш, аби мій образ розлетівся на друзки? А ти волів би його піднести до небес, щоби потім рівно оплакувати?

ЖЮЛЬЄН. Я такі речі рівно не оплакуватиму – і жаліти мене не треба. Якщо ти хочеш на якийсь час відмежуватись від мене – я на це заслужив. І картати маю тільки себе. Я розумію, що люблю тебе, але, може, не вмів цього показати. Власне, – мабуть, я не знайшов, як це показати, і тому ти від мене йдеш. Клеїтися до тебе я не стану, але тобі ще може здатися, що ти зробила помилку. Та маю певність, що завтра, чи на тамтому тижні, або ж якоїсь миті, коли цього зовсім не чекаєш, у мене в горлі застрягне клубок, – я й не одразу збагну, звідки він! – а все через страх від усвідомлення того, що більше ніколи не обійму тебе... Антуанетто, ти займаєш важливе місце у моєму житті, – хоча я й не можу визначити зараз, наскільки важливе, – але ти завжди будеш важлива для мене, завжди!..

АНТУАНЕТТА. Ти сказав мені дуже добрі слова, Адріане.

ЖЮЛЬЄН. До речі, а що буде з магнолією?

АНТУАНЕТТА. Що ти маєш на увазі?

ЖЮЛЬЄН. Ну, – з магнолією, чи ще з чимось твоїм... Власне, більше ні з чим, бо в мене твого більше нічого тут немає.

АНТУАНЕТТА. Їй наче тут добре...

ЖЮЛЬЄН. Я ще ніколи за жодною рослиною так не доглядав, – зокрема завдяки добрим Адріановим порадам. У моєму садку їй знайшлося б місце...

АНТУАНЕТТА. Тоді залиш її собі.

ЖЮЛЬЄН. Дякую тобі. За все.

15.

Будинок Адріана, післяобідній час.

МАРІЯ. Я прийшла сказати тобі, що йду.

АДРІАН. Я про це здогадувався. Вчора ти не прийшла – і я все зрозумів. Я знав: якби ти могла прийти, то прийшла би вчасно, – як завжди. Ми були тільки вдвох.

МАРІЯ. Хіба Антуанетта теж не прийшла?

АДРІАН. Атож, – сиділи там, як два дурні, ниділи над тарілками...

МАРІЯ. В неї, мабуть, була якась вагома причина, як і в мене.

АДРІАН. Жюльєн сказав, що вона йому ніколи жодних причин не пояснює. До того ж, він у неї нічого й не запитує.

МАРІЯ. Якесь новомодне подружжя...

АДРІАН. Саме так! Ти не уявляєш, як усе це сумно...

МАРІЯ. Якщо я правильно зрозуміла, – вечір вам зіпсували.

АДРІАН. Ну, не зовсім. Але в деякому плані – так.

МАРІЯ. В якому ще «деякому плані»?

АДРІАН. Ну, правду кажучи, недовго ми сиділи сиднем.

МАРІЯ. Ви знайшли, кого клеїти?

АДРІАН. Називай це, як знаєш!..

МАРІЯ. Хотіла б я побачити, як ти клеїв дівуль у люксовому ресторані!..

АДРІАН. Ти справді гадаєш, що я на це здатний? Невже це тебе так тішить?

МАРІЯ. Ха! Якоюсь мірою це мене потішило!

АДРІАН. Дивна ти якась!

МАРІЯ. А що, я маю тут розридатись?

АДРІАН. Ні, звичайно ж, ні! Але тобі наче байдуже, і це дивно!..

МАРІЯ. Чому ж ти мені про це розп'якав, якщо переймаєшся моїми стражданнями?

АДРІАН. Бо не тільки я, а й ти заслужила, щоб хоч трішки постраждати...

МАРІЯ. Ось чому? То це ти зумисне? Ти міркуєш так: Марія їде, а я їй покажу, що зможу прожити без неї, так?

АДРІАН. І так, і ні.

МАРІЯ. А може, тебе напоумив отой Жюльєн? Ось що таке – погані знайомі!..

АДРІАН. Ні, ні, зовсім ні! Жюльєн тут ні до чого.

МАРІЯ. Нагледів собі теличку – і надумав: візьму ось цю, аби показати отій Марійці – нічого віятись за три моря!

АДРІАН. Щось у цьому є, мабуть...

МАРІЯ. А Жюльєн мовчки на все це дивився?

АДРІАН. Ні, зовсім ні! Йому теж було чим зайнятись.

МАРІЯ. То ви все це втнули вчотирьох?

АДРІАН. Ой ні, зовсім ні!

МАРІЯ. Ну, і яка ж вона була? Тепер я маю знати все!

АДРІАН. Чарівна, ласкава, дуже співчутлива, хоча, так би мовити, – попервах не дуже впевнена.

МАРІЯ. Отже, ти мав її взяти у міцні чоловічі руки, еге ж?

АДРІАН. Так, тобто ні... Скажімо так: коли вона зрозуміла, що я цього діла не боюся, вона мені довірилась.

МАРІЯ. Тобто ти її обкрутив? Розумію...

АДРІАН. У мене цього враження не було. Вона до цього якось дивно бралась – така незграбна, зовсім не схожа на шукачку пригод.

МАРІЯ. Отже, ви знайшли одне одного.

АДРІАН. Повір мені: все це вийшло дуже спонтанно.

МАРІЯ. Зовсім дівчинка? Підліток?

АДРІАН. Ні, ні, зовсім ні! Ну – як сказати? Більш ніж повнолітня...

МАРІЯ. Вона була сама?

АДРІАН. Ні, з подругою.

МАРІЯ. Яку обкрутив Жюльєн?

АДРІАН. Ну, там я не знаю, хто кого обкрутив. Власне, все почалося з тієї подруги: Жюльєн помітив її викрутаси, і тоді все закрутилось...

МАРІЯ. Та ви просто янголятка! Треба ж було сидіти нишком – і все! Дякую, що ти принаймні мені все розповів.

АДРІАН. Це було сильніше за мене. Я не міг тобі на прощання брехати.

МАРІЯ. Ви ще побачитесь?

АДРІАН. Хто?

МАРІЯ. Ну, ти з тією повнолітньою?

АДРІАН. Не знаю. Все залежить від неї. Я ж про неї нічого не знаю!..

МАРІЯ. А вона про тебе?

АДРІАН. Жюльєн порадив мені прибрати інше ім'я. Але...

МАРІЯ. Але що?

АДРІАН. Вона запитала в мене номер телефону.

МАРІЯ. Про всяк випадок...

АДРІАН. Вона мені сказала: за півроку або й за рік. Коли вона мені сказала «за півроку» – я заспокоївся.

МАРІЯ. Чому ж?

АДРІАН. Подумав, що за півроку знатиму, що там із тобою.

МАРІЯ. І якщо не вигорить, зможеш утішитись із іншою?

АДРІАН. Я про це не думав. Просто вона мене запитала, а я відповів – ось і все!..

МАРІЯ. Вона запитала це у тебе перед тим чи після того?

АДРІАН. Коли ми прощались, – сьогодні зранку...

МАРІЯ. Два прощання за день! Бідолашний мій Адріане, мені так прикро, – я наче розбила твоє життя...

АДРІАН. Якби не прощались ми, нічого не було б.

МАРІЯ. Я знаю, знаю... Однаково мене зворушила твоя сповідь про цю пригоду. Я з тобою щира! Навіть якщо ти просто хотів мене позлити на прощання... І в цьому

також – любов! Ти не мав мене жаліти... Я зробила тобі боляче. І ти зробив мені боляче. Це щось на кшталт кровної помсти. Приїдеш туди до мене?

АДРІАН. Якщо попросиш.

МАРІЯ. Я справді хочу цього. До того ж, – сади там, напевне, дивовижні!..

16.

Марія-Антуанетта пише листа.

Люба моя Жозефіно!

Ти не уявляєш, як я зраділа твоєму листу! Певна також, що радість мою розділить і Адріан, коли розповім йому про твоє послання. Адже він приїхав до мене сюди ще півроку тому і назад уже не повернувся. Усі справи він вирішив на відстані, продав будинок і облаштувався тут. Вивчив іспанську за кілька тижнів. У місті він уже має певну репутацію, стиль його садів припав людям до душі – його захопили місцеві традиції, тож йому вдаються цікаві синтетичні роботи, які всім тут до вподоби. А я цілком присвятила себе роботі – і шеф надзвичайно задоволений, що на свою представницю він може покладатись.

Розумію, чому ти стільки часу не озивалася до мене. Надто ж після твоєї безуспішної спроби здійснити заплановане. Тепер, оскільки молитви твоєї подруги були почуті, – я маю тобі сказати, що ваша ідея щодо подвійного входження в ту саму ріку одразу здалася мені не дуже мудрою. Не завжди слід усе подвоювати...

Перші дні тут я лікувалася самотністю. Я мала зібрати себе докупи, віднайти свою сутність, адже уся ця метушня трохи мене затуркала.

Відколи приїхав Адріан, мені здається, що я цілком себе опанувала. Він такий милий! А ще – просто-таки розцвів у цих нових кліматичних умовах! Від'їжджаючи, я знала, що для мене все має прояснитись. Його ж ні до чого не силувала. Він не повинен був мені писати, дзвонити чи приїздити. Але він наважився на це сам. Сказав, що це сильніше від нього. А я знала, що чекатиму його; і щойно побачила, як він спускається з трапу із отим наплічником – усе мені прояснилось.

Ти кажеш, що ви хочете до мене приїхати, або радше – приїхати до нас. Звичайно ж, ми будемо дуже раді вам обом, або радше – вам усім трьом. Мене дуже зворушило, що ви назвали дитинку Марією-Антуанеттою. Ти навіть не уявляєш, наскільки правильний цей вибір! Ти, а надто Лаура-Анна, зрозумієте чому – вже коли прибудете сюди, до нас. Мене дуже тішить, що нарешті настане, нарешті сяйне час істини. І не тільки для вас двох, до речі.

Більше тобі нічого не скажу. Але сподіваюся, що ці кілька рядків лише заохотять вас до мандрівки, адже мені страх як кортить побачити вас нарешті усіх трьох.

Люба моя Жозефіно-Шарлотто, поцілуй за мене Лауру-Анну, а ще поцьомай Марію-Антуанетту II!

Марія-Антуанетта

P. S. А чи бачишся ти ще з отим викладачем латини, що ви з ним познайомились у «Водевілі»?

КІНЕЦЬ

*«У НАШОМУ ПИСЬМЕНСТВІ ДОСІ ЖИВИЙ
КОМПЛЕКС МЕНШОВАРПЛОСТІ».*

ІНТЕРВ'Ю З МІШЕЛЕМ ОЛП'ЄНОМ

ЛІТЕРАТУРНІ ДІАЛОГИ

Мішель ОТТЕН «У нашому письменстві досі живий комплекс меншовартості»

Мішель Оттен і Дмитро Чистяк

Мішель Оттен – один із провідних дослідників бельгійської франкомовної літератури. Впродовж кількох десятиліть він викладав курси теорії літератури, літературної семіотики та стилістики, а також історію бельгійської літератури у Левенському католицькому університеті, де захистив докторську дисертацію з поезики знакового письменника-символіста Макса Ельскампа, а згодом отримав звання заслуженого професора. Після виходу на пенсію працював лектором у низці освітніх установ Румунії та Латвії. Мішель Оттен – автор близько сотні публікацій з історії бельгійської літератури, а також низки коментованих видань творів теоретика символістської естетики Альбера Мокеля і «Повного зібрання поезій» Еміля Верхарна (нині видрукувано дев'ять томів цієї визначної праці). Два роки тому в поважному брюссельському видавництві «Ле Крі» вийшла друком його монографія «Північні краєвиди», в якій зібрано знакові публікації дослідника за понад півстолітню наукову діяльність. Ми скористалися нагодою, щоби розпитати професора Мішеля Оттена про основні етапи розвитку бельгійської літератури.

Дмитро Чистяк: Шановний пане Мішелю! Дякую Вам, що погодились поділитися із читачами часопису «Всесвіт» міркуваннями про знакові мистецькі явища в історії бельгійської франкомовної літератури. Отже, почнімо спочатку. Як відомо, Королівство Бельгія заснували у 1830 р., але, звичайно ж, бельгійська словесність – явище значно давніше. Адже ще у Пізньому Середньовіччі анонімні й відомі нині франкомовні автори створили низку знакових літературних пам'яток...

Мішель Оттен: Звичайно ж, Бельгія існувала не завжди. Вона утворилась у 1830 р. Але навіть до цього часу можна простежити зародки франкомовної літератури на тих теренах, де нині облаштувалася наша держава. Ще за Середньовіччя можна зауважити низку епічних поем-жест, передусім довкола образу Карла Великого, зокрема –

«Про довгоногу Бертю», матір імператора, або ж «Про чотирьох синів Емона» (і про чарівного коня Баяра), які боролися супроти Карла. Згодом виникли твори про хрестові походи (найвідоміший – про короля Єрусалимського Годефрау Буйонського), а також про «Лицаря-лебедя». Наприкінці Середньовіччя багато для розвитку історичного оповідання зробили хронікери Жан Гарний, Жан Фруассар і Жан д'Утремез (кінець XIV ст.), а також історики бургундського двору Жорж Шастеллен, Жан Моліне і Філіпп де Коммін (кінець XV – поч. XVI ст.). Звичайно ж, істориками їх назвати можна лише певною мірою, адже окрім реальних подій, свідками яких вони були, ці письменники описували бувальщини й дива, – а втім, саме їхні тексти постали неоціненним джерелом з історії того часу. Далі, у XVIII столітті...

Д.Ч.: Якщо можна, прошу також зосередитись на літературі доби Відродження, адже саме на території майбутньої Бельгії творив незабутній Еразм Роттердамський, а також самобутні поети-риторики, які справили немалий вплив на розвиток французької поезії, зокрема ронсарівського кола...

М.О.: Авжеж, Еразм Роттердамський тривалий час викладав у Левенському університеті. Він також у 1517 р. заснував Тримовний колегіум, де викладали давньогрецьку, латину й давньоєврейську мови для потреб читання і тлумачення Біблії. Саме ця навчальна установа стала взірцем для майбутнього Французького колегіуму. Послідовником Еразма й учнем Кальвіна був франко- та нідерландськомовний філософ і есеїст Філіпп де Марні, автор трактату про толерантність «Стільник бджіл» – твору, що його дуже шанував Паскаль. Серед риториків слід назвати Жана Лемера Бельгійського, поета «Злуки двох мов» і «Епістрів юного коханця», але передусім – синтетичного твору з історії мистецтв «Люстрації Галлії», в якому він реабілітує античну естетику (і це неабияк вплинуло на французьке Відродження).

Д.Ч.: У XVIII ст., вочевидь, ми не можемо оминати увагою постать видатного європейського письменника Шарля де Ліня, «найкумеднішого письменника свого століття», за словами Гете...

М.О.: Справді, принц Шарль де Лінь народився у Брюсселі, помер у Відні, а почувався громадянином світу. Він був знайомий із Руссо й Вольтером, а також із Катериною II. Повне зібрання творів письменника – «Військова, літературна та сентиментарна мішанина» («сентиментарна» – це його новотвір) – ледве вмістилось у 34 томах: тут і опис садів його маєтності в Бельої, і дотепні афоризми, і навіть «аморальні оповідки» (хоча й не такі аморальні, як у Дідро), і спогади про сильних світу цього...

Д.Ч.: Отже, перейдімо до становлення власне бельгійської франкомовної літератури після утворення Королівства Бельгія у 1830 році. Більшість дослідників схиляються до того, що через тривале епігонство французьких письменників бельгійськими романтиками процес формування оригінальної художньої парадигми припадає на кінець XIX ст. Але це, мабуть, не цілком слушно, адже саме на ґрунті романтичної культурної революції змогли виникнути знакові тексти Шарля де Костера і самобутня поетична одіссея Октава Пірмеза...

М.О.: Нині призабута творчість Октава Пірмеза належить до вершинних зразків пізнього романтизму: тут і глибинний контакт із природним началом, і подорожні враження «Днів самотини», і передсимволістський культ Музики. Але істинно національним надбанням можна назвати епічний роман Шарля де Костера про опір фландрського населення іспанським окупантам під орудою Філіппа II. Більшість історичних подій змальовано

не об'єктивно, із присмаком фарсу, а подеколи – з епічною патетикою. Незважаючи на свідому архаїзацію мови автором, твір перекладався багатьма мовами світу і навіть неодноразово екранізувався.

Д.Ч.: Слід відзначити, що саме у 80-х роках ХІХ ст. літературний процес у Бельгії характеризується розмаїттям мистецьких течій. Не можна оминати увагою знакових письменників-натуралістів Каміля Лемоньє і Жоржа Екаута (нещодавно українською у видавництві «Самміт-книга» перекладено його роман «Зámок Ексаль-Вігор»). А ще ж – це час потужних літературних угруповань довкола часописів «Молода Бельгія» (спрямування групи Парнас), «Валлонія» (осередок символізму) і «Сучасне мистецтво» (з акцентом на суспільно затребуваній літературі)...

М.О.: Творчість Каміля Лемоньє вражає своєю масштабністю. Широта його тем пояснюється оригінальним кредо письменника: «Я пристрасно любив життя, життя фізичне й життя ментальне». У романах і новелістиці цього автора постають безкомпромісні портрети різноманітних суспільних прошарків (шахтарі, браконьєри, шляхта), за що його неодноразово притягали до суду (але головний редактор «Сучасного мистецтва» адвокат Едмон Пікар завжди успішно обороняв свого друга). Жорж Екаут відомий передусім романом «Новий Карфаген», у якому дуже гостро розкривається блюзнірство вищих класів і обстоюються права поневоленого плебсу. Тема одностатевого кохання порушується в його романі «Замок Ексаль-Вігор», за який автора також судили (і виправдали) на початку минулого століття.

Д.Ч.: У Вашій свіженькій монографії «Північні краєвиди» з історії бельгійської франкомовної літератури чільне місце належить символістській естетиці. Зокрема, Ви наголошуєте на принципових відмінностях між французьким та бельгійським символізмом...

М.О.: Справді, бельгійський символізм формується під впливом французького, передусім творчості Стефана Малларме, але основна відмінність цих двох національних варіантів символізму полягає в тому, що бельгійці по-своєму інтерпретували поняття символу, вивівши його концепцію із праць німецьких романтиків (Фіхте, Шеллінг, Шлегель), а також із фаталістичної концепції Артура Шопенгауера і рейно-фламандської містики (зокрема, із трактатів Яна ван Рюйсбрука, перекладеного Морісом Метерлінком). Якщо французькі письменники зводили символ до алегорії, то бельгійці наголошували на вкоріненні символу в несвідомому. Також варто наголосити на тому, що у Бельгії символістська течія тривала значно довше – до Першої світової війни.

Д.Ч.: Маємо зауважити, що й інший знаковий мистецький напрямок – сюрреалізм – у Франції та Бельгії суттєво відрізнявся. Також у розмаїтті авангардних течій початку ХХ ст. слід виділити бельгійський дадаїзм...

М.О.: Справді, ще перед сюрреалізмом, наприкінці Першої світової війни відбувся «дадаїстський переворот» під орудою Клемана Пансарса, який у 1917–1918 рр. видавав часопис «Відродження», де також відзначились Поль Йостенс і Поль Нейхус. Нині ми лише починаємо відкривати для себе ці забуті мистецькі скарби. Отже, сюрреалісти! Якщо для французької течії характерне автоматичне письмо, трансцендентні візії завдяки поринанню в несвідоме і сновидіння, то для бельгійців (передусім для групи брюссельців під керівництвом Поля Нуже) важлива радше комбінаторика з мисленневими операціями, а також зацікавлення фантастичним (наочним проявом цих тенденцій слугує малярство Рене Магрітта). У 1934 р. паралельно із брюссельськими сюрреалістами у провінції Ено формується група під орудою «нео-ритора» Ашіля Шаве

й адепта «середньовічної магії» Фернана Дюмона, ближчі за спрямуванням до паризького гуртка Андре Бретона. До того ж, у 1948 р. в Парижі сформувалося міжнародне пост-сюрреалістське угруповання «Кобра» (скорочення міст Копенгаген, Брюссель і Амстердам), до якого долучилися розчаровані диктатом Бретона молоді письменники й художники, зокрема П'єр Алешинський та Хуго Клаус, а очолив їх бельгійський поет Крістіан Дотремон. Характерним для цієї групи є зацікавлення наївним і первісним мистецтвом (зокрема дитячими малюнками), синтезованим із новітніми авангардними пошуками.

Д. Ч.: Осібно у сюрреалістичній когорті стоїть ім'я Анрі Мішо...

М.О.: Авжеж, творчість Анрі Мішо також намагається розширити межі мислення (зокрема вживаючи для натхнення деякі наркотичні засоби, як-от при написанні збірок «Злиденне Диво» та «Бентежна нескінченність»). Письменник намагався остаточно звільнити мову і мислення від традиційних стереотипів, вдаючись до викривальної іронії, до уїдливої критики суспільних інститутів і традиційної моралі.

Д. Ч.: Самого ж Анрі Мішо помітив і залучив до редакційної роботи у журналі «Зелений диск» інший видатний бельгійський письменник, засновник течії «магічного реалізму» Франц Елленс...

М.О.: Варто зауважити, що термін «магічний реалізм» ужив іще 1887 р. редактор журналу «Сучасне мистецтво» Едмон Пікар на позначення специфіки бельгійського сприйняття дійсності, що полягає в поєднанні дійсності та сновидіння. Течію «магічного реалізму», або ж «фантастичного реалізму», продовжили чимало бельгійських письменників упродовж усього минулого століття, зокрема Оділон-Жан Пер'є, Робер Пуле, Ерік де Ольвіль, Жан Ре, Гі Ваас і Поль Віллемс. Навіть у цілком реалістичному романі П'єра Мертенса «Засліплення» також убачається розмивання граней між явою і фантастикою.

Д. Ч.: Чомусь дуже рідко згадують, що один із найчитаніших франкомовних письменників ХХ ст. Жорж Сіменон також бельгієць, зокрема, визнаний класиком французької літератури. Нещодавно у видавництві «Гаймар» вийшло повне зібрання його творів у престижній серії «Бібліотека Плеяди»...

М.О.: Звичайно, Жорж Сіменон відомий своїми поліцейськими романами, які завоювали мало не увесь світ. Але він також написав понад три десятки глибоких психологічних творів (позначених психоаналітичними впливами), які раніше цінувалися лише фахівцями: недарма ж автора обрали до Королівської академії французької мови та літератури Бельгії. Нині до цих скарбів долучається дедалі ширше коло читачів.

Д. Ч.: Якщо Анрі Мішо й Жорж Сіменон вважали себе передусім французькими письменниками, то сучасні автори ототожнюють свою творчість із «бельгієюдом» (новотвір за моделлю запропонованою сенегальцем Леопольдом Седаром Сентором концепції «негритюдю»), тобто глибинним контактом із національною традицією на перетині германських і романських культур у центрі Європи...

М.О.: Проблема взаємин бельгійських письменників із Францією – дуже давня. До Першої світової війни Париж завойовували Еміль Верхарн і Моріс Метерлінк, незважаючи на «північну нотку» фламандського духу. Але згодом бельгійці почувалися досить невпевнено у паризьких літературних колах, тож у 1937 р. група досить відомих літераторів (серед них – знакові постаті: Мішель де Гельдероде, Робер Пуле, Марі Гевєрс і Франц Елленс) підписала «Маніфест Групи Понеділка», в якому проголошувала свою

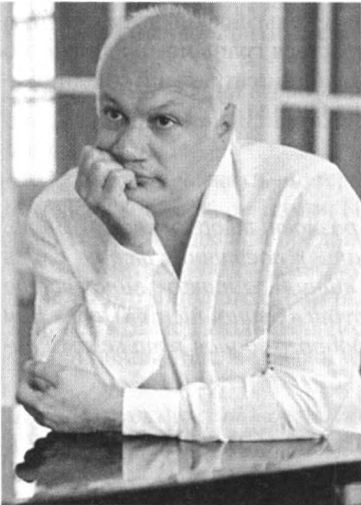
приналежність до французької літератури. У Парижі цього маніфесту ніхто не помітив, а ось у Брюсселі він зчинив страшну бучу. У нашому письменстві досі живий комплекс меншовартості. Але у листопаді 1976 р. в паризькому часопису «Нувель літерер» П'єр Мертенс урочисто наголосив на неприпустимості зведення бельгійської культури до французької чи нідерландської...

Д.Ч.: Свідченням наявності бельгійської франкомовної літератури, вочевидь, поста-ла Ваша монографія «Північні краєвиди», яка охоплює понад півтора століття зна-кових мистецьких явищ. На завершення нашої розмови, будь ласка, кількома словами викладіть основні тези цієї поважної праці.

М.О.: Готуючи до друку свої вибрані праці з історії бельгійської літератури, я нама-гався показати специфіку нашого культурного надбання. Тому знайдете в книжці студії германського фольклору в ранній драматургії Моріса Метерлінка, функціонування кельтської фантастики у романах Франца Елленса, дослідження символіки краєвиду у сучасному романі. Зрештою, особливу увагу приділив я бельгійській драматургії, в якій чітко простежується «подвійний простір», коли стирається грань поміж дійсністю і потойбічним; до речі, знаходимо цю топіку і в подальшій театральній традиції – приміром, у Фернана Кроммелінка, Поля Віллемса й Жана Сіґріда...

Д.Ч.: Дорогий пане Мішелю, попри поважний вік, Ви – у розповні творчої енергії. Знаю, що нині готуєте до друку черговий том «Повного зібрання» поетичних творів Еміля Верхарна (коментоване видання збірки «Червоні крила війни»), а також монографію про інтерпретацію художнього тексту на матеріалі студій «Євиної пісні» Шарля Ван Лерберга... Щиро дякую Вам за цікаву розмову, бажаю доброго здоров'я та великої на-снаги на нові творчі звершення!..

ІЗ ПОГЛЯДУ РЕЦЕНЗЕНТА

Дмитро ДРОЗДОВСЬКИЙ,*кандидат філологічних наук***НАВІЩО ЛЮБИТИ?***[Шмітт Ерік-Емманюель. Двоє добродіїв із Брюсселя ; з франц. пер. Іван Рябчій. – Львів : Видавництво Анетти Антоненко, 2015. – 192 с.]*

Ерік-Емманюель Шмітт – дуже добрий письменник. Коли твір викликає в тобі не просто сильну емоційну реакцію, а засідає, немов вавка, змушуючи замислитися над чимсь особливо важливим, – то це означає, що з огрому текстів тобі трапилося щось, безумовно, вартісне.

Книжка «Двоє добродіїв із Брюсселя», що з'явилася в перекладі Івана Рябчія, написана про людину. Людину, яка кохає, яка ненавидить, яка боїться, яка альтруїстично допомагає іншим, яка живе й помирає в любові. У двох повістях («Двоє добродіїв із Брюсселя», «Босерон») і трьох новелах («Любовний трикутник», «Серце, присипане попелом», «Примарне дитя») закарбована уся картина нинішнього життя. Шмітт – майстер прози, бо йому вдається показати сучасність із несподіваного ракурсу: і тоді традиційне й усім відоме відкривається з невідомого боку.

У природі нічого не зникає безслідно, усе тільки змінюється, перетікаючи в інші форми. Проза Е.-Е. Шмітта потверджує це правило. У цій книжці розкрито різні виміри людського «Я». Але, що важливо, Шмітт любить людей. «Людину слід любити... але ж це до біса непросто! Так само, як не можна стати оптимістом, не пізнавши усі глибини оптимізму, – не можна полюбити людство, певною мірою не зневаживши його. Всяке почуття обов'язково містить свою протилежність» (с. 178). Про це письменник зізнається у післяслові до книжки – «Письменницькому щоденнику». Ця любов уже б давно мала здиміти, бо часто люди не дають підстав для вияву цього почуття. Але письменник не зраджує свого принципу, переборюючи миттєву слабкість. Злість – це ознака слабкості, а усі герої його творів – надзвичайно сильні. Вони долають у собі прагнення помститися. Самюель Гейманн («Босерон»), який пізнав на собі заздрість і пройшов торттури Аушвіца, має здатність перебороти злість.

Звідки береться ця несправедливість, яка часом змушує людину пройти шлях Христа? З безглуздя, яке закладене десь у глибинах людського «Я». Підліток, відчуваючи величезні амбіції та не маючи підстав бути найкращим, удається до наклепу: він видає нацистам єврейську родину, вважаючи що так він може прибрати свого візаві. Лють, ненависть, заздрість виникають немовби з повітря. Але скільки трагедій стається через цю невидиму силу...

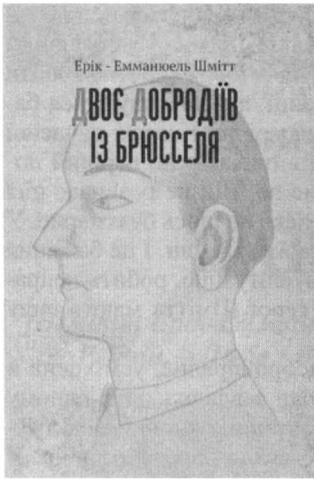
У сучасній літературі такої любові письменника до об'єкту зображення побачиш не часто. Мені спадає на думку фільм «Дикі оповідки» («Relatos salvajes»), у якому в мозаїчний спосіб показано абсурдність світу, породженого людською «багатовимірністю»: люди потрапляють у нестандартні, по суті, експериментальні ситуації, які завершуються бажанням героїв убити одне одного. Шмітт також створює своєрідний колаж сучасної європейської душі й часом буде це так, що бажання вбити виникає в на перший погляд «нормальній» і добрій людині. Проте Шмітту важить не це. Він не розвиває цієї лінії, яка в його художньому світі показує, що людина – це далеко не щось безхмарне. У людині живе тваринна жорстокість, прагнення помститися, скоїти злочин. І це бажання може з'явитися нізвідки, коли людина, потрапляючи в межу ситуацію, робить неправильне припущення («Серце, присипане попелом»). Проте герої Шмітта мають силу зупинитися.

Письменник показує читачеві, що начебто «правильна», добропорядна, усміхнена й радісна людина може бути найжорстокішим створінням. Люди завдають одне одному чимало болю. Але в нас є можливість натиснути на якусь внутрішню кнопку, щоби зупинитися. Справді ренесансна постановка питання: людині завжди даровано вибір. У цьому – її іманентна свобода, яка може призвести або до величезної біди, або до порятунку душі. Йдучи на помсту («Босерон»), готуючи убивство («Серце, присипане попелом»), ми у такий спосіб примножуємо Зло. Зла у світі багато, але чи може бодай один зупинитися й розірвати собою цей ланцюг? «Моєму героєві, докторові Самюелю Гейманну, вдається – завдяки своєму псюрі – роздивитись людину всередині зрадника і відмовитися від помсти. І я захоплююсь його силою. Відчуваю у ньому відлуння історичної постаті, якій останніми роками присвятив багато часу, – Отто Франка, батька Анни Франк... А Отто Франк не прагнув додати до жорстокості, яка вже існувала, ще і своєї люті. Справедливою він вважав не помсту, а відгомін дії» (С. 177).

Доброта виникає у цьому світі так само нізвідки, як і зло. Проте ця спонтанна доброта, альтруїзм, милосердя, розуміння доповнюють планетарну мізантропію, постаючи щитом проти цинізму й нищості духу. Хто розуміє світ, хто здатний не озлобитися, хто зупиняє людину в потрібну мить? Шмітт пропонує досить цікаві відповіді.

Так, для героя повісті «Босерон» цим Богом, який наділяє людське серце світлом любові, виявляється пес Аргос із породи босеронів, який повертає людину до людського. «Навіть зголоднівши, Аргос чекав, поки я намащу маслом свій хліб. Людина вже пожадливо кинулася б, а він довірливо терпів, знаючи, що я вділю шмат і йому... Якщо людина вірить у Бога, то собаки наївно вірять у людей. Тож, відчуваючи довірливий погляд Аргоса, я поволі повертав собі людські риси» (с. 81–82).

У ключовій повісті, яка дала назву збірці, – «Двоє добродіїв із Брюсселя» – таким джерелом добра на землі постає подружжя геїв, які, відкинуті людьми, мораллю, законом, таки уклали шлюб перед Богом. Вони повінчалися у церкві під час шлюбу інших – «нормального» чоловіка й «нормальної» жінки. Проте життя останніх перетворилося на пекло, а Жан і Лоран пронесли любов одне до одного протягом життя, даруючи її іншим, геть незнайомим людям. Прийнята моральними нормами гетеросексуальність програє табуованій гомосексуальності. Принаймні Шмітт показує, що потрібно будь-що тікати від чорно-білих кордонів у світі. Усе чорно-біле штучне у своїй суті. А людина – дуже химерно. Натомість пройшовши дорогою осуду, зазнавши болю, відчувши в собі потяг до гріха, однієї хвилини людина здатна відчуті і справжню любов. І ось тоді уже нічого не може змусити людину стати на бік Зла. Шмітт розмірковує у післяслові: «Погодьомся: мене вважають цікавим, жвавим, я обожаю людство з його складним норовом, насолоджуюся новими зустрічами, захоплююсь справжніми особистостями та їхніми вчинками – інакше не бути

мені ні романістом, ні драматургом, ні читачем. Однак іноді у моїй вірі в людину трапляються затьмарення. Нечасто, проте регулярно я відчуваю потребу в нагадуванні про те, що насправді високо ціную людський рід, – настільки дратують мене жорстокість, несправедливість, дурість, неточність, не-уважне ставлення до краси, а найбільше – готовність миритися з посередністю» (с. 178).

У «Любовному трикутнику» почуття іншого чоловіка до померлого музиканта спалахує зненацька: він одружується з удовою, дає раду спадщині композитора, прагне створити навіть його своєрідний культ у професійних колах. Чому так стається? Звідки береться ця загадкова любов? Шмітт не дає однієї відповіді, та й, зрештою, не у цьому його завдання. «Чому дивний потяг до першого чоловіка дружини обов'язково повинен мати єдине пояснення: захоплення генієм, гомосексуальні нахили, фінансовий інтерес, трикутне кохання, дослідження жіночого бокувласного ества?

А якщо все водночас?

Література застерігає нас від простих рішень. У цьому – її відмінність від ідеології, що прагне знайти одиничне у множинному», – підсумовує Шмітт (с.180–181). Письменник показує, що людина неоднорозмірна. Її любов чи кохання не мають єдиного джерела й одного вектору. Потрібно любити, і лише так людство може врятуватися.

Шмітт повертає якесь нове розуміння полігамності: не має значення, скільки людей поряд із тобою, не має значення, кому ти віддаєш своє тіло й серце, головне – просто любити: відверто, а не цинічно, безумно, а не прагматично. І герої його повісті «Двоє добродіїв із Брюсселя» люблять. Письменник зазначає: «Ця історія дозволила висвітлити різницю між гомосексуальною і гетеросексуальною парами, наголосити на властивих кожній із них радощах і печалях, часом повністю протилежних» (с. 173).

Жан і Лоран полюбили сина своєї «альтер-пари», яка вінчалася того дня у Соборі Святої Гудули. Женев'єва та Едуард не мають того щастя, яке мають геї, котрі упродовж життя змушені ховати свої почуття від світу. Хто ж постає джерелом моральності та добротності у цій повісті? Жан і Лоран, які засуджують Едуарда, котрий на очах у дружини ходить до коханки. Не можна робити нічого, що завдасть болю іншій людині, яку ти кохаєш. І якщо сталося так, що ти покохав іншу, то потрібно виявляти свої почуття непомітно. Суспільство загалом не готове до таких «некласичних» шлюбних моделей. І, можливо, у цьому одна з найбільших трагедій людства модерного часу. Вихідна кількість розлучень, нещасливих шлюбів, самогубств на ґрунті зради – усе це результат «правильного» з моральної точки зору суспільства, яке відкидає геїв, бореться за правильні і традиційні цінності. Шмітт зауважує: «Повертаюся до своїх друзів – отих таємних зашлюбленців. Можливо, саме тому, що суспільство виштовхувало їх на маргінес, їм вдалося наповнити новим смислом слово «вірність», мовлене одночасно з офіційними молодятами?

Таємниця постійності їхніх стосунків – не у кастрації і не в низці обмежень. Радісна невідступність ніби щоразу дає іншому те, що було обіцяно – любов, підтримку, увагу, турботу, – і не тлумачиться у вузькому значенні: не пестити інших. Для цих двох, які дозволили собі пригоди на стороні, подружнє життя полягало не в зачиненні партнера у клітці... я глибоко переконаний, що ліберальної вірності простіше дотримуватися між

особами однієї статі, адже, щоб розшифрувати партнера, достатньо зазирнути в себе; а у стосунках чоловіка та жінки доводиться приручати незнайомця. Якщо для чоловічо-жіночої пари невірність перетворюється на драму, а то й привід для розлучення, то двоє чоловіків надають значно менше уваги внутрішнім поштовхам до тимчасових зв'язків. Піддаються двоє партнерів-чоловіків чи ні – вони це приймають, добре знаючи сексуальну природу чоловіків. Кожен з них зухвало і з легкістю насолоджується, адже інший (партнер) є завжди тим самим» (с. 172).

Але світ насправді «нетрадиційний», бо й сама людина насправді неправильна. Тих, кого витісняють і забороняють, набагато чесніші перед собою. Бо їхні почуття пройшли земне пекло, а проте втрималися й стали міцнішими.

Так, любляча тітонька Альба, яка виявляє особливу ніжність до пасерба Йонаса, раптом готова його убити. Бо в ньому – трансплантоване серце її сина Тора. Щоправда, день тому вона сама нагримала на сина, коли той, психологічно дистанціювавшись від усього, зокрема й рідних батьків, змагався з віртуальними чудовиськами або лицарями. І тоді вперше Альба підняла руку на сина. У результаті він утік із дому до дідуся. Якби не ця сварка, то хто знає: чи загинув би Тор... І, можливо, саме Альба винувата в його смерті? А може, й не Альба, а велика індустрія розваг, заручниками якої є підлітки. Шмітт у традиційному для себе дусі ставить запитання, яке немає однозначної відповіді. Людина в його інтерпретації – це рівняння з багатьма невідомими. Проте Тор стає жертвою трагедії на дорозі, він розбивається й гине. Письменник вибудовує ситуацію так, що нібито саме серце цього хлопця було трансплантоване Йонасові (у фіналі ми дізнаємося, що це не так). У мить любов перетворюється на немилість, агресивну ненависть, що підштовхує жінку до бажання помститися. Нечувана злість наростає всередині. Людина раптом перетворюється на мутанта: одне обличчя жінки говорить Йонасові солодкі речі, а друге прагне помститися.

У людині закладена ця двоїстість чи дволикість, і тому людина – настільки небезпечна істота. Усі побудовані соціально-правові приписи, морально-релігійні норми – тільки для того, аби стримати друге обличчя людини. Але в сучасному після-постмодерному світі назріває чергова криза. Ці інституції не працюють, вони не можуть дати ради. Вони не повертають людини на шлях любові. А повернути людину обличчям до себе може собацюра, який любить людину, не маючи жодних логічних підстав. Він просто виявляє відданість і любов. Люблять не за щось. Люблять божевільно, несамовито і без жодної раціональної причини.

Ситуації, які змальовує Е.-Е. Шмітт, часто постають ідеалізованими, занадто експериментальними й, можливо, відірваними від життя. Але хто сказав, що література має наслідувати життя у формах прямолінійного мімезису? Такий тип мімезису породжує катастрофу. Навколишнє оточення, родичі й знайомі Женев'єви не можуть збагнути, чому якийсь загадковий багатій Жан Даменс залишає свої статки цій бідній пані. Такого не буває, для цього просто немає раціональних підстав. Напевно, вона була його коханкою. Й самій Женев'єві доводиться підтримувати цей соціальний міф, бо іншого виходу в неї немає. Люди краще сприймуть щось, що має червоточину, аніж те, що взагалі є апрагматичним, альтруїстичним і чистим у помислах і діях.

Але, попри все, Е.-Е. Шмітт вірний своєму принципу: людину потрібно любити. Принаймні письменник має бути тим, хто ніколи не зрадить цього почуття і хто має поширювати його бодай у літературі.

НА ЗАКІНЧЕННЯ НОМЕРА

ШАРЛЬ ВАН ЛЕРБЕРГ

(1861–1907)

ВІД КРАЮ СНУ ДО КРАЮ ПРОБУДЖЕННЯ

З французької переклав Дмитро Чистяк

Шарль Ван Лерберг – класик бельгійської літератури, один із найвидатніших письменників символістського спрямування. Його драма «Наслухачі» (1889) започаткувала традицію символістського театру жаху. У ній новаторським постає амбівалентне відчуття феномену смерті (страх і плач юнки / радісне екстатичне вітання її матір'ю), що корелюється в автора з різними стадіями розвитку людської думки (архаїчний / християнський світогляд) і синтезується в рецепції сучасного читача. У поетичній збірці «Меживиддя» (1897) центральним образом постає юнка, яка перебуває у глибинному медитативному контакті з довколишніми (тваринними, рослинними, стихійними, астральними тощо) корелятами сакрального і трансцендентного світу (сновидіння, марення, міфологічні та біблійні персонажі), взаємовпливи між якими відбуваються згідно з порухами душі ліричної героїні. Героїня найвідомішої поетичної збірки Ш. Ван Лерберга «Євина пісня» (1904) – еманация божественного начала і водночас людина, у ній поєдналися дихання вічного Духу та тлінної Матерії, шопенгауерівське прагнення про Волі до Життя, тібергієнське відчуття монади Всесвіту та ніцшеанське уявлення про «вічний плин життя». Вустами ліричної героїні автор деконструє райську ідилію-ілюзію «первосаду», пов'язану з неусвідомленням смертності, – Діва зриває плід пізнання, і їй являються античні божества (сирени, Ерос, Венера), які відкривають істину: кожен елемент буття покликаний до вічної смерті-відродження у метаморфозі суцього. Тож після діонісійського танцю-розчинення у доквіллі Єва згасає на вечірній зорі, «гасне в палі ясноти», але «чистим усміхом озвучить // переспівані світи», а колись «у ясні троянди перелине // Божим подихом весни».

У червні 1905 р. виходить друком сатирична комедія «Пан». Цей антиклерикальний памфлет і гімн діонісійському началу тривалий час сприймався досить схематично – як твір на догоду політичним протестам супроти католицького уряду в Бельгії. Водночас промовистий у ньому вплив ніцшеанської філософії з перенесенням ціннісного акценту з християнського аскетизму на діонісійське «сп'яніння життям», акцент, який робили більшість тогочасних французьких (А.-Ф. Ерольд, А. Жід, Ф. В'єле-Гріфпен,

– Бо у славному краї батечка вашого святкують Великдень.

– Так, пригадую, – потвердив принц, знову наслухаючи шум.

Саме цієї миті долинуло калатання великого дзвону, на майдані заревів віслюк, тоді ще один, ще й іще, а згодом до цього ревища додався й віл.

Нараз запала мовчанка, та лише на хвилю, адже тут-таки вчулися різноманітні крики й голосні фанфари.

– Чого це вони так розцвірінькались? – запитав принц. – Невже то грає святковий скликанець?

– Дозвольте нагадати вашій високості, – відказав Сатурн, – що нині Великдень, саме цієї днини воскрес Ісус; нині у Воловіллі розпочинається щорічний ярмарок, – мають виносити найжирнішого вола.

Слуга визирнув за вікно й додав:

– Усе місто у святковому вбранні. Ну й люду! Онде на майдан вийшла корпорація м'ясників із музикою на чолі. Несуть велику корогву з червоного оксамиту, розшити позолоченими лілеями. А онде гільдії бакалярів і ковбасників! Їх є і є! За ними ж гарцюють на конях гвардійці. Чуєте, як цокають коні? Із усіх вікон мають державні прапори. Ось хіба з наших – ні. Якщо ваша високість устане, саме встигнете до церкви, де вже має бути його величність. Осьде ваші панталони й сатинова накидка.

– О, святі небеса! – вигукнув принц, благально склавши руки. – Причиніть вікно.

Сатурн виконав наказ.

– І гардину опустіть, і запаліть лампаду. Я хочу знову поринути в ніч.

Сатурн запалив вогник.

– Нині я не хочу прокидатись. Може, надвечір, коли вони поснуть, або ж завтра, коли буде по всьому.

– Розумію вас, пане мій, ваша правда, – зауважив Сатурн. – Радощі їхні надто гучні. Якби літа не оглушили мене, вони також поранили б мій слух. Чи не бажає ваша високість погортати ранкові газети? «Свободу», «Аврору», «Сонце»?

– Дайте мені ліпше Роси, – вигукнув принц, – а ще, може, маєте трохи Бризу, Співу Жайвора, Лісових Пахощів? Принесіть-но їх мені, ну ж бо! Де ж вони?

Заскочений зненацька Сатурн ніби води в рот набрав, він мовчки стовбичив із газетами під пахвою.

– Та киньте їх у вогонь! – крикнув принц. – Хіба не ганьба вам стовбичити у мене у головах, на схилку снів моїх, із цими нікчемними свистачками? У вогонь!

Папір зотлів од першого ж полиску вогнища, хвилюкю посопівши.

– Любий мій Сатурне, – промовив уже лагідніше принц, – увявіть лишень стежку поміж білого квіття глodu. Я ступав нею. Хтось ішов попереду, якесь легке і сяйливе створіння на взір сильфа¹. Час від часу воно озиралось, однак дивочне лице його розгледіти було годі. Я ось-ось мав узріти його, та вони мене розбудили – це ревище віслюка й калатання дзвону. Гадаєш, коли заснути знову, чи віднайду втрачену у сні стежку?

– Ой, дуже боюся, ні, – відказав Сатурн, – снива такі норавливі! Їх не вхопиш завиграшки. Гадаєш, уже впіймав котресь, – та слід за ним загув. Поєднати сон учорашній із нинішнім – справа не з простих. Сам часто пробував, але ще ні разу не вдалося.

¹ Сильфи – у кельтській і давньогерманській міфології, а також у середньовічному європейському фольклорі духи повітря.

Нараз ізчинився великий шум – так, ніби по вікнах затарабанило градом. Геть усі дзвони по всіх церквах міста заграли водночас.

– Замкніть віконниці! – крикнув принц, затуливши руками вуха. – Забийте цей галас! Ненавиджу життя, чи пак їхнє життя ненавиджу!

У двері постукали.

– То перший камергер його величності вашого батька. Питається розпоряджень.

– Жодних розпоряджень я не маю. Більше не маю. Прожени його! Ось тобі меч. Убий його, коли треба.

І Сатурн кинувся з мечем до дверей. Зі сходів долинув сильний гвалт.

Повернувшись, він сів перевести дух, витираючи меч.

– Він мертвий, – зауважив Сатурн байдужо, – не верещатиме більше.

Справді, в господі запала велика тиша.

– Доста вже галасу надворі, – відказав принц, – лемент віслюків, бамкання дзвонів, гуркіт фанфар. З мене годі! Ні, життя таки прекрасне – сонце, свіже гірське повітря... Але мене гнітить їхнє життя, мене допікають їхні грубощі й мерзотність. Навіть спочити у мирі несила. Ну, скажи, любий мій Сатурне (ти – знавець стількох дивовиж, стількох бувальщин, переказаних іще праотцями моїми), чи не йшлося десь у прадавніх премудрих фоліантах про людей, що снили б роками, ба навіть століттями?

– Було таке, мій пане, – відповів Сатурн, – таж мудрий Епіменід² проспав понад сотню літ, а після прокидання описав разючі зміни в нашому світі. Ріп ван Вінкль, – так той узагалі кілька століть проспав³. Дехто й на довше заспався, – аж до початку нашого століття.

– Дарма, – озвався принц, – у наш час прогрес уповільнився, тож я волів би заснути літ на тисячу – хай би вже скінчились їхні нікчемні святкування-бідкування, а світ нарешті змінився хоча б на дрібку, бо наша пісня гарна й нова не стає новішою. Ось тільки чи можливо це, Сатурне?

– Можливо все, – відказав Сатурн, – тільки ж дозвольте поруч із вами заснути й мені.

– А чи не відома вам часом таємниця Епіменіда?

– Нічого аж такого таємничого, – відповів Сатурн. – На пустельних воложистих долинах росте одне зілля. Де саме, я знаю. То отруйний гриб, якого не їсть ні звір, ані людина. У народі його звать відьмацьким хлібом, – синюватий він такий. Прості люди гадали, буцімто мудреці, попоївши його, віддали Богові душу; насправді ж їх поймав чарівний сон, що смертним здався вічним.

– Проведи ж мене до цієї долини! – наказав принц. – Скуштуємо тих відьомських грибів, а тоді замкнемося у темнавому гроті й заснемо там у мирі.

– Гаразд, мій пане, ось тільки ця долина у дні ходи звідси. Якщо хочемо дістатись туди засвітла, маємо рушити притьмом.

Принц підвівся. Приготувались до мандрів. Сатурн склав у торбинку все необхідне для тривалого сну. Передбачивши нешвидке повернення, він узяв своє святкове

² Згідно з давньогрецькими переказами, відомий мислитель і жрець Епіменід Критський (VII–VI ст. до н.е.) 57 (а не сто) літ пробув у печері Зевса на горі Іда, де пізнав багато таємниць природи.

³ Ріп ван Вінкль – літературний персонаж з однойменної новели (1819) американського письменника Вашингтона Ірвінга; він проспав двадцять літ у каткільських горах і повернувся у цілком змінений світ.

вбрання із сатину сонячної барви, флейту, меч, паляницю та інші буденні страви й речі, визнані принцом за непотріб, – той-бо нічогісінько не потребував. Щоби підкреслити свою відразу до світу сушого, спадкоємець престолу подався у мандри босоніж, у самій нічній сорочці.

Із палацу вони вишмигнули через потайний хід, далі рушили польовими стежками й манівцями. Однаково ніхто не звернув би уваги на цих шаленців чи сновид – таких людських феноменів мешканці Воловілля не розрізняли.

Уже на схилку дня мандрівці покинули місто і перейшли через дерев'яний місток, званий Русалчиним. За ним відкривалася пустельна воложиста долина. У ній росло безліч якихось грибів, – власне, про них, певне, розповідав Сатурн – синюватих і, вочевидь, отруйних, бо жодна людина й тварина не торкалися їх через смертельну загрозу. Здавалось, у місячному сьйві вся рівнина світилась отією паростю – мовби зачарований кимсь потойбічний сад.

– Ось і Долина Сну, – мовив Сатурн, – онде відьомські гриби, а ген там, неподалік, і грот, у якому зможемо спочити в мирі.

По цих словах обоє набрали цілі оберемки грибів і поклали їх до гроту.

Грот виявився прохолодним, темнавим і глибоким. Вхід Сатурн закотив валуном – ніби запечатав могильну плиту. Чоловіки мовчки поїли гриби. І поснули. Решта синюватих рослин висвічувалась у мороці, мов кристалики фосфору. На смак вони були молочні, на вустах ясніли, а тоді поволі згасали зірками. Зрештою, в лазуровій сутемряві запала золотава сутінь. Чоловіки поснули, а душі їхні відділилися від сушого, подаленіли до безмежних туманностей.

Нарешті одного ранку Сатурн прокинувся першим. «Котра б це могла бути година?» – міркував він, потягуючись. Довкола панувала темрява, і лише тоненький сонячний промінчик просочувався з-під валуна, біля входу. До нього крізь морок і попрямував Сатурн. Тоді відкотив камінь – і сліпуче світло увірвалося до гроту. Спершу він нічого не побачив. Потім здалося, що увесь світ став світлом. Утім чоловік протер очі, які поволі при звичаювались до ясноти, й нарешті узрів землю.

Так, осяянна зелень землі знову чарувала око. Скільки ж часу він проспав? Певне, ніч випала довга, бо почувався бадьорим, навіть одмолоділим, у тілі вигравали свіжі веселощі юності. Його охопила така повнява радості, що в сонячному блиску годі було стримати сміху й дитинних танців. Нараз він помітив принца, який підвівся водночас із ним і мовчки стояв поруч. Юнак зачаровано вдивлявся у полиски світла, в самозабутті споглядав сліпучий пречистий світ, що принишк, мов зачарований. Зросли трави. Вже від самого входу до гроту долина зацвіла химерно-чарівливими блакитними квітками. Вони вигойдувались на тремких стеблах, ніби ожилі зірки. Колишні деревця розрослись у дерева; замість листя на них тріпотіли крилаті пір'їнки. Долина здавалася раєм земним, у яким раз по раз снували одміни променів і тіней. Серед іншого зілля пишалися й прадавні гриби – впізнати їх можна було за велетенськими блакитними баньками, що скидалися на дзвіниці храмів якихось невідомих вірувань.

Раптом над ними прошмигнув-проспівав флейтоподібний голосок: «люди-и-и!»

Тієї ж миті з верхів'я найбільшого дерева збігла й кинулася навтьоки, майнувши хвостиком, білка. До ніг Сатурнові впало золоте яблуко. Він підняв його, хотів був скуштувати, але відразу ж відкинув геть. Ніби вогнем обпікся.

– Та де це ми?! – вигукнув слуга. – Невже під час сну встали й повіялись мандрувати по Землі сновидами? І куди це ми приплентались? Хіба тут не щасливий

край Месопотамії чи Аравії, де птахи розмовляють людською мовою, а на деревах досягають золоті яблука? А ген отам, – що то за величезна світляна ріка? Невже ж це той тоненький струмочок, що являвся нам іще вчора? Все страх як помінялось...

– Благословенні тутешні боги! – вигукнув принц. – Ми довго спали, дуже-дуже довго. Будьмо ж готові до зустрічі з віком новітнім і з новітнім світом! Ну ж бо, не виказуйте забагато здивування!

– Пане мій, – зауважив Сатурн, – чи не здається вам, що час уже покинути лежання? Дніє. Пішли б ми краще скупались у цій лепській річці!

– Гаразд, – відказав принц, утішений рішучістю служки, – ходімо очистимось від скверни світу пройдешого.

Обоє подались купатися.

Вийшовши з води, нагими посідали вони на сонці, серед цвіту й зілля, і деякий час розкошували сумиром. Сатурн видобув із торбинки хлібину, що вже перетворилась на чорний камінчик, і пожбурих її у воду; потім дістав святкове вбрання, меча і флейту. Одначе колись жовта сатинова одіж його вилиняла і здавалась гаптованим золотом адамашковим жупаном. У нім Сатурн скидався на героя з якоїсь легенди, витканого на середньовічних килимах, надто ж із мечем на перев'язі і флейтою в руці. Химерні шати довершив промінчастий бриль – прохолодний синюватий капелюшок велетенського гриба, що дивовижним чином розрісся і саме придався на покриття голомозого черепа Сатурнові, облісілому побратимові Сократа⁴. А принц позбувся земних одіж і після купелі залишився в чім мати породила. Цієї гожої днини у наготі своїй, у теплому сяйному вітровінні, обличчям, довгими кучерями, переможним юнацьким запалом він був подібний до Аполлона Кинтського⁵.

– О боги! – вигукнув він. – Нині на всій землі має бути свято – скрізь-бо вишня радість і злагода! Ходімо глянемо на цей світ!

Утім перед оглядинами світу вони вирішили вибратись на скелю, в якій покоївся Грот Сну, й окинути поглядом околиці. Звідти далеченне місто здавалося правдивою казкою.

– Його заледве впізнати! – скрикнув Сатурн. – Перебудували майже все. Добре, що хоча б кілька прадавніх веж помилували, а ще – цей старовинний Русалчин місток, біля якого я так полюбляв бавитись у дитинстві. Вже добре, а то ж якась маніакальна забеганка в них: відбудовувати все у залізі, цьому гидкому металі нашого століття⁶. Поза тим, від Воловіля майже нічого не залишилося. Серед середньовічних дзвіниць позовдили якісь яточки з кришталевиими вежками. І все – хтозна й у якому стилі, чи й не у східному; щоправда, він якнайкраще пасує до теперішнього розмаю зелених насаджень. Авжеж, ніколи у Воловілі не було так ясно предивних екзотичних дерев,

⁴ Сократ (470–399 рр. до н.е.) – давньогрецький філософ і прототип Сатурна; на деяких скульптурних зображеннях зображувався облісілим.

⁵ Аполлон – у давньогрецькій міфології бог світла, наук і мистецтв, шляхів, мореплавства, скотарства тощо. Епітет «Кинтський» походить від гори Кинтія на острові Делос, де, за переказами, народився бог.

⁶ Алюзія на давньогрецький міф про п'ять поколінь людей (золоте, срібне, мідне, героїчне, залізне), викладений у поемі «Труди і дні» Гесіода, де подано регресивну інтерпретацію історичного процесу.

такої сили-силенної терас. Тож і здається, що перенісся ти до Садів Семираміди⁷. Та над усе вражає перетворення вчорашнього тоненького струмка на величезну ріку – і то за однеї ніч! А ще більша дивина в тому, що ріка змінила напрям і нині повертає до джерела свого. Вже стільки літ ряст топчу, а я ще ніколи не бачив, щоби ріка змінювала напрям. Колись струмок витікав із міста, з-під оцього Русалчиного містка, тоді перетинав долину, плинув біля Скелі Сну і впадав отам-ось, праворуч, у море. Нині ж ріка витікає з моря, що ледве мріє ген там, навзаходи, за лісом.

Рукою Сатурн показував на широкий берег, порослий деревами, що подекуди спу-скалися до самого моря. Справді, ріка витікала з величезної гавані, де стояла на якорях сила-силенна суден із напнутими вітрилами; далі води мчали долиною, з рокотанням пробігали під Русалчиним містком і губились у місті.

– Диво дивне, – це ж скільки ми проспали і як усе помінялося доквуж! – зауважив Сатурн.

– Мене нічого не дивує, – спокійно відказав принц. – Nil mirari⁸ – ось заповідь поета-філософа. Краще зійдемо й огляньмо це місто!

Обидва покинули Скелю Сну й подалися широким шляхом уздовж високих трав і цілого лісу грибів – до міста.

Утім не пройшли вони й сотні кроків, як стріли пастушку з ягням.

– Пастушко, – озвався до неї Сатурн, – ця стежка веде до Воловіля?

– Вона веде до Лісової Броселіанди⁹.

– До Лісової Броселіанди! – скрикнув Сатурн. – Однаково ходімо, принце. Дівча з нас кепкує.

Далі на шляху їм зустрілася стара з гускою під пахвою.

– Егей, матінко! – гукнув їй Сатурн. – Це ж дорога до Воловіля, чи не так?

– Куди-куди, до Воловіля? – перепитала старенька. – Його вже зо тисячу літ як нема. Ви взагалі звідкіля оце вигулькнули?

Вона все тримала під пахвою гуску, із цікавістю розглядаючи з-під окулярів лімерних прибульців: один чоловік убраний у золото, його ж супутник – голий-голісінкий, при цьому перший охрестив другого паном і навіть надав йому титул принца.

– А ви не продавайте витрішки, матінко! – вигукнув Сатурн. – Ну, ми кілька століть проспали, – тільки й того! – як і славні попередники наші, Епіменід Грецький і Ріп ван Вінкль. А все тому, що нудились докколишнім світом. Вас це дивує? Нас – анітрохи; нас узагалі нічим не здивуєш. Ось у пана спитайте. Атож, ми й сподівалися на те, що все переміниться: і вигляд цього міста, колись геть мізерного, ще й із вульгарною простацькою назвою, і на те, що річка поверне в інший бік, до джерел. Нас дивує лишень, що й досі трапляються старчині й гуски, котрі кепкують із мандрівного люду. Ви, певне, за простачків нас маєте, адже не повірю, щоби така старизна, як ви, та й не змогла оповісти нам стару як світ бувальщину про Ріпа ван Вінкля, коли її кожне маля знає.

⁷ Ідеться про одне із «семи див світу» – прямовисні сади вавилонської цариці Амітіс, доньки Семираміда, споруджені для неї царем Навуходоносором II.

⁸ Nil mirari... (лат.) – «Нічому не слід дивуватися». Вислів, що зустрічається у творах давньоримських письменників-стоїків Горация та Сенеки.

⁹ Броселіанда – легендарний ліс на території сучасної Бретані, що зустрічається у циклі оповідей про короля Артура.

Та на це шкода часу й сил. Принц не полюбляє банальних історійок. Краще скажіть нам просто, без зайвих теревенів, чи там-от місто, а до назви його нам байдужки. Хочемо його оглянути й пересвідчитися, що люди сучасні такі самі, як і колись.

– Люди сучасні! – вигукнула старенька. – Таких, на щастя, тут немає.

Сатурн із принцом здивовано перезирнулися.

– Невже людство загинуло? – запитав принц.

– О, давненько вже!

– А ви ж, матінко? – із недовірою запитав Сатурн.

Старенька тільки й того, що знизала плечима; гуска – також.

– Утім, – вів своєї Сатурн, – місто, дерева й тварини існують і досі!

– Кажу ж вам: вимерло все. Нічого живого не залишилося на світі.

– Але ж сонце і земля досі є!

– Так, суцї тільки сонце і земля.

– То ви що, ви і є смерть? – скрикнув Сатурн, задкуючи від неї.

– Зовсім навпаки: я – Життя.

– А ота дівчинка з долини, вона також нежива?

– Дурниці! – одказала старенька. – Так це ж Пастушка з ягням. Чому б це їй не жити? Вона ж – вічне дитя. Гарна бувальщина про неї житиме завжди. Ви ось ліпше мені скажіть, – ви чому не загинули з рештою?

– Так ми ж наїлись отих синявих грибів, – пояснив Сатурн. – І наїлись таки чималенько, цілу долину з'їли, – може, й занадто...

– Більше, ніж хотілося, авжеж? Прикра помилка, – зауважила старенька. – Одного синявого гриба досить, аби заснути на ціле століття. Ось і zostалися лише ми. Проспали ви тихенько кілька тисяч віків – таж більш як сорок сторіч тому все вимерло, все до останньої людини, до останньої пташини, до останньої пелюстини, та навіть небо, навіть сам Бог – усе, геть усе померло, окрім нас.

– О небо! – вигукнув Сатурн, вочевидь ошелешений.

– Переїли вони відьмацького хлібця, – пробурмотіла старенька і зайшлася сміхом; тут і гуска загелготіла.

Натомість принц, якого, схоже, досі ніщо не обходило, став радий-радісінкий.

– Хай буде смерть благословенна, – вигукнув він, – коли ми від життя спасенні! Цього я й чекав.

Сатурн зрештою із недовірою поставився до слів старої і запитав у неї, почухуючи потилицю:

– Що ви тут нам витесали нетесаного тесана, старчине? Буцімто все вимерло, але ж я бачу і місто, й ліс, і ріку, й дерева, і вас із гускою?

По цих словах він ущипнув гуску за лапку, і та відчайдушно загелготіла.

– Бачите, – озвався він до принца, – ця старизна кепкує з нас. Усе існує й досі. Богу дякувати, Бог має існувати так само.

Але тут стара – цієї миті вона скидалася на сивілу¹⁰ – промовила, піднісши пальця до вуст:

¹⁰ Сивіли – в античній культурі пророчиці, які в екстатичному стані провіщали майбутнє.

– Я – МАТИ ГУСКА¹¹.

– Це я бачу, – випалив Сатурн, – але що мені з того?

Утім принц, усміхнувшись до глибини душі, відповів йому поважно:

– Нарешті я збагнув: старенька таки рекла правду. Вимерло все. Зосталося тільки невивгубне, те, що загинути не годне, а саме – Ідеї. А все нетривке пощезло. Іще Платон передбачив¹² часи, які нині звершилися. Зостались хіба мрії, прекрасні мрії. Давні перекази й поетові фантазії постали дійсністю, і то дійсністю єдино сушою. Нинішній світ – насправду найбільш істинний і найчудовіший зі світів, і в цьому є своя, вища логіка. Саме він мав явитись нам по завершенні віків вишньою мрією поетів і мудреців. Нарешті! Нині, певна річ, усе підпорядковується законам істинної краси. На деревах уродили золоті плоди – і для втішання поетового зору, і для тамування спраги прекрасного; дивочні квіти – не менш фантастичні, однак, аніж батьки їхні, бджоли й метелики. Зірки ж – такі животрепетні! А це тому, що тепер вони ожили квітками горніх небес. Так ось чому ріка наша повернула до сонця, до джерела свого, а ця старесенька Матуся Гуска і пастушка з ягням не вигибли! Вочевидь, усесвіт перемінився нині за ладом вишньої гармонії. Саме таким усе й мало бути на початку світу, коли Бог не помилився б у виборі й далі дослухався б лише до поетів чи діяв би винятково згідно з Ідеєю своєю. Усі нині сущі Ідеї вже споконвіку жили в ньому, та йому, як і здебільшого всякому великому поетові, забракло здорового глузду. Першим утілити божественну Ідею спробував Платон, однак це йому не вдалося. По тому одна геніальна Ідея сяйнула Святому Августину¹³, і висловив він її досить чітко: слід вірити лише в Абсурд, а все правдоподібне чи схоже на людське – від лукавого, воно супротивне Богові. Ідеї Святого Августина не справдились, адже він орієнтувався на богів тогочасних, сотворених уявою людей-дикунів, на таких собі чудовиськ із людськими обличчями. Мудреці відчули свою поразку, і їм не праглося більше обіймати посади божих радників; вони-бо гадали, що безсмертні дурніші від самих людей, адже скоїли стільки страхітливих помилок і неподобств під приводом новотворів. Іще відважний Платон викрив богів, поклавши на них відповідальність за геть усе суще на світі зло і за брак здорового глузду. Він перший наважився сказати правду, не побоявшись тяжкої долі, на яку безсмертні прирекли Сократа. Платон вирішив прогнати богів зі своєї республіки¹⁴ й самому посісти їхнє місце. Саме це й мало відбутися в далекому прийдешньому, сушому нині, і дарма що старенька про те сном-духом не відає, сталося так лише завдяки людству, завдяки його потужній

¹¹ Алюзія на Матінку Гуску – персонажа французької та англо-американської літератури для дітей. Велику популярність мала збірка «Казки моєї Матінки гуски» (1697) французького письменника Шарля Перро.

¹² Йдеться про вчення давньогрецького філософа Платона про ейдос як іманентний спосіб буття речі та наявність трансцендентного світу ейдосів як сукупність абсолютних і досконалих зразків речей.

¹³ Йдеться про тезу «Credo quia absurdum» (лат.: «Вірую, бо це абсурдно»), яку приписують Святому Августині (354–430), одному з Отців Церкви.

¹⁴ Як відомо, давньогрецького філософа Сократа афінський суд прирік на смертну кару, і він вкоротив собі віку, випивши цикути. Інформації щодо вигнання богів з ідеальної держави Платона свідчень ми не знайшли, натомість у III книзі «Республіки» філософ пропонує вигнати з неї поетів, адже вони лише наслідують чуттєве відображення умоглядного, яке своєю чергою постає відображенням Блага. Тільки умоглядне відображення Блага доречне в ідеальному місті Платона.

мудрості, визначеній Платоном як єдина сила на світі, здатна впорядкувати його, перебравши на себе обов'язок безсмертних. Вона й сотворила те, що богам за браком здорового глузду та ідеальної логіки винайти було зась. Світова душа скористалася досвідом богів, поетів і мудреців – та й сама собою перемінилася. Зрештою, саме поети, посівши місця безсмертних, сотворили світ таким, яким він мав стати, власне, сущим нині. А по завершенні творіння думка людська спочила. Усвідомивши власну слухність – цього разу слухність безпомилну, в чому протягом наших мандрів ми ще неодноразово пересвідчимось, – вона одмерла. Душі не праглось пережити досконале творіння своє, тож замість неї тут мешкають Ідеї – вічні уособлення душевної волі до Мудрості та Краси, упорядковані смисли її найістотніших закономірностей. Звісно, – підсумував принц, – саме це й хотіла повідати нам загадкова Ідея поважної Матінки Гуски, коли йшлося про смерть богів. Авжеж, більше їх немає; нині суще тільки ідеальне божественне буття; все інше відмерло.

– Таки так, – одказала старенька, прослухавши ніби в самозабутті дивовижну промову шляхтича. – Голий чоловік усе втямив; ніде немає жодних богів; і не шукайте їх у чудовному місті, куди оце лаштуєтесь; утім, городяни поклоняються якимсь ідеям, а ще – кільком образам, що тут – од видатних людей минувшини, ну хоч би й від Платона, визнаного нині вічним і богорівним. У місті й цьому чоловікові будуть поклонятися, чого ж? – за безвічною мудрістю бачу безсмертного, а за голизою – бога...

– Істинно так, Паніматко, – одказав Сатурн, низенько поклонившись Матінці Гусці, – то пан мій, широкославний принц Кинтський, і, як оце я, йому мають поклонятися навіть безсмертні.

– Ах, Господарю мій, важко цьому повірити, – додав Сатурн, скинувши капелюха й уклякши в поклони, – усе, що здавалось колись безплідними мареннями та мріяннями пустодзвонів, постало правдивою Істиною. Хароном клянуся!¹⁵ Я такого й не сподівався! І нині ми – у позачасі, а поруч zostалися хіба мріяння, легенди, казки – усе те, що люди розсудливі вважали дитячими забавками. Усе, у що ми щиросердно вірили, – виявилось божевільною фантазмагорією, а ось чарівні казки, химери малечі, поетів і шаленців нині справдились, тож і Євангеліє – більше не Євангеліє, а якісь там казочки «Моєї Матінки Гуски». Чи я втратив глузд? І як тепер мені відрізнити правду від кривди? Якою мовою балакати? І невже нічого не можна торкатись у цьому казковому світі? Адже все може здиміти в тебе на очах! Добре, що земля є й досі, славна моя матінка-земля, на якій колись народивсь і я. Втішно й те, що попри всі марева стає ще снаги зіп'ятись на старечі кінцівки. Аж страх бере, як уявлю, що могло б із нами статись, якби смерть дивовижним чином не врятувала б нас од життя, нараз продовживши його в бутті потойбічним. Якби ж ми з'їли бодай по грибку більше й проспали на століття більше, земля наша достеменно луснула б, наче мильна бульбашка, розчинившись у всеосяжному мріянні всесвіту. А ми ж, ніби оті відбитки на бульбашковій поверхні, немовби ті примарні видива, що снують над водами, – авжеж, ми перетворилися б на пару з краплини води і не мали б уже ані очей для позирку, ні вуст, нічого людського не мали б. І до кого прихилитись? Хай там як, а мені вже не хочеться гримати, мов якийсь грубий

¹⁵ Харон – у давньогрецькій міфології перевізник душ померлих до царства мертвих Аїда через ріку Ахеронт (за іншою версією – Стикс).

мужлай (що й слова гречного не чув ніколи) на ці божисті химери. І це ж треба було гиркати на безсмертну Матінку Гуску! Навпаки – мав би зі щирою приязню віддати їй шану, як, було, навчала ще змалечку ненька. Я ж замість уклонитися їй і помолитись – «Свята Матінко Гуско, будьте благословенні, висока достойнице найліпшого зі світів!» – авжеж, замість цього я по-святотатському позбиткувався з неї, ще й ущипнув за лапку безсмертну гуску. Хочу також щиро вклонитися безсмертній Пастушці й богорівному Ягняти, а також усім іншим чудовним невмирущим Ідеям, що стрінуться нам на шляху. Але прошу цих новітніх божеств не гніватися на мене, якщо на лихо через неосвіченість свою не виявлю до них належної поваги. Ось я, голомозий, навколішках прошу в них прощення за всі гріхи. Я – не поет і не філософ, я – лише старий смиренний і доброчесний слуга, я нічогісінько не тямлю у платонівській філософії, тож, коли зіб'юся на манівці, – мабуть, не втраплю ні до Утопії¹⁶, ні до Лісової Броселіанди.

– Дій, – одказав йому принц, – згідно з природою й темпераментом своїм, і нічого не бійся: в цім – антична, та й загалом житейська мудрість. З нею тебе не збити на манівці! Великої метафізики тобі не треба. Вистачить і твого славного здорового глузду.

– На те й сподіваюсь, – мовив Сатурн, підводячись (весь час до того він стояв навколішках із грибом-капелюшком у руці – на знак поваги до Матінки Гуски й мудрого Господаря), – на те й сподіваюсь. А ще хочу, щоби віднині всі мої слова були нехай і не божественні (адже клянуся честю, я – чоловік простий), але заховували принаймні дрібку вічного. Ряст оцей топтатиму з повагою до нього, адже земля ця – священна. Вдихатиму це дивовижне повітря лише в екстазі. Довколишні речі споглядатиму зі щирим замилюванням. І, подібно до Святого Августина, потверджу: це Абсурд, це не тримається купи, і саме тому в цьому – Абсолютна Істина, а все опріч – абсурд і маячня.

Отак бесідуючи, Сатурн із Принцом прибули до прадавнього Русалчиного Мосту – в'їзду до міста.

Вечоріло. Сонячна заграва підпалила ріку, що скидалася тепер на веремію червлених троянд. Понад водами здіймався навдивовижу зворушливий спів. Чоловіки нахилились над парапетом, аби побачити, звідки ж долинали такі гармонійні звуки. І взріли русалку, що саме купалася під мостом, раз у раз розчісуючи довгі коси й наспівуючи якусь чародійну мелодію. Її нагота являла неземну красу. Довгі золотаві пасма пливли-розливалися у чарівливих водах.

– Русалка! – зауважив принц. – Колись у давнину під містками їх було рясно – вони вітали мандрівників; саме через цей казковий звичай наш давній міст і зветься Русалчиним. Русалки повернулися о цій благословенній порі.

За містком на порозі заїзду гостей чекав Готеляр із трійцею доньок. То був огрядний повнощокый чолов'яга у вбранні кухаренка, зі щирим радісним обличчям.

– Ласкаво просимо, ясновельможне панство, – проказав він.

Трійко дівчат схилюлися перед чужинцями в реверансі, і, схоже, жодна не завважила принцової нагоди.

¹⁶ Утопія – натяк на однойменний твір британського письменника-гуманіста Томаса Мора, де зображувався ідеальний острів.

– Ох, і лепські ж дівчатка! – вигукнув Сатурн, ущипнувши кожну за підборіддя. – Здається, в котрімсь із попередніх життів ці личка мені вже являлись...

Марно вишукував чоловік схожі обличчя у закапелках пам'яті, пильно вдивляючись у гожі очка й нічогісінько там не знаходячи. Зрештою, він тим не переймався. Тож поки принц несміливо шукав шляхів у житті-мріянні, рухаючись у мливі навпомацки, немов сновида на верхівці даху, весь час переймаючись добором рухів і слів, які могли б дорівнятися до нереальності чарівливого безсмертя господарів харчевні, та й загалом до свідомості цього надлюдського світу, в якому їм випало вікувати, Сатурна ті тонкощі не обходили: він і сам визнавав, що геть не філософ і не поет анітрохи, тож із юними господинями поводився по-свійському.

Слуга цілком і повністю забув про ілюзорність суцього; могло навіть здатися, що він підсміювався з химер.

– Ви – у Русалчиній Харчевні, – повідомила наймолодша господарева донька, білявка на взір Гретхен. – Зупинитесь на ніч? Маємо чудову кімнатку проти містка; із вікна можна цілу ніч розкошувати русалчиними співами.

– Це личить моєму господареві, – одповів Сатурн, ухопивши за стан Гретхен, – принц у нас – філософ і поет, ну й, певне ж, виспався не на одну ніч; я ж – лише його вірний слуга, тож, коли дозволите, панночко, радо розділю ложе з вами.

– Бідолашний смертний! – засміявся принц.

Потому кожен узяв по світочу й подався до своїх покоїв.

Опинившись у кімнаті, принц тут-таки прикипів до вікна – наслухати русалчин спів і милуватись її купіллю в місячних водах; саме сходило світило. Коли ж відбиток першого місячного променя засріблився на діві, та завела славетну пісню Лорелай:

Ich weiß nicht, was soll es bedeuten,

Daß ich so traurig bin¹⁷.

Ностальгія за далечиною і втіха від усіх спізнаних цього дня радощів розчулили принца до сліз.

Довго-довго зорів він тієї ночі біля віконця в Русалчиній Харчевні, довго-довго милувався чарівливою безсмертною дівою, спогадуючи все прекрасне й миле чистій душі своїй. Приліг же на спочинок перед самим світанням – як і належить мешканцям краю, де мрія зринає потойбіч сновидіння.

¹⁷ Перші два рядки із відомого вірша німецького поета-романтика Генріха Гайне: «Не знаю, що стало зо мною, // Сумує серце моє» (пер. Л. Первомайського), присвяченого легенді про чарівницю Лорелай, яка приводила до згуби моряків своїм співом.

Моріс Карем
(1899–1978)

ХВИЛЬКА Й МАРТИН

Зі збірки «Казки для Капріни»
(1948)

З французької переклав Іван Рябчій

Авжеж, то був найпрекрасніший з-поміж мартинів, які коли-небудь шугали над скелями! Немов грудка снігу, що несподівано змахнула крильми. А сідав він конче на найчарівнішу хвильку, що хлюпала біля однієї зі скель.

Як відомо, хвильки не тримаються за життя. Заледве з'явившись на світ, вони розбиваються на непосидючі краплини. Та коли вродлива хвилька побачила прекрасного мартина – той її причарував, і вона захотіла жити.

Тим часом мартин помітив, що хвилька, на якій він гойдався, вагалася, чи передавати його одній зі своїх сестричок. А оскільки хвильки й мартини споконвіку спілкуються однією мовою – морською, – то зав'язалася бесіда.

– Ти найстрункіший мартин з-поміж усіх, що їх бачила скеля! – мовила хвилька. – Промінчикам до снаги торкатися твоєї шийки!

Мартин відчув, що кінчики крилець почервоніли від задоволення.

Видатний бельгійський поет і казкар *Моріс Карем* народився в мальовничому брабантському краї (містечко Вавр) і понад двадцять років учителював у початковій школі на околицях Брюсселя. Тут він створив у 1919 р. часопис «Наша молодь», а у 1931 р. – «Журнал поетів», біля якого гуртуватимуться знані письменники Едмон Вандеркаммен, Жео Норж та Жорж Лінзе. У 1927 р. за збірку віршів «Буржуазний готель» одержав премію ім. Еміля Верхарна. У 1934 р. книжка «Царство квітів» була вшанована Премією письменників для дітей у Парижі, а через три роки «Маленька Флора» отримала премію Едгара По. Тоді ж відбулися мандрівки до Мексики, Куби й США. Іще за рік у Брюссельському Палаці Мистецтв пролунала «Кантата Матері й Дитини» Даріюса Мійо на слова Карема, а збірку «Мати» відзначили Державною поетичною премією. Були, однак, і темні сторінки: бомбардування Вавру й знищення батьківської хати, нещасливе одруження з Андре Габрон. Але дедалі більша популярність дозволила жити з літературної творчості. Тим паче, що відкривалися нові грані таланту: казкаря й

– А ти – найчарівніша хвилька з-поміж усіх, що набігали з моря! – поквапився відповісти він. – І промені радісно струменять у твоєму бурунному тілі...

Неважко уявити, чим закінчилася розмова, яка так романтично почалася. Вже за годину хвилька й мартин поклялись одне одному у вічній любові.

*

Наступні дні для закоханих були сповнені радощів. Хвилька попід скелею нетерпляче чекала на мартина; щойно вони зустрічались, одразу ж переповідали одне одному все, що бачили, й усе, про що міркували під час розлуки.

– Що діється на суші? – цікавилась хвилька.

– Ні, чекай! Краще скажи, що діється на морському дні? – нетерпеливився мартин.

Закохані раз у раз уривали розповідь захопленими скриками – вони кохалися до нестями, і часом мартинові здавалося, що він сам перетворився на піну, а хвилька відчувала себе крильцями свого коханого мартина.

Одного ранку, куняючи на піщаному розсіпі, хвилька знайшла золоту каблечку. Вона схопила її й мерщій помчала до скелі, радіючи, що подарує прикрасу мартинові. А птах, із нетерпінням чекаючи, коли зможе потішити подружку, ніс їй у дзьобі перший весняний мак. Напрочуд ясною, прегарною квіткою милувалися інші хвильки, вилазячи на плечі своїм товаришкам.

Коли хвилька вдягала каблечку на лапку мартина, обоє страшенно тішились.

– Хтозна, раптом нам вдасться побратися! – скрикнув мартин. – І ми завжди будемо разом!

Побратися! Вони не сміли навіть думати про таке... Хвильки завжди знаходили чоловіків серед інших хвильок, а мартини одружувалися з мартинами.

І їхне щастя вперше затьмарилось.

– Морський володар, – нарешті мовила хвилька, – повинен дати на це свою згоду.

– А я мушу спитати дозволу у пташиного короля, – зітхнув мартин.

Проте вони так кохали одне одного, що вирішили, не гаючи часу, випробувати долю. Тож розійшлися, бажаючи одне одному успіхів.

.....

романіста, для дітей і не тільки. «Казки для Капріни» (1948), «Скляна кулька» (1951), «Медюа» (1978) – це не лише захопливі дитячі оповідки, але також цікаві символічні трактування традиційних фантастичних сюжетів. Були численні поїздки до абатства Орваль, бесіди з ченцями, відкриття містичної літератури. Поволі твори Карема набули міжнародного розголосу. Так, збірка «Паперовий змії» у 1958 р. вийшла друком у Москві накладом у 500 000 примірників. Була перекладацька робота, зокрема «Антологія нідерландськокомовної поезії Бельгії» (1967). Посилилася співдружність із композиторами. Навіть легендарний Франсіс Пуленк інструментував «Зірколова» й «Клітку для цвіркунів» (1960), а Карл Орф озвучив «Молитву школярів» (1969). У 1972 р. відбулося обрання «Принцом Поетів» у Парижі, у славетній кав'ярні «Прокон», де колись коронували такого собі Поля-Марі Верлена. Нині Моріс Карем – один із найпопулярніших бельгійських письменників (і не лише для дітей), слава про якого давно вже вийшла за межі рідного краю і навіть Європейського Союзу...

*

Хвилька скрутилася колесом і покотила підводними схилами...

Як усім відомо, морський володар – це кит. А ось про те, що кит мешкає у палаці незримому – бо зведеному зі скла, та ще й зі скла кольору морської води, – не знає ніхто. Хвилька довгенько билася об прозорі мури палацу, поки не наштотхнула нарешті на величну браму з рожевого перламутру, вкрити синіми водоростями. Вхід до палацу ніхто не охороняв, тож у нього могли вільно запливати табуни риб. Прокотившись крізь одинадцять гrotів, минувши тринадцять коридорів та спустившись трьома сотнями сходів, хвилька потрапила до височезної і широчезної зали для аудієнцій – достоту церковний неф. Посередині на підвищенні, вирізьбленому з нефриту, височів трон із бурштину та золота. На троні сидів володар – він тримав прикрашений величезною морською зіркою скіпетр із червоного коралу завбільшки з дерево. Аби пошити його пурпурову мантию, оздоблену горностаєвим хутром, упродовж багатьох років треба було роздягати всіх шляхетних потопельників – королів, принців та панів. А корону із самоцвітів, орнаментовану морськими кониками та їжаками, підтримували тридцять три дельфіни. Сирени, розлігшись на сходинок трону, співали і грали на арфах.

Хвилька, збентежившись, проклала собі шлях крізь скупчення трубокотів, кашалотів, мурен, морських карасів, летючих риб – променистих та місяцеподібних, – які квапилися пробратись до трону.

Незважаючи на загрозливу подобу, кит – найкращий у світі цар. Із незмінною усмішкою приймає він прохачів, а вічі його сяють розумом.

Кит миттю помітив мак, що його хвилька з гордістю пришпилила до своїх кіс.

– Гей! – гукнув він. – Що привело вас до мого палацу?

І щиро розреготався, коли хвилька із запалом розповіла про своє кохання до мартина – кит охоче дав згоду на їхній шлюб.

*

Коли хвилька, ошаліла від радості, залишала палац, мартин лише долітав до дивовижного притулку пташиного короля.

У ті часи верховодив не орел, знаний своєю силою, не павич, якого поважали за красу, не лебідь, що радував око білим вбранням, і навіть не соловей, який усіх тішив співом. Де там! За короля птаство мало старого бридкого пінгвіна, що чванився шпагою при боці, позолоченим панциром та генеральським шоломом. Його знали водночас як чаклуна, віщуна, лікаря, алхіміка, картяра, штукаря, оракула, отруйника і некроманта. Ніхто краще від нього не вмів замовляти вроки, викликати вампірів, знаходити отруйні джерела та вбивати, не залишаючи жодних слідів. Тож пінгвін скористався благоговійним страхом навколишніх і запанував. Однак сам ще дужче боявся, що страх мине. Тому звелів звести айсберг-фортецю. Щодня айсберг перепливав на інше місце – і ніхто ніколи достоту не знав, де нині перебуває король. У кризі було прокладено довжелезні вузькі тунелі, що спліталися нескінченно і в яких нескладно було загубитися. Кожне перехрестя охороняв величезний зеленоокий восьминіг, чії ядучі щупальця хапали сміливців – і потвора жерла їх просто живцем.

Мартинові знадобився весь його нерозважний юнацький запал, щоб зважитися на візит до такого монарха. А втім – закохані ж нічого не бояться, і часом здається, що фортуна на їхньому боці.

П'ятий білоперий птах, який зустрівся мартинові дорогою, саме злітав над айсбергом короля. Того дня підвісний міст охороняв альбатрос, якому мартин доводився троюрідним небожем.

Альбатрос провів мартина до короля, невдоволено пробурмотівши щось – адже боявся несподіваних сплесків гніву монарха.

Пінгвін прийняв мартина у своєму робочому кабінеті, заваленому пташиними кістками, чаклунськими книжками, переплетеними у крокодилачу шкіру, ретортами та казанами, прикрашеними зеленими й червоними спіралями. Сім сов юрмилися навколо володаря, який варив зілля з панциру черепахи, перетертої на порошок жаби, моржевої крові та беладони. Стінами зміїлося дивовижне зелено-блакитне світло, від чого очиська отруйника демонічно зблискували.

Король навіть не дозволив мартинові доказати своє прохання:

– Побрався з хвилею! – гаркнув він, побачивши золоту каблучку. – І цей мартин посмів явитися мені на очі, аби я дозволив такий мезальянс!

Він схопив кропило, занурив його у зілля і бризнув на мартина. Краплини були крижані – і бідолашний птах одразу відчув холод смерті. А пінгвін тим часом глумився:

– Оскільки ви закохались у морське створіння, то на заході сонця перетворитесь на жменьку піни. Віддайте каблучку совам і йдіть звідсіля негайно, бо заслуговуєте на суворіше покарання!

*

Щойно змерзлий і пригнічений мартин залишив айсберг, йому не лишалось нічого іншого, як щонайскоріше, до заходу сонця, повернутися до скелі, де на нього чекала хвилька.

– Хоч би вона встигла піднятися із дна морського! – стогнав мартин. – Бо доведеться померти, не побачивши кохану, – і що вона тоді подумає?!

Думка, що хвилька може вирішити, ніби він зумисне залишив її, гнітила птаха більше, ніж наближення смерті. І він шодуху летів – так швидко, як тільки міг.

Здавалося, він ніколи не долетить. Біль обмежував його рухи; сонце вже було досить низько, коли він нарешті побачив хвильку, яка радісно гралася подарованим маком.

Мартин, ридаючи, сів біля подруги і розповів їй про халепу.

– Яке жахіття! – зойкнула хвилька. – Це все я винна! Не треба було дозволяти тобі летіти...

– Ні, що ти! Ніхто у цьому не винен, – втішав її птах. – Та й хіба ми не спізнали вже найбільшого щастя? Якби довелося летіти знову, я зробив би це без вагань!..

І вони обійнялися, забувши про все.

Коли сонце торкнулось обрію, мартин, мов немовля, ковзнув ув обійми хвильки. А вона завела довгу й печальну морську колискову – ту, що її сирени співають морякам перед смертю. А коли сонце зникло, в обіймах хвильки зосталася лише жменька білої піни, що здригалася від вітерцю.

*

Відтоді щодня з підніжжя скелі чути чарівний спів – він повен такого глибокого жалю, що здається: скаржитесь саме море.

Це наша хвилька оплакує втрачене кохання і вічно гойдає, немов присипляючи, жменьку піни...

«Всесвіт» – журнал іноземної літератури № 9 –10 вересень—жовтень, 2015.
Засновник: ТОВ Журнал «Всесвіт».
Свідоцтво про державну реєстрацію ЗМІ: КВ, № 19840–9640 ПР від 04.03.2013.
Адреса редакції журналу «Всесвіт»:
Україна, 01030, Київ, вул. Золотоворітська, 6-а, оф. 9.

Телефон/факс: (38044) 235-6341
E-mail: vsesvit.vsesvit@gmail.com – шеф-редактор;
vsesvit.journal@gmail.com – головний редактор.
www.vsesvit-journal.com

Дизайн, набір та верстка комп'ютерного центру Журналу «Всесвіт».
Підписано до друку 15.10.2015. Формат 70 x 100/16.
Наклад 1500 прим. Зам. 15-286. Ціна – за каталогом МЗУ.

Друк: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф». Київ, вул. Віскозна, 8.
Свідоцтво про державну реєстрацію ЗМІ: ДК, № 2715 від 07.12.2006.

Для України — з любов'ю!

